

Sema Erder

REFAH TOPLUMUNDA GETTO

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SEMA ERDER

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ekonomi, Hacettepe Üniversitesi'nde demografi eğitimi gördü. Bir süre kent planlamasıyla ilgili kurumlarda araştırmacı olarak çalışan Sema Erder, bu dönemde şehircilik ve şehir sosyolojisi konularına ilgi duydu ve Marmara Üniversitesi'ne girerek şehircilik dersleri vermeye başladı. Stockholm Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimi gören Sema Erder, aynı dönemde, Mübaccel B. Kıray yönetiminde sürdürdüğü "Getto" konulu doktora tezinin alan araştırmasını tamamladı ve bu çalışmayla, 1985 yılında Marmara Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Yerel politika, gecekondulular, çocuk göçü ve çıraklık, kentsel gerilim gibi konularda çok sayıda alan araştırması yapan Sema Erder, *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye* adlı kitabıyla (İletişim Yayınları, 1996) 1996 yılında Sedat Semavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü aldı. Son dönemlerde, eski sosyalist ülkelerden Türkiye'ye yönelen yeni göç hareketleri üzerinde çalışmakta olan yazar, halen Marmara Üniversitesi'nde çalışmaktadır.

SEMA ERDER
REFAH TOPLUMUNDA GETTO

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 131
SOSYOLOJİ 4

ISBN 975-6176-46-6

KAPAK RINKEBY'DE BİR 23 NİSAN KUTLAMASI.

1. BASKI İSTANBUL, NİSAN 2006

BU KİTAP İÇİNDE YER ALAN *REFAH TOPLUMUNDA "GETTO" VE TÜRKLER* ADLI ÇALIŞMA
1986'DA AYNI İSİM ALTINDA AYRI BİR KİTAP OLARAK BASILMIŞTIR.

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 60 00 - 217 28 62 / FAKS: 0212 347 10 11

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
DÜZELTİ SAİT KIZILIRMAK
BASKI VE CİLT ŞEFİK MATBAASI
MARMARA SANAYİ SİTESİ M. BLOK NO: 291 İKİTELLİ - İSTANBUL
TELEFON - FAX: 0212 472 15 00 (3 HAT)

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
Istanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Erder, Sema.
Refah Toplumunda Getto / Sema Erder; Yayına haz. Tansel Demirel.
p. cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 975-6176-46-6 (pbk.)

1. Turks—Sweden—Rinkeby (Stockholm) — 2. Turks—Sweden—Stockholm.
 3. Rinkeby (Stockholm, Sweden)—Ethnic relations. 4. Stockholm (Sweden) — Ethnic relations.
- DL976.4.R56 K65 2006

SEMA ERDER

REFAH TOPLUMUNDA GETTO

İçindekiler

- ix Tablolar
- xi Teşekkür
- xiii Sunuş / Ahmet İçduygu
- xix Yirmi Yıl Önce ya da Yirmi Yıl Sonra

1 “Getto” Kavramı Üzerine

13 Refah Toplumunda Getto

15 Giriş

23 BİRİNCİ BÖLÜM DIŞ GÖÇ VE GETTOLAŞMA

- 23 Kitlesele Dış Göç Hareketleri ve Göçmenlerin Konumu
 - 23 Kitlesele Dış Göç Hareketlerinin Değişen Nitelikleri
 - 25 Göç Edilen Toplumsal Ortamda Değişmeler
 - 26 Haberleşme ve Ulaşım Teknolojisindeki Değişmenin Etkileri
 - 28 Göçmenlerin Toplumsal İşlevleri ve “Uyum” Konusu
- 34 Sanayi Toplamlarındaki Toplumsal ve Kentsel Ayrımlaşma Süreci ve Göçmenlerin Konumu
 - 34 Kentsel Ekolojistler ve Toplumsal-Fiziksel Ayrımlaşma Süreci
 - 37 Alt Kent - İç Kent Çelişkinin Doğuşu
 - 39 Kent Dışında Oluşan Düşük Konumlu Alanlar
 - 40 Kentsel Ayrımlaşma Sürecinin Açıklanmasına Diğer Katkılar
 - 40 Rex ve Moore ve Konut Sınıfları
 - 42 Pahl ve Kent Yöneticileri
 - 42 Castells ve Harvey’de Kentsel Eşitsizlikler
- 46 Göçmenlerin Kent İçindeki Özel Mekânı: Gettolar
 - 46 Getto Nedir?
 - 47 İlk Gettolar: Yahudilerin Zorunlu İskân Alanları
 - 50 Sanayi Toplumu Gettoları: Amerikan Kentlerinde Gettolar
 - 52 Zenci Gettoları
 - 55 Batı Avrupa Ülkelerindeki Yeni Gettolar
- 61 Gettolar: Ayrımcılık mı, İçte Kapanma mı?
Uyum mu, Uyumsuzluk mu?
 - 64 Uyum mu, Uyumsuzluk mu?

71 İKİNCİ BÖLÜM REFAH TOPLUMUNDA TÜRKLER

- 72** Çağdaş Bir Refah Toplumu: İsveç
 - 80** Türk Dış Göçü ve İsveç'e Giden Türkler
 - 80** Türk Dış Göçü
 - 80** Sayısal Gelişmeler
 - 87** Yurt Dışına Giden İşçilerin Toplumsal Kökenleri
 - 90** İsveç Göçmen Politikası ve Türk Göçü
 - 96** İsveç'teki Göçmenlerin Toplumsal Konumu ve Türkler
 - 105** İsveç'te Göçmenlerin Mekânsal Konumu ve Türkler
 - 105** Ülke Düzeyinde Göçmenlerin Dağılımı
 - 109** Stockholm'ün Mekânsal Yapısının Özellikleri, Değişimi ve Göçmenlerin Konumu
 - 109** Stockholm Kentinin Mekânsal Yapısının Değişim Süreci
 - 109** Eski Kent (Gamla Stan)
 - 110** Sanayi Kentine Dönüşüm
 - 113** Stockholm: İleri Sanayi Toplununun Metropolitan Kenti
 - 114** Planlı Altkentleşme Süreci
 - 115** Merkezî İş Alanının Yenilenmesi
 - 116** İç Kentin Yenilenmesi
 - 117** Stockholm'de Göçmenlerin Konumu ve Türkler
 - 123** İsveç'te Kentsel Ayrışma Sürecinin Özellikleri ve Getto Oluşturan Mekanizmaların İşleyişi
 - 124** İsveç Konut Piyasasının Özellikleri
 - 128** İsveç Altkentlerinin Özellikleri ve Kentsel Ayrışma Süreci
 - 129** Refah Toplumu Altkentleri
 - 131** 1970 Sonrası Gelişmeler ve Kentsel Ayrışma Süreci
- 137 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BİR REFAH TOPLUMU GETTOSU: RINKEBY**
 - 138** Rinkeby Alanının Planlaması ve Fiziksel Çevre
 - 138** Rinkeby Alanının Planlaması ve Yapım Sürecindeki Gelişmeler
 - 142** Rinkeby'de Fiziksel Çevre
 - 148** Planlı Çevrede Oluşan Getto: Bugünkü Rinkeby
 - 148** Merkezde Oluşan Beklenmedik Gelişmeler
 - 153** Rinkeby'de Yaşayanlar
 - 164** Rinkeby'de Yaşayan Türkler
 - 165** Alan Çalışmasında Kullanılan Bilgi Kaynakları
 - 169** Rinkeby'deki Türklerin İsveç'e Göç Süreleri
 - 169** Rinkeby'deki Türklerin Geldikleri Yerler ve Kululular
 - 173** Rinkeby'deki Türklerin Göç Süreleri
 - 177** İsveç'te Kalış Nedenleri ve Geri Dönmeyle İlgili Düşünceler

179	Rinkeby'deki Türklerin Aile Yapıları ve Değişme
179	Aile Yapıları
183	Aile Yapısındaki Değişme
185	Meslek Yapıları ve Değişme
185	Eğitim Durumları ve İsveççe Bilgileri
189	İsveç Göçmen Eğitim Politikası ve Rinkeby'deki Türkler
194	Meslek Yapıları ve Değişme
201	İşle İlgili Beklentiler
204	Rinkeby'deki Türklerin İsveç'teki Tasarruflarını Değerlendirme Biçimleri, Beklentileri ve Gettolaşmadaki Etkileri
207	Rinkeby'de Yaşam
207	Rinkeby'de Kalış Süreleri, Yaşama Nedenleri ve Gettolaşma
210	Rinkeby'de İç Yaşam
211	Aile İçi ve Aileler Arası İlişkiler
217	Rinkeby'de Kadın ve Erkeklerin Ayrı Yaşamları
221	Rinkeby'deki Diğer Etnik Gruplarla İlişkiler
224	Kentin Diğer Kesimleriyle İlişkiler
227	"Dış Dünya" ile İlişkiler
231	İş Yaşamındaki Kurumlarla İlişkiler
235	Yerel Kurumlarla İlişkiler
239	Özel Getto Kurumu: Göçmen Bürosu
241	Rinkeby'de Getto Yaşamının Genel Nitelikleri
247	GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ
255	Uluslararası Göç Tartışmaları ve "Göçmen" İmajı
261	Zincirleme Göç Sürecini Yaşayan Ailelerde Kadın ve Kentsel İlişki Ağları
261	Hane Halkının Üyesi Olarak Kırsal Kökenli Kadın ve Göç
263	"Rakip Hayatta Kalma Stratejileri"nin Genel Koşulları
265	Refah Toplumu Gettosunda Yaşayan Türkiyeli Kadınlar
265	Özel Bir Toplumsal-Mekânsal Oluşum: Getto
266	Uyum Stratejileri Olarak Göç Örüntüleri ve Kadınlar
268	Rinkeby'de Yaşayan Türklerin "Rakip Hayatta Kalma Stratejileri"nin Temelleri
268	Göçmenlerin Kendilerini Bir "Ücretli Çalışan" Olarak Nasıl Algıladıkları?
269	Yaşam Döngüsündeki Uyumsuzluk

- 271 Rinkeby'deki Kentsel İlişki Ağı ve Göçmen Kadınlar
 - 271 "Grup İçi" İlişki Ağı
 - 274 Bir "Engelli" Olarak "Kamusal Alan"a Giriş
- 277 Refah Toplumunda Getto: Rinkeby'de Türkler
 - 277 Giriş
 - 278 "Eritme Potası"ndan "Geri Dönme Miti"ne
 - 281 İsvetç Metropolitene Göçenler
 - 282 Planlı Bir Çevrede Bir Gettonun Ortaya Çıkışı: Rinkeby
 - 284 Rinkeby'de Yaşayan Türkler
 - 286 Refah Gettosunda Türk Kırsal Ailesi
 - 289 Onlar Aslında "İşadamları"
 - 292 Rinkeby'de Günlük Yaşam
 - 294 "Dış Dünya"yla İlişkiler
 - 295 Gettolar: Ayrımcılığa Karşı İçer Kapanma
- 299 Uluslararası Göç Sürecinde Kadının Gündeme Geliş ve "Getto"daki Kadın
 - 299 Göçmen Kadının Gündeme Geliş Süreci
 - 301 1960'lı Yıllarda Göçmen Kadın Gündemde Değil
 - 302 Göçmen Kadının "Sorun" Olarak Gündeme Geliş
 - 305 Göçmen Kadın Klišelerinin Yerleşikleşmesi ve Karşı Çıkış
 - 307 Getto'daki Kadın
 - 308 Yarışan Yaşam Stratejileri ve Kadınlar
 - 312 Zincirleme Göç Sürecinde Kadının Değişen Konumu
 - 314 Kadın Göçü ve Öncü Göçmen İktidarının Sonu
 - 315 Gettoda Yaşayan Kadınların Ev İçi Yaşamları
 - 316 Getto İçi Yaşamda Kadınlar
 - 317 Kamusal Yaşama "Sorun" ya da "Özürlü" Olarak Çıkan Kadın
- 321 Kaynakça
- 329 Dizin

Tablolar

84	Tablo 1	Batı Avrupa Ülkelerindeki Türk Vatandaşları Sayısındaki Değişmeler 1980-1984 (000 Kişi)
92	Tablo 2	İsveç'te Yaşayan Yabancılar (1983)
93	Tablo 3	İsveç'te Yaşayan Yabancı Uyruklular (000)
94	Tablo 4	İsveç'teki Türklerin Sayısal Gelişimi (1964-1983)
95	Tablo 5	İsveç'teki Türk Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (%)
96	Tablo 6	İsveç'teki Türk Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (%)
100	Tablo 7	İsveç'teki Toplam İşgücünün ve Göçmenlerin Kamu-Özel sektörler Arasındaki Oransal Dağılımı (Tarım Sektörü Hariç - 16-74 Yaş Grupları) 1980
101	Tablo 8	İsveç'teki Toplam İşgücünün ve Göçmen İşçilerin Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (16-74 Yaş Grupları) 1980
103	Tablo 9	Cinsiyete ve Vatandaşlık Durumuna Göre Ücret Gelirleri (16-74 Yaş Grubu) 1978
104	Tablo 10	İşsizlik Oranları (1980) (%)
108	Tablo 11	İsveç'te Göçmen Gruplarının Mekânsal Dağılımı (%) 1981
119	Tablo 12	Göçmen Gruplarının Büyük Stockholm'deki Belediyelere Göre Dağılımı (%) 1981 Yılı
121	Tablo 13	Göçmen Gruplarının Ülke ve Kent Mekânı İçindeki Dağılımındaki Benzemezlik Derecesi
122	Tablo 14	Stockholm Belediye Sınırları İçinde Yaşayan Türk Nüfusun Kent İçinde Dağılımı (1972-1981) (%)
153	Tablo 15	Rinkeby Alanındaki Nüfusun Gelişmesi ve İsveçli Nüfusun Oranı
155	Tablo 16	Rinkeby'de Yaşayan Nüfusun Uyruklarına Göre Dağılımı (1981)
156	Tablo 17	Rinkeby'de Yaşayan Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı (1981)
157	Tablo 18	Çeşitli Yaş Gruplarının Uyruklarına Göre Dağılımı (1981)
162	Tablo 19	Rinkeby ve Stockholm Belediyesi'nde Yaşayanların Bazı Özellikleri

164	Tablo 20	Rinkeby'deki Konut Birimlerinin ve Bu Alanda Yaşayan Türk Ailelerinin Konut Firmalarına Göre Dağılımı
164	Tablo 21	Rinkeby'deki Konut Stokunun Alt Bölgelere Göre Dağılımı ve Türk Aileleri (%)
172	Tablo 22	Rinkeby'de Yaşayan Türklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımları (Sayı)
173	Tablo 23	Rinkeby'deki Türklerin İsveç'e Geliş Tarihleri (Toplam Hanehalkı Üyeleri)
174	Tablo 24	Göç Edilen Tarih'teki Yaş (Ebeveynler)
179	Tablo 25	Rinkeby'deki Hanehalkları Üyelerinin Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımları (Sayı)
180	Tablo 26	Hanehalklarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı
186	Tablo 27	Karı ve Kocaların Eğitim Durumu
187	Tablo 28	Çocukların Eğitim Durumları
193	Tablo 29	Rinkeby'deki Yetişkin Türklerin İsveççe Bilgileri (Kendi Değerlendirmeleri)
195	Tablo 30	Rinkeby'deki Karı ve Kocaların Türkiye'deki İşleri ve Erkeğin babasının Türkiye'deki İş
198	Tablo 31	Rinkeby'deki Türklerin İsveç'teki İşleri
226	Tablo 32	Rinkeby'dekilerin Stockholm'deki Bazı Etkinliklere Gidiş Sıklıkları (Erkekler)

Haritalar

111	Harita 1	Stockholm Belediyesi'nin Fiziksel Görünümü
120	Harita 2	Büyük Stockholm Alanındaki Belediyeler
139	Harita 3	1971 Yılında Stockholm Belediyesi
143	Harita 4	Tensta-Rinkeby Alanı
145	Harita 5	Rinkeby Alanı

Teşekkür

Bu araştırmanın ilk ve ikinci kez yayınlanması sırasında çeşitli aşamalarda farklı kurum ve kişilerden destek gördüm. Araştırmanın İsveç'teki bilgi toplama aşamasının gerçekleşmesi Frederic Shorter'ın desteği ve MEAwards bursunun sağladığı olanaklarla mümkün olabilmektedir. Bu araştırma Marmara Üniversitesi'ne doktora tezi olarak "Toplumsal Değişme, Dış Göç ve Mekân, Refah Toplumunda Gettolaşma: Stockholm-Rinkeby Örneği" başlığı altında 1985 yılında sunulmuştur. Tezin hazırlanması sırasında danışmanım olan Mübeccel B. Kıray'ın eleştirileri ve katkılarının önemini kelimelerle anlatmam imkânsız. Aynı şekilde, tezin yayınlanması öncesinde manüskrileri okuyarak benimle tartışan Ferhunde Özbay ve Necat Erder'in yorumları ve eleştirilerinden de çok yararlandım. İkisine de tekrar teşekkür ederim. Araştırmanın kitap olarak ilk basımı sırasındaki yardım ve destekleri nedeniyle Raşit Gökçeli ve Faruk Şüyün'e teşekkür borçlu olduğumu belirtmem gerekir.

Bu araştırmanın ilk yayınlanmasından bugüne kadar geçen süreç içinde konuyla ilgili çok sayıda sunum yapmama karşın, bunların sınırlı bir kesimini yayınlayabildim. Kitabın ikinci kez basımının, ba-

na bu yayınları bir araya getirme imkânı sağlamasından mutluluk duyuyorum. İlk basımı çok kısıtlı bir çevreye ulaşabilen bu araştırmanın ve diğer makalelerin yeniden yayınlanmasının bana ilk yayın heyecanını verdiğini belirtmem gerekir. Bu bağlamda, araştırmanın yayınlanmasından sonra tartışmaları, eleştirileri ve yorumlarıyla bana bu konuda yeniden düşünme heyecanını veren Nermin Abadan-Unat'a da ayrıca bir teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim. Bu yayın, Fahri Aral'ın konunun güncelliğine duyduğu inanç olmasaydı gerçekleşmezdi. Kendisine hem bu nedenle, hem de kitabın tasarımı için gösterdiği özen için çok teşekkür ederim. Kitabın yayına hazırlanması sırasındaki emekleri için Tansel Demirel'e de ayrıca teşekkür ederim.

SEMA ERDER

2006

Sunuş

Sema Erder'in *Refah Toplumunda 'Getto' ve Türkler* başlıklı kitabının ilk baskısını, 1980'lerin ikinci yarısında Avustralya'nın Melbourne kentindeki Türkiye kökenli göçmenlerin yerleşim ve uyum süreçlerini inceleyen doktora tezimi yazarken okumuştum. Doktora tezimi bu çalışmadan yoğun şekilde beslenmiştir. Daha sonra uluslararası göç üzerine yazarken ve düşünürken sıklıkla bu kitapla ilişki kurmuşumdur. Son olarak, 2005 yılı sonbaharında, ilk okuduğumdan neredeyse yirmi yıl sonra, Sema Erder'in bu kitabına yeniden başvurma gereği hissettim. Çünkü başta Paris olmak üzere Fransız kentlerinde gelen haberlerde Sema Erder'in sözünü ettiği göçmen *gettolarından* bir isyanın yükseldiği bildiriliyor, *getto* sözcüğü bu toplumsal olayları açıklayan bir kilit kavram haline geliyordu.

İsyanın kıvılcımını oluşturan ilk olay şuydu. 27 Ekim 2005 Perşembe günü Paris'in kenar mahallerinden Clichy-sous-Bois'da 10 lise li genç futbol maçı yapıyordu. Polisin kimlik kontrolü yapmak için gelmesi üzerine bu gençler kaçtılar, çünkü bazılarının kimliği yoktu. Bir elektrik trafo binasına saklanan üç genci elektrik çarptı. 17 yaşındaki Tunuslu Ziyad Benn ve 15 yaşındaki Malili Baanau Traoré olay

yerinde hayatlarını kaybetti. Saklanan gençlerin üçüncüsü, 17 yaşındaki Türkiyeli Muhittin Altun ise ağır yaralandı. Bu olayı protesto etmek için başlayan sokak olayları Paris'te 1968 öğrenci eylemlerinden bu yana gerçekleşen en büyük isyana dönüştü. Paris'ten Fransa'nın diğer kentlerine yayılan isyanda binlerce araç ve onlarca bina yakıldı, iki bine yakın insan gözaltına alındı, yüzlerce kişi yaralandı. Haftalarca süren bu olaylar Fransız kentlerinin *gettolarında* yaşayan göçmenlerin ve göçmen çocuklarının içinde bulundukları kötü yaşam koşullarına, ayrımcılığa, ırkçılığa ve dışlanmışlığa isyanı olarak yorumlandı. 2005'in son aylarında Fransa'da yaşananlar, insanlık tarihinin onca yüzyıldır bildiği bir olgunun, *getto* olgusunun bugün de farklı bir biçimde yaşamımızın parçası olduğunu göstermekteydi.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Fas, Cezayir, Hindistan ve Pakistan gibi eski sömürgelerinden ya da Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan gibi yakın çevresindeki az gelişmiş ülkelerden gelen milyonlarca göçmen işçinin emeğiyle yeniden yapılanmalarını gerçekleştiren Avrupa ülkelerinin kentlerinde, bu göçmenlerin yoğunlaştığı mahallerin oluştuğu bilinmektedir. Birçoğu yaşadıkları ülkelerin vatandaşı bile olsa, göçmen işçiler, aileleri ve çocukları toplumsal tabakalaşmanın en alt katmanında, yerleştikleri kentlerin en yoksul mahallerinde, birbirlerine komşu olarak yaşamaktadırlar. İşgücü pazarında zor, kirli ve tehlikeli işlerde çalışan, işsizlikle çok sık karşılaşan bu kişiler, çocuklarının eğitime kısıtlı kaynak ayırabilmekte, kendi eğitim düzeyleri de düşük olduğu için bulundukları ülkenin dilini öğrenip o topluma uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Diğer yandan, göç alan toplumlardaki ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı da göçmenlerin uyum sürecini güçleştirmekte, hatta dışlanmaya yol açmaktadır. Aslında bu özetlediğimiz süreç bir anlamda bir *gettolaşma* sürecidir.

Özgül olarak *getto* kavramının 10. yüzyılda Venedik'ten başlayarak Yahudilerin çeşitli dünya kentlerdeki zorunlu iskân alanlarını tanımlaması, belki de günümüzün liberal-demokratik toplumlarında bu kavramın göçmenlerin kent mekânlarındaki konumunu anlatmak için de kullanılmasını tartışılır kılmaktadır. Ancak, bu kavramın 20.

yüzyılın başında Amerikan kentlerinde, Sema Erder'in ifadesiyle "şiddetli ayrımcılığa tâbi olan ve toplumsal tabakalaşma sistemi içinde düşük konumda olan göçmen gruplarının yerleşimlerini de" anlattığını bilmekteyiz. Aslında modern toplumlarda da özellikle göçmenler gibi toplumsal tabakalaşmanın alt katmanlarında olan farklı nüfus kümelerinin kentsel alanlarda mekânsal ayrımlaşmasını irdeleyen ve bu bağlamda *getto* kavramı üzerine kurulan bilimsel bir yazının Amerika örneği üzerinden geliştiği görülmüştür. Daha sonra, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Batı Avrupa'da oluşan göçmen gruplarının kent dokuları içinde yoğunlukla yaşadıkları "düşük statülü" mahallelerin ortaya çıkması, *getto* kavramına bir gönderme yapılmasa bile, Avrupa içindeki kentlerde de *getto* türü oluşumların ortaya çıktığı tartışmasını getirmiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa temelli böyle bir bilimsel yazın ortaya çıkmıştır. Ancak, bu yazının Avrupa içinde *getto* kavramına doğrudan gönderme yaptığı çok enderdir.

Sema Erder'in çalışması ise, sözünü ettiğim bu son nokta açısından çok önemlidir. Avrupa coğrafyasında sosyal demokrasi ekseninde en belirgin refah toplumu olarak öne çıkan ve liberal göç ve göçmen siyasetiyle tanınan İsveç'te Türkiye kökenli göçmenlerin bir *getto* içinde yaşadıklarını belgeleyen ve bunu tartışan öncü bir çalışmadır, elimizdeki *Refah Toplumunda Getto* kitabı. Diğer yandan, kaleme alınması üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra, ikinci bakışının çıktığı bu yıl irdelediği konunun Avrupa'da önemini koruyor olması, her bilimsel yapının karşılaştacağı bir şans değildir. Belki de bu, bir şansın ötesinde, öngörülerini iyi olan bir bilimsel çalışmanın sosyal bilimlerden de çıkabileceğinin bir göstergesidir. 1961 yılından bu yana Avrupa'ya göç eden ve bugün sayıları üç milyonun üzerinde olan Türkiye kökenli göçmenlerin Avrupa'daki yaşam biçimleri, yaşam koşulları ve yaşam şansları üzerine çalışmaların ağırlıklı olarak Avrupalı bilim insanları tarafından gerçekleştirildiğini, Türkiye'de bilim insanlarının çalışmalarının çok sınırlı sayıda kaldığını bilmekteyiz. Elimizdeki kitabın yazıldığı 1980'li yılların ortalarında bu durum çok daha belirgindi. Hiç şüphesiz, çalışmanın bu önemli özelliğini de göz önünde bulundurmalıyız.

Göçmenlerin kentsel mekânlardaki yerleşim özellikleriyle ilgili bilimsel yazın –ki toplumbilimcilerin elinde gelişmiş, daha sonra kent, nüfus, çevre çalışmaları yapan diğer uzmanların katılımıyla daha da zenginleşmiştir– iki farklı bakış açısından kaynaklanan iki temel tezi irdeler. Bunlardan ilki, göçmenlerin yerleşim özelliklerini ağırlıklı olarak göçmenlerin rasyonel *kişisel* kararları çerçevesinde ele alır. Diğer bakış açısı, bu özellikleri, göç alan ülkenin, kentin ve göç ve yerleşme sürecinin *yapısal* çerçevesinden değerlendirir. Sema Erder’in bu çalışması sözünü ettiğimiz bu ikinci çizgiye daha yakındır, ancak, birey göçmenlerin ve onların ailelerinin kendi karar alma süreçlerinin ortaya çıkan yerleşim örüntüsüne bir katkısı olabileceği gerçeğine de değinmektedir. Erder’in kitabı, Stockholm’de bir *Viking* yerleşkesi olan *Rinkeby*’nin nasıl olup da Türkiye’den giden göçmenlerin yerleşim yeri olan bir *Türkiby*’ye dönüştüğünün hikâyesini anlatmaktadır. Ayrıca çalışma, “*gettolaşmanın, ayrımcılık mı yoksa içe kapanma mı, uyum mu yoksa uyumsuzluk mu*” olduğu sorusunu temel mesele olarak irdelemektedir. Böylece herhangi bir göç çalışmasının göç olgusunu, neden ve sonuçlarını, şu üç temel aktöre (ve onların birbirleriyle ilişkilerine) doğrudan ya da dolaylı gönderme yaparak ele almasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır: göçü alan toplum/ülke, göçmenlerin kendileri ve göçü gönderen toplum/ülke. Şüphesiz bir de, bütün bu üç temel aktörün içinde rol oynadığı göç rejimi alanı –ki bugünkü kavramlarla bu alan ulusasıırı (*transnational*) bir çerçeveye denk düşmektedir– eklenmelidir. Elbette, kaleme alındığı dönem göze alındığında, Sema Erder’in bu kitapta ulusasıırı alanlara gönderme olmaması şaşırtıcı değildir; ancak, okuyucunun *getto* kavramını günümüz koşulları içinde değerlendirirken, özellikle yukarıda sözünü ettiğimiz 2005 yılı sonu Fransa’daki göçmen ayaklanmaları gibi örnekler bağlamında bu boyuta da –küreselleşmenin göçe etkisine– dikkat etmesi yararlı olacaktır.

Bu kitap yazıldığında, Avrupa’daki Türkiyeli göçmenler henüz, hocamız Nermin Abadan-Unat’ın son kitabının başlığıyla, *konuk işçi konumundan ulusötesi vatandaşı konumuna* geçmemişlerdi. Diğer ül-

kelerden gelen göçmenlerin de pek çoğu aynı durumdaydı. Belki, bu geçicilik üzerine kurulu göç rejimi, göçmenlerin yerleşim özelliklerini de bir ölçüde belirliyordu. Toplumsal tabakalaşmanın en alt katmanlarında bulunup, hem ekonomik hem de kültürel olarak “alt bir toplumsal küme” oluşturan göçmenlerin birçoğunun, kendilerini bulundukları ülkelerde konuk gibi algılamaları ve böyle konumlamaları, “bu ülkelerin onları nasıl algıladığı” sorusuyla da doğru orantılıydı. Daha sonra bu geçicilik kalıcılığa dönüşmeye başladı. Göç edilen ülkelerde evler alındı, işyerleri açıldı. Birçok göçmen ve göçmen çocuğu bulundukları ülkelerin de vatandaşı oldu. Kısacası, kendilerine ve çocuklarına daha iyi yaşam koşulları sağlamak için çok ciddi adımlar atıldılar. Göç ettikleri ülkede kalıcı olmaya başlamaları, bu göçmenlerin yaşadıkları kent mekânlarını, evleri ve işyerlerini kullanma alışkanlıklarında da önemli değişiklikler yapmalarına yol açtı. Muhtemelen, bu süreçte, Avrupa’ya 1960’larda ve 1970’lerde göç edenlerin yaşam ve yerleşme koşulları iyileşti; ancak, daha yeni göçmenlerin yerleşme örüntüleri, öyle görünüyor ki, yine öncekilere benzer gettolaşma sürecini doğurdu. Ve özellikle Avrupa’daki seçici ve kısıtlayıcı göç politikalarının sonucu olarak yeni gelen göçmenlerin birçoğu “düzensiz” (kullanmayı sevmemişim, ama daha açıklayıcı olan ifadeyle “yasadışı”) göç rejimleriyle ya da sığınma/mülteci hareketleriyle gelen, kaynakları sınırlı kişiler olarak kentin onlara daha kolay yaşama alanı sağladığı getto türü yerleşim alanlarında yoğunlaştılar. Sonuç olarak bugün, 1980’lerde Sema Erder’in Stockholm’de gözlemlediği getto oluşumlarının, son yirmi yılda başka örneklerle, Avrupa’nın birçok kentinde varolmayıp sürdürdüğü görülmektedir.

Bütün bu yazdıklarımın özeti olarak, *getto* sözcüğünün, çeşitli toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel süreçleri ve insanların “*farklı yaşam biçimleri*”ni nasıl “*farklı yaşam şansları*”na dönüştürdüğünü anlatan mekânsal bir kavram olduğu açıktır. Diğer bir söyleyişle, bu kavram göç sürecinin bir ürünü olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel olan ile mekânsalın kesiştiği bir alanı anlatır bize. Sema Erder’in deyişiyle “tıpkı ‘gecekondu’ kavramı gibi, bir

mekânı, birlikte yaşamayı, gündelik yaşamı paylaşmayı ve özel bir ‘konut çevresini’ ifade eden, şehir sosyolojisi bakımından anlamlı bir kavram”dır getto.

Dünkü göç yazınında *getto*, göçmenlerin kentsel alanlar içindeki yerleşim özelliklerini anlatan bir sözcük olarak daha çok “biz” ya da “yerli” olan ile “öteki” ya da “yabancı” olanı ayırt eden bir kavram olarak kullanılırdı. Bugün ise, bu sözcük daha çok, göç alan ülkelerde “*mahallemizdeki küreselleşme*”yi anlatan ve bu nedenle de daha çok “dışlanan” ile “dahil edilen” arasındaki uzaklaşmayı/yakınlaşmayı da anlatan bir kavramdır. Bu çerçevede ince bir çizginin ayırt ettiği farklı dünyalardaki insanların, göçmenlerin ve yerlilerin, her gün yeniden ürettiği *gettolar*, zaman zaman “*göçmen etnisiteyi görmeye gelen meraklı gözler için birer eğlence unsuru*,” zaman zaman da “*dışlanan yabancının isyanını başlattığı kentsel mekânlar*” anlamında günümüz kentlerinin tanımlayıcı öğeleri olarak ayakta kalmaktadırlar. Belki de, bunu görmek için her zaman Paris’in *Clichy-sous-Bois*’na, ya da Berlin’in *Kreuzberg*’ine gitmeye gerek yoktur. İstanbul’un Tarlabası’nda, Dolapdere’inde bulunabilir sözünü ettiğimiz.

AHMET İÇDUYGU
Koç Üniversitesi, Ocak 2006

Yirmi Yıl Önce ya da Yirmi Yıl Sonra

Yirmi yıl önce, çok başka bir nedenle, Stockholm'e gitmeyi kafama koymuştum. 1970'lerde, İstanbul'da Nâzım Plan Bürosu'nda kentin geleceğini tahmin etmeye ve yönlendirmeye çalışan bir grubun üyesi olarak, nüfus projeksiyonu yapmakla görevliydim. Burada genç bir araştırmacı grubu olarak bizler Turgut Cansever'in ve Ömer Uluç'un yönetiminde sürekli geçmiş ve gelecek arasında hayaller kuruyorduk. İstanbul'da olan biteni anlamak ve yönlendirmeye çabalamak, çok heyecan vericiydi, ama hepimiz de, bu çabalarımızın başarısızlığa mahkûm olduğunun farkındaydık. O tarihlerde, bu büroda İstanbul üzerine birçok araştırma yapıldı, veri toplandı, yerli ve yabancı uzmanlarla yoğun tartışmalar yapıldı. Hepimizin hayranlık duyduğu Mübeccel Kıray da arada bir büroya gelir, aramıza katılır, bizlere İstanbul'un ve şehrin ne olduğunu anlatmaya çalışırdı. Bu dönemde Kıray da, İstanbul'un merkezî iş alanı üstüne bir alan araştırması yaptı, ama maalesef yayınlamadı.

Yine bu tarihlerde, şimdi kimin yazdığını tamamen unuttuğum, "kent planlama" kurumunun en etkili ve demokratik olarak çalıştığı kentin Stockholm olduğuna dair olduğu bir makale okumuştum. Nâ-

zım Plan Bürosu fiilen dağıldıktan sonra, hepimiz bir yerlere savrulduk, ben de, Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'ne Mübeccel Kıray'ın asistanı olarak girdim. Orada şehircilik dersleri vermeye başladım. Doktora çalışması olarak, üzerinde yıllarca tartıştığımız “farklı toplumlarda planlama kurumunun işleyişi” üzerinde yoğunlaşmayı tasarlıyordum. Stockholm'e gitme düşüncesi, bana “en farklı” olana bakarak, İstanbul'u anlama imkânı vereceği için heyecan veriyordu.

Stockholm Üniversitesi'ne gidişim esas olarak bu merakı dayanıyordu. Ancak, oraya gidince durum değişti. Stockholm'e, o tarihlerde ilkökul birinci sınıfta olan kızımın gitmiş olmam, vize almamdan sınırdan girişe ve orada yerleşmeme kadar geçen çok kısa süre içinde daha önce beklemediğim birçok şeyi yaşamama neden oldu ve çok şeyi değiştirdi. Her ne kadar ben kendimi “doktora” öğrencisi olarak görsen de, neredeyse, ilişkide bulunduğum herkes, beni, “kızıyla buraya yerleşmeye gelmiş bir potansiyel göçmen” olarak algılıyordu. Benim genel eğilimlere aykırı bir “safdil” olduğumu, “kesin dönüş” yapana kadar da kabul etmediler. Bütün bu deneyimler bana, önyargıları kırmanın ne kadar güç olduğunu ve göçmenliğin zorluklarını anlattı. Üniversitenin bana yerleşmeyi tavsiye ettiği Rinkeby öğrenci evlerindeki küçük dairemize taşınmamızın ertesi sabahı mahallede gördüklerim ise merakımın yönünü değiştirdi ve sonuçta burada ikinci kez yayınlanacak olan araştırma ortaya çıktı.

Rinkeby öğrenci evleri Stockholm Üniversitesi'ne en uzak, daha çok Asyalı, Afrikalı ve Latin Amerikalı öğrencilerin kaldığı kozmopolit bir yerleşmeydi. Rinkeby'de dolaşmaya çıkınca da, parkta, çarşıda benden çok önce burayı keşfetmiş ve yerleşmiş Konya Kululular ve her biri başka ülkeden gelmiş diğer göçmenlerle karşılaştım. Orada geçirdiğim bir yıl boyunca onların nasıl yaşadığını anlamaya çalıştım, Kululular da bana evlerini açtılar ve deneyimlerini benimle cömertçe paylaştılar.

Üniversitede bir taraftan, ilk tez konumla ilgili, diğer taraftan da “göçmen yerleşmeleri” konusunda araştırma yapmaya başladım. Stockholm Üniversitesi'ndeki danışmanım coğrafyacı Tomas Lun-

den'in çalışmaları ve yönlendirmesi bana Stocknolm'ün "planlı" gelişmesi konusundaki akademik tartışmalara ve birikime ulaşma imkânını sağladı. Bu bilgi birikimi, aynı zamanda, Wirth, Burgess gibi şehir sosyologlarının "getto"nun oluşumuyla ilgili bulgularını Stockholm örneğinden yeniden değerlendirmeme olanak verdi. Rinkeby'deki Türkiyeli göçmenler üzerinde yürüttüğüm alan araştırması ise, İsveç gibi demokratik ve göçmen hakları konusunda duyarlı bir toplumdaki "getto" yerleşmesinin oluşumunu anlamama yardımcı oldu. Türkiye'ye döndükten sonra Mübeccel Kıray'la yaptığım tartışmalar ve onun yönlendirmesi ise araştırmayı son haline getirdi.

Araştırmayı "yirmi yıl" sonra tekrarlama olanağına sahip olmayı çok isterdim. Ancak, bu mümkün olamadı. İsveçli bir grup akademisyenle halen devam eden "uluslararası düzensiz göç" konusunda ki çalışmalar nedeniyle geçen yıl Stockholm'e gittiğimde, Rinkeby'ye tekrar çok kısa bir süre için de olsa uğrayabildim. Çok şeyin değiştiği ilk bakışta anlaşıyordu. Mahalle biraz köhneleşmişti, öğrenci evleri "özelleştirilmiş", sıradan kiralık konutlar haline gelmişti. Merkezde karşılaştığımız Türkler, mahalleye yeni gelen Somalili Müslümanlar sayesinde ilgi odağı olmaktan çıktıklarını ve rahatladıklarını söylediler. Buradaki bir süpermarketi satın alan Türk "patron", bizi başka bir mahallede satın aldığı lüks villasına götürerek ağırladı ve bu arada olan biteni, kendi gözlüğünden, bizlere anlattı. Kimisi geri dönmüş, kimisi zengin olmuş, kimisi işsiz kalmıştı.

Rinkeby'yi yirmi yıl sonra ziyaret etmeme karşın konuyla ilişkim kesilmedi. Bu kitapta yer alan araştırma sonrası yazılmış makalelerden de görüleceği üzere, bir taraftan, getto ve gettolaşma konularında çalışmaya devam ettim. Bu kavramın, ya da bu tür bir analizin, sadece yurtdışına göç etmiş Türkler ya da diğer yabancılar değil, aynı zamanda, sistematik ve sürekli ayrımcılıkla karşılaşan Türkiye'de yaşayan göçmenler, yabancılar, hatta yurttaş oldukları halde dışlanan bazı etnik gruplar açısından da önemli olduğunu düşünüyorum.

Diğer taraftan, Rinkeby deneyimi, daha sonraki yıllarda İstanbul'da yaptığım araştırmalarda göç, göçmenlik, ayrımcılık, dışlanma,

devingenlik gibi konular üzerinde düşünürken, “güçsüz”ler için yurttaş olmanın hangi hallerde işe yaradığını, hangi hallerde yetersiz kaldığını fark etmeme yardımcı oldu.

Yirmi yıl önce, göçmenlerin iş ve konut piyasasındaki konumlarını anlamaya dönük yapısal araştırmalara daha çok rastlanıyordu. Bugün ise, Türkiye’de de yaygınlaştığı gibi, daha çok kültürel kimlik ve kimlik politikasıyla ilgili çalışmalarla karşılaşyoruz. Avrupa’nın diğer ülkelerinde olduğu gibi İsveç’te de, Türkiye’den göç edenler artık, sınıfsal konumlarından çok, kültürel kimliklerine göre, Kürt, Süryani ya da Müslüman olarak araştırmacıların gündemindeler.

Diğer taraftan küreselleşme, insan hareketliliğini hem hızlandırmış, hem de yönünü öngörülür olmaktan çıkarmıştır. Bu konudaki çalışmalar yeni bin yılın dünyasında “göçün” sadece zengin Batı ülkelerine yönelmeyeceğini de gösteriyor. Bu nedenle, son dönemlerdeki göç araştırmaları, siyasal mülteciler, sığınmacılar, düzensiz (*irregular*) göç ve ulus-aşırı ilişkiler (*transnational networks*) gibi yeni konulara yoğunlaşmış durumda. Nitekim son dönemlerde Türkiye’ye de, Afganistan’dan Rusya’ya ve hatta Afrika’ya kadar birçok ülkeden insanların, geçici ya da kalıcı olarak, umar aramaya geldiklerini biliyoruz. Uzun bir zamandır yabancıya kapalı olan bu toplumun bu yabancılara alışıp alışmayacağını zaman gösterecek. Eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelen kadınlarla ilgili yaptığım bir araştırma sırasında buna çok da hazırlıklı olmadığımızı fark ettim.

Getto ve gettolaşma konusu, geçen yılın sonbaharında Fransa’daki getto isyanlarından sonra tekrar gündeme geldi. Gettoların varlığı çok yönlü ayrımcılığın Fransa’da da yaşandığını açıkça gösterdi. Aynı şekilde, Fransa’daki gettolardan yükselen bu haykırış, “yurttaşlık” hakkının tek başına önyargı ve ayrımcılığı önlemedeki yetersizliğini de gösterdi. Kâğıt üstünde kalan yurttaşlık hakkı, burada yaşayanları iş piyasasından uzaklaştırdığı gibi, çocukların eğitimini de engelleyerek dışlanmayı gelecek nesillerin kaderi haline dönüştürmüşse benziyor. Siyasal katılım kanalları da tıkalı olduğu anlaşılan bu getto sakinlerinin seslerini duyurmak için ne yapabilecekleri sorusunun

cevabını hepimizin araması gerekir. Çünkü, bu sorun sadece Fransa'nın sorunu değil. Ayrımcılığın kalıcı olduğu, kurumsallaştığı her yerde benzeri olayların şu ya da bu biçime dönüşerek ortaya çıkması mümkün.

Rinkeby araştırmasında, getto, göçmen gruplarının ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarında, dışlanma ve içe kapanma süreçlerinin etkileşimiyle ortaya çıkan özel bir konut alanı tipi olarak tanımlanmıştır. Yine bu araştırmada, gettoların, göçmenler için iş piyasası, konut piyasası ve siyasal katılım gibi toplumsal devingenlik kanallarının açık olduğu durumlarda geçici yerleşmeler olduğu, kapalı olduğu durumlarda ise süreklilik kazanan alanlar haline dönüşebildiği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bir anlamda, gettoların farklı toplumlarda, farklı konjonktürlerde ve farklı göçmen grupları için değişen niteliklere sahip olan, dinamik yerleşmeler olduğunu da ifade etmektedir.

Yine Rinkeby örneğine geri dönecek olursak, buranın bugün de yeni gelen göçmenlerle sürekli beslenen bir getto alanı olduğundan kuşku duymak mümkün değil. Ancak, Türkiyeli göçmenlerin bu gettonun sürekli sakinleri olarak kalıp kalmadıkları konusuna aynı netlikle cevap vermemiz mümkün değil. Yirmi yıl önce, Türkiyeli göçmenler burayı “geçici” yerleşmeler olarak kabul ediyor ve Türkiye’ye dönük projelerle “işadami” olmayı hayal ediyorlardı. Bu hayallerini gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini, ikinci nesil göçmen olan çocuklarının eğitim olanaklarına kavuşup kavuşmadığını, hangi işlere ulaşabildiklerini ise, ancak yeni araştırmalarla öğrenebiliriz. Buraya yeni yerleşen Somalilerin benzer hayalleri olup olmadığını ise hiç bilmiyoruz.

Yalnız İsveç örneğinin ve belki de Rinkeby’yi diğer gettolardan ayıran önemli bir özelliği burada belirtmek gerekir. İsveç’teki bazı kurumlar ve aydınlar, “demokratik ve çok kültürlü toplum” olma ilkesine sahip çıkarak, sürekli olarak göçmenlerle iletişim kurma yollarını aramaya çabalamaktaydılar. Aynı şekilde, ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadelede de, buradaki aydınlar arasında, hayata geçirilmek istenen, eleştiri ve özeleştiriyoluyla tartışılan ve sürekli olarak gündemde kalan

konulardandır. Bu da belki, burada yaşayan göçmenlerin kendilerini ifade etmek için “şiddet” dışında bazı kanallara ulaşabilmelerine yardımcı oluyordur. Umarım bu durum devam eder. Darısı diğer getto sakinlerinin başına!

SEMA ERDER
İstanbul, Şubat 2006

“Getto” Kavramı Üzerine*

Sosyologların iletişim araçları kavramlardır. Biz toplumbilimciler toplumu anlamak için sürekli olarak kavramları üretiyoruz, kullanıyoruz, aynı zamanda sürekli olarak sorguluyoruz. Nitelikli sosyal bilimciler için kavram üretmek söz konusuysen, ortalama, sıradan bir sosyal bilimci için önemli olan bir kavramı doğru kullanmaktır. Bir kavramı doğru kullanmak da önemli beceri ve çaba gerektirir. Ana hedef belki kavram üretmektir, ancak şunu belirtmeliyim ki, bir kavramı doğru kullanmak da gerçekten güç bir iştir.

Örneğin “gecekondu” kavramını, sosyal bilimler bağlamında bir yere oturtabilmek için ben yaklaşık on yıl kadar çalıştım. “Getto” kavramı da bir zamanlar üzerinde çalıştığım bir kavram oldu. Son dönemlerde bu kavramın şehirciler tarafından sıkça kullanılmaya başlandığına tanık oluyorum. “Getto” kavramı, çoğu zaman rasgele ve kimi zaman yanlış kullanılıyor. Bu nedenle önce bu kavramı yeniden tartışmak istedim. Öncelikle kavramların gündelik yaşamdaki izlenimler-

(*) *Adadan Odaya: Yapıdan Yaşama Konut Çevresi “Getto Kavramı Üzerine”*, derleyen Deniz İncedayı, Bağlam Yayınları, 2004, İstanbul, s.57-68. Ayrıca, Mimar Sinan Üniversitesi tarafından düzenlenen “Konut Çevresi” konulu mimarlık yüksek lisans programı dersinde yapılan konuşma metni.

den kaynaklanan anlamlarıyla ve akademik tanımları arasındaki karmaşık ilişkiden söz etmek gerekir. Örneğin “gecekondu” kavramı gündelik yaşamla ilişkisine bağlı olarak farklı toplumsal kesimler tarafından farklı anlamlar ifade edebilir, ancak mekânla ilişkili akademik çalışmalar açısından kavramın bu farklı anlamları da kapsayan bir ifadesi olması gerekir.

“Getto” da, tıpkı “gecekondu” kavramı gibi, toplumsal olan ile mekânsalın kesiştiği bir kavram. Bu, gecekonduya göre çok eski bir kavram, neredeyse bin yıldır kullanılıyor, ama kavramın sosyal bilimlerden açısından tanımlanması ilk kez 1928’de Amerikalı sosyolog Louis Wirth tarafından yapılmış.

Bilindiği üzere, “şehir sosyolojisi”nin ilk kez kuramsal olarak tanımlandığı çevre Amerika Birleşik Devletleri’ndedir. Sosyolojinin bir alt bilim dalı olan ve halen de sosyoloji mi, değil mi diye sorgulanan, özellikle Amerika’da yaygın olan şehir sosyolojisi çalışmalarının temelini atanlar kentsel ekolojistlerdir. Bu yaklaşım, isimlendirilmesinden de anlaşılacağı üzere, “insan yerleşmeleri” ile “ekoloji” bilimi arasındaki ilişkiyi bir analogiyle kurarak şehir sosyolojisini geliştirmiştir. Bu yaklaşımın, “habitat”ı açıklarken yapısalci-işlevselci kuramsal çerçeveden etkilenerek geliştirdikleri araştırmaların, şehir planlaması ilkelelerinin belirlenmesinde de çok önemli etkileri olmuştur. Bu araştırmacıların belli toplumsal fonksiyonlara ve onlar arasındaki ilişkilere bakarak geliştirdikleri analizler ve özellikle alan çalışmaları, şehir plancılarını önemli ölçüde etkilemiştir. Hangi toplumsal fonksiyonun hangi fonksiyonla birlikte olabileceği ya da birlikte olamayacağı, hangi fonksiyonların hangi fonksiyonları ittiği ya da çektiği gibi analizler uygulamacıları da etkilemiş olan akademik çalışmalardır.

Ben 1980’lerde Stockholm’de Türk işçilerinin yaşadığı mahallede kendi araştırmalarımı yaparken, “getto” kavramı üzerine teorik bilgiler toplamaya çalıştım. Bu dönemde L. Wirth’in getto çalışmasıyla karşılaştım ve ondan çok yararlandım. L. Wirth çalışmasında önce tarihsel olarak “getto” kavramının gelişimini irdelemiştir. Bu çalışmadan ve diğer çalışmalardan, İÖ 70’te Yahudilerin Filistin’den atılmalarının

dan sonra Avrupa'ya yerleştikleri ilk mekânlarından bu yana "getto" kavramının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kavramın ilk kaynağının neresi olduğu tartışmalı, ancak genel olarak kabul gören, bu kavramın Venedik'te Yahudilerin yaşadığı bölgenin adı olan "Getto"dan geldiği görüşüdür.

"Getto", daha sonraları da, Avrupa'daki Yahudi yerleşimleri için kullanılmaya devam ediyor. Bir anlamda, Avrupa'dan çıkan "getto" kavramı, Avrupa'dan Amerika'ya, göçle birlikte atlıyor. Benim araştırma yaptığım dönemde dikkatimi çeken ilk nokta, getto kavramının Amerikan şehir sosyolojisi literatüründe çok yaygın olarak kullanılması, buna karşılık Avrupa'daki akademik çevrelerde hemen hemen hiç kullanılmamasıydı. Bu noktaya sonra tekrar döneceğim.

Bu nedenle, araştırma yaptığım mahallenin şehir sosyolojisi açısından kavramsallaştırılmasında L. Wirth'in 1928 yılında geliştirdiği tanımlama bana üzerinde durulmaya değer gelmişti. Wirth, geleneksel Yahudi "getto"larını tanımlarken, burada yaşayanların kendilerine özgü *yaşam biçimleri* ve *kurumları* olmasını ve genellikle bu yerleşmelerin oluşumunda, yerleşen grubun toplumun bütününe göre şiddetli bir *ayrımıcılığa* uğramış olmasını vurgulamaktaydı.

Kuşkusuz, her toplumda ayrımcılık, sınıfsal ve mekânsal tabakalaşma vardır, ama bir yerin "getto" olarak adlandırılması için, orada ayrımcılığın çok şiddetli, sınır çizecek boyutlarda olması gerekir. Hatta öyle ki, Avrupa'daki ilk gettolarda, yerleşim belirli kurallara göre oluşur, gettoların etrafında surlar vardır, orada yaşayanların hangi işleri yapabileceği, şehirde nasıl dolaşacakları, ne tür giysiler giyecekleri, hangi sokakları kullanacakları, hangi saatte işi terk edecekleri bellidir, hatta kentin belediyesi belli bir saatten sonra "getto"nun surlarını, dışarıdan anahtar ile kilitleyebilir. Yahudi gettosu denilen "getto"lar, etrafında sur olan, surun içinde, ayrımcılıkla karşılaşmış bir grubun yaşadığı yerleşmelerdir. Dolayısıyla burada yaşayanlar da sınırlı işlevleri ve hakları olan, toplumun diğer kesimlerinden somut olarak da ayrı yaşayan toplumsal gruplardır. Burada yaşayanların hangi ekonomik aktivitelerle uğraşabilecekleri bile sınırlanmıştır. Kentin içinde de yoksulluk

vardır, gettolarda da yoksulluk olabilir, ancak o sınırların içinde kendilerine özgü bir hayatları ve kendilerine özel kurumları vardır. Toplumun geneli ile ilişkilerinde de belli kurumlar ve kurallar oluşmuştur.

L. Wirth, Yahudi gettoları üzerinde yaptığı araştırmalar sonrasında, Avrupa gettolarını tarihsel olarak inceleyerek, Amerika'daki "getto"lardaki oluşumları sorgulamakta ve oradan kalkarak gönüllü getto/zorunlu getto ayrımını getirmektedir. Wirth, Avrupa'daki Yahudi gettolarını zorunlu gettolar olarak tanımlamıştır. Amerikan kentlerindeki gettolar, yalnızca Yahudilerin değil, İtalyan, Çinli gibi diğer göçmenlerin de oluşturdukları gönüllü gettolardır. Wirth, bu gözlemden kalkarak, şiddetli ayrımcılığa tâbi olan ve toplumsal tabakalaşma sistemi içinde düşük konumdaki göçmen grupların yerleşmelerini "getto" olarak tanımlıyor. Tabii ki Amerikan kentlerindeki bugünkü "getto"ları, zorunlu Yahudi gettolarından ayıran belirli özellikler var, örneğin etraflarında sur yok, onları kontrol eden gruplar yok, yine de kendine özgü gerek iç yaşam gerek dış yaşamda süren ilişkilerden ötürü onları "getto" olarak tanımlamak olanaklı oluyor. Dolayısıyla L. Wirth, bu kavramı, şehir sosyolojisinde kentsel ekolojistlerin kuramıyla ilişkilendirerek ilk kez bir teorik çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Bu ilk çalışmadan sonra, ABD'de bütün kentlerde tüm etnik grupların "getto"ları hakkında araştırmaların yapıldığını görüyoruz.

Bu çalışmalar incelendiğinde şunu görmek mümkün oluyor: "Gettolaşma" denilen olgu için göçün, ya da topluma sonradan katılan bir grubun olması söz konusu. Ancak, göçten sonra gettonun ne kadar yaşayacağı toplumsal koşullara bağlı olarak değişebiliyor. Örneğin, Yahudi gettoları Avrupa'da bin yıl yaşarken, bazı Amerikan şehirlerindeki bazı gettolar üç nesil içinde çözülmüş olabiliyor. Çözülme ne demek? Çözülme kısaca, gettoda yaşayanların bu mekândan ayrılıp her birinin, farklı kentsel mekânlara, kendi sınıflarına ait mekânlara doğru yayılması demek. Burada yapılan çalışmalarda zencilerin gettolarının Avrupa'dan gelen göçmen gruplarının gettolarına göre çok daha geç çözüldüğü dikkati çekiyor. Bilindiği gibi, ABD'de zencilerin tam yurttaşlık haklarını elde etmeleri çok geç olmuştur. Bir anlamda, bu-

günlerde göçün, ayrımcılığın ve yurttaşlık haklarının gettoların oluşmasında da, çözülmesinde de etkili olduğunu görebiliyoruz. Çözülme kimi gruplarda daha çabuk, kimi gruplarda daha uzun süreli olabiliyor. Genel olarak gettolaşma, tam yurttaşlık haklarına sahip olmayan etnik grupların ve göçmenlerin mevcut olduğu durumlarda ortaya çıkıyor.

Yukarıda değindiğim gibi, ABD'deki şehir sosyolojisi literatüründe gettolaşma üzerinde sayısız çalışma bulmak mümkün. Ancak, Avrupa'ya geldiğiniz zaman getto kavramını kullanan coğrafyacı, siyaset bilimci ile karşılaşmak pek mümkün değil. "Getto" kavramı Avrupa'da neredeyse hiç kullanılmayan bir kavram. 1980'lerde ben bu araştırmayı yaparken İsveçli meslektaşlarıma araştırma yaptığım göçmen alanının bir getto olduğunu söylediğimde aldığım cevaplar beni şaşırtmıştı. Bana "hayır" dediler, "bizim ülkemizde getto yoktur, burası demokratik bir ülkedir, insan hakları vardır, getto kesinlikle yoktur." Almanya'da gittiğim konferanslarda da meslektaşlarım tarafından "getto" kelimesini kullanmamam konusunda uyarıldım, kullanırsam tepki göreceğim söylendi. Getto yerine hangi sözcüğü kullanmam gerektiği sorusunu sorduğumda da, "koloni" ya da "diaspora" gibi kavramları kullanmam gerektiği söylendi.

Ancak, bana kalırsa bu kavramlar aynı şeyi ifade etmiyor. Ben bu araştırmada herhangi bir göçmen grubundan söz etmek istemiyordum, ben bir yerleşme biçiminden ve özel bir yerleşmeden söz etmek istiyordum. "Göçmen grubu" ve "ayrımcılık" gibi terimler kabul görmüş olsalar da, nedense, "getto" kavramı konusunda Avrupa'da sıklıkla uyarıldım. Nihayet Türkiye'ye gelen, İsveç'in göçmen politikası üzerinde çalışan ve o politikayı eleştiren bir İsveçli araştırmacı olan Karl Ulrik Scheirup'a bunu sordum. Benim Türkiyeli bir araştırmacı olarak en azından "tabuları" sezebildiğimi, belki de en iyi bildiğimiz şeyin tabular olduğunu söyledim ve "getto" kavramının Avrupa'da tabu olup olmadığını sordum. Kendisi de, "getto" kavramının İkinci Dünya Savaşı Yahudi soykırımından sonra, hafızalardan silinmek istendiğini ve bu kavramın bir tabu olarak değerlendirilebileceğini söy-

ledi. Dolayısıyla, bu kavramın, “o orada bitti ve artık bundan sonra olmayacak, yeni Avrupa beyaz bir sayfa açtı” şeklinde düşünülerek tabulaştırılmış olması mümkün.

Bunlara niçin değiniyorum? Belki de kavramların yaşam serüvenine örnek olması nedeniyle. Bir kavram oluşuyor, başka bir yere taşınıyor, orada başka bir anlam ifade ediyor. Diğer taraftan, aynı kavram doğduğu yerde, toplumsal bellek ve politik koşullarla birlikte başka şeyleri anımsattığı için tabu haline gelebiliyor. Avrupa’da getto yerine, daha renksiz bir kavram olan “göçmen yerleşmeleri” sözcüğü kullanılıyor, ancak bana göre, yine de gettonun ifade ettiği özel bir yerleşme türünü tam olarak karşılayamıyor. Örneğin Almanya’daki Türklerin yaşadığı Kreuzberg bölgesinin ya da benim ilk çalıştığım alanım olan Rinkeby’nin tipik bir getto bölgesi olduğunu söylemek mümkündür.

Kavramın Türkiye’de kullanılış biçimlerinde de rastlandığı üzere “getto”, çoğu zaman “kötü konut”, “konut kalitesinin düşük olduğu bölge” gibi kavramlarla özdeşleşmiş olarak kullanılıyor. Halbuki getto her zaman yoksul bir konut çevresi olmayabilir. Örneğin, benim araştırma yaptığım İsveç’teki Rinkeby, “getto” olmasına karşın, kötü konut çevresi değildi. Parkları olan, yeterince yeşil, orta sınıf için özel olarak planlanmış bir bölgeydi. Ancak, söz konusu yerleşim alanı, kente biraz uzak kurulduğu için, ulaşım sorunları nedeniyle kiralar düşük kalmış, aynı dönemde Stockholm’e göç başlayınca, bölgeye ilk yerleşenler göçmenler olmuştur. Buraya plancılar tarafından beklenen orta sınıfın yerine, Yugoslavlar, Yunanlılar, Türkler ve o dönemde politik mülteci olan Latin Amerikalılar gibi göçmenler, Finlandiyalı Çingeneler yerleşmişler. Burası nüfusun çoğunluğu yabancı, çok küçük bir kısmı İsveçli olan, ülkemizden de Konya Kulu’dan gelen göçmenlerin yerleştiği özel bir mekân haline dönüşüyor. Rinkeby, konut kalitesi bakımından düşük değil, aksine iyi sayılabilecek, fakat toplumsal konum açısından düşük grupların yerleştiği bir mekândı. İsveçliler oraya “kara kafalılarının yeri” ya da “Türklerin yaşadığı yer” Turkeby gibi isimler vermişlerdi. Orta sınıf İsveçlilerin bulunmak istemedikleri bu ala-

na, ya marjinal kesimden insanlar, ya da entelektüeller, feministler, ezilen konumdakileri somut koşullarda incelemek isteyen bazı sosyal bilimciler geliyordu. Burası sosyal bilimciler için, “ezilen kadın”, “çocuğunu döven baba”, “namus cinayeti” gibi arkaik olguların ve ilişkilerin gözlemlendiği bir laboratuara dönüşmüştü. Orada herkes tüm ilişkilerini sakınmadan, sere serpe, yaşamaya devam ediyordu. Sayısız araştırmalar yapılan bu bölge, sosyal hizmet uzmanlarının, siyasetçilerin, sosyal bilimcilerin ilgi ve araştırma alanı olmuştu. Oradaki insanlar da bundan adeta bıkmış, “ne soracaksan sor” tavrıyla yaklaşıyorlardı onlara, çünkü onlar da adeta “araştırma objesi” olduklarının farkındaydılar. Yine de, böyle özel bir mekânı, ne üniversitedeki akademisyenler, ne belediyeledi yöneticiler, ne de sosyal bilimciler “getto” olarak tanımlamak istiyorlardı.

Avrupa’da son dönemlerde, “diasporik gruplar” kavramının yaygın olarak kullanıldığını gözlemliyoruz. Getto gibi eski Yahudi göçünden türetilmiş olan bu kavram, kendi ülkelerinden zorla sökülüp atılmış, geçmişi özlemle anmaya devam eden ve bir gün tekrar kendi ülkelerine dönme umudunu yaşatan grupları anlatmaktadır. 1990’lara kadar bu kavram daha çok, Yahudiler, Ermeniler ve Filistinliler gibi kendi ülkelerinden zorla atılmış politik mültecileri anlatan bir kavramdı. Bugün de politik mülteciler, zorla ülkelerinden ayrılan, kendi ülkelerine geri dönme ümidi olmayan, o nedenle de kendi ülkeleriyle duygusal bağlantıları çok yoğun olan diasporik gruplar olarak tanımlanıyor. Ben araştırmamı yaptığım yıllarda da İsveç’te 12 Eylül sonrası oraya yerleşmiş, “Türk diasporası” diyebileceğimiz politik sol gruplar ve Kürt mülteciler vardı. Ancak bu grup, göçmen işçilere göre daha eğitilmiş, kentli ve orta sınıf mensubu kişiler olarak, gettodan çok, merkezde yaşamayı tercih eden, farklı ilişkiler kuran ve farklı nitelikler taşıyan bir gruptu. O dönemde ben araştırmamda diaspora olarak tanımladığım bu grupları incelemedim, o başka bir araştırmanın konusu olur diye düşündüm.

Ben daha çok, gönüllü göç eden, yani kendi ülkeleriyle politik sorunu olmayan, her an geri dönme olanağı olan gruplarla ilgili bir

araştırma yapmıştım. Türkiye'yle ilişkileri radikal biçimde kopuk olan göçmenlerin, hem Türkiye'yle hem de İsveç toplumuyla ilişkilerinin gönüllü göçmenlerden farklı olduğu kanısındaydım. "Diasporik" göçmenler politik misyonları nedeniyle ülkedeki siyasal gelişmeleri çok yakından izliyor ve yaşadıkları ülkeyle ilişkilerini çok kısıtlı tutuyorlardı. Tüm projeleri tekrar politik haklarına kavuşabilmek ve bir an önce ülkelerine dönmekti. Nitekim büyük bir kısmı da geri döndü. Halbuki işçiler için aynı şey söz konusu değildi, her yaz ülkelerine gidip geliyor, yaşam stratejilerini ona göre değiştirebiliyorlardı.

Avrupa'da bugünkü literatüre baktığımız zaman tüm ekonomik ve politik göçmenleri kapsayan, "modern diaspora" kavramının yaygınlaştığını görüyoruz. "Modern diaspora" kavramı, belki belli bir toplumsal grubu tanımlaması açısından anlamlı olabilir. Ancak, bizim gibi analizlerine mekânı da dahil etmek isteyenler için yeterince anlamlı mı? Ben yine de, şehir sosyolojisi açısından "getto" kavramının kullanılmasında yarar görüyorum. Çünkü getto kavramı, tıpkı "gecekondu" kavramı gibi, bir mekânı, birlikte yaşamayı, gündelik yaşamı paylaşmayı ve özel bir "konut çevresini" ifade eden, şehir sosyolojisi bakımından anlamlı bir kavram gibi geliyor bana.

"Getto" kavramı, Türkiye'de de pek kullanılmamış olan bir kavram. Acaba Türkiye'deki kentlerde de "getto" diyebileceğimiz bir alan var mı? Getto'nun gecekonduyla aynı anlamı ifade etmediğini biliyoruz. Gecekondularda yaşayanların en önemli özelliği tam yurttaş olmaları, yani yurttaşlık hukuku bakımından tüm haklara sahip bir grup olmaları. Ancak, Türkiye'de de yurttaş olsalar bile yurttaşlık haklarından tam anlamıyla yararlanamayan gruplar olduğu açık. Acaba, bir Ermeni gettosu, ya da bir Alevi gettosu var mı? Bugüne kadar bu tür araştırmalar, yine politik yasaklar ve tabular nedeniyle pek yapılamadı. Etnik araştırmalar konusunda Türkiye'de uzun bir dönemdir tabuların ve yasakların olduğunu biliyoruz. Gecekondu araştırmalarında bile daha çok hemşehrilik kavramını kullanıyoruz. Etnik gruplar bile aynı stratejiyi uyguluyorlar, "Diyarbakırlı'yım" ya da "Tuncelili'yim" dediklerinde fazla sorunla karşılaşmıyorlar, ama Kürt ya da

Alevi'yim dediklerinde sorunlarla karşılaşabiliyorlar. Türkiye'de bu tür özel sorunlardan dolayı, etnik çalışmalar daha yeni yapılmaya başlıyor, dolayısıyla bu işte oldukça acemi olduğumuz söylenebilir.

Yine aynı şekilde, getto çöküntü alanı da değildir. Çöküntü alanları, merkezin çevresinde İstanbul'da Tarlabası gibi çöken konut alanları için kullanılan bir kavram. Amerikan örneklerinde gettolar genellikle çöküntü alanlarında oluyor, ama her çöküntü alanının getto olduğu, ya da gettonun illa çöküntü alanında olması söz konusu değil. Çöküntü alanlarında da farklı yaşam koşulları olabilir. Ancak, bu alanların getto olarak kabul edilmesi için, yukarda da açıklandığı gibi, kendine özgü kapalı bir yaşamın, kültürün olması, kurum ve kuralların toplumun bütününden çok farklı olması, girdiğiniz zaman başka bir dünyaya giriyor olmanız gerekir. Türkiye kentlerinde gettonun olup olmadığı sorusunu cevaplamak için araştırma yapmak gerekir.

Osmanlı'da var mıydı? Bu sorunun da araştırılması gerekir. L. Wirth'ün tanımlamasından girdiğimiz zaman, gettoda yoksulluktan çok o grubun, toplumun bütünü açısından sakıncalı olarak görülmesi, o anlamda dışlanması ve gözetim altında tutulması söz konusu. Diğer bir nokta, kötü konut ya da yoksulluğun değil, ama *dışlanmanın* söz konusu olmasıdır. O grubun gelir durumu ya da yaşam koşulları iyi de, kötü de olabilir, ama burada asıl koşul, o grubun toplumun bütünü içinde dışlanması ve farklı bir konumda bulunmasıdır. Bu anlamda, bugün çok sık karşımıza çıkan "zengin gettoları" kavramı da yanlış kullanılıyor, ya da kavram çarpıtılıyor diyebiliriz.

Diğer taraftan, gettolaşmanın oluşumunda göçün etkisinin olduğu da biliniyor. Bu noktada toplumların "yabancı"yı ve "göçmen"i kabul etme biçimi devreye girmektedir. Bu konuda, Amerika ile Avrupa arasında, ayrıca Avrupa'daki ülkeler arasında da farklı uygulamalar olduğunu biliyoruz. Ama Avrupa ile Amerika arasındaki en önemli fark, göçmen kabulü bakımından Amerikan göçmen politikasının biraz daha "liberal" (!) oluşu. Örneğin Irak savaşında izledik, bir Amerikan askeri öldü, cenaze töreninde dendi ki, "Amerika için savaşan erimiz öldükten sonra Amerikan vatandaşı olmuştur". Yani, asker

olmak için Amerikan vatandaşı olmaya gerek yok. Amerika yurttaşlığı giriş kurallarının, Avrupa'ya göre çok farklı olduğu bir ÷lke. Bir göç araştırmacısı Martin Miller bu farkı, ironik bir biçimde şöyle tanımlıyor: “Amerika'daki göçmen, ‘yükü taşıyacak eşek’, Avrupa'da ise ‘pastayı kemirecek fare’ olarak kabul edilir.” Buradan her iki toplumda da göçmenlerin konumunun kötü olduğunu anlamak mümkündür. Ancak, her iki sistemdeki ayrımcılık uygulamaları ve dışlanma farklı işlemekte ve gettolaşma da birbirinden farklı olmaktadır.

Diğer taraftan, son dönemlerde “küreselleşme”nin dış göçle ilgili yeni eğilimler doğurduğunu da algılamamız gerekir. Küreselleşmenin gettolaşmaya nasıl etkisi olabilir? Amerikan kentsel ekolojistleri, 20. yüzyıl başındaki Amerika'daki göçmen politikasının, erime potasını (*melting pot*) oluşturduğunu ve göçmenlerin “erime potası” içinde kaynaştığını ve bir süre sonra asimile olacaklarını iddia etmekteydi. Oldukça eleştiri almış olan ve ideolojik olarak kabul edilen bu teoriye göre, Amerikan orta sınıf idealine uygun yaşayan, çok çalışan, vergisini ödeyen, bireysel rekabeti benimseyenler eninde sonunda Amerikalı olurlar. Dolayısıyla o göçmen grubu, yurttaşlık haklarını elde ettikten belirli bir süre sonra, getto oluşturma mekanizması ve gettolar ortadan kalkacaktır. Hatta bu konuda geçerli bir “üç nesil teorisi” vardır, yani üçüncü nesilde asimile olma teorisi. Buna göre, göçmenler üç nesil sonra “Amerikalı” olurlar. İtalyanlar “Amerikalı İtalyan” olur, Polonyalılar “Amerikalı Polonyalı” olur. Dolayısıyla bu asimilasyon teorisiyle, gettoların çöz÷lme teorisi arasında da bir ilişki vardır.

Ancak, son dönemlerde yapılan araştırmalarda, bu teorilerin çok iyimser olduğu, Amerikan toplumunun “eritme potası” olmadığı, bunun sadece bazı gruplar, Avrupalı göçmenler için geçerli bir ideoloji olduğu, hâlâ aynı konumda kalmış olan birçok göçmen grubunun bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.

Burada kritik olan bir başka konu, küreselleşmenin uluslararası göçte yeni eğilimler doğurmasıdır. Benim “getto” çalışmamı yaptığım dönemlere kadar, göçmenler “tek yönlü gidiş biletli” göçmenlerdi. Dönüş için ulaşım imkânları çok yoktu, pahalıydı, onlar da dön-

mek istemiyorlardı. Oysa bugün, ulaşım ve iletişimdeki ucuzlama göçü "tek yönlü gidiş biletli" bir nüfus hareketi olmaktan çıkarmıştır. Örneğin benim araştırmamda bile, birçok göçmen emeklilik için Türkiye'ye dönmeyi düşünüyordu. "Burada çalışırız, ama emekli olunca ülkemize döneriz" diyorlardı. Daha sonraki araştırmalar da bunu doğruladı, birçoğu bu özlemlerini gerçekleştirdi. Dolayısıyla, artık giden göçmenin gittiği ülkede kalacağına dair bir kesinlik yok. Nüfus hareketlerinde bir devingenlik var. Nüfus hareketleri, "kalıcı göç hareketi" olma niteliğini kaybetmeye başlamıştır.

Başka önemli bir özellik, yine 1990'lardan sonra uluslararası göçle gidenlerin hepsinin eskisi gibi formel yolları kullanmamalarıdır. Örneğin, Saskia Sassen'in New York'ta yaptığı bir araştırmaya göre, son dönemlerde gelen göçmenler enformel sektörde, enformel ekonomide çalışıyorlar. Bir diğer deyişle, son dönemlerde, yurttaşlık haklarının söz konusu bile olamayacağı kaçak göçmenlerin sayıları hızla artmaktadır. Yine bu dönemde politik sığınmacı ve mülteci hareketi de artmıştır. Uluslararası göçte, gidip gelmeler ve akışkanlık arttığı gibi, bırakın vatandaşlık hakkını, göçmen bile olamayan yasadışı konumda olan yabancıların sayısı artmaktadır. Bu grupların getto oluşturmaları mümkün mü? Ya da bu grupların gettolarının niteliği nasıl olacak?

Bu yeni göçmen gruplarının konumlarının Amerika'ya 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda giden göçmenlerden çok farklı olduğu biliniyor. Küba'dan deniz yoluyla gelenlerin ya da Meksika sınırını aşanların, göçmen statüsünü bile elde etme hakları yok. Bu tür göçmen sayısının milyonları aştığı ve artma eğilimi gösterdiği biliniyor. Aynı şekilde Avrupa da, Avrupa Birliği'yle bir anlamda kendi duvarını ördü ve artık bu duvarı kimsenin geçmesini istemiyor. Geçenler de ancak Meriç nehrini atlayarak geçebiliyorlar.

Küreselleşmeyle artan bu göç türü henüz Türkiye'de gündemde değil. Türkiye'deki şehirciler ve mimarlar daha çok küreselleşmenin diğer yüzüyle, küreselleşmeyle oluşan üst düzey devingen ve kozmopolit grupların kendilerine özgü mekân arayışlarıyla ilgililer. Küreselleşmenin yarattığı yeni fonksiyonlara özgü alanlar, binalar üretmek, özel

konutlar (rezidanslar), eğlence mekânları tasarlamak konunun bir yüzü. Acaba küreselleşmenin öteki yüzü olan bu yeni uluslararası göç hareketi kentleri nasıl etkileyecek? Küreselleşme ile ilgili incelemeler çoğunlukla finans sektörü, Akmerkez türü alışveriş merkezleri, çok katlı yapılar gibi konularda. Ancak, küreselleşmenin yarattığı kutuplaşmanın alt uçları olarak oluşmuş yeni alanlar üzerine çok fazla çalışma yok. Yeni gettolar oluşturacak mı, ya da gettoların niteliği değişecek mi? Gettolar bu süreçte nasıl etkilenecek?

Bu konuda benim yeni yaptığım araştırmalar sırasında karşılaştığım bir mekândan kısaca söz etmek istiyorum. Son dönemlerde, Türkiye'ye gelen "yeni göç" ve "düzensiz göç" üzerinde çalışıyorum. Üzerinde şu ana kadar çok derin araştırma yapmış değilim, ancak, Laleli bölgesi ilginç bir alan olarak karşıma çıktı. Burası, Doğu Bloğu ülkelerinden gelen yabancıların kısa ya da uzun süreli, yasal ya da yasadışı olarak kalabildikleri ve kendine özgü bir yaşamın olduğu bir mekân gibi. Bir mekâna "getto" diyebilmemiz için, yerleşmenin belirli bir alanda yoğunlaşması lazım. Laleli, bu açıdan uygun bir yer gibi gözüküyor, farklı bir bölge olduğunu girdiğiniz zaman fark ediyorsunuz. Ancak, bunu diyebilmek için de üzerinde çalışmak ve araştırma yapmak gerekir.

Refah Toplumunda “Getto” ve Türkler

Sema Köksal

Yazarın 1986'da yayınlanmış olan kitabının kapağı.

GİRİŞ

Göç süreci, toplumsal değişimin göstergelerinden biridir. Genel olarak bütün yer değiştirmeler, anlamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşmekteyse göç olarak kabul edilir. Ancak, bazı yer değiştirmeler gerek toplumsal nedenleri, gerekse toplumsal etkileri bakımından çok daha önemli, kapsamlı, karmaşık ve köklü değişimlerin habercisidir. Kır-kent göçü ya da kentleşme bu tür göç süreçleridir.

Nüfusun önemli bir kesiminin tarımdan ve topraktan koparak kentlerde yaşamaya başlaması sadece göç edenler için değil, toplumun tüm kesimleri için de köklü bir yapısal değişim anlamına gelmektedir. Bu yapısal değişiklikler, her türlü insan ilişkisinin yeniden düzenlenmesini ve değişmesini içerdiği gibi, göç edilen kentsel alanların fiziksel çevresinin de yeniden düzenlenmesini ve değişmesini de içermektedir. Bir diğer deyişle, kentleşme, kentsel alanların fiziksel yapısının değişmesinden kişilerin davranışlarına kadar bir dizi önemli değişim anlamına gelmektedir.

Tarımdan ve topraktan koparak ulusal sınırlar içindeki kentsel alanlara göç eden kitlelerin kentlere yerleşmeleri süreci büyük ölçüde, kır-kent göçünün gerçekleştiği toplumun genel niteliklerine bağlı ol-

maktadır. Bu nedenle, bugünkü sanayi toplumlarının daha önce geçirmiş oldukları kır-kent göçü ile bugünkü Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerin yaşamakta oldukları kır-kent göçü, etkileri ve sonuçları yönünden, gerek mekânsal gerekse toplumsal ölçekte birçok farklılıklar göstermektedir.

Basit teknoloji, farklılaşmamış ve örgütlenmemiş bir toplumsal ortamdan koparak, kentlere gelen köylü gruplarının göç etmeleri her ne kadar kırsal kesimde oluşan önemli değişmelerin sonucu olmuşsa da, kırdan kopan gruplar göç eder etmez değişmezler. Bu değişme kentsel ortamda kuracakları yeni ilişkiler sistemine bağlı bir süreç içinde gerçekleşir. Bu nedendir ki, bu grupların kentsel ortama uyumları ya da kentle bütünleşmeleri gibi olgular bugün pek çok yönleriyle tartışılmaktadır.

Üçüncü Dünya ülkelerinin tam anlamıyla sanayileşmemiş, örgütlenmemiş kentsel ortamına göç eden köylü gruplarının değişim süreci ve uyum mekanizmaları, büyük ölçüde kendilerinin kırdan getirdikleri tarım toplumlarına özgü kurumlarla kentsel alanların bu gruplara sunabildikleri olanaklara bağlı olmaktadır.* Toplumsal değişim süreci ve uyum mekanizmaları da büyük ölçüde bunların karşılıklı etkileşimi sonucunda belirginleşmektedir.

Bu toplumlarda, kırdan ve topraktan kopan grupların kent mekânına yerleştikleri alanlar, genellikle "gecekondu" alanları olarak adlandırılmaktadır. Gecekondu alanları, kentlerin çevrelerinde ve yerleşik kentsel alanlardan gerek fiziksel, gerekse toplumsal olarak çok farklı nitelikler taşıyan alanlardır. Bir anlamda gecekondu alanları topraktan kopan grupların kentsel alanlarda geçirdikleri büyük değişimin mekânı olmaktadır. Bugüne kadar yapılmış olan birçok çalışma, Türkiye'deki gecekondu ve buralarda yaşayanların değişim sürecinin nitelikleri hakkında analitik açıklamalar getirmektedir.**

(*) Kıray, M. B. "Toplumsal Değişim ve Kentleşme", *Kentsel Bütünleşme*, Ankara: Türkiye Gelişim Araştırmaları Vakfı ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, 1982, s.57-66.

(**) Örneğin Kıray, M. B., "Rapid Depeasantation and Slow Workerization: Squatter Housing Areas", 7th Congress of Sociology, Varna: Eylül 1970; Şenyapılı, T., *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus*

Kır-kent göçü, bazen, tıpkı Türkiye'nin yaşamış olduğu gibi, yabancı ülkelere de yönelebilmektedir. Yaptığımız çalışmanın asıl konusunu da bu tür göçler oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, özellikle köylülükten yeni çıkmış, topraktan yeni kopmuş, tarım dışı işlerde çalışmaya yeni başlamış grupların ileri sanayi toplumları diye adlandırılan, ileri teknoloji, çok ihtisaslaşmış, farklılaşmış, denetimli ve örgütlenmiş Batı toplumlarına göç etmeleri halinde ortaya çıkacak değişme sürecini ve uyum mekanizmalarını araştırmaktır.

Bütün toplumların, kendilerine sonradan katılan grupları emebilmek için kendilerine özgü kurumları ve mekanizmaları vardır. İleri sanayi toplumlarının en belirgin özellikleri iş düzeni, eğitim, bilgi birikimi ve aktarımı, kültür aktarımı, koruma ya da güvence gibi birçok toplumsal işlevin aile dışında ve çoğunlukla büyük ve karmaşık formel örgütler içinde sürdürülmekte olmasıdır. Bu olgu böyle alınıncaya, araştırmanın konusu, birçok toplumsal işlevi farklılaşmadan "aile" kurumu içinde sürdüren bir toplumsal ortamdan göç eden gruplarla ileri sanayi toplumlarının karşılaşmaları halinde ortaya çıkan değişme süreçlerini ve uyum mekanizmalarının niteliğini irdelemek anlamına da gelecektir.

Bize göre, ileri sanayi toplumlarının karmaşık örgütlerinde "ücretli emek" olarak çalışmaya başlayan ve bu toplumların çok farklılaşmış ve örgütlü kentlerinde yeni bir yaşam tarzı kurmaya çalışan bu grupların "uyum", "bütünleşme" gibi meseleleri, büyük ölçüde, bu iki farklı kültür ve temel toplum yapısının etkileşiminin oluşturduğu ve karmaşık birçok sürecin sonucunda ortaya çıkan ilişkiler ağının niteliğini göstermektedir.

Uyum (*adaptation*), bütünleşme (*integration*) ya da emilme (*assimilation*) gibi süreçler bir topluma sonradan katılmış olan grupların toplumun tümünden gerek aile yapısı, gerek çalışma alanları, gerek toplumdaki diğer kurumları kullanma biçimlerindeki farklılıkları

Sorunu, Ankara: 1978; Şenyapılı, T., *Gecekondulu "Çevre" İşçilerin Mekânı*, Ankara: ODTÜ Yayını, 1981; Kartal, K., *Kentleşme ve İnsan*, Ankara: TODAİE Yayını, 1978; Kartal, K., *Türkiye'de Kentleşme*, Ankara: Yurt Yayınları, No.6, 1983, vb.

derece derece tanımlayan süreçlerdir. Bunlar da sadece söz konusu grupların niteliklerine bağlı olmakla kalmayıp, katıldıkları toplumların bu gruplara sundukları olanaklara da bağlı olmaktadır. Bir diğer deyişle uyum, bütünleşme ya da emilme, tek taraflı bir değişme sürecinden çok, iki taraflı etkileşimlerin sonucunda oluşmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, göç süreci hem göçe katılan, hem de göçü alan toplumlarda fiziksel değişmelerden, davranış ve düşüncü değişikliklerine kadar bir dizi değişmeyi de beraberinde getirmektedir. İleri sanayi toplumlarının kentsel ortamlarının belirgin özelliklerinden biri, örgütlenmiş, farklılaşmış toplumların yapısına bağlı olarak oluşan "farklılaşmış ve ayrılmış" (*segregated*) alanların varlığıdır. Bu, gerek çalışma yaşamı, gerekse günlük yaşamın sürdüğü konut alanları bakımından kentte farklılaşmış alanların ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Üretim, ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki değişmeye bağlı olarak oluşan toplumsal tabakalaşma, çeşitli işlevlerin ve çeşitli grupların kent içinde birbirinden farklı ancak birbirleriyle işlevsel bütünlüğe sahip olarak konumlanmalarıdır.

Gerek toplumsal, gerekse mekânsal olarak farklılaşmış olan bu ileri sanayi toplumlarının kentsel alanlarına, sonradan katılan göçmenlerin kentsel alanlara yerleşmelerinde, büyük ölçüde, bu kentlerin toplumsal ve mekânsal yapılarının nitelikleri etkili olacaktır. Nasıl ki, yeterince sanayileşmemiş ve örgütlenmemiş, ancak hızlı bir kentleşme sürecini yaşamakta olan toplumların kentlerine sonradan katılan grupların yerleştikleri özel mekânlar; bu kentlerin niteliklerine göre belirlenmiş "gecekondu" alanları olmaktaysa, bu grupların ileri sanayi toplumlarının kentsel alanlarına yerleştikleri mekânlar da "gettolar" olmaktadır.

"Getto"lar, genellikle düşük toplumsal konumlu göçmen gruplarının yoğunlaştığı, özel *farklılaşmış mekânlar* olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan, "getto"lar, özellikle dış göç süreciyle sanayi toplumlarının kentsel alanlarına sonradan katılan grupların, yeni katıldıkları toplumlarda, yeni yaşama biçimi kurdukları ve dolayısıyla değişme sürecini geçirdikleri özel mekânlar olarak kabul edilebilirler.

Park, Burgess, Wirth gibi kent sosyologları, büyük ölçüde dış göçle büyümüş olan Amerikan kentlerinde 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında oluşmuş gettoları, gerek kentsel mekân içindeki konumları, gerekse işlevleri yönünden ayrıntılı olarak incelemişlerdir. Bilindiği gibi, Amerikan kentleri, sanayileşme ve dış göç süreçlerini birlikte yaşamış olan kentlerdir. Bu tür spontane ve oldukça uzun bir zaman dilimi içinde ve sanayileşme süreci ile birlikte gerçekleşen gettoların kentsel mekân içindeki konumları, oluşma biçimleri, yaşama süreleri, işlevleri konusunda yapılmış olan çalışmalar ve araştırmalar göç, toplumsal değişme ve mekân ilişkileri konusunda ilginç örneklerle doludur.

1960 sonrasında Türkiye'nin de dahil olduğu bazı Üçüncü Dünya ülkelerinde dış göç süreci ise bu dönemden çok farklı bir toplumsal ortamda gerçekleşmektedir. Bu dönemde, dış göç kabul etmekte olan Batı Avrupa toplumları, genellikle sanayileşmede belirli bir aşamaya gelmiş, kentleşme sürecini geçirmiş, dış göçü ise oldukça dene-timli olarak kabul eden toplumlardır. Bu ülkeler için dış göç, niceliksel olarak da çok büyük önem taşımamaktadır. Bu çalışmada, gerek Batı Avrupa toplumları, gerekse diğer ileri sanayi toplumları içinde özgün bir örnek olarak kabul edilen İsveç toplumundaki Türk nüfusunun incelenmesine çalışılmıştır.

İsveç toplumu, her ne kadar sayısal olarak az sayıda Türk nüfusunun yaşamakta olduğu bir toplumsa da, ileri sanayi ülkeleri içindeki konumu nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Bu toplumun özelliklerinden biri, hemen hemen bütün ileri sanayi toplumlarında gözlenen eğilimlerin bu toplumda daha da somutlaşmış olmasıdır. Toplumsal yaşamda ihtisaslaşma, farklılaşma ve örgütlenme eğilimleri bu toplumda diğer toplumlardan çok daha açık bir biçimde gözlenebilmektedir. Bununla birlikte ve buna bağlı olarak toplumsal işlevleri farklılaşmış formel örgütler aracılığıyla sürdürmekte olan bu toplumda, merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimleri de çok belirginleşmiştir. Çalışan nüfusun yüzde 91'inin ücretli emek olduğu bu toplumda, gerek sermayenin mülkiyeti, gerek işgücü pazarı, gerekse diğer pazarlar yönünden aşırı derecede yoğunlaşma açıkça gözlenmektedir. İsveç'te ay-

rica toplumsal yaşamın hemen tüm işlevleri tamamen farklılaşmış, formal, büyük ve karmaşık örgütler aracılığıyla yürütülmektedir. İsveç toplumunun bir diğer özelliği ise, oldukça geç sanayileşmiş olmasına karşın, ileri teknolojiyi yaşamın tüm kesimlerine ve sanayileşme ile birlikte artan refahı geniş kitlelere yayabilmiş olmasıdır. Bu yönüyle, İsveç, ileri sanayi toplumları içinde "Refah Toplumu" özelliklerini en çok taşıyan toplumlardan biridir.

Bu nedenle, İsveç toplumunda yaşayan kır kökenli Türk nüfusunun incelenmesi iki kültür karşılaşmasının ilginç bir örneğini oluşturmaktadır. Türk toplumunun, genellikle çok işlevli aile kurumundan başka bir kurumuyla ilişkisi olmamış, düşük gelirli, basit tarım teknolojisinin kullanıldığı kırsal ortamından gelen grupların, İsveç gibi, ileri teknolojili, çok örgütlü ve denetimli bir topluma giderek köylülükten çıkış sürecini bu ortamda geçirmelerinin gözlenmesi, bu çalışmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, İsveç toplumunun içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk çeyreğine kadar dış göç veren bir ülke olduğu bilinmektedir. 1960'lı yılların başlarında ise, özellikle düşük nitelik gerektiren işler için işgücü gereksinimi duyan ve göç kabul eden bir ülke niteliğine kavuşmuştur. Çok hızlı ve köklü bir yapısal değişim geçirmiş olan İsveç toplumuna sonradan katılmış olan kır kökenli göçmen gruplarının, gerek toplumsal, gerekse kentsel mekân içindeki konumları bu özgün durumun incelenmesine de olanak vermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, "uyum", "bütünleşme" ya da "emilme" süreçleri değişme anlamına gelmektedir. Bu da büyük ölçüde iki yönlüdür. Somutlamak gerekirse, İsveç'in çeşitli örgütlerinde düşük nitelikli işlerde de olsa çalışmaya başlayan, aynı zamanda toplumsal refahın yaygınlığı nedeniyle birçok ülkedeki diğer göçmen gruplarına göre oldukça rahat koşullarda yaşayan bu göçmen gruplarının, bu topluma "uyum" süreçleri kendi özgün nitelikleri kadar, İsveç toplumunun niteliklerine de bağlı olmaktadır.

Göçmenler bu ülkeye gelirken kendilerinin eskiden yaşadıkları ortamlara özgü kurumları ve değişmeye uyum mekanizmalarını da

“Refah Toplumu Gettosu” diye tanımlanan İsveç’in Stockholm şehrinde bulunan Rinkeby’de sosyal konutlar ve çocuk parkı (1983).

birlikte getirmektedirler. Bu kurumlar içinde en önemlisi “aile” ve aile etrafında odaklaşmış ilişkiler olmaktadır. Diğer yandan, İsveç toplumunun da kendine özgü kurumları vardır. Göçmenler de İsveç’te yaşamlarını sürdürebilmek için yaşamlarının hemen her anında bu kurumları kullanmak durumundadırlar. Bu nedenle, İsveç kentlerindeki gettolaşma sürecinin ve bu gettolardaki ilişkilerin incelenmesi, bir taraftan İsveç’e özgü kurumların bu topluma sonradan katılan grupları kabul etme yollarını ya da bu gruplara uyum gösterme biçimlerini, diğer taraftan da göçmen gruplarının değişme ve uyum süreçlerini açıklayıcı olabilecektir.

Böyle alınınca, çalışmada, önce İsveç kentlerinde ve özellikle Stockholm kentinde göçmen yoğunlaşma alanlarının oluşumunda etkili olan mekanizmalar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu aynı zamanda gettoların bu toplumun kentsel mekânı içindeki konumlanmasını açıklayıcı olabilir. Daha sonra da Stockholm kentinin dış kesimle-

rinde yer alan Rinkeby getto alanı örnek olay olarak incelenecektir. Bu alanın incelenmesi gettolaşma sürecinin bu topluma özgü niteliklerine açıklama getirebilecektir.

Planlı ve düzenli bir konut alanı olan Rinkeby, ilk bakışta, fiziksel çöküntü niteliklerinin hemen hemen hiç olmadığı, modern bir kent- sel alan olarak algılanabilmektedir. “Getto” kavramının, yaygın ola- rak kötü nitelikli sefalet alanlarıyla özdeşleştirildiği göz önünde tutu- lacak olursa, bu olgu özgün bir durum sayılabilir. Bu nedenle, Rinkeby örnek olayının incelenmesi, fiziksel çöküntü ve sefalet unsurunun he- men hiç görülmediği bir durumda gettolaşma olayının salt bir toplum- sal süreç olarak gözlenmesini de mümkün kılmaktadır. Bu özgün ko- numu nedeniyle, çalışmada Rinkeby alanı “Refah Toplumu Gettosu” olarak nitelendirilmiştir.

Rinkeby alanındaki çalışma, bu alanda yaşayan nüfusun top- lumsal kökenleri ve İsveç toplumu içindeki konumlarının belirlenmesi kadar, bu alanda oluşan kendine özgü kurumların ortaya çıkarılması- nı da içerecektir. Bu çalışmamızda bu topluma sonradan katılan grup- ların, İsveç toplumuna özgü kurumları kullanma biçimleri ve bu ku- rumları kullanırken kendilerine özgü kurumlarda oluşan değişimler incelenecek, sözü edilen kurumların bu alandaki nüfusun özelliklerine göre yeniden biçimlenişleri de burada “getto kurumları” olarak tanımlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ GÖÇ VE GETTOLAŞMA

KİTLESEL DIŞ GÖÇ HAREKETLERİ VE GÖÇMENLERİN KONUMU

Kitlesel Dış Göç Hareketlerinin Değişen Nitelikleri

Göç olayı, toplumsal değişimin göstergelerinden biri olarak kabul edilir. Bu bakımdan göç, özellikle toplumbilimciler tarafından, toplumdaki değişmelere bağlı olarak nüfusun mekânda yeniden dağıtılmasını sağlayan bir süreç olarak da tanımlanır. Ancak, herhangi bir mekân değişikliğinin göç olarak tanımlanabilmesi için, bu mekân değişikliğinin, etki yaratabilecek kadar anlamlı bir uzaklık ve süreklilik içinde olması gerekmektedir.¹

Çeşitli toplumlarda, çeşitli dönemlerde toplumsal değişimin niteliğine ve hızına bağlı olarak birbirinden çok farklı nitelikte göç hareketleri gözlenmiştir. Bu nedenle de göç olayının tanımlanması ve göç olayının açıklanması konusunda bugüne kadar yapılmış olan çalışma-

1 Göç tanımı için bkz. *National Practices in Definition, Collection and Compilation of Statistics of International Migration*, New York: U.N. 1977; *Methods of Measuring Internal Migration*, New York: U. N. Manual VI, 1970.

lar oldukça karmaşık bir yapı göstermektedir.² Bu çalışma kapsamı içine, göçün tanımı ve kuramsal açıklanması ile ilgili konulardan çok, toplumsal gelişmenin belirli bir evresinde ortaya çıkan kitlesel göç türü alınmıştır. Bu kitlesel göç türü köylülükten çıkış sürecini yaşayan toplumlarda ortaya çıkan kır-kent kitlesel göçünün bir kesiminin ulusal sınırların dışına taşması halinde ortaya çıkan kitlesel dış göç sürecidir.

Göç olayı, ister siyasal ya da benzeri nedenlerle zorunlu, ister ekonomik ve toplumsal nedenlere bağlı olarak gönüllü olarak yapılsın, önemli toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Göç hareketinin başlaması için terk edilen çevrede bazı değişikliklerin gerçekleşmesi gereklidir. Göç hareketinin başlaması da kendi başına değişikliklere neden olmaktadır. Göç edenler yaşadıkları çevreden ayrılırken o çevrede daha önce kurmuş oldukları ilişkileri değiştirdikleri gibi yeni yerleştikleri çevrede de yeni ilişkilere girerek değişiklik yaratırlar.

Bütün göç hareketleri değişimin habercisidir. Ancak, bazı göç hareketleri, önemli yapısal değişikliklerin sonucu olduğundan çok daha önemli toplumsal sonuçlar doğururlar. Benzer bir toplumsal çevreden bir diğerine olan göç hareketlerinin (örneğin Ankara'dan İstanbul'a göç eden memurların ya da Batı Avrupa'nın bir kentinden bir diğerine göç eden teknisyenlerin vb.) toplumsal sonuçlarıyla kır-kent göçü diye adlandırılan sürecin toplumsal sonuçları arasında önemli farklılıklar vardır.

Bu nedenle, doğurduğu toplumsal sonuçları açısından gözlemlenen en önemli kitlesel göç hareketinin, olarak kır-kent göçü ya da kentleşme diye de adlandırılan göç olduğunda kuşku yoktur. Bu göç hareketleri sanayi öncesi toplum yapısının köklü yapısal değişikliklere uğramasının bir sonucu olarak başlamış ve uzun süre toplumun tüm kesimlerini etkisi altına almıştır.

2 Bugüne kadar göç konusunda geliştirilmiş kuramsal ve ampirik çalışmaların topluca gözden geçirildiği ve bir bütün olarak ele alındığı çalışmalara örnek olarak bkz. Pryor, R. J., "Integrating International and Internal Migration Theories". Kritiz, M. M.; Keely, C. ve Tomasi, S. (eds.), *Global Trends in Migration*. New York: (1981). Üçüncü baskı, 1983, s. 110-129 ve Tekeli, İ., "Göç Teorileri ve Göç Politikaları Arasındaki İlişkiler", Tekeli İ. ve Erder, L., *İç Göçler* içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Enstitüsü Yayınları, D.26, 1978, s. 17-46.

Batı Avrupa ülkeleri 18. ve 19. yüzyıllarda yapısal değişiklik sonucu, bu kır-kent göçünü yaşamışlardır. Bu büyük göç hareketinin bir kesimi ise, ulusal sınırları aşarak başka ülkelerin kentsel alanlarına da yönelmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ne 1820-1920 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinden 30 milyondan fazla kişinin göç ettiği bilinmektedir.³ Bu dönemde Batı Avrupa ülkeleri iç göçle sanayileşip kentleşirken, Amerika büyük ölçüde dış göçle sanayileşmesini ve dolayısıyla kentleşmesini sürdürmüştür.

Günümüzde de, 1960'lı yıllardan sonra Üçüncü Dünya ülkelerinin kitlesel kır-kent göçünü yaşadığı bilinmektedir. Genel olarak Üçüncü Dünya ülkeleri olarak gruplandırılmakla birlikte bu ülkeler, toplumsal yapıları, toplumsal değişme dereceleri ve nitelikleri bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Ancak, hızla topraktan kopma, hızlı nüfus artışı ve hızlı bir kır-kent göçü yaşıyor olmaları bunların ortak özellikleri olarak kabul edilebilir. Bu ülkelerdeki kır-kent göçü, çoğu kez ulusal sınırları aşarak uluslararası kitlesel göç haline de dönüşmektedir. Halen sadece Batı Avrupa ülkelerinde çoğunluğu Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen 15 milyon yabancıların yaşadığı bilinmektedir.⁴

Göç Edilen Toplumsal Ortamda Değişmeler

Bugün Üçüncü Dünya ülkelerinde gözlemlenen iç göç hareketleri ve bu ülkelerden kaynaklanarak günümüzün ileri sanayi toplumlarına yönelen dış göç süreci, 18 ve 19. yüzyılda Batı Avrupa ülkelerinde gözlemlenen iç ve dış göç süreçlerinden, gerek üretim biçimi gerekse üretim teknolojisi açısından çok farklı bir toplumsal ortamda meydana gelmektedir. Günümüzde kır-kent göçünü yaşayan çevre ülkelerinde, göç edenler, 19. yüzyıldaki kır göçmenine göre çok farklı bir kentsel ortamla karşılaşmaktadır. 19. yüzyılda sanayi toplumlarının oluştuğu kentsel ortamla günümüzdeki Üçüncü Dünya ülkeleri kentle-

³ Ward, D., *Cities and Immigrants*, New York: Oxford University Press, 1971, s. 53-55.

⁴ Salt, J., "International Labor Migration in Western Europe. A. Geographical Review", Kritiz, Keely ve Tomasi (1983), *a.g.e.* içinde. Part 2. Section 7, s. 133-158.

ri çok farklı yapılara sahiptir.⁵ 19. yüzyılda Amerika'ya giden Avrupalı göçmenler büyük ölçüde sanayileşme sürecini de birlikte yaşamışlar ve bu değişme süreci içinde emilmeleri gerçekleştirebilmiştir. Bugünün kentleşme sürecini büyük ölçüde tamamlamış ileri sanayi toplumlarına göç edenler ise toplumsal tabakalaşmaya göre ayrılmış (segregated) bir toplumsal yapıyla karşılaşmaktadır. Bu nedenle de gerek toplumsal konumlarında, gerekse uyum süreçlerinde farklılıkların olması doğaldır. Bu konuya ileride tekrar değinilecektir.

Yine aynı şekilde, Üçüncü Dünya ülkelerinin kırlarından ve hatta kentlerinden ileri sanayi toplumlarının kentsel alanlarına göç eden kitleler, bugün artık sanayileşmenin ve kentleşmenin belli bir aşamasına gelmiş olan toplumlara göç etmektedirler. Bugünün ileri sanayi toplumlarının kentsel yapısı gerek Amerika'nın gerekse Batı Avrupa'nın 19. yüzyıldaki yapısından çok farklı bir nitelik taşımaktadır.⁶

Haberleşme ve Ulaşım Teknolojisindeki Değişmenin Etkileri

Sanayileşmenin ilk dönemlerindeki dış göç hareketleri, başlangıçta herhangi bir yasal ve idarî denetime bağlı olmadan, bir ölçüde emek hareketinin serbest olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu dış göç hareketinin olduğu dönemdeki ulaşım ve haberleşme teknolojisinin düzeyi geniş ölçüde dış göçe karar veren kitlelerin geldikleri çevreleriyle ilişkilerinin çok sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bunun ya-

5 Üçüncü Dünya ülkelerinin toplumsal yapısı ile ilgili tartışmalar için bkz. Bernstein, H. (ed.), *Underdevelopment and Development*, Penguin Books, 1973; Shanin, T. (ed.), *Peasants and Peasant Societies*, Penguin Books, 1971; Alavi, H. ve Shanin, T. (ed.), *Sociology of Developing Societies*, The MacMillan Press, 1982. Kentsel yapıyla ilgili tartışmalar için bkz. Todaro, *The Urban Employment in Less Developed Countries: An Analysis of Demand and Supply*, Yale Economic Essays, c.8, 1968; Mazumdar, *The Urban Informal Sector*, Washington: World Bank Staff Working Paper, no. 211, 1976; Roberts, *Cities of Peasants*, Londra: Edward Arnolds, 1978; Şenyapılı, T., *Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekânı*, Ankara: ODTÜ Yayınları, 1981; Kıray, M. B., *Rapid Depeasation and Slow Workerization Squatter Housing Areas*, Varna: 7th Congress of Sociology, 1970.

6 İleri sanayi toplumlarının yapısı ve değişmesi hakkında bkz. Bell, D., *The Coming of Post Industrial Society*, New York: Basic Books, 1973; Kumar, K., *Prophecy and Progress: The Sociology of Industrial and Post Industrial Society*, Penguin Books, 1978; Himmelstrand, U., Ahne, G., Lundberg, L., *Beyond Welfare Capitalism*, Londra: Heinemann, 1981; Korpi, W. *Working Class in Welfare Capitalism*. Londra: Routledge and Kegan Paul, 1978.

nında, çok hızlı bir tempoda gerçekleşen sanayileşme süreci içinde bu kitlelerin Amerikan toplumunu oluşturma süreciyle kitlelerin emilme süreçleri aynı hızda gerçekleşebilmiştir.

İşgücü hareketinin denetimsiz olduğu sanayileşmenin ilk dönemlerindeki dış göç hareketiyle, günümüzün aşırı derecede ihtisaslaşmış, farklılaşmış ve örgütlenmiş ileri sanayi toplumlarına “denetimli” olarak kabul edilen göçmenlerin göç süreçleri ve emilme süreçleri arasında bazı farkların olacağı açıktır.

Bilindiği üzere, günümüzdeki dış göç hareketi büyük ölçüde Batı Avrupa ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı sonrası gözlemlenen ekonomik genişlemeye bağlı olarak beliren işgücü açığının karşılanması amacıyla ve başlangıçta geçici veya belirli sürelerle kısıtlanmış olarak ve bu ülkelerin istekleriyle başlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinde daha çok da niteliksiz işler için beliren emek açığının karşılanması için, Üçüncü Dünya ülkelerinin köylülükten çıkan kesimleri önemli bir kaynak olarak görülmüştür.

Batı Avrupa ülkelerine göç eden ve büyük bir çoğunluğunu kırdan henüz kopmuş çalışabilir yaşta genç işgücünün oluşturduğu bu kitleler, ileri sanayi toplumlarının yerli işgücü rezervleri tarafından boşaltılmış bulunan, düşük statülü, az nitelik gerektiren işleri kabul etmeye hazır oldukları için, bu ülkeler tarafından kabul edilmişlerdir.

Başlangıçta geçici olarak kabul edilen bu kitlelerin zamanla zincirleme göç⁷ sürecini başlatmaları ve işgücü göçünün kitle göçü haline dönüşmesi, bu göçmenlerin başlangıçta düşünüldüğü gibi geçici olmayıp en azından doğurdıkları sonuçlar açısından kalıcı olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

7 Zincirleme göç (chain migration); özellikle kır kökenli göçmenlerde yaygın olarak görülen bir göç sürecidir. Bu göç sürecinde göçmenler, göç edecekleri ülke, bu ülkedeki iş ve yaşama olanakları, bu ülkeye göç yolları vb. konularındaki bilgileri; daha önce göç etmiş olan kendi aileleri ya da yakın çevrelerine mensup kimselerden tamamen enformel kanallarla ve birincil ilişkiler yoluyla edinmektedir. Genellikle bu bilgilere dayanarak göç kararı veren kimseler hem göç hem de göçten sonra yerleşmeleri süresince bu bilgi kanallarının yardımını da almaktadır.

Göçmenlerin Toplumsal İşlevleri ve “Uyum” Konusu

Batı Avrupa ülkelerine göç eden Üçüncü Dünya ülke göçmenlerinin kültürel ve toplumsal kökenleri açısından farklı ülkelerden geldikleri bilinmektedir. Ancak gerek bu göçmenlerin, gerekse kendilerine sonradan katılan ailelerinin göçtükleri toplumlar açısından benzer işlevler gördüklerini söylemek mümkündür. Özellikle kır kökenli göçmenler, hangi ırk, din ya da dil grubuna dahil olurlarsa olsunlar, göç ettikleri ülkelerin işgücü ve konut piyasasındaki konumları, yerli nüfusun kendilerine önyargılı ve ayrımcı tavır almaları gibi konularda benzer durumdadır. Buna bağlı olarak da bu toplumlardaki göçmen işçi ve ailelerinin ileri sanayi toplumları içinde kendi özgün durumları ve kökenleri ne olursa olsun aynı işleve, aynı toplumsal konuma sahip oldukları söylenebilir.⁸ Bu gruplar ister göç ettikleri toplumlar tarafından yasal olarak “geçici” kabul edilsinler, ister kendi beklentileri nedeniyle kendilerini “geçici” olarak kabul etsinler, bu göç olayı göçmenler için gerek kendi toplumsal konumları açısından, gerekse yaşadıkları toplumlar açısından geri dönülmez sonuçlar yaratmışlardır.

Üçüncü Dünya ülkelerinden göç eden göçmenlerin, özellikle tarımdan yeni kopan kesimlerinin büyük bir kısmı için, ücretli emekçi olarak büyük ve kompleks iş örgütlerinde çalışmaları ya da büyük ve kompleks örgütlerle ilişki kurmaları çok yeni bir durumdur. İleri sanayi toplumlarının toplumsal işlevlerinin büyük bir kesimini büyük ve karmaşık örgütler aracılığıyla sürdürdükleri bilinmektedir. Bu nedenle göçmenlerin büyük bir kesimi, yaptıkları işin niteliği ne olursa olsun, bu büyük ve kompleks iş örgütleriyle ilişki kurarak ya da fiilen bu örgütlerde ücretli olarak çalışarak hayatlarını sürdürmek zorundadır. Kaldı ki, Üçüncü Dünya ülkelerinin kentsel kesimlerinden gelen göçmenlerin çoğunluğu için de bu büyük değişiklik söz konusudur. Üçüncü Dünya ülkelerinin kentlerinin ancak çok kısıtlı bir nüfusa örgütlü iş sağladığı bilinmektedir. Örgütlü işte çalışanlar için bile yaşamın birçok yönünü, neredeyse tümünü kapsayan büyük ve

⁸ Castles, S. and Kosack, G., *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Oxford University Press, 1973, s. 477.

karmaşık örgütlerle ilişki kurarak yaşamı sürdürmek çok yeni bir durumdur.

Köylülükten yeni çıkan grupların ya da kentleşme deneyimi çok yeni olan Üçüncü Dünya ülkelerinin özgün kentsel ortamından yeni çıkan grupların, yeni katıldıkları toplumlardaki konumları karmaşık ve çok boyutlu bir değişme sürecini de beraberinde getirmektedir.

Yeni katıldıkları toplumun yapısından çok farklı bir toplumsal ortamdan gelen bu grupların, hem eski yaşamlarından hem de bu toplumların kendileriyle benzeri konumda olan (gelir, yaptıkları işin niteliği vb.) yerli nüfusundan da çok farklı bir ilişkiler sistemi kurmaları, konunun çok yönlü bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir.

Göçmenleri kabul eden toplumlar için, bu yeni katılan grupların, “geçici” olsalar bile, az sorun yaratarak uyum göstermeleri (*adjustment*) ve kalacaklarsa emilmeleri (*assimilation*) ya da bütünleşmeleri (*integration*) gibi konular, göçmen grupları ve yerli nüfus ilişkilerinin incelenmesindeki çeşitli boyutları oluşturur.

Göçmen gruplarıyla yerli nüfusun arasındaki farklılıkların kökenindeki nedenleri ve aralarındaki ilişkileri ve bu ilişkilerdeki değişmeyi ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Bugün göçmen alan hemen tüm sanayi toplumlarında “ırk ya da etnik ilişkiler sosyolojisi” olarak bilinen bir altdisiplin kurumlaşmıştır.

Göçmen gruplarıyla yerli nüfus arasındaki ilişkilerin özel bir sorun olarak gündeme gelmesi özellikle ekonomik bunalım dönemlerinde daha da belirgin hale gelen bazı çatışmaların ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Göçmen gruplarının geldikleri topluma uyumu ya da bu toplum tarafından emilmesi gibi konular, siyasal düzeyde de açık bir şekilde tartışılan konular haline gelmiştir. “Rak ve etnik ilişkiler sosyolojisi” de, göçmen gruplarıyla yerli nüfus arasındaki farklılıkların ve zaman zaman belirginleşen çatışmaların nedenleri ve göçmen gruplarının yerli nüfus tarafından emilme süreçleriyle ilgili konuların ele alındığı bir altdisiplin olarak siyasal çevrelerin de yakından ilgilendiğı bir alan olmuştur.

Ancak, bu altdisiplinin konuyu ele alışında bazı eksikliklerin olduğu gözlenmektedir. Örneğin, İngiltere’deki “ırk ve etnik ilişkiler sos-

yolojisi"nin gelişmesini eleştirel bir bakış açısıyla ele alan Miles, bu tartışmaların kökenini ırksal ya da etnik farklılıklarda arayan bu sosyoloji dalının geliştirdiği çözümlemelerin, temeldeki yapısal farklılıkları ortaya çıkarmaktan uzak olduğunu ileri sürmektedir.⁹ Miles "ırk" ve "ırk ilişkileri" kavramlarının hiçbir analitik değeri olmadığını ve bu kavramların toplumsal yapı farklılıklarını açıklamaktan uzak olduğunu vurgulamaktadır. Yapı farklılıklarını kültürel farklılıklarda arayan "etnik ilişkiler" sosyolojisini bu bağlamda ele alan Miles'a göre göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki konumları ve bu konumlarının toplumsal değişme ile bağlantıları ele alınmadıkça, bu farklılıkların ve daha da ötede gündemde olan ayrımcı politika, uygulama ve tutumların değerlendirilmesi mümkün değildir.

Göçmen işçilerin göç ettikleri ülkelerdeki konumları, "ırk ve etnik ilişkiler sosyolojisi" dışında, doğrudan doğruya sanayi toplumlarının yapısı ve bu yapıdaki değişmelerle ilgilenen toplumbilimciler tarafından da tartışılmaktadır. Aşağıda bu konuda dikkati çeken belli başlı çözümlemeler özetlenmeye çalışılacaktır.

İngiltere'deki göçmen grupları üzerinde birçok çalışma yapmış olan Rex ve Tomlinson'a göre göçmenler yerli nüfustan tamamen ayrı bir kategori olarak ele alınmalıdır. Göçmen grupları, farklı geçmişleri ve deneyimleri ve ayrıca istihdam, eğitim ve konut pazarlarındaki farklı konumları nedeniyle yerli işgücünden tamamen başka bir konumdadırlar. Söz konusu yazarlara göre, göçmen gruplar farklı kökenleri ve yaygın ayrımcı uygulamalar nedeniyle, bu üç pazar içindeki düşük konumlarıyla, yerli nüfus tarafından emilmeye ve bu nüfusla bir arada ele alınmaya olanak bulunamayan "sınıflaraltı" (*underclass*) bir toplumsal katmandır.¹⁰

Buna karşılık, tüm etnik grupları aynı kefeye koyan Rex ve Tomlinson'u eleştiren Westergaard ve Resler'e göre göçmenler de kendi iç-

9 Miles, R., *Racism and Migrant Labour*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1982, s. 42-43.

10 Rex, J. ve Tomlinson, S., *Colonial Immigrants in a British City*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1979, s. 275-276; Rex, J., *Race Relations in Sociological Theory*, Weidenfeld and Nicolson, 1970.

lerinde farklılaşmaktadırlar. Çoğunluğunun düşük ücretli ve düşük statülü işlerde çalışıyor olması, onların tümünün ayrı bir katman olarak ele alınması için yeterli değildir. Westergaard ve Resler'e göre göçmen işçiler ya da göçmenler, etnik kökenlerinden dolayı toplumsal tabakalaşma içinde ayrı bir kategori oluşturamazlar. Her ne kadar göçmenler yerli işgücüne göre ayrımcı politikalar ve uygulamalar nedeniyle daha fazla sorunlarla karşılaşmaktalarsa da, yaptıkları iş, gelir ve diğer kriterlere göre ayrılmış olan toplumsal tabakalaşma içinde mensup oldukları sınıfların ayrılmaz birer parçasıdır (unitary working class).¹¹

Castles ve Kosack ise, göçmen işçilerin toplumsal konumlarının üretim ilişkileri içindeki yerlerine göre belirlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Onlara göre göçmen işçiler, yaptıkları işe göre yerli işgücüyle birlikte sınıflandırılmalıdır. Ancak, göçmen işçiler genellikle kendileriyle aynı işi yapan yerli işçiden daha düşük ücret almakta ve daha kötü koşullarda yaşamaktadırlar. Bu durum da aralarında öznel bir ayrımın doğmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de yerli ve göçmen işçiler aynı toplumsal sınıf içinde iki ayrı tabakayı oluşturmaktadırlar (divided working class).¹²

Yukarıda özetlenen üç çözümlemeden ilki göçmen işçilerin geçmişleri, kökenleri ve yerli nüfustan dil, din, ırk ya da kültürel birikim farklılıklarına ağırlık vermektedir. Bu çözümleme oldukça yaygın olan "ırk ve etnik ilişkiler sosyolojisi"ne tipik bir örnek olarak gösterilebilir. Rex'e göre, ırk çalışmaları ve ırksal ve etnik farklılıklar, göçmen işçilerin tamamen ayrı bir yapıda olmalarına neden olmaktadır.¹³

Diğer iki çözümleme ise göçmen işçilerinin göç ettikleri toplumsal yapılar içindeki konumlarını daha çok üretim faaliyeti içindeki konumlarına göre almaktadır. Ancak, Castles ve Kosack, ayrımcı uygulamaların göçmen işçilerle yerli işçiler arasında öznel bir ayrımın doğmasına neden olduğunu vurgulamaktadır.

11 Westergaard, J. ve Resler, H., *Class in a Capitalist Society*, Londra: Harmondsworth, Pelican, 1976, s. 356-360.

12 Castles ve Kosack (1973), *a.g.e.*, s. 477.

13 Rex (1970), *a.g.e.*

Bütün bu çözümlemeler, göç edilen ülkenin yapısı çerçevesi içinde değerlendirmeler yapmaktadır. Göçmen gruplarının göç ettikleri ülkelerde belirli işkollarında yoğunlaştıkları, genellikle düşük ücret aldıkları, kötü çalışma koşullarının olduğu işkollarında, güvencesi az ve düşük toplumsal statülü işlerde çalıştıkları bilinmektedir.¹⁴

Göçmen işçilerin bu tür işlerde yoğunlaşmış olmaları, bu sektörlerdeki ve niteliksiz işgücü talebindeki boşluğun doldurulması amacıyla dış işçi göçünün başlatılmış olmasına bağlanabilir. Bunun yanında, özellikle tarımdan yeni çıkmış kitlelerin ileri sanayi toplumlarının nitelikli işlerine uygun gelecek iş deneyimleri ve eğitimlerinin olmayışları, bu yoğunlaşmayı artırıcı ve sürdürücü yönde etki yaptığı ileri sürülebilir. Bütün bu etkenlerin yanı sıra, göç alan ülkelerin işgücü piyasasındaki ayrımcı uygulamaları, işgücü piyasasındaki bu tür yoğunlaşmaları, daha da fazlalaştırmaktadır.¹⁵

Göçmen işçilerin, göç ettikleri ülkelerdeki düşük toplumsal statülü işlerde yoğunlaşmaları, bu yoğunlaşmanın süreklilik kazanıyor olması ve kendileriyle aynı toplumsal konumda olan ya da aynı işleri yapan yerli nüfustan yaşama tarzları, beklentileri, devingenlik kanallarını kullanma biçimleri, siyasal tavırları bakımından gösterdikleri farklılıklar; göçmen işçilerin nesnel konumlarının yanı sıra diğer bazı özelliklerinin de dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzdeki dış göç hareketi, daha önce de belirtildiği gibi denetimli olarak başlatılmış ve göç alan ülkeler tarafından bu denetimli dış göç hareketinin geçiciliği sürekli olarak vurgulanmıştır. Belirli süreler için sözleşmeli olarak getirilmiş göçmen işçiler açısından "geri dönme" ve "geri gönderilme" düşüncesi göç ettikleri ülkelerdeki göreceli konumlarının çok daha karmaşık olmasına neden olmaktadır. Özellikle gönüllü göç süreçlerinde, geri dönme umudu ya da beklentisi sürekli olarak canlıdır. Ulaştırma ve haberleşme teknolojisinin bugünkü kadar ucuz ve yaygın bir iletişimi sağlamadığı Kuzey Amerika göçü-

14 Castles ve Kosack (1973), *a.g.e.*, s. 57-115.

15 Smith, D. J., *Racial Disadvantage in Britain the P.E.P.*, Political and Economic Planning Report, Penguin Books Ltd., 1977, s. 104-152.

nün gerçekleştiği dönemlerde bile gözlenen büyük çaptaki geri dönüşler de bunu kanıtlamaktadır.¹⁶

Günümüzde çok daha kolaylaşan ve ucuzlayan ulaşım ve haberleşme olanakları göçmen işçilerin geldikleri ülkelerle olan ekonomik, siyasal ve ideolojik bağlarının kesintisiz olarak devam etmesine imkân vermektedir. Bu da göçmen gruplarının geldikleri ülkelerle olan ekonomik, siyasal ve ideolojik bağlarının sürekli olarak canlı kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, göçmen grupları geldikleri ülkelerdeki koşullardan büyük ölçüde etkilenmektedir.

Göçmenler, kendi ülkelerindeki gelişmelere bağlı olarak, geri dönmeleri halinde elde edecekleri, gerek şimdiki durumlarından, gerekse göçten önceki durumlarından çok farklı bir “potansiyel toplumsal statü”nün beklentisini sürekli olarak canlı tutmak eğiliminde olmaktadır. Bu potansiyel ya da beklenti halindeki toplumsal statü, bazı somut adımların da atılmasıyla daha da desteklenmektedir. Türk işçilerinde olduğu gibi, diğer göçmen işçilerde de gözlenen kendi ülkesinde ve çoğunlukla kendi göç ettikleri bölgelerde konut edinme, konutu her an dönüşe hazır olabilecek şekilde dayama döşeme, spekülatif amaçlı arsa alma, geride kalan akrabalar aracılığıyla işyeri açma eğilimleri, bu “potansiyel toplumsal statü” beklentisini çok daha erişilebilir kılmaktadır. Bu durum, göçmenlerin gelişmiş sanayi toplumları içindeki konumlarının belirlenmesindeki karmaşıklığı daha da artırmaktadır.¹⁷

İngiltere’ye göç eden kır kökenli Pakistanlı göçmen grupları üzerinde bir araştırma yapmış olan Anwar “Geri Dönme Miti” diye adlandırdığı¹⁸ yaygın ve canlı geri dönme beklentisinin ve göçmenlerin eski çevreleriyle olan sürekli ilişkisinin etkilerini uzun uzadıya incelemektedir.¹⁹

16 1830-1930 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri’ne göç etmiş bulunan 38 milyon Avrupalıdan üçte birinin yine bu dönemde geri döndükleri bilinmektedir. Shannon, L. W. ve Shannon, N., “The Assimilation of Migrants to Cities: Antropological and Sociological Contributions”; *Social Science and the City* içinde; ed. Schnore, F., Praeger Publishers, 1968, s. 49.

17 Miles, R. (1982), a.g.e., s. 184-188.

18 Anwar, M., *The Myth of Return, Pakistanis in Britain*, Londra: Heinemann, 1979.

19 Benzer durum Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan Meksikalılar için de ileri sürülmektedir. Diğer göçmen gruplarına göre, çok daha uzun süredir Amerikan toplumu içinde yaşayan Meksikalılar için de ileri sürülmektedir.

SANAYİ TOPLUMLARINDAKİ TOPLUMSAL VE KENTSEL AYIRIMLAŞMA SÜRECİ VE GÖÇMENLERİN KONUMU

Buraya kadar aktarılanlar daha çok göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki toplumsal işlevleri ve konumlarıyla ilgili tartışmalardı. Göçmen işçilerin göç ettikleri ülkelerdeki düşük konumlu durumlarının yanı sıra, dikkati çeken bir diğer özellikleri, bu grupların göç ettikleri ülkelerin kentlerindeki belirli alanlarda yoğunlaşarak yaşama eğilimleridir.

Bu eğilim, göçmen gruplarının yerli nüfustan farklı birçok özelliklerinin daha da somutlaşarak gözlemlenebildiği mekânlar oluşturmaya neden olmuştur. Göçmen gruplarının göç ettikleri ülkelerdeki mekânsal dağılımları, büyük ölçüde onların işgücü niteliklerine uygun iş olanaklarına bağlı olarak değişecektir. Genellikle yarı nitelikli ya da niteliksiz işlerde çalışan bu işgücüne uygun işlerin bulunduğu yerler, ya bu tür işgücüne gereksinme duyan bazı sanayi dallarının yoğunlaştığı bölgeler ya da niteliksiz işgücünün yeni iş alanlarını oluşturan hizmet sektörünün yoğunlaştığı kent merkezleri olacaktır.

Ancak, genel olarak gözlemlenen, göçmen işçilerin bu kentsel alanlar içinde de belirli alanlarda yoğunlaşmaları olmaktadır. Bu yoğunlaşmanın nedenlerini ve etkilerini incelemeyi önce sanayi toplumlarında gözlemlenen toplumsal tabakalaşma ve mekânsal ayrışma süreçleri arasındaki ilişkinin açıklanmasında yarar görülmektedir.

Kentsel Ekolojistler ve Toplumsal-Fiziksel Ayrışma Süreci

Sanayi toplumlarında gelir, meslek, eğitim durumu, yaş, toplumsal statü vb. niteliklere göre belirlenen toplumsal tabakalaşma ve toplumsal farklılaşma kentsel mekânda da açıkça gözlenebilmektedir. Birbirinden farklı toplumsal tabakalarda bulunanların kent mekânı içinde de birbirinden farklı mekânlarda yaşıyor olmaları, kent mekânında özel-

sikalıların süregelen eşitsiz konumlarında, birçok etkenin yanı sıra, göç ettikleri ülkenin fiziksel yakınlığı nedeniyle ilişkilerin yoğun olarak sürmesi ve bu ilişkilerin dönüşümde gecikmelere yol açtığı bazı araştırma sonuçlarında öne sürülmektedir. Bkz. Surace, S. J., "Discrimination and Mexican Americans", *Comparative Study of Society and History*, Cambridge University Press, c.24, no. 2, Nisan 1982, s. 315-339 ve s. 331.

Yetmişli yıllara gelindiğinde Avrupa'da çalışan Türk işçileri için kullanılan "konuk işçi" tanımını yerini başka kavramlara bıraktı. Türk hükümetleri işçi kabul eden ülkelerle sosyal haklar içeren ikili antlaşmalar imzalamaya, bunların çerçevesi içinde işçilere çeşitli sosyal güvenceler, işsizlik, emeklilik, çocuk yardımı vb. haklar sağladı. Almanya'da Düsseldorf havaalanında Türk işçileri, 1970 (DOMIT Arşivi)

likle konut alanlarında kendi içinde türdeş (homojen) bazı ayrılmış alanların ortaya çıkması şeklinde kendini göstermektedir. Bu ayrılmış (*segregated*) alanlar kendi içinde türdeş ya da toplumsal tabakalaşma bakımından birbirine yakın grupları içeren fiziksel mekânlardır. Her bir ayrılmış mekân ise birbirinden farklı grupları içermektedir. Bu farklılık sadece nitelik farklılığını değil, aynı zamanda bir hiyerarşiyi de temsil etmekte ve çeşitli tabakalar toplumsal olarak birbirinden ne kadar uzaktaysa, mekânda yer alışları da birbirinden o kadar uzakta olmaktadır. Bu sürece kentsel tabakalaşmanın yarattığı kentsel ayrım-laşma (*urban segregation*) süreci denilmektedir.

Kentsel mekânsal farklılaşma ve ayrım-laşma (*stratification and segregation*) süreci ilk defa Amerika Birleşik Devletleri metropoliten

kentleri ve özellikle Chicago metropoliten alanı üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış olan ve kentsel ekolojistler diye adlandırılan şehir sosyologları tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Park, Burgess, McKenzie, Wirth gibi kentsel ekolojistler, Chicago kenti üzerinde yaptıkları çalışmalar ve gözlemler sonucu kentsel gelişme süreci kuramı olarak adlandırılabilen kentsel mekân organizasyonu ile ilgili klasikleşmiş kuramı geliştirmişlerdir.²⁰

Kentsel mekân organizasyonu ve bu mekân organizasyonunun değişme süreci ile ilgili olarak bu grubun gözledikleri temel ekolojik süreçler daha ileride de kullanılacağı için aşağıda kısaca özetlenmeye çalışılacaktır.

Bu kurama göre kentsel sistemler işlevsel olarak farklılaşmış ve fiziksel mekânda yer almış olan unsurların birbirleriyle ilişkili bir bütün oluşturmaları olarak tanımlanmaktadır.

Kent içindeki her işlevin mekânsal bir karşılığı vardır ve buna ekolojik birim adı verilir. Birbirinden farklı işleve sahip, ancak birbirleriyle işlevsel bütünlüğe sahip olan bu ekolojik birimler (konut, sanayi, bürolar vb.) arasındaki ilişkiler bütünü mekân organizasyonunu oluşturmaktadır.

Ekolojik birimler arasında kentsel gelişme dinamiğini sağlayan temel süreçler; (a) yoğunlaşma (*concentration*), aynı işleve sahip birimlerin aynı mekânda yoğunlaşması eğilimi; (b) merkezîleşme (*centralization*), kentsel işlevlerin farklılaşması sonucu denetim ve örgütlenmenin merkezîleşmesi eğilimi; (c) ayrışma (*segregation*), aynı işleve sahip ekolojik birimlerin aynı mekânda toplanması eğilimi sonucu olarak birbirinden ayrılmış alanların ortaya çıkması süreci; (d) ardıllık (*invasion-succession*), daha önce belli bir işleve sahip olan bir ekolojik birim içine yeni bir işlevin gelmesi sonucu eski işlevin başka bir alana

20 Park, R. E., Burgess, E. W. ve McKenzie, D., *The City*, Chicago: University of Chicago Press, 1925; McKenzie, R. D., "The Scope of Human Ecology", *Publications of American Sociological Society*, 20, 1926, s. 141-154; McKenzie, R. D., *The Metropolitan Community*, New York: McGraw Hill, 1933; Wirth, L., "Urbanism as a Way of Life", *American Journal of Sociology*, July, 1938.

kayarak yerini yeni işleve bırakması süreci olarak kısaca tanımlanabilir. Özellikle bu sonuncu süreç, kentsel alan içinde sürekli rekabet içinde olan işlevlerin birbirlerinin yerini alması sonucu kentiçi hareketliliğin ve değişme sürecinin önemli bir unsuru olmaktadır.

Yukarıda özetlenen temel süreçler, kentsel mekânda yer alan işlevlerin mekâna yansıması ve kentsel mekânda meydana gelen değişimlere çeşitli işlevlerin birbirleriyle ilişkili olarak uyum gösterme biçimleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve araştırılmıştır.

Konut ve konut alanlarının farklılaşması ve ayrımlaşması süreçleri de ayrıca ayrıntılı olarak incelenmiştir. O. D. Duncan ve B. Duncan'ın yine Chicago metropoliten alanındaki konut alanlarıyla ilgili yaptığı klasikleşmiş araştırma sonuçlarına göre, konut alanlarının dağılımı değişik sosyo-ekonomik gruplara göre büyük bir farklılaşma göstermektedir.

Gruplar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar büyüdükçe, grupların kent mekânı içinde yer aldıkları alanlar arasındaki fiziksel uzaklık da büyümektedir. Bu uzaklık, tıpkı Burgess'in kent gelişme modelinde olduğu gibi merkezden dışa doğru değişmektedir. Kent merkezinde, en düşük sosyo-ekonomik konumda olanlar otururken, en yüksek gelir ve statü sahibi gruplar ise kentin en dış kesimindeki konut alanlarında oturmaktadır.²¹

Kentleşmenin belli bir aşamasından sonra ortaya çıkan bu eğilim, sürekli olarak yeni yatırımlarla beslenen kentin çevresindeki yeni konut alanlarıyla, terk edilmiş olan eski konut alanlarının sürekli olarak fakirleşmesi sürecinin ortaya çıkardığı çelişik ve farklı kent mekânlarının oluşma nedenleri üzerinde durulmasına neden olmuştur.

Alt Kent - İç Kent Çelişkisinin Doğuşu

Alt kent - iç kent (*suburb - inner city*) çelişkisi diye de adlandırılan bu durum, büyük ölçüde artan ve genişleyen merkez işlevlerinin çevresindeki konut alanlarını sürekli olarak işgal ederek kendisine yer açmasına bağlı olarak başlamış ve gelişmiş bir süreçtir.

21 Duncan, O. D. ve Duncan, B., "Residential Distribution and Occupational Stratification", *American Journal of Sociology*, no. 50, 1955, s. 493-503.

Sanayileşmenin belli bir aşamasından sonra gözlemlenen sanayideki merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimi, üretim süreci içinde denetim, eşgüdüm ve yönetim işlevlerini fiilen üretimden ayırmış ve bunun etkisiyle nüfusun bir kesimi ile bazı kentsel işlevlerin seçici olarak kent dışına kaçtığı gözlemlenmiştir.

Denetim, eşgüdüm ve yönetimle ilgili işlevler yoğunlaşarak kent merkezinde kalırken, fiilen üretim yeni teknolojik gelişmelere bağlı olarak kent dışına yerleşmiştir. Ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki değişme, bu dönemde gerek doğrudan üretimde çalışan, gerekse genişleyen hizmet sektöründe çalışanların konut için seçecekleri mekân konusundaki eğilimlerini de büyük ölçüde değiştirmiştir.

Kitlesel konut üretim olanaklarının doğması, konut üreticileri için kent dışındaki alanların ucuz ve ulaşılabilir alanlar haline gelmesi ve eski merkezin itibarlı konut alanlarının sürekli olarak işyerlerinin işgaline uğraması, önce yüksek gelir gruplarının, kent dışında sanayi toplumlarının tüm yeni olanaklarıyla donatılmış ve çevre koşulları bakımından düzenli ve sağlıklı yeni alanlara taşınmasına olanak vermiştir.

Üst gelir gruplarının başlattığı altkentleşme süreci, daha sonra genişleyen, düzenli işe ve yüksek alım gücüne sahip orta sınıfların da bu yeni konut piyasasına dahil olmalarıyla kitlesel boyutlara ulaşmıştır.

"Amerikan Rüyası" diye de adlandırılan, geniş kitlelerin yeni konut alanlarında, yeni tüketim kalıplarıyla, banliyölere yerleşme süreci yepyeni bir yerleşme biçimini de ortaya çıkarmıştır.

Bu banliyöleşme süreci devam ederken, kent merkezi üst ve orta gelir gruplarına sahip olan sakinlerini de süratle kaybetmiştir. Kentin bu kesimindeki eski itibarlı konut alanlarının bir kesimi büyük iş örgütleri ve diğer kentsel işlevler tarafından işgale uğradığında yeni işlevlerine uygun olarak yeniden inşa edilirken, merkezî iş alanının hemen çevresindeki konut alanları gittikçe köhneleşmiştir. Bu konut alanlarının sahipleri bir ölçüde merkezde oluşacak yeni gelişmelere kadar konutlarını olduğu gibi tutma eğiliminde olduklarından, bu alan-

lar sürekli olarak köhneleşip çöküntü alanlarını oluşturmuştur. Kent planlaması yazınında geniş olarak ele alınan “iç kent çöküntü alanları” (*inner city decay*) ileri sanayi toplumlarının farklılaşmış, tabakalaşmış toplum yapısının ortaya çıkardığı tipik bir yerleşme düzenidir.

Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında hızla büyüyen Amerikan metropoliten kentlerinde gözlenen bu gelişme sonucu, çöküntü alanlarının içindeki eski itibarlı konut alanlarının yeni sakinleri, bu kentlerin en düşük gelir grubunu oluşturanlar ya da bu kentlere yeni göç eden yine düşük gelir gruplarındaki göçmenler olmuştur.

Kent Dışında Oluşan Düşük Konumlu Alanlar

Amerikan metropoliten kentlerinde gözlenen kent merkezinden dışına doğru açılarak büyüyen bu toplumsal ve coğrafi uzaklık ilişkisinin bütün kentler için genel bir kural olup olmayacağı konusu, kentle ilgilenen sosyologlar ve insan coğrafyacıları arasında uzun zamandır tartışma konusu olmaktadır.

Amerikan kentsel sistemi içinde merkezden banliyölere doğru değişen toplumsal hiyerarşik bir kentsel mekân örgütlenmesinin bazı istisnalarının da olduğu bilinmektedir. Örneğin, Schnore’un Amerika’daki iki yüz kentsel alan üzerinde yaptığı araştırma, söz konusu, klasik diye adlandırılabilir modelin özellikle eski kentlerde geçerli olduğunu göstermektedir. Kent merkezinin henüz yıpranmayacak kadar yeni olduğu durumlarda ya da yeni kurulan çevre kirleticiler niteliği olmayan sanayi yerleşmelerinin çevresinde de itibarlı konut alanlarının bulunabildiği yine bu araştırma sonucundan ortaya çıkmaktadır.²² Schnore’un incelediği iki yüz kentsel alandan yetmişinde ise hem en yüksek hem de en düşük gelir gruplarının –bu arada göçmenlerin de– kent merkezine yakın alanlarda yoğunlaştığı saptanmıştır.

Genel olarak ele alınacak olursa, Schnore, çok büyük ve eski kentlerde klasik modele benzer bir fiziksel dağılımın gerçekleştiğini, buna karşılık yeni oluşan kentlerde ise merkezin itibarlı olma niteliği-

22 Schnore, L. F., *The Urban Scene*, Glencoe: Ill. The Free Press, 1965; Schnore, L. F., *Class and Race in Cities and Suburbs*, Chicago: Markham, 1972.

ni sürdürdüğünü saptamıştır. Bunun yanında, büyümesini hızla sürdürmekte olan kentlerde ise kent merkezi ve çevresinde en üst ve en düşük gelir gruplarının, tıpkı Hoyt'un belirlediği gibi, merkezden dışa doğru açılan dilimler halinde yer aldıklarını gözlemlemiştir.²³

Amerikan kentlerinde ve daha sonra da diğer ülkelerin sanayi kentlerinde oluşan ayrılmış alanların dağılımı, görüldüğü üzere kentleşmenin gerçekleştiği döneme, kentleşmenin hızına, kentlerin niteliğine –metropoliten kent ya da sanayi kenti– göre çeşitlilikler göstermektedir. Hepsinde ortak olan öge, içinde yaşayanların toplumsal statüleri, yaşam biçimleri, tüketim kalıpları, özel ve kamusal hizmetlerden yararlanma biçimleri ve ölçüleri farklılaşmış ve ayrılmış olan alanların varlığıdır. Sanayi toplumlarında açıkça gözlemlenebilen kentsel mekândaki eşitsiz dağılım ve özellikle kent yoksulları kent planlaması yazınında “kentsel kriz” (*urban crisis*) konusundaki çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Kentsel Ayrımlaşma Sürecinin Açıklanmasına Diğer Katkıları

Rex ve Moore ve Konut Sınıfları

Kentsel ekolojistler sanayi toplumlarının kentsel alanlarında oluşan bu ayrılmışmayı, büyük ölçüde, doğal ve kendiliğinden oluşan hareketliliğe bağlamaktadır. İnsan topluluklarının değişen çevre koşullarına uyum sürecini toplumsal değişimin kaynağı olarak gören kentsel ekolojistlerden sonra kentsel alanlardaki eşitsizliklerin doğuşunun kaynaklarını farklı boyutlarıyla ele alan çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.²⁴

İngiltere’de Birmingham kent merkezi üzerinde çalışmalar yapmış olan Rex ve Moore, ekolojistlerin yapmış olduğu çözümlemelere daha sonra üzerinde çok geniş tartışmalar açacak olan “konut sınıfları” (*housing classes*) kavramını ve konut sınıflarının oluşumunda ko-

23 Hoyt, H., “Recent Distortion of Classic Models of Urban Structure”, *Land Economics*, 40, 1964, s. 199-212.

24 Kent sosyolojisi alanındaki kuramsal tartışmaların karşılaştırmalı eleştirisi için bkz. Saunders, P., *Social Theory and the Urban Question*, Hutchinson University Library, 1981.

nut piyasasındaki konut dağıtımını yapan örgütlerin etkisini de dikkate alan açıklamalar getirmiştir. Rex ve Moore'a göre kent içinde oluşan mekânsal farklılaşmalar, farklı altkültürlere sahip konut sınıflarının oluşumuna neden olmuştur. Bu konut sınıfları kent içinde oturdukları konutların tiplerine ve konutlarla olan mülkiyet ilişkilerine göre hem farklı mekânlarda yer almakta, hem de bu farklı alanlarda farklı bir altkültür oluşturmaktadır. Buna göre, örneğin, bir işçi eğer herhangi bir nedenle orta sınıfların yaşadığı bir alanda bir konuta sahipse ya da o alanda yaşıyorsa, yaşam biçimi ve statüsü itibarıyla orta sınıf mensubu gibi yaşamaktadır. Bu nedenle, Rex ve Moore'a göre bu konut alanlarına ulaşma olanaklarının artışı hemen bütün grupların yaygın olarak bu piyasaya girme arzularını kamçılamaktadır. Ancak, bu konutlara ulaşabilmek yine de bazı koşulları yerine getirmeye bağlıdır. Konut dağıtım mekanizmasının –piyasa ve kamu bürokrasisi– belirlediği koşullara uygun olan gruplar, bekledikleri yaşam biçimini sağlayacak bu konutlara ulaşabilmektedir. Düzenli ve yüksek gelir gibi koşullara başlangıçta sahip olmayan göçmen grupları, bu nedenle kentin boşaltılmış alanlarına yerleşmek zorunda kalmaktadır. Özetle, konut alanları içinde oluşan eşitsizlikler bir taraftan kıt olan konut kaynaklarına ulaşmak için çeşitli grup ve kesimlerin kendi aralarındaki mücadelesine, öte yandan konut dağıtım kanallarının oluşturduğu mekanizmanın (bürokrasinin) etkinliğinin artmasına neden olmaktadır. Bir anlamda, konut alanları için yarışma kent içindeki yaşam şansının yeniden dağıtımına anlamına gelmektedir. Bu nedenle de konut mücadelesi tıpkı çalışma koşulları içinde mücadele gibi bir sınıf mücadelesi niteliğinde görülmektedir.²⁵

Rex ve Moore'ın geliştirdiği konut sınıfları kavramı bu alanda birçok tartışmalara neden olmuştur. Konut üretiminin yaygınlaşması ve bazı ülkelerde konut mülkiyetinin yayılmasının toplumsal tabakalaşmaya olan etkileri bakımından özellikle siyaset bilimcileri arasında yeni birçok tartışmaya kaynaklık etmiştir.

25 Rex, J. ve Moore, R., *Race Community and Conflict*, Londra: Oxford University Press, 1967.

Pahl ve Kent Yöneticileri

Pahl da, tıpkı Rex ve Moore gibi, sanayi toplumlarında gözlenen kentsel eşitsizliklerin kaynağında, kıt kentsel kaynakların yattığını iddia etmektedir. Pahl'a göre ücret eşitsizlikleri de kıt kaynaklar için yapılan mücadelede etkili olmaktadır. Kıt kentsel kaynakların dağıtımını etkileyen süreçler, toplumun tümünü etkileyen süreçlerden soyutlanamaz. Bu nedenle kıt kentsel alanlar için çeşitli çıkar grupları mücadele etmektedir. Bu kıt kaynaklara ulaşmak için bazı toplumsal engeller vardır. Bu engeller, kentsel kaynakları denetleyen, dağıtımını sağlayan ve toplum içindeki güç (*power*) dağılımını yansıtan kentsel karar vericilerdir.

Kentsel karar vericiler (*urban managers*), kıt kentsel kaynaklar için mücadele eden gruplar arasında aracılık etmekte, bu gruplardan bağımsız olarak dağıtım sürecini etkilemektedir. Kentsel karar vericiler, artan devlet müdahalesi, özel sektör çıkarları ve yerel yönetimlerin çıkarlarının çatışan talepleri arasında aracı rolünü oynamaktadır. Bu grupların tümünün çatışan isteklerini karşılamak çoğu zaman mümkün olmamakta ve dolayısıyla kentsel eşitsizlik ve çatışma kaçınılmaz olarak devam etmektedir.²⁶

Castells ve Harvey'de Kentsel Eşitsizlikler

İleri sanayi toplumlarında ortaya çıkan kentsel eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin sonucu ortaya çıkan sorunlar –çöküntü alanları, düşük nitelikli alanlarda oturan göçmenler, kent yoksulları, konut sıkıntısı, çevre kirliliği vb.– toplumun genel işleyiş kurallarıyla ilgilenen Marksist kuramcılarının kent ve kentsel alanlarla da özel olarak ilgilenmelerine neden olmuştur. Bunun yanında kamunun kentsel alanlara müdahalesi, 1960 sonrası gelişen refah harcamaları, artan tüketim ve özellikle artan konut mülkiyeti gibi konular da, Marksizm'in yeniden yorumlanmasına yönelik bazı girişimlere kaynaklık etmiştir. Örneğin, Lefebv-

26 Pahl, R., *Whose City?* Harmondsworth: Penguin, 1975; Pahl, R., "Socio-Political Factors in Resource Allocation", Herbert, D. ve Smith, D. (ed.), *Social Problems and the City*, Londra: Oxford University Press, 1979.

re, kentsel alanların üretim metarı haline geldiğini ve gelişen kapitalist sermayenin kâr elde etmek için kentsel toprakları üretmek zorunda olduğunu iddia etmektedir. Hatta kapitalizmin bugünkü evresinde gündemde olan konunun kentsel devrim olduğunu söylemektedir.²⁷

Kentsel alanlarda ortaya çıkan eşitsizliklerin kaynağını açıklamaya dönük tartışmalar burada ayrıntılı olarak irdelenmeyecek, ancak etkinliği yaygın olan iki görüşün özetlenmesiyle yetinilecektir. Bunlardan Fransız düşünür Castells büyük ölçüde Althusser'in, İngiliz düşünür Harvey ise Lefebvre'in Marksist kuramı yeniden yorumlama biçimlerini kentsel eşitsizliğin kaynaklarının açıklanmasında kullanmaktadır.

Castells, Althusser'in Marksist diyalektiğe getirdiği yeni yorumdan büyük ölçüde etkilenmiştir. Althusser, çok kısaca özetlenecek olursa, Marx'ın, ekonomik yapının ideolojik ve siyasal yapıyı oluşturduğu yolundaki görüşüne karşılık, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki salt ekonomik düzeydeki çatışmaların bir üretim biçiminden diğerine geçiş için gerekli olduğu, fakat yeterli olmadığı, buna karşılık, siyasal ve ideolojik yapıların (üstyapı) oluşturduğu ikincil çelişkilerin de gerekli olduğunu iddia etmektedir. Castells de ekonomik, siyasal ve ideolojik plandaki çelişkilerin bazı durumlarda görece olarak bağımsız olduğunu ve tüm sistem üzerinde kendi etkilerini sürdürebileceklerini ileri sürmektedir.

Castells'e göre kentsel sistem de tüm sistemin bir parçası olarak ekonomik, siyasal ve ideolojik yapılardan oluşur. Kentsel sistem, birbirinden görece olarak bağımsız, bu üç düzeydeki yapının ilişkiler bütünüdür. Siyasal yapıyı yerel yönetim aygıtları ve devletin yerel büroları oluşturur. Siyasal yapı, esas olarak tekelci sermayenin hâkimiyeti altında, kapitalist sınıf içindeki çeşitli grupların çelişik çıkarlarını düzenleyen ancak görece olarak bağımsızlığı olan bir kurumdur. İdeolojik düzeyi ise, toplumsal olarak üretilmiş kentsel formların ortaya çıkardığı kentsel semboller oluşturmaktadır. Castells, kır-kent ayrımından

27 Lefebvre, H., *La Revolution Urbaine*, Paris: Gallimard, 1970.

başlayarak, kent içindeki altkültürlerin oluşumu vb. konularda genel olarak kent sosyoloji kuramının dayandığı temellerin tümünü ideolojik olarak kabul etmektedir.

Ekonomik yapı ise, Castells'e göre, üretim, tüketim ve dağıtım-dan oluşur. İleri kapitalist ülkelerde kentler, fiilen üretimin mekânı olmaktan çıkmıştır. Kentler, daha çok tüketimin yoğunlaştığı alanlardır. Tüketim, emeğin yeniden üretimi için gereklidir. Kentler de emeğin yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketimin (konut, eğitim, sağlık, dinlenme vb.) sağlandığı mekânlardır. Kentsel krizlerin kaynağında da bunların üretiminde ve dağıtımında kapitalizmin iç çatışmasından doğan aksaklıklar yatmaktadır. Sermayenin kâr beklentisi ile emeğin gereksinimleri arasındaki farklılıkların ortaya çıkardığı kolektif tüketim metalarının kullanım değerleri ile değişim değerleri arasındaki farklar, sistemin işleyişindeki aksamalara neden olmaktadır. Devlet ya da siyasal yapının sisteme müdahalesi ise, kapitalist sistem içinde çeşitli ve birbiriyle çelişkili çıkar gruplarının faaliyetlerini düzenlemesi amacıyla olmaktadır. Devlet, sermayenin çeşitli kesimlerinin isteği olan emeğin yeniden üretilmesini sağlamak, kapitalist sistem içinde görülen krizleri (talep düşüklüğü ya da artığın emilmesi gibi) önlemek, kârlılığı olmayan alanlara yatırım yaparak sürekli ve canlı bir talebin oluşmasını sağlamak ya da özel sektörde görülen "azalan kârlılık" eğilimini gidermek için kentsel sisteme müdahale etmektedir. Bütün bunların sonucunda zaman zaman sınıf çatışmalarını giderici ve emeğin gereksinimlerini karşılayıcı bazı gelişmeler de görülebilmektedir.²⁸

Bu genel çerçeve içinde Castells ayrılmış konut alanlarının ve kentsel krizlerin kaynağını kapitalist sistemin işleyişinde görmektedir. Amerikan kentlerinde güncel sorun olan, zenci gettolarını da bu çerçeve içinde değerlendiren Castells'e göre zenciler, hem ırksal hem de toplumsal ayrımcılığa tâbi olmaktadır ve bu iki ayrımcılık Amerika'da sınıf yapısının niteliklerini gözler önüne sermektedir. Zenciler hem proletaryadır, hem de beyaz proletaryanın yedek ordusudur. Diğer ta-

28 Castells, M., *The Urban Question*, Londra: Edward Arnold, 1977; Castells, M., *City Class and Power*, Londra: The MacMillan Press, 1978.

raftan, Amerikan kapitalizminin oluşturduğu ideolojik yapının özel etkilerine de –ayrımcılık ve ırkçılık– tâbi olmaktadırlar.²⁹

Harvey de Castells gibi, kentsel eşitsizliklerin kaynağında ileri sanayi toplumlarının işleyiş mekanizmasını görmektedir. Ancak Castells’de kentsel mekân, emeğin yeniden üretimi sürecinin oluştuğu bir mekân olmaktan öte bir anlam taşımazken, Harvey, kentsel mekânın kendisine de özel bir önem atfeder. Kentsel mekân içinde oluşan, kentsel rant sorununu özel olarak inceleyen Harvey, kentsel mekânın kapitalist büyüme süreci içinde genişleyen bir işleve sahip olduğunu iddia etmektedir. Kentsel rant yaratmanın artı ürünün yeniden paylaşımındaki önemine dikkati çeken Harvey’e göre, sanayi kapitalizmi kendi ürettiklerine etkin bir talep yaratabilmek için kentleşme ve kentleşme ile ilgili yatırımları sürekli olarak genişletme kararı almaktadır. Kentsel yatırımlar kapitalist sistem içindeki artığın emilmesini de sağlayacaktır. Bunun bir yan etkisi de ev sahipliğinin ya da tüketimin genişlemesi, genel refah düzeyinin artması gibi etkilerle emeğin ücretle ilgili taleplerinin azalmasına yarayacaktır. Kentsel krizlerin kaynağında kapitalizmin kendi iç işleyişi ve kapitalizmin devrevî krizlerinin etkisi yatmaktadır.³⁰

Bu genel çerçeve içinde Harvey göçmen konut alanlarının oluşma sürecini, kentsel arazi kullanım kuramıyla açıklanan, kentsel alanlarda yaratılmış olan kentsel arazi kullanımı için doğan rekabete bağlamaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin kıt kaynakların etkin dağıtımını sağladığını, yaratılmış mekân olan kentsel alanların kıtlılığının ise toplumsal olarak belirlendiğini ve yapay bir kıtlık olduğunu ileri sürmektedir. Bu oluşumun ancak toplumsal olarak denetlenmiş kentsel arazi politikası (diğer deyişle kentsel arazilerin özel mülk olmaktan çıkarılması) ve yine toplumsal olarak denetlenen bir konut üretim sektörü ile mümkün olabileceğini ileri sürmektedir.³¹

Sanayi toplumlarında oluşan ayrımlaşmış alanlar ve kentsel alanlarda oluşan eşitsiz gelişmenin kaynakları konusunda buraya ka-

29 Castells (1977), *a.g.e.*, s. 178.

30 Harvey, D., *Social Justice and the City*, Londra: The John Hopkins University Press, 1973.

31 Harvey (1973), *a.g.e.*, s. 130-144.

dar özetlemeye çalıştığımız kuramsal tartışmalar, konunun çok karmaşık olan çeşitli boyutlarını ortaya çıkarmaktadır. Sanayileşmiş toplumların kentlerinde ortaya çıkan ayrılmış alanların oluşum biçimleri ve bunun mekâna yansıyış biçimleri büyük ölçüde sanayileşmenin hızına, evresine ve niteliklerine bağlı olmaktadır. Bu da, konuyu kaçınılmaz olarak genel toplumsal değişimle ilgili kuramsal tartışmalara bağlamaktadır.

Konumuz olan göçmen yerleşme biçimleri de, büyük ölçüde, göç alan toplumların içinde bulundukları toplumsal değişim evresinin niteliklerine göre değişen ekonomik, toplumsal, yönetsel-siyasal ve ideolojik unsurların bileşiminin oluşturduğu sonuçlara göre her göç alan toplumda ve o toplum içinde de çeşitli dönemlerde farklı niteliklerde ve koşullarda olacaktır. Göçmen yerleşme alanlarının oluşma biçimleri, büyüklükleri, varolma süreleri, fiziksel ve toplumsal nitelikleri göç eden grupların nitelikleri kadar göç edilen toplumun genel niteliklerine de bağlı olacaktır.

GÖÇMENLERİN KENT İÇİNDEKİ ÖZEL MEKÂNI: GETTOLAR

Getto Nedir?

Hemen bütün dış göç alan toplumlarda kentlerdeki toplumsal tabakalaşmaya göre ayrılmış alanlardan başka sadece belli göçmen gruplarının yaşadığı alanlar oluşmaktadır. Bu alanlarda yaşayanlar kentin diğer sakinlerinden gelir, çalıştıkları iş vb. kıstaslara göre farklı olmakla kalmayıp, yaşam tarzları, etnik kökenleri, kültürleri, dinleri ve bazen de deri renkleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Genellikle bu tür farklılaşmış ve ayrılmış kent mekânlarına "getto" adı verilmektedir.

Herhangi bir ayrılmış göçmen konut alanının ne zaman getto sayılacağı konusunda üzerinde anlaşılmış bir kıstas mevcut değildir. Daha çok dış göçle büyümüş olan Amerika Birleşik Devletleri kentlerinde sıkça ve büyük çaplarda ortaya çıktığı için getto alanları konusunda daha çok bu ülkenin sosyal bilimcileri çalışma yapmışlardır. Bu sosyal bilimciler arasında da gettoların kıstasları konusunda çok çeşit-

li tanımlamalar bulunmaktadır. Genel olarak herhangi bir alanda yaşayan göçmen grupları o alanda yaşayanları oransal olarak aşıyorsa o alan getto olarak kabul edilmektedir.

Getto olarak adlandırılan göçmen konut alanları Amerikan kentlerinde daha önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılan süreçler çerçevesinde, kent merkezinin çevresindeki çöküntü alanlarında oluştuğundan, konu büyük ölçüde kent planlaması yazınında, “iç kent çökmesi” (*inner city decay*) ya da merkezî iş alanı çevresindeki konut alanlarının çökmesi olgularıyla bir arada ele alınmıştır.

Ayrıca günümüzdeki Amerikan gettolarının büyük bir çoğunluğunu zenci gettoları oluşturduğundan, bugünlerde genel olarak gettolar zenci mahalleleri sorunlarıyla eşanlımlı olarak kabul edilmektedir. Nitekim, Batı Avrupa’daki göçmen yerleşmeleri de genellikle bu zenci gettolarıyla karşılaştırılmakta ve buradan kalkarak Batı Avrupa kentlerinde gettolaşma sürecinin başlayıp başlamadığı tartışılmaktadır.

İlk Gettolar: Yahudilerin Zorunlu İskân Alanları

Gerçekte getto ve gettolaşma süreci oldukça eskiye dayanmaktadır. Günümüzdeki zenci gettolarına kadar da birçok değişik getto türü ortaya çıkmıştır. Getto kelimesinin 10. yüzyılda Venedik kentinde yaşayan Yahudilerin zorunlu olarak yerleştirildikleri alanın adından geldiği ve bu tür zorunlu Yahudi yerleşmelerinin Avrupa’nın diğer kentlerinde de yaygınlık kazanmasından sonra bu terimin, zorunlu ayrılmış etnik grup yaşama alanları için kullanılmaya başladığı tahmin edilmektedir.³²

Yahudilerin Avrupa kentlerinde yayılmasının başlangıcının Hıristiyanlığın gelişmesinden çok önce olduğu bilinmektedir. Romalıların Filistin’i işgal etmelerinden (İÖ 70) sonra Yahudilerin Avrupa’nın çeşitli kentlerine yayılmak zorunda kaldıkları bilinmektedir. Ancak, Hıristiyanlığın bir baskı rejimi haline dönüştüğü 10. yüzyıla kadar Yahu-

32 Wirth L., *The Ghetto*, The University of Chicago Press (1928), Second Edition 1956, s. 1-10.

Yahudilerin ayrı mahallelere yerleştirilmesi 1200'lü yıllarda Fas'ta yapılan uygulamalara kadar uzanır, burada Yahudilerin Müslümanlardan ayrı olarak tecrit edildikleri yerlere "millah" denilirdi. 19. yüzyılın başlarına kadar Avrupa şehirlerinde yaygın olan gettoların yüksek duvarları vardı ve kapıları geceleyin kapatılırdı. İkinci Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından yeniden kurulan gettolar, toplama kamplarına gönderileceklerin toplandığı yerler olarak işlev gördü. Fotoğrafta savaş sırasında muhlemelen Riga'da bir gettoda Yahudiler.

dilerin yerleşmelerini düzenleyen zorunluluklar yoktu. Pirenne, Avrupa'daki Yahudi kısımlarının başlangıcını, özellikle 10. yüzyıldan sonra palazlanan Hristiyan tüccarların o döneme kadar Müslüman İspanya aracılığıyla baharat, kıymetli kumaş ve mücevher ticaretiyle büyük servetler kazanmış olan Yahudi tüccarları tasfiye etme isteklerine bağlamaktadır. Pirenne'e göre, Yahudilerin bu döneme kadar kıymetli mal ticaretinin yanı sıra gizli olarak Hristiyan köle ticaretine de bulaşmış olmaları bu düşmanlığın yayılmasına bir diğer nedendir.³³

Nitekim 10. yüzyıldan sonra Yahudiler ticaretin ancak kısıtlı bir kesiminde ve özellikle Hristiyanlar arasında ticaretin gelişmemiş olduğu Doğu Avrupa kentlerinde ticaretle uğraşabildiler. Buna karşılık

33 Pirenne, H., *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (1936), çev. Kocabaşoğlu, U., İstanbul: Alan Yayıncılık, 1983, s. 108-110.

kilisenin Hristiyan kesime yasakladığı mal karşılığı borç para veren ve faizle uğraşan tefeciler konumuna düştüler.³⁴

Yahudiler ekonomik hayattaki bu kısıtlanmış işlevlerinin yanı sıra 10. yüzyıldan Fransız Devrimi sonrasına kadar Hristiyan Avrupa kentlerinde kendilerine ayrılmış mahallelerde zorunlu yerleşmeye tâbi tutulmuşlardır. Bu zorunlu Yahudi gettoları, genellikle etrafları surlarla çevrilmiş, giriş ve çıkışı denetim altında tutulan alanlardı. Bu alanlardaki faaliyetler ve yapılaşmalar özel denetim altındaydı.

Yahudiler, bu dönemde siyasal haklardan ve diğer vatandaşlık haklarından yoksundular. Özel izne tâbi faaliyetlerini sürdürebiliyor, ancak loncalar içinde yer alamıyorlardı. Kentin içinde ya da dışında mülk edinemedikleri gibi kentin içinde dolaşma biçimleri ve kalma süreleri, kıyafetleri bile özel yasal düzenlemelere tâbi tutulmaktaydı. Yahudilerin diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olmaları ve getto duvarlarının yıkılması ancak 19. yüzyılın son dönemlerinde gerçekleşebilmiştir.³⁵

Wirth zorunlu Yahudi gettolarını ve bu gettolarda oluşan kurumları ve yasal engellerin ortadan kalkmasından sonraki gelişmeleri inceleyerek, *zorunlu ve gönüllü getto* ayrımını yapmaktadır. 19. yüzyıl Avrupası'nda yasal ve fiziksel engellerin ortadan kalkmasından sonra da, hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne göçten sonra da Yahudilerin bir arada yaşama eğilimlerinin devam etmesine dikkati çeken Wirth'e göre, gettolar kent içindeki yabancı grupların birçok işlevini karşılayan kurumların olduğu toplumsal işleve sahip doğal alanlardır. Diğer yabancı göçmenlerin oluşturdukları gettolar da hiçbir yasal zorlama olmadığı halde ortaya çıkan doğal ekolojik alanlardır.

Wirth'in incelediği Amerikan kentlerindeki Yahudi gettoları Batı Avrupa'dan Amerika'ya olan büyük göç dalgasıyla gelmiş olan Ya-

34 İslam toplumlarında da Yahudiler benzeri konumdaydılar. Bkz. Katzir, Y., "Preservation of Jewish Ethnic Identity in Yemen", *Comparative Study of Society and History*, c. 24, no. 2, Cambridge University Press, Nisan 1982, s. 264-279; Loeb, L., "Dhimmi Status and Jewish Roles in Iranian Society", *Ethnic Groups*, no. 1-2, 1976, s. 89-106.

35 Wirth (1928), *a.g.e.*, s. 72-79-115.

hudilerin oluşturduğu gettolardır. Wirth'in çalışmasından sonra Batı Avrupa'da dokuz yüzyıllık bir tarihî geçmişi olan Yahudi gettoları üzerine yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Yasal ve fizikî engellerle kısıtlanmış alanlarda yaşayan Yahudi gruplarının örgütlenme biçimleri, Yahudilerin getto içi ve getto dışı ilişkileri konusunda bu çalışmalar oldukça önemli bilgiler vermektedir.³⁶

Sanayi Toplumu Gettoları: Amerikan Kentlerinde Gettolar

Amerikan kentlerinde gözlenen gettolaşma süreci ile Amerika'nın kentleşme tarihi arasında birebir bir ilişki vardır. Bilindiği üzere Amerika Birleşik Devletleri büyük ölçüde dış göçle oluşmuş ve dış göçle kentleşmiştir. 1920 yılında Amerika'nın kentsel nüfusunun yüzde 75'inden fazlasını yabancı doğumlular oluşturmaktaydı. Amerika'ya olan dış göçün ilk evresini oluşturan 1820-1879 döneminde göç edenlerin büyük bir kesimini (8,4 milyon) İngiltere, İrlanda, Almanya ve İskandinav ülkelerinden gelen göçmenler oluşturmaktaydı. Bu dönemde, henüz kentleşmenin başlangıç halinde olduğu ve kente göç edenlerin yerleşebilecekleri kadar konut stokunun bulunmadığı, göç edenlerin büyük bir kesiminin kırsal alanlara yayıldıkları, kentlere göç edenlerin ise kent çevresinde gecekondu türü yerleşmeler oluşturdıkları bilinmektedir.

Gettolaşma ise daha çok ikinci göçmen dalgası sırasında ortaya çıkmıştır. Amerikan göçmen tarihinde Yeni Göçmenler olarak adlandırılan bu göçmen grupları daha çok İtalyan, Polonyalı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dahil olan ülke göçmenlerinden oluşmuştur. Wirth'in sözünü ettiği Yahudi göçü de bu döneme rastlar. 1880-1920 döneminde gerçekleşen ve 21 milyon kişinin katıldığı bu ikinci büyük göç dalgasıyla gelen göçmenler daha önce gelen gruplarca oluşturulmuş olan kentsel alanlara yerleşmişlerdir. Ve merkezdeki iş alanlarının çevresinde yer alan konut alanlarındaki çöküntü alanların-

36 Örneğin, Trunk, L., *The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation*, New York: MacMillan, 1972; Roshwald, M., "Ghetto, Shelter or Polis. The Eastern European Jewish Community", *Contemporary Jewry*, Minneapolis: 4-2, Bahar-Yaz 1978, s. 22-34.

da gettolar oluşturmuşlardır. Bu nitelikleriyle gettolar kentsel ekolojistlerin önemli ilgi alanlarından biri olmuştur.³⁷

Yeni Göçmenler olarak adlandırılan bu ikinci büyük göç dalgasında gelenlerin ve daha sonra 1960'lı yıllara kadar devam eden dönemde çeşitli etnik grupların oluşturdukları gettolar, büyük ölçüde birbiri ardı sıra gelen göçmen gruplarının Amerika'daki ilk yerleşim alanları olarak kendilerini göstermektedir. Büyük çoğunluğunu Avrupalı göçmenlerin oluşturduğu bu gettoların oluşma süreci içinde zorunlu Yahudi gettolarında olduğu kadar katı yasal düzenlemenin olmadığı bilinmektedir. Genel olarak getto oluşturma mekanizmalarının (*ghettomakers* ya da *ghetto formation mechanisms*) çeşitli derecelerde birbirini etkilemeleri suretiyle oluşan getto alanlarında, göçmen gruplarının geçici yerleşme eğilimi göstermesi, kentsel ekolojistlerin, bu alanların göçmenlerin uyum süreci içindeki işlevsel niteliğine ağırlık vermelerine neden olmuştur. Gerçekten de göçmen gruplarının bu alanlarda bir ya da iki nesil yaşadktan sonra kentin diğer alanlarına dağılma eğilimleri gösterdikleri gözlenmiştir.³⁸

Örneğin Wirth'in incelediği alandaki ve gönüllü getto alanı olarak adlandırdığı Yahudi gettosu bir ya da iki nesil sonra yeni gelen göçmenlerin yerleşme alanı olmuştur. Gans'in araştırma yaptığı Boston kentinin West End kesimindeki getto alanında da aynı süreç gözlenmiştir. Gans'in araştırma yaptığı dönemde bölgenin çoğunluğunu İtalyan göçmenler oluşturmaktaydı. Bölgenin daha önceki dönemlerinde ise sırasıyla İrlandalı, Yahudi ve Polonyalı göçmenlerin aynı bölgede çoğunluğu oluşturmuş olduklarını Gans söz konusu araştırmada saptamıştır.³⁹ Suttles'in araştırma yaptığı Chicago kentinin Addams bölgesi de geçmişte bölgede bulunan göçmen gruplarının kalıntılarını (örneğin Yahudileri) içerdiği kadar gelecekte belki de çoğunluğu oluşturacak yeni göçmen gruplarına ait alt grupları da kendi içinde bulundurmaktadır. Suttles'in araştırma yaptığı dönemde bölgede çoğunluğu

37 Ward (1972), *a.g.e.*, s. 53-55 ve s. 105-121.

38 Ward (1971), s. 142.

39 Gans, H. J., *The Urban Villagers*, The Free Press of Glencoe, 1962, s. 3-8.

oluşturan İtalyan gruplarıyla bölgeye yeni yeni giren zenci, Porto Riko'lu ve Meksikalı göçmenler arasındaki ilişkiler ve bu alanlar için yapılan mücadelelerle ilgili örnekler bölgenin sürekli olarak nüfus değiştirdiğini göstermektedir.⁴⁰

Zenci Gettoları

Amerikan getto tarihi içinde zenci gettolarının oluşumu oldukça farklı bir süreç izlemiştir. Amerika'da üç yüz elli yıllık kölelik geçmişi olan zencilerin kentsel alanlara yerleşmesi diğer göçmenler kadar kolay olmamıştır. Zenci grupları, değişen teknoloji sonucu plantasyonlardan kentlere göç etmeye başladıklarında, tıpkı Avrupa'daki Yahudiler gibi birçok yasalarla da kısıtlanmış haldeydiler. Ancak toplumsal konumları açısından Yahudilerle kıyaslanamayacak kadar farklı oldukları da açıktır. Bu nedenle, zenci gettolarının oluşmasında zencilerin hareketliliklerini kısıtlayan bir dizi ayrımcı yasal engel, hiçbir etnik grupta olmadığı kadar büyük rol oynamıştır. Sözgelimi, zencilerin belli alanlarda mülk edinmelerini önleyen yasal düzenlemeler 1948 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. O tarihten sonra bile gerek kamu gerekse özel konut piyasalarındaki ayrımcı uygulamalar, zencilerin belli alanlarda gittikçe yoğunlaşarak yaşamalarını zorunlu kılmaktaydı. Zencilere beyazlarla eşit muamele yapılmasını emreden yasanın çıkması ancak 1964 yılında gerçekleşebilmiştir. Bu nedenle, zenci gettoları gerek oluşum biçimleri gerekse yaşama süreleri bakımından diğer gettolardan oldukça farklı nitelikler taşımaktadır.⁴¹

Gettolarda yaşayan göçmenlerin kentin diğer alanlarına yayılma süreçleri göçmenlerin emilme süreçlerinin bir göstergesi olarak kabul edildiğinden, Amerikan kentleri ile ilgili yapılan birçok çalışmada göçmenlerin alt kentleşme (banliyöleşme) eğilimi üzerinde uzun uzadı-

40 Suttles, G. D., *The Social Order of the Slum: Ethnicity and Territory in the Inner City*, University of Chicago Press, 1969.

41 Zenci gettolarına ait araştırmalara örnekler: Osofsky, G., *Harlem: The Making of a Ghetto*, New York: Harper Torchbooks, 1966; Rainwater, L., *Behind the Ghetto Walls*, The Penguin Books, 1973.

Zenci gettoların oluşumu Avrupa şehirlerindeki Yahudi gettolarından farklı bir gelişim izler. Zencilere uygulanan ayrımcı yasalar diğer gruplardan çok değişik olduğu ve ekonomik engeller taşıdığı için ABD şehirlerindeki değişim, özellikle ayrımcılığı kaldıran yasanın altmışlı yıllarda kabul edilmesinden sonra farklılaştı. Zenci orta sınıf mensupları gettolardan banliyölere taşınırken, yerlerini ABD'ye yeni gelen Meksikalılara, Asyalılara bıraktı. Resimde Harlem'de yetmişli yıllarda caz festivalinde buluşan eski ve yeni Harlemliler.

ya durulmuştur. 1960 sonrası yapılan çalışmalarda özellikle zenci gruplarının alt kentleşme eğilimlerinin arttığını ortaya çıkaran bazı çalışmalar, Amerikan kentlerinde 1900'lü yıllardan beri önemli değişme göstermeden kalan zenci gettolarının da değişikliğe uğramaya başladığını göstermektedir. Connolly'nin yaptığı bir çalışmaya göre 1960 yılından bu yana zenci gettolarından alt kentlere doğru bir kayma gözlenmektedir. Ancak bu kayma seçicidir. Orta sınıfa mensup zenciler daha çok alt kentlere yerleşmektedir.⁴²

⁴² Connolly, H. X., "Black Movements into Suburbs", *Suburbanization Dynamics and the Future of the City*, Hughes, J. W. (ed.), New Jersey: Center for Urban Policy Research, CUPR, 1974, s. 195-213.

Çok özgün bir örnek olmakla beraber, Ford ve Griffin'in San Diego üzerinde yaptıkları bir çalışmada ise zencilerin kentin yeni ve itibarlı bir alt kentine yerleşirken, kent merkezi içindeki eski getto alanın ise Meksikalı ve Amerika'ya yeni göç eden Asyalı göçmenler tarafından doldurulma süreci anlatılmaktadır.⁴³

Gettolarda yaşayan grupların banliyöleşme süreci, ABD'de yapılan birçok araştırmada, toplumsal hareketliliğin ve dolayısıyla bu grupların toplumun tümü içindeki emilme sürecinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu genel kabulün temel gerekçesi, kentin çöküntü alanlarında ya da gettolarda yaşayan gruplarla banliyölerde yaşayanlar arasında ortaya çıkmış olan toplumsal, ekonomik ve fiziksel farklılıkların ya da eşitsizliklerin banliyöler arası düzeyde aynı derecede çarpıcı özellikler göstermiyor olmasında aranabilir.

Her ne kadar banliyölerin kendi arasında da toplumsal tabakalaşmaya göre farklılaşmış alanlar söz konusuysa da, bu fark kesinlikle getto-alt kent (banliyö) kadar belirgin ve keskin değildir. Banliyöler arasındaki iç katmanlaşmanın yanında etnik ayrımlaşmanın da sürmekte olduğu birçok araştırmanın sonucunda ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Amerika'ya çeşitli dönemlerde göç etmiş olan çeşitli ülke kökenli etnik gruplar incelendiğinde, kentsel alanlarda, gettolardan kentin diğer alanlarına doğru yer alırlarken de bu grup arasında etnik ayrımlaşmanın devam ettiği gözlemlenmektedir. Çeşitli etnik gruplar, kentin diğer bölgelerinde yaşayan ve kendi toplumsal konumlarıyla aynı durumda olan diğer gruplarla hemen hemen aynı koşullarda yaşadıkları halde fiziksel olarak yine de etnik özelliklerine göre ayrı bölgelerde yaşamayı seçmektedirler.

⁴³ Ford, L. ve Griffin, E., "The Ghettoization of Paradise", *The Geographical Review*, 1979, s. 140-158.

⁴⁴ Duncan ve Duncan (1955), *a.g.e.*, Uyek, E. S., "Residential Distribution and Stratification 1950-1960", *American Journal of Sociology*, 69, s. 491-8; Kantrowitz, N., *Ethnic and Racial Segregation in the New York Metropolis*, New York: Praeger, 1973; Simkus, A., "Residential Segregation by Occupation and Race in Ten Urbanized Areas, 1950-70", *American Sociological Review*, c.43 (Şubat), 1978, 81-93; Guest, A. M. ve Weed, J. A., "Ethnic Residential Segregation: Patterns of Change", *American Journal of Sociology* 81, no. 5, s. 1088-1111; Massey, D. S., ve Mullan, B. P., "Processes of Hispanic and Black Spatial Assimilation", *American Journal of Sociology*, c.83, no. 89, no. 4, Ocak 1984, s. 836-873.

Amerikan kentlerindeki ayrılaşmanın temelinde (esas olarak gelir, eğitim düzeyi ve meslek kriterlerine göre derecelendirilen) toplumsal statü farklarının yatmakta olduğu birçok araştırma sonucu ortaya çıkmıştır. Toplumsal statüye göre ayrılaşma, çoğu zaman etnik ayrılaşmadan daha belirgin olmakla beraber, etnik ayrılaşma da Amerikan kentlerinin temel özelliklerinden biridir. Simkus'un araştırması, Guest ve Weed'in araştırmaları her etnik grup içindeki toplumsal statüye göre ayrılaşmanın önemini vurgulamaktadır. Buna göre, göçmen gruplarının geliş tarihleri ve toplumsal tabakalaşma içindeki göreceli konumları etnik ayrılaşmanın niteliğini değiştirmektedir.

Batı Avrupa Ülkelerindeki Yeni Gettolar

Batı Avrupa ülkeleri, Amerikan kentlerinin oluşumu sırasında, büyük ölçüde dış göç vererek Amerikan gettolarının oluşum süreci içinde Amerikan toplumunun etnik gruplarını oluşturlarken, 1960'lı yıllardan sonra ya eski sömürgelerinden ya da Batı Avrupa'nın çevresindeki ülkelerden dış göç alarak göçmen sorununu yaşamaya başlamışlardır. Zorunlu Yahudi gettolarının ortadan kalkmasından sonra, kendi tarihlerinde ikinci önemli gettolaşma süreciyle karşı karşıya kalmışlardır.

Batı Avrupa ülkelerinin Amerika'nın gettolaşma sürecini yaşadıkları döneme göre oldukça önemli farklılıkları vardır. Daha önceki bölümde de açıklanmaya çalışıldığı gibi, Amerika Birleşik Devletleri sanayileşme ve dolayısıyla kentleşme sürecini büyük ölçüde dış göçlerle besleyerek yaşamışlardır. Oysa, Batı Avrupa ülkelerine 1960'lı yıllarda gelen göçmenler; hem sanayileşmenin ileri aşamasına ulaşmış, hem de kentleşme sürecini büyük ölçüde geçirmiş toplumlarla karşı karşıya kalmıştır. Dış göçün nicelik olarak önemi de Amerikan kentlerinin yaşadığı göçle karşılaştırılmayacak kadar küçüktür.

Göçmenlerin kentsel alanlarda yer alışı sırasında, Amerikan kentlerinde gözlemlenen kentiçi çöküntü alanları çevresinde yer alan gettolaşma sürecinin Avrupa kentlerinde de yaşanıp yaşanmadığı ko-

Berlin'de Kreuzberg, Köln'de Södadt gibi yerleşim yerleri adeta anavatanından uzak yeni bir vatan haline gelmişlerdir. Ayhan Kaya'ya göre Kreuzberg diasporik bir mekân olarak, Türkler için ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, işsizliğe, ayrımcılığa, dışlanmaya ve önyargılara karşı koyan sembolik bir duvar gibidir. Kreuzberg'de bir Türk dükkânı.

nusunda yapılmış ayrıntılı çalışmalar bulunmamaktadır. Batı Avrupa ülkelerinin gerek sanayileşme düzeyleri gerekse kentleşme nitelikleri türdeş bir yapı göstermemektedir. Kaldı ki Batı Avrupa'nın yaşadığı uzun sanayi öncesi geçmişi kentsel yapılarının niteliğini de büyük ölçüde değiştirmektedir.

Batı Avrupa ülkelerinin her birinde, kendine özgü kentsel yapı ve bu kentsel yapı içinde oluşan kendine özgü konut piyasaları oluşmuştur. Bu nedenle bu ülkelere göç etmiş olan kitlelerin kullandıkları konut tipleri de ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Ancak, göçmenlerin hemen her ülkede en az itibarlı konut alanlarında ve kendileriyle aynı işi yapan ya da aynı gelir düzeyinde olan yerli nüfustan tamamen ayrı alanlarda yaşadıkları birçok araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Batı Avrupa kentlerindeki göçmen nüfusun görece önemi Amerikan kentleşme tarihine göre çok düşük olduğu için, Amerikan kentlerinde görüldüğü ölçüde büyük ve çok sayıda getto alanlarıyla karşılaşmamakla beraber, ayrılmış alanların varlığı tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu alanların fiziksel konumları ve konut piyasası içindeki yerleri ülkeden ülkeye ve kentten kente farklılıklar göstermektedir.

Castles ve Kosack'ın en çok göç alan dört Avrupa ülkesinde –Almanya, İngiltere, Fransa, İsviçre– yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre göçmenler kamu konut piyasasının yeterli olmadığı durumlarda ya da, İngiltere’de olduğu gibi, bu piyasadan konut edinmenin birçok önkoşula bağlı olduğu durumlarda, doğal olarak özel konut piyasasının müşterileri olmaktadır.⁴⁵

Federal Almanya’da yalnız yaşayan göçmenler için işyerlerinin sağladığı, genellikle çok kalabalık ve yerli nüfustan tamamen ayrı (izole) yatakhaneler geçici konut işlevini görürken, aileleriyle birlikte yaşayan göçmenler, özel konut piyasası içinde kendilerine yer sağlamaya terk edilmişlerdir. Bu göçmen grupları ya terk edilmiş eski konutlarda ya da halen kullanılan konutların çatı ve bodrumlarında, çoğu zaman da yüksek kiralar ödeyerek yaşamaktadırlar. İsviçre’de de benzeri bir durum yaşanmaktadır.

Yine Castles ve Kosack'ın araştırma sonuçlarına göre İngiltere’deki göçmen grupları, genellikle yerli nüfusun terk ettiği alanlarda ve bir konutun çeşitli bölümlerini paylaşarak yaşamaktadırlar. İngiltere’de kamu konutlarından yararlanan göçmen sayısı ise oldukça düşüktür. Konut koşullarının nispeten kötü olduğu Fransa’da göçmenlerin yine çöküntü alanlarında pansiyoner olarak ya da eski otellerde yine çok kötü koşullarda yaşadıklarını Castles ve Kosack saptamışlardır. Bunun yanında diğer ülkelerde görülmeyen bir başka tür yoğunlaşma biçimi Fransız metropoliten kentlerinin çevresinde ve daha çok Paris’te gözlemlenmektedir. Bu özgün durum göçmenlerin kentin çevresindeki

45 Castles ve Kosack (1973), *a.g.e.*, s. 312-317.

kamu arsalarında kendi yaptıkları gecekondu tipi (*bidonville*) yerleşmelerde yaşamalarıdır.

Castles ve Kosack'ın araştırması özel olarak göçmen yerleşmelerinin kent mekânı içindeki fiziksel konumlarıyla ilgili olmadığı için bu konuda fazlaca ayrıntılı bilgi içermemektedir. Ancak, göçmen gruplarının düşük nitelikli ve düşük statülü konutlarda yerli nüfustan ayrı yaşıyor oldukları da kesinlikle bilinen bir gerçektir.

"Gettolaşma" süreci günümüzde daha çok zenci mahalleleriyle eşanlımlı tutulduğundan, birçok araştırmacı, Batı Avrupa ülkelerindeki ayrımlaşma sürecinin zenci gettoları gibi olmadığını ileri sürmektedir. Gerçekten de halen hiçbir Avrupa kentinde tek etnik ya da tek göçmen grubunun büyük bir yoğunluk kazanarak diğer göçmen gruplarından ve doğal olarak yerli nüfustan ayrılmış olarak yaşadıkları "getto" bölgeleri oluşturmadıkları bilinmektedir. Kaldı ki Avrupa'daki göçmen gruplarının konumları Amerikan kentlerindeki zencilerin konumlarından oldukça farklıdır.

Bu nedenle "getto" tanımı daha geniş olarak alındığında göçmenlerin, yoğunluk olarak, yani oransal olarak yerli nüfustan fazla olduğu ve yerli nüfustan tamamen ayrı alanlarda yaşadıkları açıktır. Bu yerleşmelerde yaşayan yerli nüfus ise, göçmenlerle aynı işi yapan yerli nüfus değildir. Bunlar büyük ölçüde toplumun marjinal kesimi (*outcasts*) olarak adlandırılabilir, genellikle düzensiz işlere sahip, çoğu zaman düşük gelirli, düşük statülü gruplardır.⁴⁶

Bu tür gettolaşma sürecinin göç alan hemen bütün büyük kentlerde olduğu birçok araştırma sonucunda ortaya çıkarılmıştır.⁴⁷ An-

⁴⁶ Castles and Kosack (1973), *a.g.e.*, s. 314.

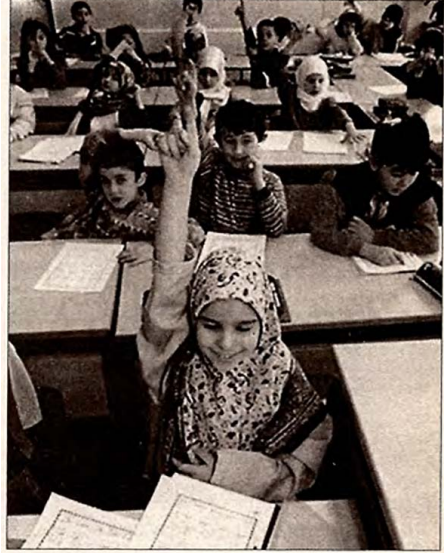
⁴⁷ Smith, D. J. (1977), *a.g.e.*, s. 38 ve s. 218; Cater, J., Jones, T. ve McEvoy, D., "Ethnic Segregation in British Cities", *Annals of the Association of American Geographers*, c.67, no. 2, June 1977, s. 305-306; Clark, J. R., "Residential Patterns and Social Integration of Turks in Cologne". *Manpower Mobility Across Cultural Boundaries*. Krane, R. E. (ed.), E. J. Brill, 1975, s. 61-76; Mushaben, J. M., *A Crisis of Culture Isolation and Integration Among Turkish Guestworkers in the German Federal Republic*, First National Conference on Turkish Studies. Indiana University (Bloomington). Nisan 1983, s. 19-22; Dirickx, Y., ve Kudat, A., *Ghettos: Individual or Systemic Choice*, Berlin: International Institute for Comparative Social Studies of Social Science Center, September, 1975; Charbit, Y., "La Sociologie des Migrations en Grande Bretagne

cak, bu gettoların kentsel alanlardaki konumları kendi içlerinde çeşitlilik gösterdiği halde, Batı Avrupa kentlerinde yaşayan göçmen gruplarının özellikle büyük kent alanları içinde yer alış biçimleri, nedenleri ve etkileri konusunda çok az araştırma bulunmaktadır.

Genel bir eğilim olarak, göçmenlerin ilk göç ettikleri dönemlerde büyük bir konut sıkıntısı ile karşı karşıya kaldıkları ve konut sıkıntısının yerli nüfus için bile sorun olduğu ülkelerde, gecekondü türü gelişmelere bile başvurmak zorunda kaldıkları bilinmektedir.⁴⁸

Almanya'daki uygulamada daha çok Alman işverenlerinin göçmen işçilerin konut sıkıntılarını çözümlmek için başvurdukları yatakhane türü (*heim*) çözümün ise göçmen işçilerin uyum sorunları üzerindeki olumsuz etkileri artık kabul edilmektedir. Kaldı ki bu tür barınaklar ailelerin göçmen işçilere katılmaları durumunda çözüm olmaktan çıkmaktadır.⁴⁹

Göçmen işçilere ailelerinin de katıldığı dönemlerde, göçmenlerin klasik modele uygun olarak yerli nüfus tarafından terk edilmiş bulunan kent merkezine yakın alanlarda ucuz kiralık konutlar buldukları, ancak

Göç her zaman büyük kentlerde yığılmacılar yaratarak kentlerin eski semtlerinde toplumsal denetimi hayli güç kılan bölgeler yaratır. Bu semtlerde kadın, erkek ve çocuklar geleneksel yaşamlarını sürdürürken; tanışmış oldukları moderniteyle muhafazakâr kökenlerinin sentezini de yaşarlar. Kreuzberg'de bir okulda Türk öğrenciler.

(1960-1975).” *L'annee Sociologique*, 1975, s. 26, 83-105; Holzner, L., “The Myth of Turkish Ghettos, A Geographic Case Study of West German Response Towards a Foreign Minority”, *Journal of Ethnic Studies*, Wisconsin: 1982, 9, 4, Kış, s. 65-85.

⁴⁸ Bouscaren, A. T., *European Economic Migrations*, Lahey: Martinus Nijhoff, 1969, Power, J., *Western Europe's Migrant Workers*, Report no. 26, London Minority Rights Group, 1976.

⁴⁹ Clark (1975), a.g.e.

bu alanların da büyük oranda iyileştirme (*renovation, gentrification*) programları nedeniyle göçmenler için sürekli bir yerleşme yeri olmaktan çıktığı da bilinmektedir. Bu durumda göçmenler çoğu zaman kent merkezine yakın alanlarda büyük "getto" mahalleleri oluşturmaktan çok, küçük adacıklar halinde kent merkezi içindeki ya da yakınındaki çöküntü alanlarına sıkışmaktadır. Buralarda yenileşme faaliyetleri başladığında ise, bu alanları da terk ederek kentin çevresindeki uydu kentlere, banliyölere ya da sanayi alanlarına itildikleri gözlenmektedir.

Geiger'in Stuttgart bölgesinde yaptığı çalışma sonuçlarına göre, kent merkezinin çöküntü alanlarında başlatılan yenileştirme faaliyetinden sonra bu alanlarda yaşayan göçmenlerin kentin çevresindeki sanayi alanlarına kaydıkları saptanmıştır. Ancak, göçmenler burada da en kötü nitelikli konut kesimlerine yoğunlaşarak yerleşmektedir.⁵⁰

Smith aynı durumu İngiltere'deki Asya ve Batı Hint Adalı göçmenler için de saptamaktadır. İngiltere'deki Asyalı göçmenlerin yüzde 40'ının yaşadığı Londra'da, bu göçmenler büyük ölçüde kent merkezindeki çöküntü alanlarında yerli nüfusun terk ettiği kesimlere kümeleşerek yerleşmektedir. Göçmen grupları, herhangi bir nedenle –yenileme gibi– kentin dış kesimlerine kaydıklarında, buralarda da kümeleşmeler ve yığılmalar oluşmaktadır.⁵¹

Smith göçmenlerin belirli konut bölgelerine yığılma eğilimini İngiltere'deki araştırmaların sonuçlarına dayanarak şöyle açıklamaktadır: İlk gelen göçmenler, kamu konut piyasasından konut edinmek için gerekli özelliklere sahip olmadıkları için öncelikle özel konut piyasasına başvurmak zorunda kalmışlardır. Malî kaynaklarındaki kıtlık ve özel konut sahiplerinin onları düzenli ve güvenli kiracılar olarak kabul etmemeleri nedeniyle bu ilk göçmenler, sadece terk edilmiş alanlardaki eski konutların sahiplerinden konut kiralayabilmişlerdir. Bir

50 Aktaran J. Salt (1983), *a.g.e.*, s. 145. F. Geiger, "Zur Konzentration von Gastarbeitern in alten Dorfern: Fallstudie aus dem Verdichtungsraum", Stuttgart: *Geographische Rundschau* 2, 1975, s. 61-71.

51 Smith (1977), *a.g.e.*, s. 292-307; Ward, R. H., "Race Relations in Britain", *British Journal of Sociology*, vol. 29, no. 4, 1978, s. 464-481.

süre sonra da gerek tasarruf eğilimlerindeki yükseklik, gerekse kendi aralarındaki dayanışma sonucu elde ettikleri birikimlerle konut edinmeyi istediklerinde, yine özel kesim konut piyasasındaki özel koşullar nedeniyle, ancak bu bölgedeki konutları satın alabilmektedirler.⁵² Daha sonra gelen göçmenler için ise, hem ayrımcı uygulamayla karşılaşmayacakları göçmen ev sahiplerinin bu alanlarda bulunması, hem de geldikleri ortama benzer, kendi dillerini konuşan, kendi kültürlerini paylaşan insanların bu alanlarda yaşaması nedeniyle, bu bölgelere yerleşmekten başka seçenek kalmamaktadır. Ayrıca, göçmenlerin yoğunluk kazandığı bölgelerde yaşayan yerli nüfusun bu bölgeyi terk etme eğilimleri de bu alanların daha da belirgin bir göçmen bölgesi olmasına neden olmaktadır.⁵³

Bundan sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz kamu kiralık konut piyasasının çok geniş olduğu İsveç'te ise göçmenler, daha çok bu tür konutlarda yoğunlaşma eğilimi göstermektedir. Bu konutlar daha çok eski kentsel alanların dışındaki yeni yapılaşmış alanlarda olduğu için, göçmenlerin yoğunlaşma alanları, kent dışındaki kiralık kamu konutlarının yoğunlaştığı alanlarda oluşmaktadır. Bu konu İkinci Bölüm'de ayrıntılı olarak incelenecektir.

Görüldüğü gibi, Batı Avrupa'daki gettolaşma süreci ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir. Dış göçün sayısal büyüklüğü, konut stokunun nitelikleri bu toplumsal olarak ayrımlaşmış olan alanların fiziksel yer alışlarında da çeşitliliklere neden olmaktadır.

GETTOLAR: AYRIMCILIK MI, İÇE KAPANMA MI? UYUM MU, UYUMSUZLUK MU?

Buraya kadar özetlenmeye çalışılan gettolaşma süreci konusunda bir genelleme yapılacak olursa, getto oluşturan mekanizmaların çok boyutlu ve karmaşık nitelikler taşıdığı ve çeşitli dönemlerde ve çeşitli toplumlarda bazı mekanizmaların daha da öne çıkarak gettolaşma sürecini etkisi altına aldığını söyleyebiliriz.

52 Smith (1977), *a.g.e.*, s. 292-307.

53 Smith (1977), *a.g.e.*, s. 293-295.

Gettolar, mekânda farklılaşmanın özel bir halidir. Getto sakinlerini oluşturan grupların genellikle o toplumsal yapıya sonradan katılan ve düşük toplumsal statülü gruplar oldukları bilinmektedir. Ekonomik ve toplumsal olarak sonradan katıldıkları toplumlardaki işlevleri belirli ve sınırlıdır. Bu düşük toplumsal konumlarının sürmesinde etkili olan yönetsel-yasal mekanizmalar, kimi zaman için yasal engeller olarak belirginleşmekte, kimi zaman ise açık olmayan ancak seçici olarak işleyen gizli segregasyon pratikleri haline dönüşmektedir.

Toplumsal olarak farklı konumda olan bu grupların, kent içinde fiziksel olarak da özel bir mekânda yoğunlaşarak yaşamlarını sürdürmelerinde, bu ayrımcılık uygulamalarını toplumsal düzeyde destekleyici bir diğer mekanizma da, bu grupların en çok algılanan özelliklerinin ön plana çıkarak oluşturduğu toplumsal imaja bağlı olarak, toplumun diğer kesimlerinde oluşan "önyargı" (*prejudice*) ve "ayrımcılık" (*discrimination*) mekanizmalarıdır. Bu düşük toplumsal konumlu gruplar kimi zaman dinleri, kimi zaman dilleri, kimi zaman derilerinin renkleri, kimi zaman geldikleri toplumların kültürel birikimlerini yansıtan giyimleri, yeme içme alışkanlıkları ve yaşam tarzları bakımından sonradan katıldıkları ya da göç ettikleri toplumun genelinden ayırt edilebilir bazı özelliklere sahiptirler. Bu ayırt edilebilir özelliklerinden en çok ya da en kolay algılanabilir olanlarıyla, düşük toplumsal konumlarının bir araya gelmesinden oluşan toplumsal imaj, getto sakinleriyle toplumun diğer kesimlerinin ilişkilerini denetleyen bir ideolojik ayrımcılık sürecini oluşturmaktadır. "Önyargı" genellikle toplumsal statüsü ve dolayısıyla toplumsal gücü eşit olmayan gruplar arasındaki ilişkiler sonucu ortaya çıkan bir algılama biçimidir. Bu algılama biçiminin eyleme dönüşmüş haline ise genellikle "ayrımcılık" adı verilmektedir. Bu ayrımcılık sürecinin en ileri hali ise, bazı grupların toplumsal konumlarının tamamıyla ırksal özellikleriyle açıklandığı haldir ki, bu, bilindiği gibi *ırkçılık* diye adlandırılmaktadır.

Getto sakinlerinin toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerinde, dolayısıyla getto sakinlerinin toplumun tümü içinde emilmelerinde ya da dışlanarak toplumsal ve fiziksel olarak ayrılmış olarak yaşamları-

nı sürdürmede, bütün bu süreçlerin derece derece etkileri vardır. Toplumsal değişimin yavaş olduğu dönemlerde yasal, yönetsel ve ideolojik düzeydeki yapılaşmalar kemikleşmektedir. Bu dönemlerde oluşan gettolar daha uzun süreli ve daha yerleşik ve kalıcı kurumlarla yaşamaktadır. Toplumsal değişimin, dolayısıyla emilmenin hızlı olduğu dönemlerde ise yasal, yönetsel, ideolojik düzeydeki yapılaşmalar ve kurumlaşmalar daha esnek ve geçici nitelik taşımaktadır. Bu dönemlerde oluşan gettolar daha hızlı çözülmeye uğramaktadır.

Bu genel perspektif içinde bakılarak dokuz yüzyıl Batı Avrupa'da yaşayan Yahudi gettolarının ve üç yüz elli yıllık kölelik geçmişine olan zencilerin oluşturduğu gettoların oluşma süreçleri ile Amerikan kentlerinde oluşan diğer gettoların ve Batı Avrupa kentlerinde oluşan göçmen gettolarının oluşma süreçlerini açıklamak mümkün olabilmektedir.

Gettoların toplumun tümünden ayrı tutulmalarına neden olan bu süreçlere biz "segregasyon süreçleri" adı vereceğiz. Bu segregasyon süreçlerinin niceliksel boyutlarına göre de gettolaşma süreçleri için yasal-yönetsel engellerin açıkça belirginleştiği zorunlu gettolar ve açık yasal engellerin görülmediği dönemlerde ortaya çıkan gönüllü gettolar ayrımını yapmak mümkündür.

Gerek zorunlu, gerekse gönüllü gettoların kendi içlerinde, toplumun tümünden farklı kurumların ve yapıların oluştuğu bilinmektedir. Bu gettolarda yaşayanlar, genellikle getto dışındaki ilişkilerini ve getto içindeki yaşamlarını bu kurumlar aracılığıyla sürdürmektedir. Bütün bu *iç yaşam*, gettolaşma süreci içindeki başka bir etkeni de dikkate almayı beraberinde getirir. Buna da "içe kapanma" (*self isolation*) süreci adı verilebilir. Bu içe kapanma eğiliminin, gettoların oluşumundaki ve varlığının sürmesindeki etkisini hemen bütün gettolarda gözlemek mümkündür.

Yani ister zorunlu, ister gönüllü olsun, gettolarda bu içe kapanma eğilimi vardır. Segregasyon, ayrımcılık ve dışlama pratiklerinin çok fazla olduğu dönemlerde bu içe kapanma eğilimi segregasyonun etkilerini artırıcı yönde işlemekte ve getto içi kurum ve ilişkilerin çok da-

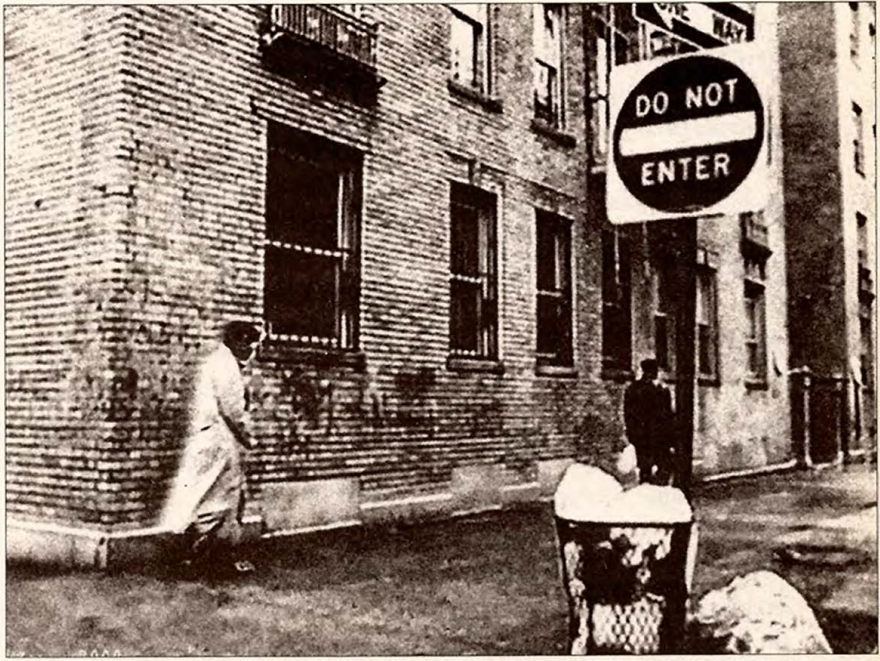
ha fazla kurumlaşıp yerleşmesine neden olmaktadır. Kimi zaman bu içe kapanma eğilimi, bir ölçüde, göç eden grupların yeni katıldıkları topluma uyumunda ve hatta emilmelerinde uygun bir ortam hazırlamaktadır. Wirth'in gözlemlediği Amerikan kentlerinin gettolarındaki bu özellik gettoların yukarıda sözü edilen işlevini vurgulamaktadır.

Uyum mu, Uyumsuzluk mu?

Göçmen gruplarının, göç ettikleri toplumdaki konumlarının değişme süreçleri bu grupların toplumun diğer kesimlerine ilişkilerinin değişme süreçlerini ve dolayısıyla da emilme (*assimilation*), bütünleşme (*integration*) ve uyum (*adaptation*) konularını gündeme getirmektedir.

Büyük ölçüde göçle beslenmiş olan Amerikan toplumundaki ilk ve ikinci göçmen dalgaları üzerinde yapılmış olan çalışmalara göre, gettolar göçmen gruplarının göç ettikleri toplumlara uyumlarını kolaylaştırıcı ve dolayısıyla bu grupların belirli bir süreç içinde emilmelerini sağlayıcı işleve sahiptir. "Emilme" (*assimilation*), göçmen gruplarının belirli bir süreç içinde toplumun diğer kesimleriyle ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeylerde benzeşmeleri olarak tanımlanabilir. Birbirinden çok farklı toplumsal ortamlardan gelen grupların birbirleriyle karışarak özgün bir toplum oluşturdıkları Amerikan toplumu, bu emilmenin özgün bir örneğini oluşturmuş ve Amerikan toplumunun bir "Eritme Potası" (*Melting Pot*) olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Eritme Potası'nın gözlemcilerine göre, göç eden gruplara, göç ettikleri toplumların toplumsal devingenlik için gerektirdiği koşullara kavuştukça, "orta sınıf" olma yolları açılacak ve emileceklerdir. Bu sürecin savunucularına göre, grupların kendi kültürel ve etnik özelliklerinin korunması eğilimi kuşaklar arası değişme sürecinin ancak belirli bir kesiti için geçerlidir. Gellner bu süreci şöyle özetlemektedir: Özellikle birinci kuşaklar bir arada kendi değerlerini korumak ve kendi yaşam tarzlarını sürdürmek için çok yoğun ilişkilere girerek yaşarlar. Bu aşama gettoların oluşma sürecini oluşturur. İkinci kuşak, okullarda ya da diğer etnik gruplarla birlikte çalıştıkları işyerlerinde ve genellikle

ABD'de gettolaşma çeşitli dönemlerde, o dönemin sosyal ve ekonomik yapısına göre farklı özellikler gösterir. Değişik göçmen gruplarının yerleşmesiyle birlikte başlayan asimilasyon sürecinin sonuçlarıyla oluşan yeni dokular, gettolaşmanın çözülmesini de beraberinde getirdi. Ellili yıllarda Harlem'de bir sokak.

evlerinden çok farklı bir toplumsal ortamda toplumsallaşma sürecini geçirirler. Bu kuşak için babalarının geldikleri ülkeden biriyle evlenmek ya da babalarının geldikleri ülkelerde mülk edinmek çok az önem taşır. Genellikle bu kuşak, babalarının önemseydiği eski değerlerinden ve göçmen olduklarından utanç duyarlar, çevrelerine ve kendilerine göçmen olduklarını unutturacak kadar Amerikanlaşırlar. Bu ise gettoların çözülme sürecini oluşturur. Üçüncü kuşak ise artık tamamen Amerikanlaşmıştır. Geçmişleri ve kültürel özellikleri bunlar için artık utanılacak bir sorun olmaktan çıkmış, hatta kendileri için bir kültürel zenginlik olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Üçüncü kuşak, göç ettikleri ülkenin dilini öğrenmeye çalışmakta, geldikleri ülkelerini ziyaret

etmeye başlamaktadır. Bu kuşak, daha doğrusu torunlar, babalarının unutmaya çalıştıkları şeyleri tekrar hatırlamaya çalışmaktadır.⁵⁴

Görüldüğü gibi, emilme kuramına göre, göçmenler, toplumsal tabakalaşma hiyerarşisi içindeki konumlarını toplumsal devingenlik için gerekli niteliklerle donatıldıkça –ki bu daha çok kuşaklar arası değişimle sağlanabilmektedir– değiştirirler ve toplumun tümü içinde erirler. Bu erime süreci tamamlandıktan sonra, etnik ve kültürel kökenleri toplumsal konumlarının belirleyicisi olmaktan çıkar.

Amerikan toplumunda bazı grupların toplumsal konumlarında yukarıda özetlenen emilme sürecinin gerçekleşmemiş olması, emilme kuramı konusunda bazı kuşaklara neden olmuştur. Amerikan toplumdaki geçmişleri, diğer etnik gruplara göre çok daha uzun süreli olan zencilerin, Kızılderililerin ve Meksikalıların düşük toplumsal konumlarındaki süreklilik özellikle 1960 sonrasında bu grupların konumları üzerindeki tartışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Blauner, Amerikan ekonomisindeki büyümenin, bazı etnik grupların sömürülmesine dayandığını ve bu sömürünün sürmesi için bu grupların emilmelerinin söz konusu olamayacağını ileri sürmektedir. Blauner, Meksikalı düşünür Casanova'dan aktardığı iç sömürgecilik (*internal colonialism*) kavramına dayanarak Amerikan ekonomisinin gerek zenci, gerekse Meksikalı işgücüne büyümek için gereksinme duyduğunu ve bu grupların emilmelerinin istenmediğini savunmaktadır. Buna göre, bu gruplar, kentlerin belirli yörelerindeki gettolarda kendi etnik ve kültürel özelliklerini koruyarak Amerikan toplumu içindeki dezavantajlı ve eşitsiz konumlarını değiştirmeden yaşamaya devam edeceklerdir. Bunun temelinde de Amerikan kapitalizminin ekonomi politikası yatmaktadır.⁵⁵

Kısaca söylenirse, Amerikan toplumu içinde çeşitli dönemlerde gettolar, farklı nitelikler taşıyarak yaşamışlardır. İlk ve ikinci göç dalga-

54 Gellner, E., *Thought and Change*, Weidenfeld and Nicolson, 1964, s. 163-164.

55 Aktaran: Wilson, K. L. ve Portes, A., "Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labour Market Experience of Cubans in Miami", *American Journal of Sociology*, c.86, no. 2, Eylül 1980, s. 295-319; s. 296; Blauner, R., *Racial Oppression in America*, New York: Harper and Row, 1972.

sı ile gelen göçmenler için, gettolar, emilme sürecinin belirli bir aşaması için geçici bir yerleşme biçimi olmuş, buna karşılık bazı dönemlerde ise daha uzun süreli yerleşmeler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

“Emilme” (*assimilation*), yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, herhangi bir topluma sonradan katılan grupların, o toplum yapısı içinde ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeylerde benzeşmesi süreci olarak kabul edilebilir ve genellikle emilme kuşaklararası değişimle birlikte gerçekleşebilecek uzun süreli bir süreç olarak karşımıza çıkar. Ancak gettoların çözülme süreciyle emilme arasında büyük ölçüde bir paralellik söz konusudur.

“Uyum” (*adaptation*) ve “bütünleşme” (*integration*) süreçleri ise, “emilme”den farklı bazı özelliklere sahiptir. Uyum ve bütünleşmede, göçmen gruplarının, kendi ayırt edici toplumsal özellikleri ve benliklerini koruyarak, göç ettikleri toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerini sürdürmesi söz konusudur. Bütünleşme herhangi bir etnik grubun kendi etnik benliğini koruyarak, toplumun diğer kesimleriyle işlevsel bir bütünlüğe sahip olması durumudur.

Uyum ve bütünleşme, daha çok herhangi bir topluma yeni katılan gruplar ya da kişiler için söz konusudur. Köylülükten yeni çıkmış olan kişi ya da grupların aşırı derecede farklılaşmış ve kurumlaşmış sany toplumlarına uyumları ve bu toplumlarla bütünleşmeleri konuları çok boyutlu ve karmaşık bir konudur. Amerika’daki göçmen gruplarının emilme süreçleriyle ilgili yapılan çalışmalar da gettoların yeni katılan bu grupların topluma uyumunu sağlayıcı işlevine dikkat çekmektedir. Getto içi yaşam ve ghetto içi kurumlar göç edenlerin yeni katıldıkları toplumda yaşamlarını sürdürmelerini sağlayıcı birçok işleve sahiptir. Getto içinde oluşan etnik-kültürel özellikleri sürdürücü nitelikteki yeni formel ya da enformel ilişkiler, göç eden grupların yeni katıldıkları toplum içindeki işlevlerini sürdürmede etkin olmaktadır. Bu da her yeni katılanın, topluma tedrici uyumunu sağlayıcı bir işlev görmektedir. Bu nedenle, gettolar, toplumsal değişimin görece hızlı bir tempoda devam ettiği dönemlerde sürekli olarak emilmiş ve dış göçle beslenmiş, geçici (bir ya da iki nesil devam eden) alanlar olarak orta-

ya çıkmış, ancak görelî olarak yavaş değişimin olduğu dönemlerde süreklilik kazanmışlardır.

Castles ve Kosack, Batı Avrupa'daki göçmen gruplarının, uluslararası işbölümü kurallarının ortaya çıkardığı yapının sonucu olarak, yerli işgücü için rakip emek olmaktan çok, zor, kirli, az nitelik gerektiren ve düşük ücretli işleri gören gruplar olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, göçmenlerin varlığı, yerli işgücü için daha iyi koşullarda çalışma olanağı anlamına gelmektedir. Bu da, ekonomik kriz olmadığı sürece, yerli ve göçmen işgücü arasında herhangi bir sürtüşmenin söz konusu olmaması demektir. Ancak bu durum, aynı zamanda göçmen işçilerin bugünkü işlevsel konumlarının sürmesini ve dolayısıyla emilmemelerini de beraberinde getirmektedir. Göçmen gruplarının toplumsal konumlarını değiştirecek hızlı bir değişimin ya da ekonomik büyümenin söz konusu olmadığı bu dönemde, göçmen gettolarının gerek "segregasyon" gerekse "içe kapanma" süreçleriyle daha kalıcı olarak yapılaşacaklarını varsaymak mümkündür.

Bu genel çerçeve içinde, göçmen işçilerin uyumu ve bütünleşmesi konusunun, bu grupların göç ettikleri toplumdaki devingenlik kanallarına katılma ve bu kanallara katılmak için gerekli niteliklerle donatılma olanaklarının açık olup olmamalarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir. Aksi takdirde, göçmenlerin etnik ve kültürel özellikleri ne olursa olsun ya da göç ettikleri toplumdan yaşam tarzları ve diğer nitelikleri bakımından ne ölçüde farklı olurlarsa olsunlar, mevcut konumlarıyla, belirli bir işleve sahiplikleri sürdüğü sürece bu işlevin gerektirdiği kadar uyum gösterdikleri ve gösterecekleri ve de toplumun diğer kesimleriyle bütünleşecekleri açıktır. Sorun, göçmenlerin toplumsal ve ekonomik olarak emilmemeleri, bir diğer deyişle, toplumsal tabakalaşma içinde yer aldıkları eşitsiz konumun –düşük statülü işlerde, düşük statülü konumlarda ve düşük statülü konut alanlarında yaşamalarının– sürmesi halinde ortaya çıkmaktadır. Düşük statülü konumları sürdüğü sürece, düşük nitelikli-konut alanlarında, gerek ayrımcılık gerekse içe kapanma süreçlerinin aynı yönde işleyen mekanizmalarıyla, yaşamlarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Bu da, doğaldır ki,

göçmenlerin ya da konumuz olan yurtdışında yaşayan Türklerin kültürel birikimlerinin ortaya çıkardığı bir yazgı değildir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde bu genel çerçeve içinde, Batı Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin toplumsal konumları ve bunun getirdiği gettolaşma sürecinin işlevleri ve etkileri İsveç'teki refah toplumu gettosu olarak kabul edilebilecek olan Rinkeby örnek olayı ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH TOPLUMUNDA TÜRKLER

Dış göç süreci ile farklı bir toplumsal ortama katılan grupların bu yeni ortama uyum süreçlerinin oluşumu, bu grupların kendi özgün nitelikleri kadar, sonradan katıldıkları toplumların nitelikleri ve bu toplumların sonradan gelen grupları kabul etme biçimlerine de bağlı olmaktadır.

Bu nedenle, bu bölümde inceleme konumuz olan İsveç toplumundaki Türklerin, bu toplumdaki uyum süreçlerinin ve bu toplumda geçirdikleri değişme sürecinin niteliklerinin açıklanabilmesi için, öncelikle, katıldıkları İsveç toplumunun nitelikleri bilinmelidir. Bu amaçla, bu bölümde, 1960 sonrası başlayan Türk dış göçünün yöneldiği Batı Avrupa ülkelerinden biri olan İsveç toplumunun genel nitelikleri açıklanmaya çalışılacaktır. İsveç toplumu, refah düzeyinin yüksek olduğu ileri sanayi toplumlarından biridir. Bununla birlikte diğer önemli bir nokta, İsveç toplumunda, ekonomik ve toplumsal yaşamın hemen hemen tüm işlevlerinin gittikçe daha fazla yoğunlaşarak büyük ve karmaşık örgütler aracılığıyla yürütülmekte olmasıdır.

Bir toplumda göçmenlerin işlevlerinin ve konumlarının belirlenmesi, bu toplumun göçmen gruplarını kabul etme biçimlerini de açık-

layıcı olmaktadır. Göçmen gruplarının özellikle iş ve konut piyasalarındaki durumlarının incelenmesi, bu topluma sonradan katılan grupların karşı karşıya oldukları segregasyon uygulamalarının yönü ve biçimi hakkında da bilgi edinilmesini sağlayabilmektedir. Bu amaçla, bu bölümde İsveç toplumunda göçmenlerin ve Türk grubunun iş ve konut piyasasındaki konumları ve bu konumlarının mekânsal etkileri ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu, halen İsveç'te yaşayan tüm göçmen gruplarının kendi özgün nitelikleri dışında işleyen mekanizmaların açıklanması anlamına da gelmektedir. Bu mekanizmaların işleyişinin incelenmesi, Türk grubunun neye, nasıl uyum göstereceğinin açıklanması olacağı gibi, bu toplumdaki "getto oluşturma mekanizmalarının" segregasyon sürecinin açıklanması da olacaktır.

ÇAĞDAŞ BİR REFAH TOPLUMU: İSVEÇ

İsveç toplumu, uzun bir süredir iktisatçıların ve diğer sosyal bilimcilerin özel bir ilgi gösterdikleri toplumlardan biri olmuştur. Bunda oldukça geç sanayileşmiş olan bu ülkenin, 1930'lardan bu yana ekonomik büyüme ile toplumsal refah düzeyini artırmayı birlikte gerçekleştirebilmiş olmasının büyük bir payı vardır. Ekonomik büyüme ile iş barışının bir arada yürümesi, işçi sendikaları, işveren örgütlerinin ve devletin ekonomik büyüme sırasındaki aldıkları ortak tavır (*consensus*), siyaset bilimcilerin ve iktisatçıların İsveç modelinden sıkça söz etmelerine neden olmuştur. Ekonomik büyüme ile birlikte artan refah harcamaları, toplumsal güvenlik hakları ve kişisel tüketim düzeyi, İsveç'in tipik bir refah toplumu olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur.

İsveç toplumuna bu ilginin bir diğer nedeni de, ileri sanayi toplumlarında izlenen eğilimlerin bu toplumda kolayca gözlemlenebilir nitelikte olmasıdır. Bu yönüyle de ileri sanayi toplumlarının bir prototipi olarak kabul edilmektedir.

İsveç, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün 1976 yılında yaptığı bir çalışma sonuçlarının da ortaya çıkardığı gibi, yaşam düzeyi bakımından dünyanın Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra gelen ikinci zengin ül-

kesidir.⁵⁶ İsveç'in bu zenginliğini kendi nüfusu içinde Amerika Birleşik Devletleri'ne göre daha adil bir şekilde dağıtabilmiş olması, ülkenin tipik "refah toplumu" olarak kabul edilmesinin başlıca nedenidir.

İsveç toplumunun gelişme süreci de kendi içinde bazı özellikler gösterir. İsveç oldukça geç sanayileşmiştir. 1870'li yıllarda, işgücünün yüzde 72'si tarımda çalışan, nüfusu hızla artan ve yoksulluk nedeniyle Amerika kıtasına göç veren ülkelerden biridir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise işgücünün sadece yüzde 6'sı tarımda çalışmaktaydı. Yine 1870'lerde madencilik dahil sanayide çalışan işgücü, yüzde 15 iken, 1960'lara gelindiğinde bu oran yüzde 44'e ulaşmıştır. 1960'lı yıllar, sanayide çalışan işgücü oranının en yüksek olduğu yıllardır. Bu tarihten sonra ise diğer sanayi toplumlarında görülen eğilim burada da gerçekleşmiş ve toplam işgücü içinde sanayide çalışanlarının oranı süratle düşmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda bu oran yüzde 34 oranındadır. Bu orana imalat sanayii içinde sayılan ve fiilen üretimde çalışmayan işgücü de dahildir.

Sanayide ileri teknolojinin uygulanması ve artan verimlilik yanında, üretimin yönetiminin, eşgüdümünün ve denetiminin önem kazanması ticaret, ulaştırma ve hizmet sektörlerinin büyümesine neden olmuştur. 1870 yılında ulaştırma ve ticaret sektöründe çalışan işgücünün toplam işgücüne oranı yüzde 5 iken, 1975'te bu oran yüzde 21'e yükselmiştir. Kamu ve özel hizmet işlerinde çalışan beyaz yakalıların oranı da aynı şekilde yükselmiştir. 1870'te toplam işgücünün yüzde 8'i bu dallarda çalışırken, 1975'te bu oran yüzde 40'a yaklaşmıştır. Hem bütün sanayi toplumlarında gözlemlenen sanayide çalışan işgücünün düşmesi eğilimi İsveç toplumunda da açıkça gözlenmektedir.

Bu büyük dönüşüm gerçekleşirken, sanayileşme ve artan verimliliğe bağlı olarak birçok alanda *yoğunlaşma* eğilimi İsveç'te de gerçekleşmiştir. Bu nitelik, İsveç için, birçok toplumdan çok daha belirgindir. *Yoğunlaşma* hem pazar, hem sermayenin mülkiyeti ve denetiminde, hem de örgütlenme ve istihdam pazarları düzeyinde gerçekleşmiştir.

56 Aktaran Smith, D. M., *Where the Grass is Greener*, Penguin Books (1979), ikinci baskı, 1981, s. 71-74.

1963 yılında yapılan bir araştırmaya göre üretilen malların pazarlanması bakımından incelenen alt piyasaların (450 alt piyasa) yarısından çoğu bir ya da iki firma tarafından beslenmektedir.⁵⁷ Bunun yanında, işyerleri gittikçe büyüme eğilimindedir. İsveç'te, 1912 yılında en büyük on sanayi kuruluşunun istihdam ettiği işgücü oranı yüzde 9 iken, bu oran 1972'de yüzde 30'a yükselmiştir. Birçok uluslararası karşılaştırma sonuçlarına göre İsveç'te, özellikle sanayi sektöründeki tekelleşme oranının dünyadaki en yüksek oran olduğu saptanmıştır.⁵⁸ Sanayi sektöründe, az sayıda firma üretimin ve istihdamın gittikçe daha büyük bir kesimini içinde barındırmaktadır.

Sanayi üretimi bakımından İsveç'in diğer bir özelliği de genellikle karma ekonomi olarak kabul edilen İsveç ekonomisinin sanayi sektörü içinde kamunun payının düşüklüğüdür. İsveç'te 1974 yılında sanayi sektöründe çalışan işgücünün yüzde 93'ü özel firmalarda, yüzde 2'si belediyelere ait firmalarda, yüzde 5'i ise devlete ait firmalarda çalışmaktadır. Toplam sanayi yatırımlarının sadece yüzde 11'i, sanayi üretiminin ise yüzde 7'si kamu sektörüne aittir.⁵⁹ Sanayi sermayesi içinde de sermaye mülkiyetinin niteliği değişmekte ve kişisel sermayeden kurumsal sermayeye doğru önemli ölçüde kaymalar gözlenmektedir.⁶⁰

Sanayi sermayesi içindeki payının bu kadar düşük olmasına karşın, kamunun, ekonomik hayata doğrudan müdahale edici araçlara sahip olması, İsveç ekonomisi için "karma ekonomi" mi, "sosyalist ekonomi" mi, yoksa "kapitalizmin tekeli aşamasının getirdiği korporatif yapı" mı olduğu konusundaki tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İsveç'te kamu kesimi sanayi sektörü dışında en büyük işverendir. İşgücünün yüzde 47'si kamuda çalışmaktadır. Ulaşım, konut, haberleşme, eğitim, sağlık ve refah devletinin sunduğu diğer hizmetleri üstlenen devletin, sanayi sektörüne doğrudan sübvansiyon

57 Ingelstam, L., *A Third Sector Approach to Sweden's Future*, Linköping: Department of Technology and Social Change, University of Linköping, 1982, s. 10.

58 Himmelstrand v.d. (1981), a.g.e., s. 55-57 ve 72-73.

59 Khakee, A., *Planning in a Mixed Economy*, Stockholm: Swedish Council for Building Research, 1979, s. 16.

60 Himmelstrand v.d. (1981), s. 63.

sağlaması ekonomik hayata müdahale etmesinin boyutları hakkında belirli bir fikir vermektedir.⁶¹ Özellikle 1970’li yıllardan sonra yaşanan ekonomik bunalım sırasında İsveç hükümetleri, hemen hiçbir sanayi ülkesinde görülmediği kadar sanayi sektörünü sübvansiyonlarla desteklemiştir.

İsveç ekonomisinde gözlenen yoğunlaşma eğiliminin bir diğer örneği de istihdam alanında gözlenmektedir. 1940 yılında ücretli emeğin toplam işgücüne oranı yüzde 74 iken, 1970’lerde bu oran yüzde 91’e çıkmıştır. Türkiye’den ve genel olarak göçmenlerin geldiği ülkelerden çok farklı olarak, çalışan nüfusun çok küçük bir kesimi kendi işinde çalışmaktadır. Kendi işinde çalışanların yüzde 50’si birden fazla işçi çalıştıran işyerleridir. Buna karşılık diğer yarısı kendi başlarına çalışan ya da yanında tek işçi çalıştıran küçük işyerleri sahipleridir ki, bunlar daha çok tarımdaki küçük üreticiler ya da kentsel alanlarda bağımsız iş gören doktor, avukat vb. serbest meslek mensuplarıdır. Ücretli emek içinde, doğrudan üretimde çalışan mavi yakalıların oranı 1950’de yüzde 40 iken, 1975’te bu oran yüzde 28’e düşmüştür. Doğrudan üretimde çalışanların oranının sanayideki otomasyon nedeniyle daha da düşerek 2000 yılında yüzde 10 düzeylerinde olacağı tahmin edilmektedir.⁶² Bu süreç özellikle niteliksiz işgücü bakımından önem taşımaktadır. Sanayi sektöründeki bu eğilimler nedeniyle, özellikle bazı sektörlerde çalışacak işgücü için gerekli nitelikler değişmiş ve niteliksiz işgücü için ancak kısıtlı alanlarda iş olanağı kalmıştır. Örnek verilirse niteliksiz işgücü için yeni işler daha çok hizmet sektöründe yaratılmaktadır. Dolayısıyla, göçmenler için ancak sanayi sektörünün kısıtlı bir kesiminde ya da kentsel alanlarda artan hizmet sektörü işlerinde iş bulmak mümkün olmaktadır. Bu konuya daha ileride tekrar değinilecektir.

Ücretli emeğin bu kadar yüksek olduğu İsveç’te sendikalaşma oranı da birçok ülkeye göre çok yüksektir. İsveç’teki mavi yakalıların yüzde 90’ı, İsveç’in en büyük ve güçlü örgütü olan İşçi Sendikaları Bir-

61 Khakee (1979), *a.g.e.*, s. 17.

62 Himmelstrand vd. (1982), s. 155-156.

liği'ne (LO) üyedir.⁶³ Beyaz yakalıların yüzde 70'i sendikalıdır. İsveç'teki işgücü, sadece çok örgütlenmiş olmakla değil, aynı zamanda çok merkezleşmiş ve bürokratikleşmiş bir örgüt yapısına sahip olmakla da bilinmektedir. Sendikalar işyeri komiteleri aracılığıyla işyerlerindeki bazı kararları, özellikle çalışma koşullarıyla ilgili kararları etkileme gücüne sahiptir.

Ancak daha da önemlisi, 1932-1976 arasında sürekli olarak, –koalisyonlar şeklinde de olsa– iktidar partisi durumunda olan Sosyal Demokrat Parti ile sendikalar arasındaki doğrudan ilişkinin getirdiği karmaşık yapıdır. Sadece çok kısa bir süre için (1976-1982) iktidar dışında kalan bu önemli partinin bir milyonu aşan üyesinden sadece 300 bini kişisel üyedir. Diğer üyeler sendikalar aracılığıyla parti üyesidirler. Yerel sendika örgütleriyle parti örgütleri arasında böylesi doğrudan ilişkinin varlığı, sendikaların parlamentodaki siyasal gücünü ve siyasal yaşamı etkileme gücünü göstermektedir. Ancak, İsveç'teki bütün kurumlarda görülen aşırı yoğunlaşma ve merkezleşme sendikalarda da görüldüğü için parti, sendika ve hükümet ilişkileri birbiri içine girmiş olarak yürümektedir.

Sosyal Demokrat Parti'nin, uzun süreli iktidar dönemi boyunca refah düzeyinde gelişme ve genişleme gözlenmekte, ancak, iktidarın çalışanların haklarındaki gelişmeleri durdurucu yöndeki kararlarına da zaman zaman rastlanmaktadır. Bu kararların bile sendikalar tarafından desteklenmesi siyaset bilimcileri tarafından tartışılmakta olan konulardan biridir. Örneğin 1983 yılında alınan devalüasyon kararı ve yine aynı yıl alınan işçi ücretlerinin enflasyonun altında kalması kararları büyük işçi sendikaları tarafından, işçilerin uzun erimli menfaatleri yönünden uygun görülerek desteklenmiştir. Bu olgunun kaynağı geçmişteki uygulamalardan dolayı devlete duyulan güven kadar, İsveç'teki yaşam düzeyinin yüksekliği ve refah toplumunun (*affluent society*) sağladığı yararlar olabilir. Bu konuda yapılan tartışmalardan biri de İsveç işçi sınıfının burjuvalaşmakta olup (*embourgeoisement*) olmadığıdır.

63 Korpi, W., *The Working Class in Welfare Capitalism*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1978, s. 60-63.

Ahrne 1976 yılında yapmış olduğı bir araştırmada, İsveç'teki işçilerin taleplerinin yönünün ne ölçüde değiştiğini göstermektedir. Bu araştırmada işçilere, "ulusal gelirinin bir kesiminin işçilerin kişisel refah düzeyinin artışı yönünde değil de çevre ve toplumsal sorunların çözümü için harcamalara transfer edilmesi" halinde düşünceleri sorulmuştur. İşçilerin ağırlıklı bir kesimi, ki bu oran düşük ücretli işlerde yüzde 85-90'a yaklaşmaktadır, çevre sorunları ve toplumsal sorunların çözümünü, kişisel refah düzeylerindeki artıştan daha önemli kabul ettiklerini bildirmiştir.⁶⁴

İsveç'teki işçi örgütleri sadece siyasal partiler aracılığıyla, İsveç'teki toplumsal yaşam üzerinde etkili olmakla kalmamakta, üyeleri aracılığıyla kurduğu büyük tüketim kooperatifleri, konut yapım firmaları, seyahat acentaları, gazeteleri, kültür ve eğitim merkezleri aracılığıyla kamu ve özel sektörden sonra önemli işverenlerden biri olma niteliğini de sürdürmektedir.⁶⁵

İsveç ekonomisinin pazar, sermaye mülkiyeti ve denetimi ve istihdam alanındaki yoğunlaşma eğiliminin yanında dikkati çeken bir diğer özelliğı de, "uluslararasılaşma" (*internationalization*) sürecidir. İsveç'te sanayileşmenin ilk dönemlerinde Gayrisafı Ulusal Gelir içinde ihracat/ithalatın payı yüzde 20 dolaylarında iken, 1965'ten 1974'e kadar ulusal hasıla içinde ihracatın payı yüzde 22'den yüzde 33'e yükselmiştir. Yine aynı dönemde sanayi üretimi içinde ihracatın payı da yüzde 27'den yüzde 40'a yükselmiştir. Bu oran bazı sektörlerde daha da yüksektir. Örneğin demir ve çelikte yüzde 38'den yüzde 56'ya ve mühendislik sanayiinde (*engineering industry*) yüzde 35'ten yüzde 63'e yükselmiştir. İthalat, sermaye hareketleri ve çokuluslu şirketler konusunda da benzeri eğilimler saptanmıştır. 1965-74 döneminde, İsveç firmalarının İsveç dışındaki istihdamı yüzde 71 artmıştır. Aynı dönemde İsveç'teki yabancı firmaların istihdam oranı da yüzde 73 artış göster-

64 Aktaran: Himmelstrand vd. (1982), s. 168; Ahrne, G., *Dengyllene Kedjan Studier; Arbete och Konsumtion*, Stockholm, Prisma, 1976.

65 International Centre for the Swedish Labour Movement, The Swedish Labour Movement, Stockholm, 1981, s. 19-22.

miştir. 1974'te yabancı firmaların istihdam ettiği işgücü toplam sanayideki işgücünün yüzde 8'ine ulaşmıştır.⁶⁶

İsveç ekonomisinde işbölümü, ihtisaslaşma ve hiyerarşik örgüt yapısına sahip büyük iş örgütleri sadece sanayi sektöründe ve istihdam alanında ortaya çıkmakla kalmamış, yaşamın hemen hemen bütün kesimlerine yayılmıştır. Çeşitli gereksinimleri karşılayan işlevler için benzeri niteliklere sahip, karmaşık, büyük örgütler ortaya çıkmıştır. Sanayiinin gittikçe büyüyen ve bürokratikleşen yapısını bankalarda, diğer mali iş örgütlerinde, sigortalarda gözlemek mümkündür. Beyaz yakalı işçiler binlerce küçük parçaya bölünmüş iş hayatının, küçük bir biriminde işbölümünün gerektirdiği işleri yapmaktadırlar. Bu büyük iş örgütleri ve ihtisaslaşma perakende ticaret, temizlik, tamir, turizm, matbaacılık gibi birçok ülkede halen küçük girişimler tarafından yürütülmekte olan işkollarında da gözlenmektedir. Tahmin edileceği gibi kamunun sağlık, eğitim, çocuk bakımı, huzurevleri gibi birçok hizmeti de bu tür büyük ve karmaşık örgütlerce yürütülmektedir.⁶⁷

Çalışan işgücünün, sendikal örgütlerde büyük ölçüde örgütlenmiş olması yanında iş hayatının hemen bütün kesimlerinin, büyük iş örgütleri aracılığıyla yapıyor olması, üretim süreci içinde karar mekanizmasına katılmayı da merkezîleştirmiştir. Ahrne'nin, yaptığı bir araştırmada ücretli emeğin üretim süreci içindeki kararlara katılmalarıyla ilgili ortaya çıkardığı sonuçlar son derece ilgi çekicidir. Bu sonuçlar, özellikle Türkiye gibi bağımsız ve küçük işyerlerinin ekonomi içinde büyük bir ağırlık kazandığı ülkeden göç edenler için çok farklı bir iş ortamının bir başka yönünü ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, ücretli emeğin yüzde 74'ünün hiçbir karar verme yetkisi olmadığı, yüzde 8'inin karar verme süreci içinde sadece fikir veribildikleri, ancak yüzde 18'inin karar alma süreci içinde en az bir konuda karar verme yetkilerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırmaya göre, ücretli emeğin, sadece yüzde 3'ü üst düzeyde yöneticidir. Yüzde 8'i ise orta ve alt kademe yöneticidir. Ücretli emeğin yüzde

66 Ingelstam (1982), *a.g.e.*, s. 11.

67 Ingelstam (1982), *a.g.e.*, s. 11-12.

15'inin iş örgütü hiyerarşisi içindeki konumları ise sadece astlarının işlerini denetlemekten ibarettir.⁶⁸

Bu aşırı ihtisaslaşma ve işbölümü sonucu, yetkilerin yoğunlaşması ve hizmet sektörünün alt kademeleri için çok az nitelik gerektiren işlerin oranının artma eğilimi göstermesi, bu süreçlerin karmaşık yapısının ortaya çıkardığı çok ilginç bir gelişmedir. Çok iyi tanımlanmış, parçalarına ayrılmış alt düzeydeki birçok iş için, çoğu zaman okur yazar olmaya bile gerek kalmamaktadır.⁶⁹ Tahmin edileceği gibi bu tür işler göçmen işçiler için de yeni iş olanakları anlamına gelmektedir.

İsveç ekonomisinde gözlemlenen bütün bu eğilimler, yani sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde büyük iş örgütlerinin hâkimiyetlerinin artması, karar süreci içindekilerin sayılarının azalması, pazarların monopolistik ya da oligopolistik yapıya sahip olması diğer sanayi toplumlarından çok daha açık olduğu için, İsveç toplumu, bu eğilimlerin incelenmesi açısından ilginç bir örnek olarak kabul edilmektedir.

Bütün bu değişimler, doğal olarak, sadece çalışma yaşamı koşullarını etkilemekle kalmamıştır. İsveç toplum yapısının bütün kurumları da buna bağlı olarak değişmeye uğramıştır. Örneğin, artan refah harcamalarının sonucu, çocuk bakımı işinin aile dışında ve kamu tarafından yönetilen çocuk yuvaları gibi kurumlar tarafından yapılması kadının iş hayatına artan oranda katılmasını sağlamıştır. Bu tür olanakların, göçmen kadınların değişme süreçlerine de etkisi kaçınılmazdır. Türk göçmenlerle ilgili alan araştırmasının yer aldığı son bölümde, Türk kadınlarının bu olanaklardan nasıl yararlandıkları ve bu olanakların aile yapısını nasıl etkilediği etraflıca incelenecektir.

Diğer yandan emeklilik haklarının genişlemesi yaşlıların bakımının kamu tarafından yürütülmesi ve ailenin önemli işlevlerinden biri olan güvence işlevinin büyük ölçüde kamu tarafından yüklenilmesi aile kurumu ve değerler sisteminde önemli değişikliklere neden olmuştur. Aile içindeki birçok işlevin aile dışındaki formel örgütler aracılığıyla

68 Ahrne, G., *Report on Swedish Class Structure 1*, Uppsala: Department of Sociology, University of Wisconsin and Sociologiska Institutionen-Uppsala Universitet, 1982.

69 Ingelstam (1982), *a.g.e.*, s. 11.

la yürütülmesi aile içi, aileler arası akrabalık ilişkilerini tamamıyla değiştirmeye uğratmıştır. Ailelerin küçülmesi, kadınların iş hayatına katılması, aile içindeki konumunun değişmesi gibi sayısız dolaylı etkiler toplumun tümünün oldukça farklı bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur.

Yukarıdan beri söylenenlerden, özellikle Üçüncü Dünya göçmenlerinin ve bu arada Türkiye'den çalışmaya gelen kırı kökenli göçmenlerin bütün kurumlarıyla değişik bir ortamda yaşamlarını sürdürmeye çalışmakta oldukları ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki bölümde bu değişik ortama yani İsveç'e gelen Türkler hakkında kısaca bilgi verilmeye çalışılacaktır.

TÜRK DIŞ GÖÇÜ VE İSVEÇ'E GİDEN TÜRKLER

Türk göçmenlerinin göç ettiği ülkelerden biri olan İsveç'in toplum yapısının özellikleri Türklerin göç ettiği ortamın anlaşılmasına yardımcı olması amacıyla bir önceki bölümde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, göç edenlerin bazı özellikleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla önce Türk dış göçünün bazı sayısal ve niteliksel özellikleri ve daha sonra İsveç'e olan göç incelenecektir. Bu bölümün incelenmesiyle de görüleceği üzere İsveç göçmen politikası birçok Batı Avrupa ülkesinden farklıdır.

Türk Dış Göçü

Sayısal Gelişmeler

Türk işçilerinin kitlesel olarak Batı Avrupa ülkelerine çalışmak üzere gitmelerinin başlangıç tarihi olarak genellikle Federal Alman Hükümeti ile imzalanan 31 Ekim 1961 tarihli "Türk Alman İşçi Mübadele Anlaşması"nın yürürlük tarihi kabul edilir. Federal Almanya bu tarihten sonra Türk işçilerinin en çok göç ettiği ülke olmuştur. Halen 1984 yılında, işçi statüsü ile yurtdışında bulunan 15 bin Türk vatandaşından yüzde 53'ü bu ülkede çalışmaktadır. İşçi ailelerini de dahil edecek olursak bu oran yüzde 65'e ulaşmaktadır.

Tunç Okan'ın yönetmenliğini yaptığı *Otobüs* (1973) filmi yetmişli yılların ödülleri almış önemli Türk filmlerinden biriydi. Ünlü tiyatro ve sinema oyuncusu Tuncel Kurtiz'in de rol aldığı filmde teknik ekip ve oyuncuların çoğu İsveç'te yaşayan Türklerdi.

Federal Almanya ile imzalanan bu ikili anlaşmadan sonra, birçok ülke ile bir dizi işçi mübadele koşullarını düzenleyen anlaşma imzalanmıştır. Avusturya, Belçika, Hollanda ile 1964, Fransa ile 1965, İsviçre, Avustralya ve İsveç'le 1967 yıllarında yapılan anlaşmalar bunların arasındadır. Türkiye, 1973 yılında başlayan ekonomik krize kadar, Batı Avrupa'nın işgücü gereksinmesini karşılayan Yugoslavya'dan sonra ikinci büyük işgücü pazarı olmuştur. Türkiye'nin Batı Avrupa ülkelerine yoğun olarak işçi göndermesi 1973 krizine kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra resmî yollardan Batı Avrupa ülkelerinin işçi alımları kesintiye uğramıştır. 1975 yılından bu yana ise Türk uluslararası işgücü hareketinin yönü petrol üreten Arap ülkelerine doğru kaymıştır. 1984 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde

çalışan işçi statülü Türk vatandaşlarının tüm işçilere oranı yüzde 22 civarındadır.

Yapılan ikili anlaşmalar aracılığıyla Batı Avrupa ülkelerine Türk işçilerinin göç etme koşullarının denetim altında tutulması amaçlanmaktaydı. Yurtdışına gidecek işçilerin meslekî ve fizikî olarak bazı niteliklere sahip olması yanında, işgücü göçünün belirli kurumlar aracılığıyla sürdürülmesi de bu anlaşmalarla sağlanmak istenmekteydi. Bütün bunların yanı sıra, göçmen işçilerin kalış süreleri ve kalış koşullarının denetlenmesi bu anlaşmaların önemli hedeflerinden biriydi. Kalış sürelerinin denetlenmesinde en önemli araç da aile birleşmelerine önemli ölçüde kısıtlamalar getirilmesi olmaktadır.

Bilindiği gibi, başlangıçta birçok Batı Avrupa ülkesi, işgücü açıklarını kısıtlanmış sürelerle getirecekleri işgücü ile kapatmayı planlamış ve bu işgücü göçünü "*geçici işçi göçü*" olarak kabul etmişlerdir. Özellikle, Federal Almanya "*misafir işçi*" (*Gastarbeiter*) olarak kabul ettikleri işçileri, sözleşme süresi sonunda ülkesine geri göndermeyi tasarladığından, işçilerin ailelerinin gelmesini uzun süre önlemiştir. Batı Avrupa ülkelerinin her birinin aile birleşmeleriyle ilgili birbirinden farklı uygulamaları olmasına karşın, İsveç dışında, hemen hemen hepsi aile birleşmelerini önleyici önlemler getirmişlerdir.

İşgücünü Türkiye'de denetleyen kurum İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) olmuştur. 1965-1975 döneminde yurtdışına giden işçilerin (701.333 kişi) yüzde 66'sı bu kurum aracılığıyla iş bulmuşlardır. Bu dönemde, yurtdışında çalışmaya gidenlerin diğer bir kesimi ise (yüzde 34) "*isme çağrı*" diye adlandırılan bir başka yolla yurtdışına çalışmaya gitmişlerdir. Yurtdışında çalışanlar ya "*turist*" olarak yurtdışına giderek kendi çabalarıyla iş bulmuşlar ya da oradaki yakınları iş bularak İİBK aracılığıyla "*isme çağrılı*" olarak yurtdışına gitmişlerdir. Bu iki yol yasal işgücü göçünün iki ayrı kesimini oluşturmaktadır. İsmе çağrılı olarak yurtdışına gidenler de İİBK aracılığıyla işçi statüsüne kavuşmakla birlikte, bu grubun gerek iş bulma kanalları, gerekse göç süresi bakımından diğer gruptan önemli bir farklılığı vardır. Zincirleme göç diye adlandırılan ve büyük ölçüde enformel haberleşme ve iş bul-

ma kanallarını kullanan bu grup tamamen İİBK denetimi dışında göç etmiştir.⁷⁰

1961-1975 yılları arasında üç milyona yakın kişi İİBK'ya yurtdışında iş aramak üzere başvurmuştur. Bu talebin ancak 800 bini (yüzde 28) İİBK tarafından karşılanabilmektedir. Özellikle niteliksiz işgücü için İİBK aracılığıyla yurtdışına gitmek, uzun bekleme listeleri ve uzun bürokratik işlemler nedeniyle zaman zaman umutsuz bir bekleyiş haline gelmiştir. Bu da "turist işçi" diye adlandırılan ve yasal olmayan işgücü göçünün başlamasına ve sürmesine neden olmuştur. Bu kaçak işçilerin bir kesimi yukarıda sözü edilen yöntemle işçi statüsüne kavuşmuş olmakla birlikte, bunların dışında da yurtdışında "kaçak" diye adlandırılabilir işgücünün bulunduğu bilinmektedir. Ancak, bu işçi grubunun tam sayısı hakkında elde herhangi bir sağlıklı bilgi bulunmamaktadır. Gitmez, 1973 yılında Batı Avrupa'da 50-100.000 civarında turist ya da kaçak işçinin bulunduğu ileri sürmektedir.⁷¹

Yasal işgücü talebinin durakladığı 1973 yılında yurtdışına çalışmaya giden 800 bin kişiyle birlikte yaşayan eş ve çocuklar da dahil edildiğinde, Batı Avrupa ülkelerinde 1,2 milyon Türk vatandaşının yaşadığı tahmin edilmektedir. Ekonomik krizin başladığı, dolayısıyla işgücü talebinin durdurulduğu ve bunun yanında turist olarak çıkışların da vizeler yoluyla büyük ölçüde denetim altına alındığı 1973-1984 yılları arasında, yasal işgücü göçünün büyük ölçüde düşmesine karşın, 1984 yılında Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin sayısında azalma olmamıştır. Ayrıca, 1974-84 döneminde yurtdışında yaşayan Türklerde, 900 bin civarında bir artış görülmüştür. Bu artış büyük ölçüde ailelerin birleşmesi ve yeni doğumlar nedeniyle olmuştur. Bir diğer deyişle ekonomik krizin başladığı 1973 yılından sonra Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin sayısında yüzde 42 oranında artış gözlenmiştir.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, işçi alımlarının denetim altına alındığı dönemde bile Batı Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarının

⁷⁰ Bkz. dipnot 7.

⁷¹ Gitmez, A., *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler ve Beklentiler... Gerçekleşenler*, Alan Yayıncılık 11, Bilim Dizisi 4, Ekim 1983, s. 21.

TABLO 1
Batı Avrupa Ülkelerindeki Türk Vatandaşları Sayısındaki Değişmeler
1980-1984,* (000 Kişi)

	Yıllar	İşçi	Eş (Çalışmayan)	Çocuklar**	Toplam
Federal Almanya	1980	590.6	287.4	584.4	1.462.4
	1984	542.5	386.1	623.7	1.552.3
Hollanda	1980	47.3	38.1	36.2	121.6
	1984	55.0	24.6	74.6	154.2
Fransa	1980	38.0	20.0	34.1	92.1
	1984	64.1	19.1	61.6	144.8
İskandinavya	1980	17.7	1.4	15.2	34.3
	1984	19.9	2.0	19.3	41.2
Diğer Avrupa	1980	76.7	34.5	63.5	174.7
	1984	89.1	48.0	78.5	215.6
Avrupa Toplam	1980	770.3	381.4	733.4	1.885.1
	1984	770.6	479.8	857.7	2.108.1
Yüzde Dağılım	1980	40.9	20.2	38.9	100.0
	1984	36.6	22.7	40.7	100.0

(*) 1984 yılı sayıları Mayıs 1984'e aittir.

(**) 0-18 yaş grubu.

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Raporları.

sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir. Halen Batı Avrupa'da yaşayan iki milyonu aşan Türk vatandaşının ancak yüzde 37'si işçi statüsündedir. Diğer büyük bir kesimini ise işçi yakınları oluşturmaktadır.

Batı Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarının yüzde 74'ü Federal Almanya'da yaşamaktadır. Federal Almanya'da yaşayan işçi statüsündeki Türk işçilerinin bu ülkenin toplam işgücünün yüzde 3'ünü oluşturduğu tahmin edilmektedir. Almanya'da yabancı işgücü toplam işgücünün yüzde 10'unu oluşturmaktadır. En büyük yabancı işçi grubu olan Türk işçilerinin yabancı işçiler içindeki payı ise yüzde 30'u bulmaktadır.⁷²

⁷² Aktaran: Gitmez (1983), a.g.e., kaynak: OECD, *Continuous Reporting System on Migration*, Paris: SOPEMI, 1981, s. 73.

Federal Almanya'daki 1980-1984 yılları arasındaki gelişmeler, yurtdışındaki işçilerin genel nitelikleri hakkında bazı bilgiler edinmemizde yararlı olmaktadır. Buna göre, Federal Almanya'da işçi statüsündeki Türk vatandaşlarının sayısında son dört yılda kaydedilen azalmaya karşın, gerek ailelerin birleşmesi, gerek yeni evlilikler, gerekse çocuk sayısındaki artışlar nedeniyle toplam Türk vatandaşları sayısında artış gözlenmiştir. Bu da kısa süreli işçi göçü olarak düşünülen işgücü hareketinin nitelik değiştirerek devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının “geçicilik” niteliğinin değişmekte olduğunun bir kanıtı giderek artan oranda aile birleşmelerinin gerçekleşiyor olması ise, bir diğeri de kalış sürelerindeki artışlar ve geriye dönüşlerle ilgili beklentilerin sürekli olarak daha uzama eğilimi göstermesidir. Halen Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının yüzde 40'ı aşan bir kesimi 18 yaşın altındaki genç nüfustan oluşmaktadır. Bu grup büyük ölçüde toplumsallaşma sürecini bu ülkede geçirmiş ya da geçirmektedir. Ruhr Havzası'nda yaşayan Türkler arasında 1983 yılında yapılmış olan bir araştırma sonuçlarına göre, bu yaş grubunun geri dönme eğilimi diğer yaş gruplarına göre çok düşüktür. 30-39 yaş grubunun geri dönme eğilimi yüzde 13 civarındayken, 20 yaşın altındakilerde geri dönme eğiliminin yüzde 3'e düştüğü, bu araştırmada elde edilmiş bulgulardan biridir.⁷³

Diğer taraftan yapılan birçok araştırma kalış süresindeki artışla birlikte geri dönme eğiliminde azalma görüldüğünü ortaya çıkarmaktadır. Geri dönüş tarihinin sürekli olarak belirsiz bir tarihe ertelenmesi eğilimi de yine söz konusu araştırmaların sonuçlarından ortaya çıkmaktadır.⁷⁴

Buraya kadar özetlenmeye çalışıldığı gibi, yurtdışına giden Türk vatandaşlarının niteliği son on yıl içinde önemli ölçüde değişmeye uğramıştır. Başlangıçtan 1973 yılına kadar daha çok çalışma yaşında erkek işgücü yurtdışına göç etmekteyken, 1973'ten bu yana daha çok

73 Şen, F., “Almanya'da Yaşayan Türklerin Entegrasyon Sorunları Semineri”, İstanbul, SİAR, 2 Mayıs 1984.

74 Gitmez (1983), *a.g.e.*, s. 25-27.

Yaşamını İsveç'te sürdüren eski olimpiyat şampiyonu güreşçi Kazım Ayvaz, buradaki hayatını şöyle tanımlıyor: "İsveç'te yaşarken 'Ahh, niçin Türkiye'de değilim' demiyorum, Türkiye'de iken de 'Neden İsveç'te değilim' demiyorum. Topluma tamamen iştirak edemesem de dışında kalmamaya çalışıyorum. İkisinin ortasını bulduğumuz anda rahat edebiliriz." (Kaynak: Arslan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağızlarından İsveç Türkleri*, Stockholm, 1992)

tır.⁷⁵ Bu araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu bir başka veriye göre, emeklilik yaşına gelmiş birinci nesil göçmenlerin çocuklarını geride bırakarak geri dönmeleri de beklenebilir. Ancak, çok olağanüstü koşullar gelişmedikçe, yurtdışındaki göçmenlerin büyük bir kesiminin yerleşiklik niteliklerinin süreceğini varsaymak mümkündür.

bağımlı nüfus olarak kabul edilen eş ve çocukların oluşturduğu bir dış göç süreci izlenmektedir. Bu göç süreci başlangıçta emek göçü olarak başlayan dış göçün nitelik değiştirerek devam ettiğini göstermektedir.

Önceleri geçici olarak planlanan emek göçü sürecinin nitelik değiştirerek kitlesel zincirleme göç haline dönüşmesi, geçicilik niteliğinde değişimler olduğunun ve göç edenlerin yerleşiklik özelliklerinin arttığının göstergesidir. Her göç süreci geri dönüşleri de, kendi içinde taşır. Her ne kadar geri dönüşlerde artış beklenirse de bu geri dönüşün de seçicilik özelliklerinin dikkate alınması gereklidir. Örneğin Kudat'ın Berlin'de yaptığı çalışmada, geri dönenlerin daha çok kısa yurtdışı deneyimli, daha çok kırsal kökenli ve özellikle ailelerinden ayrı yaşayanlardan olduğu saptanmıştır.

75 Kudat, A., *International Migration to Europe and its Political and Social Effects on Future of Turkish Society*, Berlin: Reprint Series of the International Institute of Comparative Social Studies, 1974 (Aktaran: Gitzmez [1983], a.g.e., s. 130).

Yurtdışına Giden İşçilerin Toplumsal Kökenleri

Buraya kadar, eldeki sayısal verilere dayanarak dış göç sürecindeki değişimin genel nitelikleri özetlenmiştir. Bu bölümde ise yurtdışına göç eden işçilerin, toplumsal kökenleri hakkında eldeki çalışmaların sonuçlarına dayanarak bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, göçmen işçi çalıştırmak isteyen Batı Avrupa ülkeleri kendi ülkelerine gelecek işçilerin gerek meslekî, gerekse fizikî özelliklerini denetim altında tutmak için, işçi mübadele koşullarını düzenleyen anlaşmalar imzalamışlar ve işçi isteklerinin Türkiye’de İİBK aracılığıyla karşılanmasını kararlaştırmışlardır. Bu da büyük ölçüde dış göçün geçici olarak sürdürülmesi isteğini göstermektedir. Bilindiği üzere sağlıklı ve belirli bir yaş grubunda işçi sağlamak ana koşullardan biridir. Bu nedenle yurtdışına gidişte ya da yurtdışında enformel kanallarla da olsa iş bulmanın ilk koşulu sağlıklı ve çalışabilir yaşta olmaktır.⁷⁶

Yurtdışına çalışmaya gidecek işçilerin meslekî nitelikleri konusunda da bazı önkoşullar olduğu muhakkaktır. Federal Almanya’daki Türk işçileri üzerinde yapılan ilk alan çalışması olan Abadan araştırması, ilk giden işçi grubunun oldukça nitelikli bir işçi grubu olduğunu göstermektedir. 1963 yılında Almanya’daki 55.000 civarındaki Türk işçisini temsil eden araştırmaya göre bu dönemdeki işçilerin büyük bir kesimi kentsel kökenli (% 41’i İstanbul) ve nitelikli işçilerdi (% 42’si). Bu dönemde okur-yazar olmayan işçilerin oranı ise sadece yüzde 3’tü.⁷⁷

Bilindiği gibi, dış göç sürecinin başladığı ve büyük bir hızla sürdüğü 1961-70 dönemi aynı zamanda Türkiye’nin hızlı bir kentleşme dönemi ile çakışmaktadır. Bu nedenle, yurtdışına gidişlerinde, kentsel kökenli olarak gözüken göçmen işçilerin büyük bir kesiminin kentsel alana yeni göçen kesimlerden de gruplar içerdiği kesindir. Bunun yanında dış göçün ilk dönemlerinde İİBK’nın yurtdışına işçi gönderme bürolarının sadece büyük kentlerde bulunması ve yurtdışına göç etmek için başvurmanın ancak büyük kentlerde yapılabilmesi bir kesim

⁷⁶ Berger, J. ve Mohr, J., *Yedinci Adam*, çev. Çapan, C., İstanbul: Cem Yayınları, 1976.

⁷⁷ Abadan, N., *Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları*, Ankara: DPT Yayını, 1964.

kır kökenli göçmenin, yurtdışına gitmek için beklemek üzere kentsel alanlarda geçici yerleşmelerine ve buralarda bulundukları süre içinde yaptıkları işler nedeniyle kentsel kökenli göçmenler olarak kaydedilmelerine neden olmuştur.

Nitekim yurtdışına işçi gönderme işleminin kırsal kesimlere de yayıldığı, 1970'li yıllarda DPT'nin yapmış olduğu bir araştırmada da saptanmış. Bu araştırma sonuçlarına göre, kır kökenli göçmen işçilerin oranı yükselmiş ve yüzde 50 dolaylarına çıkmıştır. Bu dönemlerde İstanbul ve Marmara Bölgesi'nin işçi göndermedeki payı da yüzde 53'ten (1962) yüzde 22'ye (1971) düşmüştür.⁷⁸

İİBK aracılığıyla doğrudan gönderilen işçilerin büyük bir kesimi, kır doğumlu olsalar bile kentsel işlerde belirli sürelerde çalışmış ve tarım dışı deneyimi olan göçmen işçilerden oluşmaktadır. Paine'nin 1970 yılları için yaptığı tahminlere göre göçmen işçilerin yüzde 67'si tarım dışı yarı nitelikli ya da nitelikli işçi niteliğini taşımaktaydı.⁷⁹ Aker'in yaptığı araştırmaya göre bu oran yüzde 69'dur. İİBK'nın yaptığı çalışmalara göre ise bu oranlar 1967, 1968, 1969 ve 1971 yıllarında sırasıyla yüzde 60, 55, 54 ve 50 olarak değişmektedir.⁸⁰

Yurtdışına işçi göndermede uygulanan seçici uygulamalar nedeniyle, özellikle kır kökenli nitelsiz işgücünün daha çok enformel kanalları kullanarak "turist işçi" ya da "kaçak işçi" olarak iş bulma şanslarını denedikleri bilinmektedir. Bu nedenle vasıfsız ve kır kökenli göçmen işçilerin daha çok bu grupta yoğunlaştıkları söylenebilir.

Bunun yanında Paine, Alman makamlarının verdiği istatistiklerde, Türk işçileri arasında nitelikli işgücü oranının çok daha düşük gösterildiğini belirterek, Alman işgücü piyasasındaki nitelikli ayrımı ile Türk işgücü piyasasındaki nitelikli işgücü ayrımı arasında farklılıkların olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca Paine, Türk standartlarına göre

78 DPT, *Yurtdışından Dönen İşçilerin Sosyo-Ekonomik Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma*, Ankara: DPT: 1342, SPD: 264, 1974.

79 Paine, S., *Exporting Workers: The Turkish Case*, Londra: Cambridge University Press, 1974, s. 74-t. 7b.

80 Aker, A., *İşçi Göçü*, İstanbul: Sander Yayınları, 1972, s. 35; TİİBK; *Yurtdışındaki Türk İşçileri ve Geri Dönüş Eğilimleri*, Ankara: Yayın No.lar: 59, 85, 114, yayın tarihleri: 1969, 1971, 1974.

nitelikli olarak gösterilenlerin büyük bir kesiminin de halen Almanya'da nitelsiz işlerde çalışmakta olduklarına dikkati çekmektedir.⁸¹

Yurtdışına göç eden işçilerin eğitim durumları da göçün seçiciliği konusunda bazı ipuçları verecek nitelikte gözükmektedir. 1963 Abadan çalışmasına göre okur-yazar olmayanların oranı yüzde 3 civarındayken, İİBK kayıtlarına göre bu oran 1969'da yüzde 10, 1970'te yüzde 6 ve 1974'te yüzde 3'tür. Aker'in araştırmasına göre 1970 yılındaki oran ise yüzde 9 civarındadır.⁸² Bu oranlar kesinlikle ülke ortalamasının çok altında oranlardır. Genellikle çok genç yaştakilerin göç etme eğiliminde olması ve bu gruptaki okur-yazarlık oranının nispeten yüksek olması göçmen işçilerindeki yüksek okur-yazarlık oranına neden olabilir. Bilindiği üzere Türkiye'de erkek nüfus içinde okur-yazar olmayanların oranı yüzde 33 dolaylarındadır ve bu oran genç yaşlarda daha düşmektedir.

Yurtdışına giden göçmen işçilerin genel niteliklerinin, ülke ortalamasının üstünde olduğu söylenebilir. Gerek fizikî koşullar gerekse meslekî ve eğitsel durumları itibarıyla seçilmişler arasında yer aldıkları için bu grupların bazı üstünlükleri olduğu şüphe götürmez. Ancak, bu özelliklerine karşın, yurtdışındaki konumları ve yaptıkları işler açısından genellikle az nitelikli işlerde ve o ülkelerdeki yerli işgücünün boşalttığı işlerde çalıştıkları da bilinen gerçeklerdir.⁸³

Genel olarak bakıldığında yurtdışına göç süreci büyük ölçüde kır kent göçünün yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. İlk dönemlerde göç edenlerin daha çok kent kökenli göçmenler oldukları bilinmekle birlikte, bu grubun içinde kırdan kente yeni göçmüşlerin de bulunduğu saptanmıştır. Bu grubun kentsel alanlara ne zaman göç ettikleri ya da kentsel alanlarda hangi tür işlerde çalışmış oldukları konusunda ayrıntılı ve sağlıklı araştırma verileri bulunmamaktadır. Kır kökenli yeni kentlilerin kentsel alanlarla bütünleşmesi de bilindiği gibi oldukça uzun zaman alan bir süreçtir.

81 Paine (1973), *a.g.e.*, s. 81 ve 90-92.

82 Abadan (1964), İİBK (1969, 1971, 1974), Aker (1972).

83 Castles and Kosack (1973), *a.g.e.*, s. 56-112 ve Paine (1974), *a.g.e.*, s. 90-100.

Rinkeby'de Türk erkekleri Türkiye'deki yaşamlarının tersine ev işlerine yardım etmek, karıları isteyken çocuk bakmak zorunda kaldıkları için "İsveçlilere döndük" gibi şikâyetlerde bulunsalar bile bunu sürdürüyor. İsveç'te yaşayan bir Türk işçisi çocuklarıyla Rinkeby Halkevi'nde. (Kaynak: Arslan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağızlarından İsveç Türkleri*, Stockholm, 1992)

1970'li yıllara gelindiğinde, doğrudan kırdan göç edenlerin toplam göç edenlere oranının yüzde 50 dolaylarına yükseldiği bilinmektedir. Bu gruptakilerin Türk kentlerinde bile yaşama deneyimleri olmamış ve doğrudan sanayi toplumlarının karmaşık yapısında yaşamlarını sürdürmek durumuyla karşı karşıya gelmişlerdir. Doğrudan kırsal alanlardan göç edenlerin yanı sıra Türk kentlerinden Batı Avrupa ülkelerine kademeli olarak göç edenlerin arasında da büyük oranda kentleşme sürecini yaşayan gruplar vardır. Kaldı ki, kent kökenli göçmenlerin ne kadarının modern iş örgütlerinde çalıştıkları, ne kadarının formal meslekî eğitim gördükleri, ne kadarının geleneksel usta-çırak ilişkileri içinde meslek içi eğitim gördükleri de bilinmemektedir.

Türk kentlerinin yapısı ve istihdam yaratma olanakları göz önünde tutulduğunda, iç göç süreci ile iç içe ya-

şanmış olan bu dış göç sürecinin, göç eden gruplar açısından önemi daha da açıklık kazanacaktır.

İsveç Göçmen Politikası ve Türk Göçü

İsveç Göçmen Bürosu (Statens Invandrarverk) İsveç'in dış göçle ilgili politikasını şöyle özetlemektedir:

"İskandinav ülke vatandaşlarının İsveç'e göç etmeleri tamamen serbesttir. İskandinav ülkelerine dahil olmayan ülkelerin vatandaşlarının göç etmeleri ise kısıtlanmıştır. Bu ülke vatandaşlarından birinin İsveç'e yerleşmesi ve çalışabilmesi için ilke olarak ülkeye gir-

meden önce oturma ve çalışma iznini alması gerekmektedir. Bu ilkenin istisnası sadece İsveç'e daha önceden yerleşmiş olan göçmenlerin, siyasal mültecilerin ve konuk öğrencilerin yakın akrabalarına uygulanmaktadır.

Bu bağlamda, 1975 yılında kabul edilmiş olan göçmen ve azınlık hakları ile ilgili İsveç politikasının hedeflediği, ülkenin tümü için geçerli hakları ve yaşam koşullarını göçmenlere de sağlama garantisini gerçekleştirebilmek amacıyla İsveç'e göç etme *denetim altında* tutulmaktadır.⁸⁴

Nüfusu 8,3 milyon olan İsveç'te halen bir milyona yaklaşan sayıda yabancı yaşamaktadır. İsveç göçmen politikası birçok Batı Avrupa ülkesinden farklı olarak misafir işçi politikası değil, *kalıcı göçmen politikası*dır. Bu yönüyle birçok bakımdan diğer Batı Avrupa ülkelerinden ayrılmaktadır. Bunda İsveç'in çok düşük doğum oranları nedeniyle nüfus kaybetmekte olmasının önemli bir rolü vardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana İsveç'teki nüfus artışının yarısından fazlası dış göç olarak gerçekleşmiştir. Halen İsveç'te doğan dört çocuktan biri göçmen aile çocuğudur.

1960 yılları sonrası İsveç diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi çevre ülkelerden, bu arada da Türkiye'den göç almaya başlamıştır. 1967 yılına kadar İsveç çalışmak için gelenlere hiçbir kısıtlama yapmamıştır. Türkiye ile ikili antlaşmayla, 1967 yılından itibaren İsveç'e çalışmaya gelenlerin önceden çalışma izni alması zorunluluğu getirilmiştir. 1967 yılından bu yana da İsveç, dış göçü oldukça denetimli bir şekilde sürdürmektedir. İsveç Göçmen Bürosu, her yıl ekonomik ve demografik gelişmelere göre, yeniden, saptadığı kotalarla göçmen almaya devam etmektedir. İsveç hükümeti, ekonomik koşullara göre düzenlediği bu kotalar yanında dünyadaki siyasal gelişmelere bağlı olarak yine belirli kotalarla sınırlı olmak üzere siyasal sığınma hakkı vermektedir. İsveç, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaklaşık 150 bin kişiye siyasal sığınma hakkı vermiştir. Ülkedeki yabancı nüfusun yaklaşık yüzde 20'si siyasal sığınma hakkıyla İsveç'e yerleşmişlerdir.

84 Statens Invandrarverk, "Facts about SIV", Norköpping, s. 2. Tarihsiz yayın.

Tablo 2'den de izlenebileceği gibi yabancıların 600 bini halen İsveç vatandaşlığına geçmiş, çeşitli dönemlerde İsveç'e göç etmiş göçmenler ve onların İsveç'te doğmuş olan çocuklarından oluşmaktadır. Bu grup içinde İsveç vatandaşlarıyla evli olanların oranı yüzde 50 civarındadır. İkinci nesil göçmenler arasında kaydedilenlerin büyük bir kesiminin ya ana ya da babası İsveçli olmasına karşın, istatistiklerde "yabancılar" arasında gösterilmeye devam etmesi, göçün denetiminin boyutlarını göstermesi bakımından ilginçtir. Bu grup göçmenlerin büyük bir kesimi (% 60) 1967 yılından bu yana İsveç vatandaşlığına geçmişlerdir. Bu grubun yarıya aşan kesimi İskandinav (özellikle Finlandiyalı) göçmenlerdir. Diğer kesiminin büyük çoğunluğunu ise ülkeye çeşitli dönemlerde göç etmiş olan siyasal göçmenler oluşturmaktadır.

Halen İsveç'te yaşayan ancak yabancı uyruklu kalmaya devam eden göçmenler daha çok 1960 sonrası İsveç'e göç etmiş olan emek gücünün temsilcilerinden oluşmaktadır. Yabancı uyrukluların yüzde 22'sini İsveç'te doğmuş olan göçmen çocukları oluşturmaktadır.

Tablo 3 İsveç'te yaşayan yabancı uyruklularda son yıllarda görülen değişmeyi göstermektedir. Yabancı uyruklular arasında kuzey ülkelerinin payı son yıllarda azalmıştır. Ancak, bu azalma büyük ölçüde kuzeyli göçmenlerin İsveç uyruğuna geçmesinden dolayı olmuştur. Aynı durum Yugoslav ve Yunan göçmenler için de geçerlidir. Bu iki grup da geri dönüşlerden dolayı değil de, İsveç uyruğuna geçmelerinden dolayı

TABLO 2
İsveç'te Yaşayan Yabancılar (1983)

Birinci nesil göçmenler		627.000
Yabancı uyruklular	310.000	
İsveç uyruklular	317.000	
İkinci nesil göçmenler		370.000
Yabancı uyruklular	87.000	
İsveç uyruklular	285.000	
Toplam yabancı kökenliler		997.000

Kaynak: Statens Invandrarverk, *Invandrare i Sverige* 1983, Norköpping: Statistik 3/84, s. 2.

TABLO 3
İsveç'te Yaşayan Yabancı Uyruklular (000)

	1971		1983	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Finlandiya	206.3	49,5	150.5	37,9
Diğer kuzey ülkeleri	59.4	14,3	53.7	13,5
Toplam İskandinav ülkeleri	265.7	63,8	204.3	51,4
Yugoslavya	40.6	9,7	38.4	9,7
Türkiye	4.6	1,1	20.6	5,2
Yunanistan	16.3	3,8	11.6	2,9
Polonya	4.8	1,2	14.8	3,7
Diğer ülkeler	84.6	20,3	107.4	27,1
Toplam	416.6	100.0	397.1	100,0

Kaynak: Statens Invandrarverk, *Invandrare i Sverige 1983*,
Norköpping: Statistik 3/84, s. 3.

azalmaya uğramışlardır. Görüldüğü gibi son on yılda Türkiye uyruklu-
ların sayısı artmış ve kuzeyli olmayan yabancı uyruklu-
ların oranı Yugoslav göçmenlerinden sonra ikinci sırayı almıştır.

Bilindiği gibi yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının sadece
yüzde 1'i İsveç'te yaşamaktadır. Ancak, Türk nüfusu İsveç'teki yaban-
cı göçmen grupları içinde –kuzey ülkeleri dahil– beşinci büyük göçmen
nüfusunu oluşturmaktadır. Tablo 3'ten de izleneceği gibi, toplam ya-
banıcı nüfus içinde yüzde 5 oranında yer tutmaktadır. Kuzeyli nüfus, ki
bu grup giriş kolaylıkları bakımından ayrıcalıklı bir konumdadır, dışa-
rıda tutulduğunda Türk vatandaşları İsveç'teki yabancıların yüzde
10'unu oluşturmaktadır.

Bu grubun öncüleri Batı Almanya'ya giremeyen, İsveç'e girişte
herhangi bir kayıtlı karşılaşmayan ve o tarihlerde İsveç'in gereksinme
duyduğu işgücü açısından yararlanarak İsveç'te oturma ve çalışma iz-
ni alanlar olmuştur. 1964-1970 yılları arasında daha çok çalışma yaş-
larındaki erkek işgücünün İsveç'e geldiği görülmektedir. Ekonomik
krizin başladığı ve İsveç'e emek göçünün iyice denetim altına alındığı
1970'li yıllardan sonra emek göçü kesintiye uğramıştır. Ancak, daha

TABLO 4
İsveç'teki Türklerin Sayısal Gelişimi (1964-1983)

	İsveç'e Yeni Gelenler	İsveç'ten Gidenler	Toplam Türk Vatandaşı Sayısı
1964	254	25	587
1968	344	143	2.605
1970	805	171	3.661
1975	670	195	7.071
1976	2.301	176	10.240
1977	2.107	153	13.372
1978	908	166	14.731
1979	980	137	16.205
1980	1.692	140	18.303
1981	1.307	137	19.493
1982	1.275	150	20.588
1983	903	203	21.288

Kaynak: Statens Invandrarverk (İsveç Devlet Göçmen Bürosu) kayıtları, Norköpping.

sonra ailelerin birleşmesi, yeni evlenmeler yoluyla göç süreci devam etmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi İsveç'in siyasal mültecilere sağladığı giriş kolaylıkları büyük ölçüde denetim altına alınmış olan dış göç sürecinin bir başka nitelik alarak sürmesine neden olmuştur. 1976-1977 yıllarında Türkiye'den İsveç'e göç eden bir grup Süryani azınlık, İsveç makamlarının kendilerine sağladığı siyasal sığınma hakkından yararlanarak İsveç'e yerleşmişlerdir. 1980 yılından sonra İsveç hükümeti Süryanilerle ilgili araştırma sonuçlarına dayanarak bu gruba tanıdığı siyasal sığınma ayrıcalığına son vermiş ve Süryani göçü de bu şekilde büyük ölçüde denetim altına alınmıştır. Süryani göçü diğer Türk vatandaşlarının göç süreci gibi zincirleme göç (akrabaların göç etmesi ya da yeni evlenmelerle göç etme gibi) halinde sürmektedir. 1980'lerde İsveç'te 12 bin civarında Süryani ve diğer siyasal (2 bin) mültecinin olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 5 1968 yılından bu yana aile birleşmeleri ve yeni doğumlar nedeniyle Türk nüfusunun yaş yapısındaki değişmeyi göstermekte-

TABLO 5
İsveç'teki Türk Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	0-17	18-24	25-44	45+	TOPLAM
1968	25	11	58	6	100
1970	32	13	48	7	100
1972	39	14	40	7	100
1976	46	16	30	8	100
1978	46	17	27	10	100
1981	46	15	27	12	100

Kaynak: Utkutuğ Report, Stockholms Kommun, 1982.

dir. 1968 yılında yüzde 25 dolayında olan çocukların oranı 1980'lerde yüzde 50'ye yaklaşmıştır. Toplam nüfus içinde çalışma yaşındakilerin oranı son yıllarda göçün kısıntıya uğrayarak sadece aile birleşmelerine dayanması nedeniyle düşmüştür.

Tablo 6 aile birleşmeleri sonucu oluşan yeni tür göç sürecinin Türk nüfusunun cinsiyet yapısında oluşturduğu değişikliği göstermektedir. Başlangıçta erkek nüfus toplam nüfusun yüzde 70'ini oluşturduğu halde, 1980'li yıllara gelindiğinde nüfus yapısının cinsiyetler arasındaki dağılımının daha dengeli bir hale geldiği gözlenmektedir.

Şimdiye kadar görüldüğü gibi, İsveç'te yaşayan 20 bin civarındaki Türk, gerek geliş nedenleri gerekse geliş kanalları bakımından, türdeş yapıya sahip değildir. Bir kesim göçmen doğrudan doğruya çalışmak üzere İsveç'e gelmişlerdir. Diğer bir kesimi ise siyasal sığınma talebi isteyerek İsveç'e yerleşmişlerdir. Siyasal sığınma isteğine dayanarak yapılan göç, göç ettikleri ülkeyle sürekli ilişki kurabilen ve istediği zaman geri dönme olanağı olan gönüllü göç sürecine göre farklı sonuçlar yaratmaktadır. Siyasal sığınma talebiyle gidenlerin büyük bir kesiminin geldikleri ülkelerle olan bağlarının kesintiye uğramasına neden olmakta, bu nedenle de uyum sürecinde çok önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Bunlar göz önüne alınarak, bu araştırma kapsamı içinde sadece yurtdışına çalışmak üzere giden nüfus dahil edilmiştir. Gettolaşma sü-

TABLO 6
İsveç'teki Türk Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

	Erkek	Kadın	Toplam
1968	71	29	100
1970	66	34	100
1972	61	39	100
1976	56	44	100
1978	55	45	100
1981	53	47	100

Kaynak: Utkutuğ Report, Stockholms Kommun, 1982.

reci ve bu süreç içinde oluşan kurumlar ve bu kurumların işlevlerinin incelendiği bölümde siyasal mülteciler araştırma kapsamına dahil edilmişlerdir.

İSVEÇ'TEKİ GÖÇMENLERİN TOPLUMSAL KONUMU VE TÜRKLER

İsveç'e gelen göçmenler, gerek geldikleri ülkeler gerekse geliş biçimleri bakımından türdeş değildir. Bu nedenle de göçmenlerin toplumsal kökenleri bakımından birbirlerinden bazı farklılıklar gösterdikleri bilinmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi İsveç oldukça geç sanayileşmiş bir ülkedir. Sanayileşmelerinin ilk dönemlerinde yetişmiş eleman açığı oldukça önemli boyutlarda olduğu için 1950'li yıllara kadar daha çok Avrupa ülkelerinden, özellikle Almanya'dan nitelikli elemanları (üniversite öğretim üyeleri, sağlık personeli ve bazı sanayi kollarında teknisyen vb.) İsveç'e çekecek bir göç politikası izlemişlerdir. Bu nedenle de bugün göçmenler üzerinde yapılan çalışmalarda, bu dönemde gelmiş olan göçmenlerin 1960 sonrası göçmenlerle gerek nitelik gerekse işkollarına göre dağılımı konusunda farklılıklar söz konusudur. 1960 sonrası ise, İsveç önemli ölçüde kendileri için gerekli olan nitelikli elemanı yetiştirmiştir. Ancak özellikle sağlık personeli konusunda (doktor, dişi gibi) nitelikli eleman açığının devam etmesi nedeniyle halen

bu konularda çalışacak göçmenler için kolaylık sağlayıcı işlemlerin uygulanması sürdürülmektedir.

İsveç'e 1960 sonrası gelen göç daha çok yerli nüfusun, özellikle eğitilmiş gençlerin fazla rağbet etmediği alanlarda doğan işgücü açığına çare bulmak amacını gütmektedir. Bu nedenle bu tarihten sonra gelen göçmenler İsveç iş piyasasında açık bulunan bu tür yerli nüfusun boşalttığı işlere girmek durumunda kalmıştır. İş piyasası bütün diğer alanlarda olduğu gibi oldukça örgütlenmiş ve denetim altındadır. İsveç'e gelecek olan göçmen işçilerin ülkeye gelmeden önce oturma ve çalışma iznini almaları gerekmektedir. Çalışma izni de büyük ölçüde İsveç piyasasının gereklerine göre belirlenmiştir. Bu konuda İsveç Çalışma Bakanlığı, İş Piyasası Kurumu ve Göçmen Bürosu arasında yoğun bir işbirliği vardır.

Wadensjö'nün⁸⁵ İsveç'teki göçmenlerin iş piyasasındaki konumlarıyla ilgili olarak yaptığı çalışmada da belirttiği gibi, İsveç'te bazı işler, özellikle beyaz yakalı işler, İsveç vatandaşı olmayanlara kapalıdır. Ayrıca işgücü açığının olmadığı bazı işler için de, ya çok iyi derecede İsveççe bilme koşulu ya da İsveç'teki eğitim kurumlarından belge ya da diploma alma koşulu getirilmiştir. Bu mesleklerle (örneğin elektrikçilik ya da hukukla ilgili işler) göçmenlerin girişi büyük ölçüde önlenmiş durumdadır. Bu nedenle, geldikleri ülkelerden bazı mesleklerle ilgili diplomaları ya da iş deneyimleri olsa bile göçmenlerin bu mesleklerle girmeleri büyük ölçüde önlenmiştir. Göçmenlerin herhangi bir işe başladıktan sonra iş değiştirmeleri ancak bu koşulları yerine getirmelerine, çok iyi İsveççe öğrenmelerine ve İsveç eğitim kurumlarından diploma almalarına bağlıdır. Bu da oldukça uzun zaman alan ve masraflı bir süreç olduğundan çoğunlukla göçmenlerin bunları başarmaları zor olmaktadır. Daha sonraki bölümlerde Türk işçileriyle ilgili yapılmış alan çalışmalarının sonuçlarında da görüleceği üzere, göçmen çocuklarının zorunlu eğitimden sonra eğitime devam oranlarının çok düşük

85 Wadensjö, E., *Occupational Segregation of Migrant Workers in Sweden*, Lund: University of Lund, Mayıs 1976.

olması, bunun, yani nitelikli işlere göçmen çocuklarının girme olasılıklarının az olmasından kaynaklanmaktadır.

İsveç'teki göçmenlerin konumlarıyla ilgili çalışmalar, genellikle tüm göçmenleri bir arada ele alan, periyodik olarak tekrarlanan ve örneklemeyi esas alan araştırma sonuçlarına dayanmaktadır. Bu araştırmalardaki örnek büyüklükleri genellikle göçmenlerin etnik kökenlerine göre ayırmasına imkân vermemektedir. Böyle olunca, bu araştırma sonuçlarından doğrudan doğruya Türk göçmenleriyle ilgili ayrıntılı bilgi elde etme olanağı bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu bölümdeki bilgilerin bir kesimi, tüm göçmenler ile ilgili bilgiler olacaktır. Türk göçmenlerin diğer göçmenlere göre çok daha az nitelikli, büyük bir kesimi tarımdan gelmiş, eğitim durumu çok daha düşük göçmenler olduğu göz önünde tutulacak olursa, burada yapılan genellemelerin rahatlıkla Türk işçilerini de kapsayacağı söylenebilir.

İsveç'teki göçmenlerin sayısal büyüklükleri ile ilgili bilgiler bundan önceki bölümde verilmiştir. Göçmenlerin, İsveç'in yerli nüfusuna göre çok daha genç bir yaş yapısına ve daha yüksek doğurganlık oranına sahip oldukları Merkezî İstatistik Örgütü'nün (SCB) 1979 yılında yapmış olduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, Türk işçileri bütün göçmen grupları içinde en son gelen ve en genç yaş yapısına sahip olan göçmen grubudur.⁸⁶

1980 yılına ait tahminlere göre İsveç'te ekonomik olarak aktif olan yabancı işgücünün sayısı 231 bindir. Ve toplam işgücünün yüzde 5,4'ünü oluşturmaktadır. Yine aynı tahminlere göre Türk işçilerin sayısı 5,2 bindir. Bu da yabancı işgücü içindeki Türk işçilerin oranının yüzde 2,5 olması demektir.⁸⁷ Ayrıca daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi, İsveç'teki Türk nüfusunun yüzde 46'sını çocuklar oluşturmaktadır.

Yine 1980 yılında yapılan işgücü araştırmaları sonuçlarına göre, 16-74 yaş grubunda olan yabancılara katılma oranları

86 Jonung, C., *Migrant Women in Swedish Labour Market*, Stockholm: Report to OECD 1982, s. 19.

87 Widgren, J., *Immigration to Sweden in 1979 and 1980*, Stockholm: Report to SOPEMI (OECD), Commission on Immigration Research, 1980, s. 39.

yerli işgücünden yüksektir. İsveçli erkeklerin işgücüne katılma oranları yüzde 78, göçmen erkeklerin ise yüzde 84'tür. İsveçli kadınların işgücüne katılma oranları aynı yaş grupları için yüzde 65 iken, yabancı kadınların işgücüne katılma oranları yüzde 73 kadardır. Buna karşılık Türk erkeklerinin işgücüne katılma oranları, İsveçli erkeklerden yüksektir (yüzde 84). Ancak, bu oran Türk kadınları için gerek diğer göçmenlerden gerekse İsveçli kadınlardan düşüktür (yüzde 60).⁸⁸

İsveç'teki göçmen kadınların işgücüne katılmasıyla ilgili çalışmalar hem yüksek eğitim görmüş kadınların yoğun olduğu göçmen grupları (Latin Amerikalılar), hem de eğitim düzeyi düşük kadınların yoğun olduğu göçmen grupları (Türkler) için işgücüne katılma oranlarının daha düşük olduğunu göstermektedir.⁸⁹

Jonung, bu olguyu, yüksek eğitim görmüş kadınlara nitelikli işlerin kapalı olmasına, buna karşılık, düşük eğitim görmüş kadınların ise İsveç iş piyasasına uyum göstermekte zorluk çekmelerine bağlamaktadır.

Genel olarak bakıldığında, göçmen kadınlar, yerli kadın nüfusuna göre çok daha yüksek oranda tam gün çalışma gerektiren işlerde çalışmaktadırlar. 1980 yılında, İsveçli kadınların yüzde 46'sı kısa süreli (part-time) işlerde çalışırken, göçmen kadınların sadece yüzde 35'i kısa süreli işlerde çalışmaktadır. Ayrıca, tam gün çalışan göçmen kadınlar haftada 33, İsveçli kadınlar ise haftada ortalama 31 saat çalışmaktadırlar.

Görüldüğü gibi, demografik özellikleri bakımından göçmen nüfus ile İsveçli nüfus arasında farklılıklar bulunması yanında, işgücüne katılma bakımından da bazı farklılıklar söz konusudur. Ayrıca, Türk nüfusu, gerek yaş yapısı gerekse işgücüne katılma oranları bakımından bütün göçmen gruplarından bazı farklılıklara sahip bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda göçmenlerin, işgücü piyasasındaki konumlarını biraz daha açıklayabilmek için göçmen işgücünün kamu ve özel sektör arasındaki dağılımı gösterilmektedir:

⁸⁸ Jonung (1982), *a.g.e.*, s. 24, T.5 ve s. 29, T.8.

⁸⁹ Jonung (1982), *a.g.e.*, s. 30.

TABLO 7
İsveç'teki Toplam İşgücünün ve Göçmenlerin Kamu-Özel Sektörler Arasındaki
Oransal Dağılımı (Tarım Sektörü Hariç – 16-74 Yaş Grupları) 1980

Sektörler	Toplam İşgücü	Göçmenler
Devlet	10,7	4,5
Yerel yönetimler	26,8	21,5
Özel sektör	57,9	70,9
Kendi işinde çalışanlar	4,6	3,1
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: Jonung (1980), *a.g.e.*, s. 35, T. 10.

Tablo 7'ye göre, göçmenlerin büyük bir çoğunluğu özel kesime ait işyerlerinde çalışmaktadır. Ancak cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında erkek göçmen işçilerin, kadınlardan daha yüksek oranda özel sektörde (erkekler yüzde 82, kadınlar yüzde 57) çalıştıkları, kadın işçilerin ise kamu sektöründe daha çok çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 8'de İsveç'teki göçmenlerin işkollarına göre dağılımı toplam işgücünün dağılımı ile karşılaştırılmalı olarak gösterilmektedir.

Tablo 8'de, uluslararası standartlara uygun olarak yapılmış olan sektör ayırımına göre, İsveç'teki göçmen işçilerin dağılımı, toplam işgücünün dağılımına göre karşılaştırılmalı olarak gösterilmektedir. Görüldüğü gibi, göçmenlerin bazı işkollarına göre dağılımı toplam nüfusun dağılımından farklıdır. Ancak, yukarıdaki tablo bizim kanımızca İsveç'teki göçmen işgücünün konumunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Yukarıdaki sektörel dağılım o sektörde çalışan her türlü işgücünü (işveren, yönetici, nitelikli ve niteliksiz işgücü vb.) içinde barındıran bir dağılım türü olduğu için, sadece sektörler düzeyindeki farklılıkları aksettirebilmektedir. Kaldı ki daha önce de belirtildiği gibi, yukarıdaki tablo tüm göçmenleri içermektedir. Wadensjö'nün yaptığı çalışma ise, göçmen işçilerin her sektör içinde en gürültülü, en kirli ve iş kazası olasılığının en fazla olduğu işlerde yoğunlaştıklarını ortaya çıkarmaktadır.⁹⁰

⁹⁰ Wadensjö, *a.g.e.* (1976), s. 7-8.

TABLO 8
İsveç'teki Toplam İşgücünün ve Göçmen İşçilerin
Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (16-74 Yaş Grupları) 1980

Sektörler	Toplam		Erkek		Kadın	
	Toplam	Göçmen	Toplam	Göçmen	Toplam	Göçmen
Tarım, ormancılık	5,6	1,7	7,6	2,0	3,1	0,5
Maden, imalat	25,4	41,9	34,0	51,2	14,9	30,3
İnşaat	6,9	3,8	11,3	5,8	1,4	0,3
Tic., otel, lokanta	13,8	14,0	12,1	14,6	15,8	13,1
Ulaşım, haberleşme	6,9	5,1	9,2	6,5	4,2	3,4
Sigorta, malî kur.	6,6	3,8	6,6	3,3	6,7	4,7
Hizmet	34,8	29,7	19,0	16,2	53,6	46,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Jonung (1980), *a.g.e.*, s. 36-37, T. 11.

Erkek göçmen işçilerin en yoğun olduğu işkolları, metal işçiliği ve otel-lokanta işçiliğidir. Kadın işçilerde ilginç nokta, göçmen kadınların İsveçli kadınlardan çok daha fazla oranda imalat sanayiinde işçilik yapmalarıdır. Ayrıca, Türk ve Yunanlı kadın işçilerin daha çok temizlik işlerinde, buna karşılık Finli ve Yugoslav kadın işçilerin ise imalat sanayiinde yoğunlaştıkları da bilinmektedir.⁹¹

Korpi'nin metal işçileri üzerinde yaptığı çalışma göçmen işçilerin İsveçli işçilere göre (aynı nitelik düzeyinde olsalar bile), çok daha fazla olumsuz işkoşullarında çalıştıklarını ortaya çıkarmaktadır. Göçmen işçiler, İsveçli işçilere göre daha yoğun olarak düşük dikkat seviyesinin gerektiği, çok az otonomisi olan, daha çok şerit üzerinde (assembly line) ve genellikle de parça üretim hızının yüksek olduğu işlerde yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık, bu işkollarındaki işçilerin ücret düzeyi İsveçli işçilerden daha yüksektir. Korpi bu durumu göçmen işçilerin düşük konumlu işlerinin görece olarak yüksek ücretlerle telafi edilmesi ve kısmen de göçmenlerin yüksek ücret uğruna bu tür işleri tercih etmelerine bağlamaktadır.⁹²

⁹¹ Jonung (1982), s. 42-43.

⁹² Korpi, W., *The Working Class in Welfare Capitalism*, Londra: 1978, s. 125.

Tablo 9'da İsveçli ve göçmen işçilerin ücret gelirleri karşılaştırılmalı olarak verilmektedir.

Tablo 9, göçmenlerin ücretli olma oranlarının İsveçlilere göre daha yüksek olmasına karşın, ücret gelirlerinin İsveçlilerden düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca göçmenler de kendi içlerinde birbirlerinden oldukça farklı grupları içermektedir. Örneğin, metal işçiliğinde çalışan göçmen işçilerin ücret düzeyinin yüksek olmasına rağmen, ortalama ücret düzeyinin düşük oluşu, diğer işkollarında çalışan işçilerin ücret farklılıklarının çok daha fazla olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Türk işçilerinin dahil olduğu "diğerleri" grubu ise, ayrıca, diğer İsveçli işçilerinin gelir düzeyinden de düşüktür.

Ücret düzeylerine bir başka açıdan bakılırsa, kadın-erkek işgücü arasında daha da büyük farklılıkların bulunduğu görülmektedir. İs-

Avrupa ülkelerinde çalışan tüm Türkler gibi İsveç'te de kadın ve erkeklerin iş saatleri dışındaki boş zamanları tamamen ayrı dünyalarda geçirmektedir. Kadınlar için evler boş zamanlar için tek mekân olurken, erkekler de lokallerde, kahvelerde erkek erkeğe vakit geçirmekte, tavla ve çeşitli kağıt oyunları oynamaktadır. İsveç'te Türklerin kurduğu bir lokalde tavla oynayan işçiler. (Kaynak: Arslan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağızlarından İsveç Türkleri*, Stockholm, 1992)

TABLO 9
Cinsiyete ve Vatandaşlık Durumuna Göre Ücret Gelirleri
(16-74 Yaş Grubu) 1978

Cinsiyet/Vatandaşlık	Ücret Geliri Olmayanların Oranı (%)	Ortalama Yıllık Gelir (İsveç Kronu)*
Erkekler		
İsveç vatandaşları	12	65.700
Göçmenler	7	60.600
İskandinavlar	8	61.600
Diğerleri	6	58.900
Kadınlar		
İsveç vatandaşları	25	40.700
Göçmenler	19	39.800
İskandinavlar	21	41.800
Diğerleri	13	34.400

(*) 1 S KR. = ASD \$ 0,21 yaklaşık (1978).

Kaynak: İsveç Merkezi İstatistik Örgütü (SSB) (Jonung [1982], *a.g.e.*, s. 52).

veçli kadınlar daha az oranda işgücüne katılmakta ve çalışanların büyük bir kesimi de kısa süreli işlerde çalışmaktadır. İsveçli kadınların İsveçli erkeklerle göre düşük ücret almasının bir nedeni bu şekilde izah edilebilmektedir. Buna karşılık, İskandinav ülkelerinden gelen kadınların ücret düzeyi diğer göçmen işçilerden çok daha yüksektir. Finli kadınların gerek çalışma süresi, gerekse ücret düzeyi bakımından en fazla çalışan ve en fazla ücret alan göçmen grubu olduğu bilinmektedir. Yine Türk kadınlarının da içinde bulunduğu “diğerleri” grubunda yer alan Yugoslav kadın işçilerin özellikle imalat sanayiinde çalıştıkları ve görece olarak yüksek ücret aldıkları bilinmektedir. Türk kadınlarının ise büyük bir kesiminin temizlik işlerinde çalıştığı göz önünde tutulacak olursa, bu grubun ücret düzeyinin diğerlerine göre çok daha düşük olacağını tahmin etmek mümkündür.⁹³

Göçmen işçilerin, işgücü piyasasındaki konumlarını açıklayabi-

93 Haavio-Mannila, E., “The Level of Living of Immigrants in Sweden”, in: *Family and Position in the Swedish Society*, Municio, I. (ed.), Stockholm: Commission for Immigration Research, SPLIT Report, vol. II, 1981, s. 147-184.

TABLO 10
İşsizlik Oranları (1980) (%)

Erkekler	
Toplam işgücü	1,7
Göçmenler	3,9
Kadınlar	
Toplam işgücü	2,3
Göçmenler	4,2

Kaynak: İşgücü Araştırmaları, 1980 (Jonung [1982], *a.g.e.*, s. 48, T. 18).

lecek bir başka gösterge de (Tablo 10) göçmen işçiler arasındaki işsizlik oranları olmaktadır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi, göçmenlerin işsizlik oranı her iki cinsiyet için de daha yüksektir. Reinans'ın yaptığı bir çalışmaya göre göçmen işçiler arasında, özellikle genç yaş gruplarında işsizlik oranı yüksektir. Genç yaş grupları içinde de İsveç'te büyümüş olanlar için bu oran, yeni gelen gençlerinkinden daha düşüktür. Yine aynı çalışmanın sonuçlarına göre göçmen işçilerin iş arama süreleri İsveçlilerden daha yüksektir. İsveçliler için ortalama 15 hafta olan iş arama süresi, göçmen erkek işçilerde 17 haftaya, kadın işçilerde ise 20 haftaya çıkmaktadır.⁹⁴

Buraya kadar açıklanmaya çalışıldığı gibi İsveç'te göçmenler, hem çalıştıkları iş koşulları, hem aldıkları ücret hem de işsizlik durumları bakımından, birbirlerine göre farklılıkları olmasına karşın, yerli işgücüne göre daha düşük konumdadırlar. Bu durum, Castles ve Kosack'ın diğer Avrupa ülkelerindeki işçilerin konumlarıyla ilgili yaptıkları saptamalara tamamen uymaktadır (bkz. Birinci Bölüm). Bir önceki bölümde açıklamaya çalıştığımız bazı özelliklerinden dolayı diğer Avrupa ülkelerine göre İsveç'te çalışan yabancı işçilerin yaşam koşullarında refah toplumunun getirdiği birçok avantajın etkisi kesinlikle söz konusudur. Örneğin, yaygın çocuk bakım olanaklarının göçmenler için

⁹⁴ Reinans, S. A., *Utlanningarna Pa Arbetsmarknaden*, Stockholm: EIFO Report, no. 19, 1982.

de sağlanmış olması, ülkede konut açığının bulunmaması ve konut standartlarındaki yükseklik nedeniyle göçmenlerin de konut sıkıntılarının olmayışı, gelir dağılımının sübvansiyonlar aracılığıyla düzenlenmesi nedeniyle yerli-göçmen nüfusun yaşam düzeyi arasındaki farkın çok fazla olmayışı gibi, birçok ülkede görülmeyen refah olanaklarının göçmenlere de sağlanmış olduğu kesindir. Yine de, göçmenlerin, İsveç toplum yapısı içinde oldukça düşük konumda oldukları açıktır.

İSVEÇ'TE GÖÇMENLERİN MEKÂNSAL KONUMU VE TÜRKLER

Ülke Düzeyinde Göçmenlerin Dağılımı

İsveç, nüfusu az (8,3 milyon), buna karşılık kapsadığı alan oldukça büyük bir ülkedir. İsveç'in geç sanayileşmeye bağlı olarak, demografik dönüşüm sürecine de geç girdiği görülmektedir. 1921-1930 döneminde yıllık ortalama doğal nüfus artışı binde 5,4 iken, 1980'lere gelindiğinde bu oranın binde 0,4'e düştüğü ve nüfus artışının büyük ölçüde dış göçlerle sağlandığı bilinmektedir.

İsveç'in gittikçe yoğunlaşan, merkezîleşen ve karmaşıklaşan iş yapısı, yerleşme düzenini de doğal olarak tamamen değiştirmiştir. Firmaların büyümesi, gittikçe birbirlerine daha bağımlı hale gelmesi ve buna bağlı olarak yönetim, planlama, pazarlama, araştırma ve bilgi biriktirme gibi işlevlerin giderek artması, dolayısıyla hizmet sektörünün sanayiden daha fazla yeni iş olanağı yaratması, nüfusun bazı alanlara daha fazla yığılmasına neden olmuştur. 1880'lerde yüzde 80 olan kırsal nüfus, 1980'lerde yüzde 16'ya düşmüştür.⁹⁵

Oldukça planlı ve denetimli olarak gerçekleşen sanayileşmenin ilk dönemlerine göre ileri teknoloji ve daha büyük alan talep eden sanayi kuruluşlarının büyük kent merkezlerinin dışında yerleşebilmesi, büyük kent çevrelerinde göreceli olarak daha az nüfuslu bazı yerleşme-

95 Bu hızlı kentleşme sırasında ülkenin güney kesiminde bulunan kentsel alanlar nüfus kazanmış ve ülkenin kuzeyi önemli oranda nüfus kaybetmiştir. Daha çok yaşlı nüfusun yaşadığı kuzeydeki eski yerleşmeler tamamen boşalma tehlikesi göstermektedir.

lerin canlılığını sürdürmesine yardımcı olmuş, ancak, artan hizmet işlevleri nedeniyle bazı merkezlerin daha da büyümesi kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir.

İsveç'te halen resmî kayıtlara göre üç metropoliten kentin varlığı kabul edilmektedir. Bunlar, nüfus olarak dünyanın diğer metropoliten merkezleriyle karşılaştırılamayacak kadar küçük olmakla beraber, işlevleri itibariyle metropoliten merkezlerin niteliklerine sahiptir. İsveç plancılarının kabul ettikleri kıstaslara göre Malmö (453 bin), Göteborg (694 bin) ve Stockholm (1,5 milyon) üç metropoliten merkezdir. Bu üç merkez, 30 km çevresindeki bir milyondan fazla kişiye birincil merkez hizmetleri vermekte ve çevrelerindeki irili ufalı sanayi kentlerini denetim, yönetim ve eşgüdüm bakımından etkisi altında tutmaktadır.

Bu üç büyük kentin de nüfusunun büyük bir kesiminin hizmet sektöründe çalışıyor olması bu kentlerdeki işgücünün ortak yapısını gösterir. Ancak, Malmö ve Göteborg daha çok bölgesel merkez, buna karşılık Stockholm ulusal merkez niteliğini taşımaktadır. Bu üç büyük merkezin, yönetim denetim işlevlerini artırma süreçleri özellikle 1970'li yıllara kadar sürmüştür.⁹⁶

Stockholm merkezî yönetim örgütünün birçok bürosunun, sendikal örgütlerin üst yönetim merkezlerinin, basın-yayın organlarının, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren birçok iş örgütünün merkezlerinin ve bunun gibi diğer üst düzey yönetim ve denetim işlevlerinin yerleşmiş olduğu bir metropoliten merkez niteliğini taşımaktadır. 1965 yılında yapılan bir araştırmaya göre, araştırmacıların yüzde 70'i, danışmanların yüzde 45'i, sendika, siyasal parti, çeşitli derneklerde çalışan personelin ise yüzde 58'i Stockholm'de yaşamaktadır. İsveç

96 Örneğin İsveç'in önemli sanayi kentlerinden biri olan Norrköping'de 1930 yılında kentteki sanayi kuruluşlarının yüzde 91'inin yönetim büroları da bu kent merkezindeyken; 1987 yılına gelindiğinde bu yönetim bürolarının büyük bir kesiminin Stockholm'e taşındığı gözlenmiştir. 1967'de bu kentteki sanayi kuruluşlarının sadece yüzde 49'unun yönetim merkezleri bu kentte kalmıştır. Hagerstrand, T., "The National Settlement Pattern as Political Problem", *Plan International Habitat* 76, Stockholm: 1976, s. 45-56.

yönetim sistemi içinde yerel yönetimler, eğitim ve birçok refah devleti işlevlerini üstlendikleri için, kamu personelinin dağılımı daha yaygınlaşmış bir yapıyı yansıtmaktadır. Kaldı ki İsveç'te yıllardır uygulanan bölge planlaması çalışmaları aracılığıyla birçok kamu hizmetinin daha da yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Buna karşın yine de Stockholm'de İsveç'teki tüm kamu yöneticilerinin yüzde 30'u yaşamaktadır. Birinci ve ikinci derecede yöneticilerin ise yüzde 50'si Stockholm'dedir.⁹⁷

Uygulanan yaygınlaştırma politikalarına karşın, metropoliten merkez işlevlerinin yoğunlaşarak devam etmesi eğilimi nedeniyle, Stockholm, bir yandan çok nitelikli ve görel olarak daha yüksek ücret talep eden işgücüne, bir yandan da gelişen hizmet sektörünün yarattığı nitelikli olmayan işgücüne yeni iş olanakları yaratan bir kent olma özelliğini sürdürmektedir. 1970 sonrasında, özellikle, çok etkin çalışan haberleşme ve ulaşım sisteminin de yardımıyla birçok merkezî kamu örgütünün çevredeki kentlere ve özellikle nüfus kaybeden ve tamamen boşalma tehlikesi gösteren bazı kuzey kentlerine yerleştirilmesi kararı alınmış ve 40 kadar kamu kuruluşunun bu plan dahilinde bu kentlere taşınması gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında, eğitim örgütlerinin, özellikle yeni üniversitelerin, sağlık merkezlerinin de bu alanlarda kurulması sağlanmıştır. Sanayi kuruluşları için de özel teşvik tedbirleri getirilmiştir. Ayrıca üç metropoliten alanda yeni yatırım planlayan ya da mevcut işletmelerini genişletmeyi tasarlayan firmaların bu isteklerini gerçekleştirebilmeleri bazı formalitelere tâbi tutulmuştur.⁹⁸

Böyle bir genel yerleşme düzeni içinde göçmenlerin ülke düzeyinde dağılımları, büyük ölçüde kendilerine iş olanakları buldukları yerlere bağlı olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, İsveç'in göçmen kabul etmesi, büyük ölçüde, sanayide yerli işgücünün boşalttığı ya da hizmet sektörünün yapısı içinde oluşan niteliksiz işlerin karşılanması nedenine dayanmaktadır. Tablo 11'de İsveç'teki toplam nüfusun ve çeşitli göçmen gruplarının ülke düzeyine dağılımı karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

⁹⁷ Khakee (1979), *a.g.e.*, s. 44-45.

⁹⁸ Khakee (1979), *a.g.e.*, s. 53-54.

TABLO 11
İsveç'te Göçmen Gruplarının Mekânsal Dağılımı (%) 1981

	Toplam Nüfus	Tüm Göçmenler	Kuzey Ülkeleri	Diğerleri
Stockholm	18,4	36,2	33,3	40,0
Malmö	8,9	9,7	6,1	14,3
Göteborg	8,5	11,5	10,9	12,2
Üç büyük kent toplamı	35,8	57,4	50,3	66,5
Diğerleri	64,2	42,6	49,7	33,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

	Yunanlılar	Yugoslavlilar	Türkler
Stockholm	51,5	19,5	61,8
Malmö	8,2	26,7	5,6
Göteborg	6,8	15,9	11,1
Üç büyük kent toplamı	66,5	62,1	78,5
Diğerleri	33,5	37,9	21,5
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Tabeller Över Utlandska Medborgare, Utrikes Födda mm,
Stockholm: Statistiska Centralbyran, 1982.

Tablo 11'den de görüldüğü gibi, nüfusun genel dağılımı ile göçmen gruplarının genel dağılımı arasında oldukça önemli farklılıklar mevcuttur. İskandinav ülkelerinden gelen göçmenler –ki büyük bir çoğunluğunu Finlandiyalılar oluşturmaktadır– genel dağılıma en yakın dağılıma sahiptirler. Diğer göçmen grupları arasında yer alan ve çoğunluğunu sanayi işçilerinin oluşturduğu Yugoslavlilar, bu gruptan sonra en fazla yaygın dağılım gösteren göçmen grubudur. Ülke içinde en az yaygınlık gösteren Türklerin yüzde 60'ı aşan bir kesimi Stockholm'de yaşamaktadır.

Göçmenlerin ve özellikle Türklerin en yoğun olarak yerleştikleri alan olan Stockholm kenti içinde dağılımı incelemeye önce, bu kentin mekânsal özellikleri ve mekânsal yapısının değişimi kısaca incelemeyecektir.

Stockholm'un Mekânsal Yapısının Özellikleri, Değişimi ve Göçmenlerin Konumu

Stockholm Kentinin Mekânsal Yapısının Değişim Süreci

Eski Kent (Gamla Stan)

Stockholm'un yazılı tarihinin 13. yüzyılda kıtanın iç kesimlerindeki verimli tarım alanlarının ve zengin bakır ve demir madenlerinin bulunduğu alanları kontrol altında tutacak dar su yollarının üzerindeki adacığın bir kale ile donatılmasıyla başladığı bilinmektedir. Bu ada (Gamla Stan - Eski Kent), kıtanın iç kesimlerine su yoluyla ulaşımı mümkün kılan Malaren Gölü'nün ve buzulların çözülüp donmasıyla oluşan doğal kumul karayollarının (*esker*) başlangıcında bulunması nedeniyle, stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu adacığın elde tutulması, Baltık Denizi etrafındaki ticaretin denetim altında bulundurulması bakımından büyük önem taşımaktaydı. 13. yüzyılda bu adanın kuzeyine yaptırılan kalenin koruması altında, adanın iç kesimlerinde kentin büyümeye başladığı bilinmektedir. 14. yüzyıldan itibaren de bu adacık İsveç Krallığı'nın başkenti olmuştur. 16. yüzyıla kadar bu küçük ada üzerinde kurulu olan kent, ada çevresindeki kale duvarları, manastırı, az sayıda tüccarı ile bir ticaret kentidir. Kentin ilk büyümesi, İsveç Krallığı'nın bölgeyi (Baltık Denizi ve çevresini) denetim altına aldığı 17. yüzyıl ve sonrasına rastlar. 16. yüzyılda 8 bin nüfuslu olan bu adacığın 19. yüzyılın başında nüfusunun 100 bine ulaştığı bilinmektedir.⁹⁹

Gamla Stan, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, gittikçe yoğunlaşarak ve ada çevresi doldurularak büyümüş ve bankaları, gazete büroları, adliyesi, belediyesi, liman idarehaneleri, gemicilik şirketleri, alışveriş merkezi ile tüm merkez işlevlerini üstlenmiştir.

Kentte su sisteminin kuruluşu ve aydınlatma için gazın kullanılmaya başlaması 1860 yılına rastlar. Aynı yıllarda (1872) kentin kuzeyindeki ana karaya ilk trenin gelmesi merkez işlevlerini zaten taşıyamayacak durumda olan adadan, merkezin istasyon ve çevresine kay-

⁹⁹ Municipality of Stockholm, *Gamla Stan, Preservation and Renovation of the Old Town of Stockholm*, 1979.

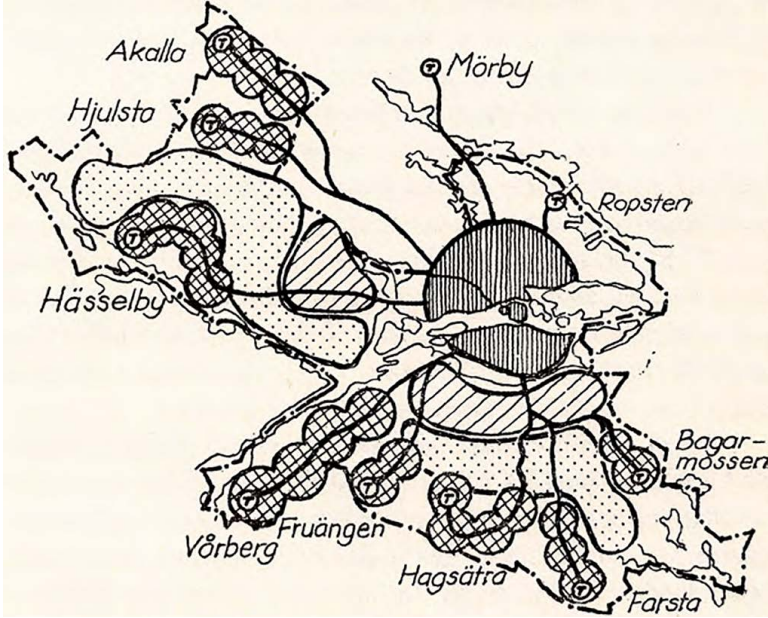
masına neden olmuş ve bir süre sonra tüm merkez işlevleri adayı terk ederek bugünkü yeni merkezin bulunduğu alana kaymıştır. Bugün Gamla Stan sadece turistik alan olarak yaşamaktadır ve merkezin tamamen dışında kalmıştır.

Sanayi Kentine Dönüşüm

Merkezin anakaraya taşınmasıyla birlikte kent hızla büyümeye devam etmiştir (Harita 1). Kentin batısı ve kuzey batısı demiryolu aksı boyunca daha çok sanayilerin ve işçi konutlarının geliştiği alan olmuştur. Buna karşılık, kentin doğusu ve kuzey doğusu, gerek tarımsal olarak elverişli alanlar olmamaları, gerekse deniz ulaşımına ve dolayısıyla liman faaliyetlerine elvermemeleri nedeniyle konut dışı faaliyetlerin gelişmediği alanlar olarak kalmıştır. Kent merkezinin doğusu (Östermalm), hem liman faaliyetlerinden hem de liman çevresinde oluşan irili ufaklı sanayilerin oluşturduğu olumsuz çevre koşullarından uzak olması nedeniyle, özellikle yeni zenginlerin, tüccarların, sanayicilerin oturduğu çok katlı apartman tipi konutların yapıldığı itibarlı konut alanları olarak gelişmiştir. Kentin bu doğu bölgesinin dış kesimleri, (Lidingö, Vaxholm, Danderyd) yine topografik olarak konut dışı faaliyetlere elverişli olmaması, buna karşın, adaları, gölleri ve tahrip olmamış doğal ortamı, olağanüstü cazip çevre koşullarına sahip olması nedeniyle, üst gelir gruplarının kentin merkezini terk etme süreci içinde gelişen ilk banliyöleşmenin başladığı alanlardır. Bu yeni banliyölere kurulan ve sadece burada oturan zengin işadamlarına ulaşım olanağı veren özel demiryolu hattı halen faaldir. Bu özel tren yolu hattı, kamuoyunda sürekli olarak tartışmalara neden olmasına karşın, kentin bütününe hizmet eden kamu ulaşım sistemine entegre edilmemiştir. Böylece kentin doğusu ve kuzeydoğusu en belirgin itibarlı alan olarak önemi sürdürmektedir.¹⁰⁰

100 Benzeri bir üst tabaka yerleşme türü Kiray'ın İzmir araştırmasında ortaya çıkarılmıştır. 19. yüzyılda İzmir'de yaşayan yabancı üst tabaka sermayedarları kent merkezine 40 km. uzaklıktaki "izole" banliyöye tıpkı Stockholm'deki gibi özel demiryolu bağlantısı ile ulaşmaktaydılar. Bkz. Kiray, M. B., *Örgütlemeyen Kent*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1972, s. 46-49.

HARİTA 1
Stockholm Belediyesi'nin Fiziksel Görünümü

- ⊞ İç Kent: Eski kent merkezi ve çevresi, 1880-1930 döneminde yapılmış olan beş-altı katlı binaların bulunduğu alan.
- ⊙ İç Banliyöler: Eski belediye sınırları içinde 1930-40 döneminde yapılmış olan üç katlı binaların bulunduğu alan.
- Yeşil Banliyöler: Eski tren ve tramvay yolları boyunca yapılmış olan tek katlı bahçeli konut alanları (1920 ve sonrası)
- Metro Banliyöleri: 1960 sonrası metro ile birlikte yapılan planlı yeni banliyö alanları

Kaynak: Traffic Planning in Stockholm, Stockholm City Streets and Traffic Administration, 1981, s. 3.

Sanayileşmenin ilk dönemlerinde (1870-1900) sanayiler irili ufaklı olarak kentin batı ve güney kesimlerinde, özellikle liman işlevlerinin yürütüldüğü kesimlere yakın olarak yerleşmişlerdir. Bu dönemdeki yığılma çevre kirliliğinin artması, -1900'lü yıllarda elektrik enerjisinin kullanılmaya başlaması ve özellikle demiryolu ulaşımının yaygınlaşmasıyla- ilk yayılma eğilimini göstermiş ve daha sonra yayılma

batı ve kuzeybatı yönüne doğru kaymıştır. Bu gelişme, 1900-1930 döneminde, büyüyen ve merkez dışına kaçan fabrikalar ve bu fabrikalar için yapılan işçi konutlarının yer aldığı, işçi ve sanayi banliyölerinin oluşmasının kaynağı olmuştur. Bu alanlar, halen, eski banliyöler (*older suburbs*) olarak adlandırılmaktadır.

Bugün ise kentin iyice yaygınlaşması nedeniyle kentin içinde kalmışlardır. Bu çok katlı işçi konut alanlarının dışında ise, aynı dönemlerde (1920), o sıralar çok gözde olan Howard'ın bahçe kentlerinden esinlenerek yapılmış olan, bahçeli konut alanları bir diğer banliyöleşme sürecidir.¹⁰¹ Kentin güney dış çemberinde yer alan bu banliyöler, yeni oluşan ve büyüyen üst-orta gelir gruplarının yerleştiği konut alanları olmuştur. Böylece kentin güney dış çemberi de ikinci itibarlı konut alanları olan bu banliyölerle çevrelenmiş ve kent topografyanın elverdiği ölçüde radyokonsantrik bir yapıya kavuşmuştur (Harita 1).

İsveçli coğrafyacı Sten De Geer, 1912 yılında yazdığı bir makalede bu yılların Stockholm'ünün kentiçi tramvay yolları ve yerel demiryolları boyunca yıldız biçiminde geliştiğini anlatmaktadır. Lunden, kentin gelişme modelinin Burgess'in çemberler modeline (*zonal model*) uygun olarak içten dışa doğru büyüme eğilimi gösterdiğini belirtmektedir. Ancak kent topografik yapısı nedeniyle¹⁰² bazı kesimleriyle Hoyt'un dilimler modeline (*sector model*) de uygunluk göstermektedir.¹⁰³

101 Howard E., *Garden Cities of Tomorrow* (1898) adlı kitabıyla gerek İngiltere'de, gerekse ABD planlama kuramı ve uygulamasında geniş etkiler yaratmış olan bir düşünürdür. Bugünkü banliyö yerleşmelerinin ve özellikle İngiltere'de uygulama alanı bulmuş olan; metropoliten kentlerin çevrelerinde yapılmış olan Yeni Kent uygulamalarının temelinde Howard'ın sanayileşme süreci içinde eski kent mekânlarında oluşan olumsuzluklara karşı geliştirdiği ütöpik kent düzenlemeleri düşünceleri yatmaktadır.

102 Lunden, T., *On Stockholm*, Stockholm: International Graduate School-University of Stockholm, First Draft, 1982; s. 43-44.

103 Burgess ve Hoyt, 1920-1930 dönemlerinde Amerikan metropoliten alanlarının gelişmelerini gözleyerek ve bu ampirik çalışmaların bulgularına dayanarak kent içi gelişme modelleri geliştirmişlerdir. Burgess, kentin merkezinde dış kesimlerine doğru açılan çemberler halinde kentin çeşitli kesimlerine yerleşen nüfusun toplumsal konumlarıyla, fiziksel ayrımlaşma dereceleri arasında ilişki kurmuştur. Burgess'e göre merkezden uzaklaştıkça kentsel alanlara yerleşen nüfusun konumu da yükselmektedir. Hoyt, aynı akademik çevreden gelen bir araştırmacı olarak Bur-

Örneğin sanayileşmenin ilk dönemlerinde irili ufaklı fabrikaların kirlettiği deniz ya da göl kıyısındaki bu alanda kentin batısındaki düşük gelir gruplarının ahşap yapıları da yer almaktaydı. Bunlar kentin düşük konumlu alanlarıydı. Daha sonra sanayilerin kentin iç kesimlerine kaymasıyla bu alan tamamen boşalmış ve sonradan da buralara üst gelir gruplarının villa tipi konut alanları yerleşmiştir.

Stockholm: İleri Sanayi Toplumunun Metropoliten Kenti

Kentin mekânsal değişme süreci içinde üçüncü önemli değişme, nüfus artışının en büyük hıza kavuştuğu, sanayide yapısal dönüşümün gerçekleştiği 1950-70 dönemine rastlamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, İsveç'te sanayi işgücünün en yüksek orana ulaştığı dönem 1950'li yıllardır. Bu tarihten sonra yapılan yatırımlar, büyük ölçüde sermaye-yoğun teknoloji kullanılmasına, dolayısıyla sanayiden büyük ölçüde işgücünün tasfiye edilmesine neden olmuş, buna karşılık hizmet sektörünü büyük bir hızla artırmıştır.

Kentin bu yeni yapıya uyum göstermesi ve ileri sanayi toplumunun gereklerine uygun olarak yeniden biçimlenmesi, oldukça kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir.

Kentin yeni yapıya kavuşturulması büyük ölçüde kent belediyesi, kamu ve sanayi kuruluşları ve ticaret kuruluşlarının aracılığıyla (odalar) özel sektörün ortak yatırımlarıyla gerçekleşmiştir. Bu yeni yapılaşmanın oluşması süreci içinde, özel ve kamu kuruluşlarının ilgililerinin odaklaştığı üç ana alan söz konusudur. Bunlar tahmin edileceği gibi, birbirini tamamlayan, birbiriyle iç içe girmiş kentsel yapının üç ayrı cephesini kapsamaktadır. Bunlardan birincisi, kentin yeni ulaşım sistemiyle donatılması ki bu sistem büyük ölçüde tren-metro ve karayolları şebekesini içermektedir.¹⁰⁴ Bir diğeri, gerek yeni teknolojiye uy-

gess'in bu modeline bazı katkılarda bulunmuş ve kentsel alanların niteliğine göre bazı durumlarda merkezden dışa doğru açılan dilimler halinde de fiziksel ve toplumsal ayrılaşmanın olabileceğini modeline ilave etmiştir.

104 Stockholm Metropoliten Alanı'nda raylı geniş bir metro ya da tren istasyonu ile çevredeki alanları birbirine bağlayan geniş bir otobüs sistemi vardır.

gun sanayilerin gerekse ortaya çıkan büyük konut açığının kapatılacağı yeni altkentlerin yapımı, sonuncusu ise, merkezin yeni gereksinimlere göre yeniden donatılması çalışmalarıdır. 1950-1970 döneminde sanayi yapısının transformasyonu ile atbaşı giden bu yeniden yapılanma süreci bir yönüyle yeni sanayi yapısına uygun bir kentsel biçimlenmeyi sağlarken, diğer yandan da bu yeniden biçimlenmenin getirdiği büyük altyapı yatırımları ve diğer büyük harcamalar nedeniyle bazı işkollarının, sanayi dallarının bazı hizmet sektörü firmalarının daha da büyümesine yardımcı olmuştur. 1950-1970 döneminde planlanan ve gerçekleştirilen bu büyük yatırımlar kamu ve özel sektördeki kuruluşlara yeni iş alanları açarken büyük ölçüde istihdamı artırıcı etki de yaratmıştır.

Planlı Altkentleşme Süreci

1960-1970 yılları arası, tüm İsveç'te, "on yılda bir milyon konut" kampanyasının yürütüldüğü yıllardır. Bu kampanya sırasında devlet, özel konut yapımını teşvik tedbirleriyle desteklemeye devam etmiş, ancak bunun yanında özellikle düşük gelir gruplarının yararlanacağı kiralık konut üretimini büyük ölçüde artırmayı hedeflemiştir. Bu dönemde Stockholm'de merkez belediyesinin henüz yapılaşmamış dış çevresinde ve çevredeki kırsal yerleşmelerin büyümesiyle oluşmuş belediyelerde yer almak üzere 250 bin konut üretilmiştir.

Büyük bir planlama başarısı olarak kabul edilen bu konut üretimi kampanyası ile üretilen konutlar, sadece konut açığını kapatmakla kalmamış, aynı zamanda nitelik değiştiren sanayiin yeniden yerleşmesine de olanak hazırlamıştır. Bu konutların üretilmesi sırasında, İngiltere'de geliştirilmiş bulunan "Yeni Kent" fikrinin etkilerini büyük ölçüde görmek mümkündür (bkz. dipnot 46). Yeni oluşturulan banliyö alanlarının büyük bir kesimi, sadece konut alanı olarak değil, aynı zamanda iş olanaklarına ve merkez işlevlerine de sahip olmak üzere planlanmışlardır. İsveç planlama yazınında ABC (Arbete-İş, Bostader-Konut ve Centrum-Merkez) banliyöleri olarak adlandırılan bu banliyölerin merkezleri, alt merkez olarak planlanmıştır. Merkez çevresin-

de çok katlı kiralık konut alanları, dış kesimlerinde ise daha üst gelir grupları için villa tipi özel mülk konut alanları yer almıştır. Yine bu banliyölerin çevrelerinde ise sanayi kuruluşları için altyapıları hazır alanlar ayrılmıştır.

ABC banliyöleri, genel olarak merkez belediyenin sınırları dışındaki alanlarda inşa edilmişler, ancak çok etkin tren, otobüs ya da metro bağlantısı ile merkezle ilişkilerinin kesintisiz olarak devamları sağlanmıştır. Böylece, bu altkentler hem düşük gelir grupları hem de orta gelir grupları için konut gereksinmesini sağlayan alanlar oldukları gibi, sanayiler için işyeri-konut ilişkisinin asgaride tutulabileceği bir yerleşme düzenini sağlamıştır.

ABC türü altkentlerin dışında, özellikle merkez belediye sınırları içinde, henüz geliştirilmemiş bazı alanlarda sadece konut gereksinmesinin karşılandığı mahallelerin yapımı da sürdürülmüştür.

Stockholm kenti içindeki bu altkentleşme süreci, kent merkezinin büyük ölçüde terk edilmesine neden olmuştur. Özellikle genç nüfus, kent dışındaki bu konut alanlarına kayarken, merkezin boşaldığı gözlenmiştir. Bu gelişmenin sonunda, merkez belediyesinin nüfusu bu dönemde 800 binden 670 bine düşmüştür. Bu düşüşün büyük bir kesimi içkent denilen merkezî iş alanı ve çevresindeki konut alanlarının boşalmasıyla gerçekleşmiştir. İçkentin nüfusu 1950 yılında 450 bin iken, 1970’te 240 bine düşmüştür ve içkentte kalan nüfusun yüzde 30’dan fazlası 67 yaş ve sonrası yaş grubundan oluşmuştur.¹⁰⁵

Merkezî İş Alanının Yenilenmesi

Kent dışındaki planlı altkentlerin yapımı hızla sürerken, kentin içinde ise eski merkezî iş alanının tamamen yenilendiği izlenmektedir. Stockholm Belediyesi, Ticaret Odası ve kamu ve özel büyük iş örgütlerinin işbirliği ile belediyenin 1967 yılında onayladığı plan doğrultusunda, eski merkezin ve gelişmesi beklenen alanın –ki yaklaşık 1,7 milyon metrekarelik bir alanı kapsamaktadır– yeni merkez işlevleriyle do-

¹⁰⁵ Ahlgren, B. ve Miller, T., “Conflict and Participation in a Renewal Process in Stockholm”, *Plan International Habitat 1976* içinde, Stockholm, 1976, s. 189-198.

natıldığı görülmektedir. Bu alanda yer alan ve korunmasına karar verilen binalar dışındaki tüm alan yıkılarak büyük bir yoğunluğa kavuşturulmuştur. Bu yeni plan doğrultusunda kent merkezi ile çevre banliyöleri arasındaki demiryolu ve metro bağlantıları için yerüstü ve yeraltı terminalleri, çok katlı yönetim binaları, alışveriş merkezleri, kültür faaliyetleri için yeni merkezler inşa edilerek, eski merkez tamamen yenilenmiştir.¹⁰⁶

İç Kentin Yenilenmesi

1970 yılı sonrası, büyük konut açığının kapanması sonucu, konut yapımı azalmış, buna karşılık kent merkezindeki eski konut alanlarının yenilenme süreci (*gentrification*) başlamıştır. Belediyenin genellikle özel mülk konutlarının yoğun olduğu bu alanlarda (yüzde 90'ı özel mülk) ya doğrudan satın alma ya da sahiplerine kredi vererek sürdürdüğü bu yenilenme çalışmaları sırasında, yılda ortalama 5 bin konut onarılmıştır. 1975 yılında merkez belediye sınırları içinde bulunan 372 bin konuttan 45 bininin standart altı konut olarak kabul edildiğini belediye ilgilileri belirtmektedir. Bu konutların standart dışı kabul edilmelerinin nedeni, ya içinde banyosunun olmayışı, ya binada merkezî ısıtma düzeninin olmayışı ya da akar sıcak suyunun bulunmamasıdır. Bu binaların yenilenmesi programa alınmıştır. Ayrıca belediye bu binalardan yüzde 18'ini onarmak üzere sahiplerinden satın almıştır. Bu yenilenmiş eski konut alanları, özellikle sanatçılar, aydınlar gibi kent dışındaki banliyölerin tekdüze yaşamının dışına çıkmak isteyen kimseler tarafından kullanılmaktadır.¹⁰⁷ Bütün yenilenme hareketlerinde gözlemlendiği gibi, daha önce yalnız yaşayan yaşlılar ya da düşük gelir grupları tarafından kullanılmakta olan bu tür konutların onarım sonrasında daha üst gelir grupları tarafından kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir.

106 Sanlqvist, N. ve Lygnell, U., *Renewal of the Central Business District in Stockholm*, Real Estate Department of the City of Stockholm, tarihsiz çoğaltma.

107 Svensson, E., *Housing Policy in Stockholm*, Bostadsbyran, 1977; Lygnell, U. ve Persson, K., *Information of Housing Renewal in Stockholm*, Stockholm Real Estate Department, 1978.

Burada kısaca özetlenmeye çalışıldığı gibi, 1960-70 yılları Stockholm'ün tamamen nitelik değiştirdiği bir dönemdir. Ekonomik genişlemeye bağlı olarak büyük imar faaliyetlerinin eski konut alanlarını da içine alacak şekilde gerçekleştirilmesi, konut açığının giderilmesini ve konut standartları bakımından oldukça yüksek bir düzeye ulaşılmasını sağlamıştır. Konut dağılımı ile ilgili olarak yapılan araştırmalar İsveç'te konut standartlarının dağılımının gelir dağılımından daha adil olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁸

Stockholm'de Göçmenlerin Konumu ve Türkler

Böyle bir yapılaşma içinde, aynı dönemde göç eden göçmenlerin yerleşmeleri ve kent içindeki dağılımları büyük ölçüde kent içindeki toplumsal tabakalaşma ve konut tipleri ilişkisine bağlı olmaktadır. Kent içinde konut standartları arasında büyük farklılıkların olmayışı ve hemen hemen her tür konut alanında ulaşım, okul, çocuk yuvası, alışveriş merkezleri gibi gereksinimlerin karşılanmış olması, ilk bakışta Stockholm'de toplumsal tabakalaşmaya göre mekânsal farklılaşmanın olmadığı izlenimi vermektedir. Ancak, konuya biraz daha ayrıntılı olarak bakıldığında, gelir dağılımının ve konut olanaklarının oldukça adil olduğu İsveç toplumunda da belirgin bir toplumsal ve fiziksel ayrımlaşma sürecinin oluştuğunu gözlemek mümkün olmaktadır.

Kentin üst gelir gruplarının, yöneticiler, sanayiciler, politikacıların, kentin doğusunda yer alan Lidingö, Vaxholm vb. gibi 1920'lerde oluşmuş olan altkentlere yerleşmiş olduklarına daha önce de işaret edilmişti. Bunun yanında, kentin merkezine yakın göl kıyısı boyunca bir şerit halinde kentin batısında da yeni bir üst gelir grubu aksının belirmiş olduğunu –ki burada sarayın yazlık konutu da bulunmaktadır– kısaca özetlemiştik. Özel konut sahipliğinin yüzde 90'a ulaştığı kent merkezi, yenilenme nedeniyle üst-orta gelir gruplarının, aydınların, sanatçıların iltifat ettiği, yeniden keşfedilmiş itibarlı alanlar olarak, düşük gelir gruplarını pek barındırmamaktadır.

¹⁰⁸ Holm, P. ve Harsman, B., "Distributional Aspects of Swedish Housing Policy", *Plan Habitat*, 1976 içinde, s. 16-21.

Kentin dışında yapılmış olan yeni altkentler ise gerek orta gelir gruplarının, gerekse düşük gelir gruplarının bir arada bulunduğu yeni kitlesel altkentler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu altkentler, genellikle, merkezlerinde yoğun kamu kiralık yapılarının bulunduğu, çevrelerinde ise tek katlı yeşil alanlarla çevrili villaların yer aldığı karmaşık bir yapıya sahip alanlardır. Bu yeni alanlarda, kat mülkiyetinin olmayışı nedeniyle, çok katlı binalar daha çok kiralık konutlar, tek katlı binalar ise mülk konutlarıdır. Kiralık konutlar, daha çok bekârların, henüz evsahibi olacak kadar birikimleri olmayan yeni evlilerin, yaşlılar ya da düşük gelir gruplarının yoğunlaştığı alanlar olarak ortaya çıkarken, tek katlı villalar ise yeni oluşan hizmet sektörünün ya da nitelikli sanayi işçilerinin konut alanları olarak belirginleşmiştir. Bu altkentlerin, konut standartları ve ulaşım olanakları yönünden, aralarında çok önemli farklılıkları bulunmamasına karşın, çevre koşullarına göre oluşmuş bir derecelenme söz konusudur. Göl kıyısında olmayan ya da hemen çevresinde orman ve yeşil alan olmayan altkentler, halen kentin görece olarak düşük konumlu yöreleridir. Bir sonraki bölümde de görüleceği gibi, izlenen konut politikasının sonucu olarak, bu alanlar kiralık kamu konutlarının da en çok yoğunlaştığı konut alanlarıdır. Orta ve düşük gelir gruplarının bir arada yaşadığı bu yeni tür altkentler arasında da doğal koşullara ve topografik özelliklere göre belirlenmiş bir hiyerarşi söz konusudur.

İç kentin çok kısa bir dönemde planlı olarak değişmeye uğraması ve yenilenmesi, bu alanlara düşük gelir gruplarının yoğunlaşarak yerleşmelerine imkân vermemiş, buna karşılık, düşük gelir gruplarının kentin çevresinde yeni yapılan ve kiralık kamu konutlarının yoğunlaştığı ve çevre koşulları bakımından kentin diğer kesimlerine göre daha az avantajlı alanlara yerleşmelerine neden olmuştur.

Tablo 12’de Stockholm metropoliten alanı içinde nüfusun belediyelere göre dağılımı, göçmen gruplarının dağılımıyla karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Stockholm metropoliten alanı içinde yirmiden fazla çevre belediyesi bulunmakla birlikte, bu belediyelerin bir kesiminde hemen hemen hiç göçmen yoktur. Örneğin kentin en itibarlı altkent

TABLO 12
Göçmen Gruplarının Büyük Stockholm'deki
Belediyelere Göre Dağılımı (%) 1981 Yılı

Belediyeler	Toplam Nüfus	Tüm Göçmenler	Kuzeyliler	Diğerleri
Botkyrka	5,1	11,1	10,0	12,4
Stockholm	42,1	36,2	29,9	42,7
Södertälje	5,2	8,9	10,9	6,8
Solna	3,2	3,5	2,5	4,6
Hanninge	3,9	5,0	5,6	4,3
Huddinge	4,4	6,0	6,0	6,0
Alt toplam	63,9	70,7	64,9	76,8
Diğer belediyeler	36,1	29,3	35,1	23,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

	Yunanlılar	Yugoslavlar	Türkler
Botkyrka	8,2	26,3	29,9
Stockholm	65,3	38,0	29,5
Södertälje	1,6	7,4	21,0
Solna	9,0	4,9	2,0
Hanninge	1,6	8,4	6,3
Huddinge	4,7	8,4	7,6
Alt toplam	90,4	93,4	96,3
Diğer belediyeler	9,6	6,6	3,7
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Tabeller Över Utlandska Medborgare, Utrikes Föddamm,
 Stockholm: Statiska Centralbyran, 1982.

alanları olan Lidingö, Danderyd, Vaxholm belediye sınırları içinde göçmen nüfusa rastlanmamaktadır. Buna karşılık Botkyrka, Södertälje gibi belediyelerde göçmen nüfus ağırlıklı olarak yer almaktadır. Stockholm merkez belediyesi de göçmenlerin yoğunlaştığı belediyelerden biridir. Göçmenlerin kent içindeki dağılımında önem kazanan belediyeler, Harita 2'de de görüldüğü gibi, kentin göl ya da deniz kıyısından uzakta olan kesimlerinde yer almaktadır ve bu alanlar, İsveç'e işçi göçünün arttığı 1960-70 sonrası inşa edilmiş yeni konut alanlarıdır.

HARİTA 2
Büyük Stockholm Alanındaki Belediyeler

Kaynak: Stockholm, Urban Environment, Stockholm Stadbyggnadskontor, 1972, s.8.

Tablo 12'den ayrıca, çeşitli göçmen gruplarının belediyeler arasındaki dağılımında da farklılıklar olduğu çıkarılabilir. Örneğin, Finlandiyalıların ağırlık taşıdığı kuzeyli göçmen gruplarının kent içindeki dağılımları, toplam nüfusun kent içindeki dağılımına en yakın bir dağılım gösterirken, Türk nüfusunun kent içindeki dağılımı en büyük farklılığı yansıtmaktadır. Türk nüfusunun yüzde 80'den fazlası üç belediyede yoğunlaşmıştır.

Aşağıdaki tabloda göçmen gruplarının gerek ülke, gerekse kent düzeyindeki dağılımlarının, toplam nüfusun dağılımı ile karşılaştırılması "benzemezlik derecesi" (*degree of dissimilarity*) endeksleriyle gösterilmektedir:

Benzemezlik derecesi endeksi, göçmen gruplarının dağılımı ülke ya da kent düzeyinde toplam nüfusun dağılımı ile hiçbir farklılık göstermemesi halinde 0, tamamen farklı olduğu durumda ise 100 değerine sahip olacaktır. Tabloda görüldüğü gibi, endeks değerleri, hem tüm göçmen gruplarının yerli nüfusa, hem de çeşitli göçmen gruplarının birbirlerine göre oldukça farklı bir şekilde dağılım gösterdiklerini ortaya çıkarmaktadır.

Gerek ülke gerekse kent düzeyindeki dağılımları en büyük farklılık gösteren göçmen grubu Türkler olmaktadır. Türklerin, bu beledi-

TABLO 13
Göçmen Gruplarının Ülke ve Kent Mekânı İçindeki Dağılımındaki
Benzemezlik Derecesi*

	İsveç	Stockholm Bölgesi
Tüm göçmenler	23	14
Kuzeyli göçmenler	18	15
Diğerleri	31	14
Yugoslavlilar	27	35
Yunanlılar	34	33
Türkler	47	48

(*) Benzemezlik derecesi $P_j = 1/2 P_{ij} - P_i$.

P_i = alanındaki toplam nüfusun oranı.

P_{ij} = i alanındaki j göçmen grubunun nüfusunun oranı.

ye sınırları içindeki çeşitli kesimlere dağılımları için de benzeri eğilimler vardır. Türkler, bu belediyelerin içinde de bazı alanlara yoğunlaşarak yerleşmektedirler. Bunun dışında İsveç'teki Türk nüfusu oldukça karmaşık bir yapı göstermektedir. Türklerin geliş biçimlerine ve toplumsal kökenlerine göre dağılımları hakkında, gözlemler dışında, elde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Södertälje alanının özellikle Süryani kökenli Türk göçmenlerinin yoğunlaşma alanı olduğu bilinmektedir. Botkyrka yoğunlaşma alanı ise daha çok kır kökenli göçmenlerin yoğunlaştığı alanlardan biridir.

Bundan sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız Rinkeby alanının içinde bulunduğu Stockholm merkez belediyesinde de, Türkler, belediye sınırları içinde eşit olarak dağılmamışlardır. Tablo 14'te Stockholm merkez belediyesi içinde yaşayan Türk nüfusunun dağılımlarının 1972 yılından bu yana gösterdiği değişme aktarılmaktadır.

Görüldüğü gibi, Kuzey Stockholm, sürekli olarak nüfus kazanarak kent içindeki en belirgin Türk yoğunlaşma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yoğunlaşma nedeniyle araştırmamız bakımından kentin diğer kesimlerinin görece önemi azalmıştır. Kuzey Stockholm içindeki en önemli göçmen yoğunlaşma alanı ise, kentteki Türk nüfusunun yüzde 66'sının yaşadığı Tensta-Rinkeby alanıdır.

Harita 3'te de görüldüğü gibi, Tensta-Rinkeby alanı, belediyenin kuzey dış kesiminde yer alan ve oldukça yakın bir dönemde yapılmış olan kiralık kamu konutlarının yoğunlaşmış bulunduğu bir konut alanıdır. Bu alanlarda yaşayan nüfusun yarıdan çoğunun göçmen ol-

TABLO 14
Stockholm Belediye Sınırları İçinde Yaşayan Türk Nüfusun
Kent İçinde Dağılımı (1972-1981) (%)

	1972	1979	1980	1981
İç kent	11,7	10,1	7,1	6,8
Güney Stockholm	25,9	23,5	20,8	20,5
Kuzey Stockholm	62,4	66,4	72,1	72,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

ması ve bölgenin sürekli olarak İsveçli nüfus kaybetmesi, bu alanın kent içindeki en önemli göçmen yoğunlaşma alanı olarak belirginleşmesine neden olmuştur. Bundan sonraki bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Rinkeby alanı ise İsveç kamuoyunda en çok ilgiyi çeken bir göçmen yoğunlaşma alanıdır.

İSVEÇ'TE KENTSEL AYRIMLAŞMA SÜRECİNİN ÖZELLİKLERİ VE GETTO OLUŞTURAN MEKANİZMALARIN İŞLEYİŞİ

İsveç, refahın kitlelere yayılabilmiş olması nedeniyle bir refah toplumu olarak kabul edilmektedir. Refahın yaygınlaşmış olması, göçmenlerin de bu olanaklardan yararlanabilmelerine zemin sağlamaktadır. Bu nedenle göçmenlerin yaşadığı alanlarla yerli nüfusun yaşadıkları alanlar arasında çok keskin bir şekilde algılanabilir farklılıklar görülmemektedir. Çok hızlı ve planlı bir kentsel dönüşüm süreci yaşandığından, diğer ülkelerde gözlenen içkent-altkent çelişkisi fazla açık değildir. Yine İsveç'teki altkentleşme sürecinde bazı farklılıkların olması nedeniyle, kendine özgü bir altkent yapılaşması ve dolayısıyla kendine özgü bir altkent yaşamı ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, İsveç konut piyasasının özellikleri, temel fiziksel koşullar bakımından önemli farklılıkların ilk bakışta ortaya çıkmasını engellemektedir. Yasal açıdan, yabancıların mülk edinmek için valiliklerden özel izin almaları zorunluluğu dışında, göçmenlerin ya da düşük gelir grubuna mensup olanların belirli bölgelerde yaşamalarını zorlayıcı herhangi bir ayrımcı uygulama yoktur. Yine de, kent içinde, bundan önceki kısımlarda görüldüğü üzere göçmenlerin yoğunlaştığı bazı alanlar mevcuttur. Bu alanların İsveç toplumunda oluşma süreçlerinin açıklanması için, getto oluşturma mekanizmalarının, segregasyon süreçleri açısından incelenmesi yararlı olacaktır. Gettolaşma mekanizmalarının bir diğerini oluşturan ve göçmenlerin bir arada yaşama eğilimleri ya da *iche kapanma eğilimleri* diye anılan süreç ise bundan sonraki bölümde ve sadece bu alanda yaşayan Türker için ele alınacaktır.

İsveç Konut Piyasasının Özellikleri

İsveç'te devletin konut piyasasına doğrudan müdahalesi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında başlamıştır. İsveç'in geç sanayileşmesi, düşük nüfus düzeyi ve bu yıllara kadar göç veren bir ülke olması, kentsel alanlara olan nüfus baskısının da birçok ülkeye göre daha az olmasına neden olmuştur. Yine de, 1946 sonrasında kadar, kentsel alanlarda önemli konut sıkıntısının olduğu, arsa spekülasyonu nedeniyle konut üretiminin sadece üst gelir grupları için yapılabildiği ve mevcut konut stokunun ise konfor düzeyi bakımından oldukça nitelsiz olduğu, konutla ilgili gelişmelerin ele alındığı birçok çalışmada belirtilmektedir.

Gerek İsveç hakkında genel bilgilerin verildiği, gerekse Stockholm kentinin mekânsal gelişmesiyle ilgili bilgilerin aktarıldığı bölümlerden anımsanacağı gibi, İsveç'te kentsel gelişme özellikle 1950 sonrasında ivme kazanmıştır. Kitleli altkentleşme süreci ise 1960 sonrasında başlamıştır.

1950 yılından sonra hızlanan kentleşme büyük ölçüde kamunun denetimi altında gerçekleştirilmiştir. Kamu müdahalesinde, özellikle yerel yönetimlere önemli görevler verilmiştir. 1950 yıllarında alınan birçok yasal önlemlerle yerel yönetimlere konut gereksinmesini karşılamak üzere uzun dönemli planlar yapma görevi yanında, arsa spekülasyonunu ve konut üretiminin kâr amacıyla yapılmasını önleyici önlemler alma yetkisi de verilmiştir. Bunun dışında, yerel yönetimlere, sadece planlama değil, uygulama aşamasında da büyük ölçüde aktif olmalarını sağlama amacıyla, bu yönetimlere konut üretim firmaları kurmaları olanağı verilmiştir.¹⁰⁹

Konut üretimine malî destek ise büyük ölçüde kamu konut fonu aracılığıyla yapılmıştır. Kamu konut fonu, hem yeni konut üretimi hem de mevcut konut stokunun yenilenmesi amacıyla kullanılmıştır. Fon, yapımcı firmalara sermaye garantisi sağlamış, düşük faiz oranı (% 4) ve elverişli ödeme planıyla kredi vermiştir. Bunun dışında, ka-

¹⁰⁹ Svensson, G., "Origins and Development of Housing Policy in Sweden", *Plan International Habitat*, içinde, Stockholm, 1976, s. 6-15.

mu, düşük gelir gruplarına, doğrudan kira yardımı yapmaya da bu dönemde başlamıştır.

Böylece yerel yönetimlerin ve merkezî yönetimin ortak destekleriyle, konut, kamunun doğrudan müdahale ettiği alanlardan biri haline gelmiştir. Yerel yönetimler, bu dönemde uyguladıkları etkin arsa politikasıyla, kentsel arsalar üzerindeki spekülatif gelişmeleri büyük ölçüde denetim altına almışlardır. Bunda konut fonlarının ancak belediyelerin sahip olduğu arsalar üzerinde geliştirilmiş olan projelere verilmesi koşulu da büyük rol oynamıştır. Bu zorunluluk, özel konut üretimini de büyük ölçüde denetim altında tutmuştur.¹¹⁰

Böylece, 1960'tan sonra üretilen konutların yüzde 80'inin belediyelerin sahip olduğu ve planladıkları alanlarda gerçekleşmesi sağlanabilmiştir.

1965 yılında kabul edilen bir yasayla, “on yılda bir milyon konut üretilmesi” görevi hükümete verilmiştir. İsveç kentlerinin büyük dönüşümü, bu kampanya sırasında gerçekleşmiştir. İsveç planlama yazınında “Bir Milyon Konut” kampanyası olarak geçen bu uygulama büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve kamu ağırlıklı bir konut piyasası oluşmuştur. Bu kampanya sırasında yapılan konutların yüzde 90'ı kamu konut fonundan yararlanmıştır. Üretilen konutların yüzde 40'ı yerel yönetimlere ait ve kâr amacı olmayan konut yapım firmaları tarafından yapılmıştır. 1945 yılında 2,1 milyon olan konut stoku 1970 yılında 3,8 milyona yükselmiştir. Yine 1945 yılında toplam konut stoku içinde yüzde 4 oranında olan kiralık kamu konutlarının oranı yerel yönetimlerin yaptığı yeni konutlarla yüzde 45'e yükselmiştir.¹¹¹

Bu dönemde, kiralık kamu konutlarının üretiminde büyük ölçüde artış görülmüştür. Kamu konutlarının ağırlıklı bir kesimi, hızla nüfus kazanmaya başlayan büyük kentlerin çevresindeki yeni altkentlerde oluşturulmuştur. Böylece kentin yeniden yapılanması hem kent-

110 Heimbürger, P., *Land Policy in Sweden*, Stockholm: Information to the UN Conference on Human Settlements Habitat, Ministry of Housing and Physical Planning, 1976, s. 9-10.

111 *Housing, Building and Planning in Sweden*, Stockholm, Ministry of Housing and Physical Planning, 1982, s. 78-79.

lerin artan konut gereksinmesini ortadan kaldırmaya yardımcı olmuş, hem de belediyeler tarafından geliştirilen bu yeni altkentlerde yeni kurulan sanayiler için altyapısı hazır yeni alanlar ortaya çıkarmıştır.

Daun, kiralık konut alanlarına ağırlık verilmesinin nedenlerini, o dönemde hane halklarının gelir düzeylerinin düşük olmasına ve özel konut talebi düzeyinin kamu desteği ile kurulan kamu ve özel konut üretim firmalarının rantabl kullanılabilmesine olanak verecek düzeyde olmamasına bağlamaktadır. 1950 yılında yapılan bir araştırma sonuçları, özel konut talep eden ailelerin oranının sadece yüzde 30 dolaylarında olduğunu göstermektedir. Bu ise, ileri teknolojiyi etkin olarak kullanması istenen konut üretim firmalarının ussal kullanımı için yetersiz kalmaktaydı.¹¹² Bir anlamda bu yeni kamu altkentleri, bütün bu firmalara iş olanağı da sağlamaktaydı.

1960'lı yıllarda yapılan bu büyük imar hareketleriyle, İsveç konut piyasasının mülkiyet yapısı tamamen değişmiştir. Diğer ileri sanayi toplumlarına göre, İsveç'in en çok sözü edilen farklılıklarından biri de budur. İsveç konut piyasasında kamu konutlarından sonra gelen en önemli konut stoku, özel mülk konutlardır. Bunlar toplam konut stokunun yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Özel konutların büyük bir çoğunluğu, eski kent alanlarında, kırsal alanlardadır. Bunun dışında, kentsel alanlarda, yeni üretilen sadece villa tipi konutların yer aldığı özel konut alanları da vardır. Ancak bu alanlar, yüksek gelir gruplarının oturduğu ve kentlerin en itibarlı kesimlerini oluşturan özel prestijli altkent alanlarıdır.¹¹³

Özel mülk olup da kiraya verilen konutların, konut stoku içindeki oranı ise yüzde 20 dolayındadır. Bu orana küçük mülk sahipleri de girmekle birlikte, kiraya verilen konutların çoğunluğunu konut üretimine girmiş olan büyük konut firmalarının sahip olduğu konutlar oluşturmaktadır. İsveç'teki kiralık özel konut piyasası, birçok ül-

112 Daun, A., *Why Do Swedish Suburbs Look the Way They Do?* Stockholm: Current Sweden, Swedish Institute, 1978, s. 3.

113 Lundqvist, L. J., *How Potent is the Welfare State?* Gävle: National Swedish Institute for Building Research, 1983, s. 20.

kede görüldüğü gibi tek tek kişilerin değil, büyük konut firmalarının elindedir.

İsveç'te diğer bir konut türü ise, kooperatif konutlardır. Bu konutlar da özel firmalar ya da kamu konut üretim firmaları tarafından üretilmektedir. Bu tür konutlar, kullanıcı bakımından, kira artışlarına ve evden çıkarılma endişesine karşı bir güvence anlamına gelmektedir. Ancak buradaki sistem oldukça değişik bir mülkiyet türünü ortaya çıkarmıştır. Kooperatif üyesi olanlar, konutların mülkiyetini elde etmemekte, ancak konutlarda oturma hakkını satın almaktadırlar. Bir anlamda, kooperatife üye olanlar, kâr amacı gütmeyen bir derneğe üye olmuş gibidirler. Kooperatifler, üyelerinin seçtiği organlar aracılığıyla yönetilmektedir. Bunların yönetimi, bakımı, onarımı ve mülkiyeti kooperatife ait olmaktadır. Ancak kullanıcıların, konutlarını, yine kooperatif aracılığıyla satma hakları vardır. İsveç'teki konut stokunun yüzde 15'ini bu tür konutlar oluşturmaktadır.

İsveç'teki konutların mülkiyet yapısı ile yapılaşma koşulları arasında da ilginç bir ilişki söz konusudur. Kat mülkiyeti olmadığı için özel mülk konutlar daha çok bir-iki katlı, bahçeli ya da sıra evlerden oluşmaktadır. Buna karşılık kiralık konutların büyük bir kesimi çok katlı yapılardan oluşmuştur. Bu nedenle, herhangi bir kentsel alana girildiğinde özel konut alanlarıyla kiralık konut alanları doğrudan doğruya binaların fiziksel özelliklerinden ayırt edilebilmektedir.

İsveç konut piyasasının özelliklerini Konut Bulma Kurumu (Bostadsförmedling) hakkında kısa bir bilgi vererek tamamlayalım. İsveç'te kiralık konutların dağıtımı işi belediyeler tarafından kurulmuş olan Konut Bulma Kurumu tarafından örgütlenmektedir. Gerek kamu gerekse özel kişi ya da firmalar boş olan konut birimlerini bu örgüte bildirmektedir. Ayrıca, konut sahipleri kiracılar için aradıkları nitelikleri bu kuruma bildirme hakkına sahiptir. Kiralık konut arayan kişiler de, aynı şekilde ne tür konut istediklerini, ödeme olanaklarını, aradıkları konutun konumunu bu kuruma bildirerek konut aramaktadır. Bu, bir anlamda, aracılık işinin kamu eliyle örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Bu kurumun yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde, yetkili-

ler, kurumun, ev sahibi kişi ve firmaların istekleri doğrultusunda kiracı bulma çabasında olduğunu, konut dağıtımında kurumun kendi geliştirdiği özel, müdahaleci bir konut politikasının olmadığını belirtmişlerdir. Özel ve kamu kiralık konut sahiplerinin kurumun bulduğu kiracıları reddetme hakkı vardır. Bu nedenle, kurum konut sahiplerinin istekleri doğrultusunda kiracı bulmak için özel çaba sarf etmektedir. Bu özel çabanın göçmen yoğunlaşma alanlarına etkileri bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.

İsveç Altkentlerinin Özellikleri ve Kentsel Ayrışma Süreci

Görüldüğü gibi, İsveç konut piyasası, mülkiyete göre farklılaşmış bir yapıya sahiptir. Özel mülk konutlar, yeni gelişme alanlarındaki villa tipi bahçeli konutlardan oluşmaktadır. Bu konutlar büyük ölçüde üst ve üst-orta gelir gruplarının konut alanlarıdır. Kiralık konutlar ise kamu ve özel konutlar olmak üzere iki kesime ayrılmıştır. Bunların büyük bir kesimi ise, yeni gelişen kentsel alanların çok katlı, yoğun ve içinde zaman zaman sanayi alanlarını da barındıran altkentlerini oluşturmaktadır. Kentlerin yeni gelişmiş alanlarında kiralık konutların mülkiyeti kamu ya da özel büyük firmalara aittir. Kiralık konutların dağıtımında ise yine bir başka örgüt, Konut Bulma Kurumu, önemli bir rol oynamaktadır. Bir diğer deyişle, İsveç konut piyasası da büyük ölçüde yoğunlaşma ve merkezîleşmenin boyutlarını aksettirmektedir.

Bu bölümde, böyle bir konut piyasası içinde kentlerde oluşan toplumsal tabakalaşmaya göre ayrışma süreci aktarılmaya çalışılacaktır. Üst gelir gruplarının, özel prestijli alanlara, kentsel değişimin hız kazandığı 1950'li yıllardan çok önce yerleştikleri daha önce de belirtilmişti. Bu nedenle burada yapılacak analizler, daha çok düşük ve orta gelir grupları için söz konusudur.

Bizim analizlerimize göre, İsveç kentlerinde, toplumsal ve kentsel ayrışma birbirinden farklı iki evreden geçilerek gerçekleşmiştir. Bu evrelerden birincisi, kentsel büyüme süreci ile toplumsal dönüşüm sürecinin bir arada yaşandığı 1950-70 dönemidir ki bu dönemin en belirgin özelliği, üretilen altkentlerde yaşayan nüfusun karmaşık bir

niteliğe sahip olmasıdır. Bu nedenle bu döneme biz, *Refah Toplumu Altkentleşmesi* adı verilmesini uygun gördük. İkinci evre ise 1970 sonrasında belirginleşen ve halen de sürmekte olan kentsel ayrımlaşma sürecinin yaşandığı dönemdir. Kentsel alan içinde, kentiçi devingenlik (*mobility*) yoluyla toplumsal tabakalaşmadaki konumları benzer olan grupların aynı alanlara yerleşmesi olarak özetlenebilecek olan bu ikinci dönemde ise, ayrılmış konut alanlarının belirginleştiği gözlemlenmektedir.

Refah Toplumu Altkentleri

1950-70 döneminde büyük ölçüde kamu desteği ile üretilen yeni banliyö alanları, özellikle Amerikan metropoliten alanlarında görülen ve büyük ölçüde araba sahipliğine dayanan bir ulaşım sisteminin getirdiği yaygın, az yoğun, tek katlı özel mülk konut alanlarına göre çok farklı bir nitelik taşımaktaydı. Stockholm kentinde planlanan altkentler, büyük ölçüde çok etkin bir kamu ulaşım sistemi ile kent merkezine bağlı, çok katlı, yoğun, kiralık konutların büyük ağırlık kazandıkları, alt merkez işlevlerini üstlenen ve çoğu zaman da çevresinde sanayi kuruluşlarının yer aldığı alanlar olarak belirginleşmişlerdir.

Bu nedenle İsveç'te, bu dönemde oluşan altkentler, gerek mülkiyet yapısı, gerekse fiziksel çevre bakımından birçok sanayi toplumunda gözlemlenen altkentlerden farklı olmuştur. Etkin bir kamu ulaşım sistemine bağlı konfor düzeyi yüksek, kira düzeyi düşük konut alanlarına başlangıçta oldukça heterojen bir nüfusun yerleşmesi, bu farklılığı daha da artırmıştır. Bu alanlara yerleşenler, hem kente yeni gelen İsveçliler, hem kentin nispeten eskimiş alanlarında kötü konut koşullarında yaşayan Stockholmlüler, hem de bir süre sonra bu ülkeye çalışmaya gelen göçmenler olmak üzere hemen hemen her gelir düzeyinden gruplar olmuştur.

Sanayi toplumlarının hemen hepsinde gözlenen fiziksel ve toplumsal ayrımlaşma sürecinden birinci bölümde söz edilmişti. İleri sanayi toplumlarının belirgin özelliklerinden biri de özellikle konut alanlarında gözlenen mesleğe, gelire, eğitim durumuna göre tabakalaşmış grupla-

rın, kentsel mekân içinde de belirli alanlarda yoğunlaşarak yerleşmeleri sürecidir. Stockholm kentinde ise bu olgu farklı gelişmiştir. Hızlı konut üretiminin gerçekleştiği ilk dönemlerde üst gelir gruplarının dışında hemen bütün gelir gruplarının konut sıkıntısı içinde olmaları ve kitlelerin alım gücünün henüz özel konut alımını gerçekleştirecek düzeyde olmayışı, bu yeni üretilen alanlara, başlangıçta her nitelikteki nüfusun karmaşık olarak yerleşmesine neden olmuştur. Bu banliyölerin karmaşık nüfus yapısı ve hızla artan konut standardı ve yaşam düzeyi, İsveç toplumunun refah toplumu olma özelliklerinden biri olarak algılanmıştır.

Gerçekten 1970'li yıllarda, İsveç, sanayi toplumları içinde, özel mülk konutlarının en düşük olduğu ülkelerden biri ve Rex ve Moore'un sözünü ettiği "konut sınıfları"nın oluşmadığı bir toplum olarak ilginç bir konumda bulunmaktaydı.¹¹⁴

Bu dönemlerde yapılan altkentler, gerek mülkiyet yapısı gerekse fiziksel çevre bakımından farklı bir kentsel ortam oluşturdukları gibi, farklı bir altkent yaşamının doğmasına da neden olmuşlardır. Amerikalı kentbilimci Popenoe'nin fiziksel çevrenin toplumsal yapıya etkilerini incelediği araştırmasında, biri Stockholm'de bir diğeri ise Philadelphia'da iki banliyöye ele alması, bu konu hakkında ilginç bazı noktaların yakalanmasına yardımcı olmuştur. Popenoe, araştırmasında, kamu eliyle üretilmiş olan, içinde yaşayanlara iş olanağı sağlayan, birçok sosyal hizmet işlevine ve ticarî işleve sahip olan bu konut alanlarını, kadınların iş hayatına katılma sürecine, çocukların toplumsallaşma sürecine, bu yörede yaşayan nüfusun kentle bütünleşmeleri derecelerine etkileri bakımından incelemekte ve bu alanlarda yaşayan nüfusun çevreleriyle ve kent bütünüyle daha uyumlu bir ilişki kurdukları sonucuna varmaktadır.¹¹⁵

Burada, Popenoe'nin incelediği iki altkentten bazı niteliklerinin aktarılmasında yarar görülmektedir. Bu yolla, hem İsveç'te bu dönem üretilen altkentlerin bazı nitelikleri gösterilebilecek, hem de tipik bir Ame-

114 Kemeney, J., "Forms of Tenure and Social Structure: A Comparison of Owning and Renting in Australia and Sweden", *The British Journal of Sociology*, c.9, no. 1, Mart 1978, s. 41-57.

115 Popenoe, D., *The Suburban Environment: Sweden and United States*, The University of Chicago Press, 1977.

rikan altkenti ile karşılaştırma olanağı bulunabilecektir. Popenoe'nin incelediği alan Amerika'nın birçok kentinde altkentler inşa etmiş olan bir özel yapım firmasının, Levittown'un ürettiği ve tümüyle tek katlı bahçeli özel konut alanlarının yer aldığı bir alandır. Stockholm'deki ise ilk kamu altkenti olan Vallingby'dir. Her iki alan da hemen hemen aynı miktar nüfusa sahiptir ve aynı dönemlerde inşa edilmiştir. Ancak, Levittown, büyük oranda sanayide çalışan işgücünün yerleştiği bir konut alanıyken, Vallingby, hem sanayi, hem de hizmet sektöründe çalışanların yaşadığı bir alandır. Vallingby'de yaşayanların yüzde 25'i Vallingby'de çalışmaktadır. Buna karşılık Levittown'da yaşayanların yüzde 95'i çalışmak için kentin başka alanlarına gitmektedir. Levittown'daki çalışanların yüzde 91'i, Vallingby'de çalışanların ise sadece yüzde 29'u işyerlerine gitmek için özel oto kullanmaktadır. Levittown'daki özel oto sahipliği oranı yüzde 99, buna karşılık Vallingby'de bu oran yüzde 40'tır.

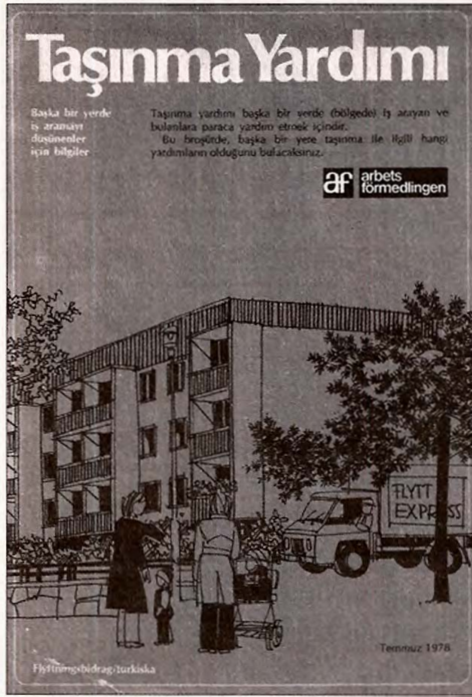
Vallingby örneğinde de görüldüğü gibi, Stockholm'de bu dönemlerde yapılmış olan altkent alanları başlangıçta gerek içinde yaşayanlara iş olanakları yaratması, gerekse başka alanlarda çalışanlara elverişli bir kamu ulaşım sistemi sunması bakımından hemen hemen her gelir grubunun yerleştiği ve bu arada düşük gelir gruplarının da yerleşebilecekleri alanlar olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak 1970 sonrası gelişmeler, bu "Refah Toplumu Altkentleri"nin nitelik değiştirmesine neden olmuştur.

1970 Sonrası Gelişmeler ve Kentsel Ayrışma Süreci

İsveç kentlerinin, içinde yaşayan nüfus bakımından gösterdiği bu karmaşık yapı, konut piyasasında ortaya çıkan yeni eğilimlerle değişmeye başlamıştır.

1970'li yılların ortalarına gelindiğinde konut üretim piyasasındaki kiralık konut talebinin doyma noktasına geldiği ve birçok kiralık kamu konutunun boş kaldığı gözlenmiştir. Örneğin 1975 yılında, yeni yapılan çok katlı kiralık konutların yüzde 20'sinin boş kaldığı belirtilmektedir. Bu tarihten sonra, kiralık konut üretimi büyük ölçüde durmuş ve konut üretim piyasasında o tarihe kadar fazla büyük bir yer tutmayan

İsveç gibi bir refah toplumunda, şehirlerde yaşayan nüfusun bileşiminde gözlenen değişimler, konut piyasasında da farklılaşmaya yol açarak yeni, eğilimlerin doğmasına neden oldu. Çok katlı büyük binalardaki kiralık konutlar giderek göçmen işçilerin taşınmasına açılırken, İsveçli aileler de "sakin" konutlara taşındı. İsveç'te taşınan ailelere yapılan taşınma yardımı hakkında bilgi veren bir broşür (1983).

sorunlu ailelerin yerleştiği alanlar olması birçok "normal" İsveçli ailenin bu alanları terk etmesine ve kendilerine ait, sakın konut alanlarına taşınmalarına neden olmuştur."¹¹⁸

özel tek katlı konut üretimi artmaya başlamıştır. 1972-81 döneminde üretilen konutların yüzde 70'i bu tür tek katlı, bahçeli mülk konutlar olmuştur.¹¹⁶

Konut talebindeki bu değişimin nedenleri genel olarak satınalma gücünün artmasına ve özellikle 1970'li yıllarda hızlanan enflasyon oranının tasarruf sahibi aileler için konut edinmeyi daha kârlı bir hale getirmiş olmasına bağlanmaktadır.¹¹⁷ Ayrıca kiralık konutların çok yüksek devir hızı nedeniyle, bakım-onarım giderlerinin artması ve konut kurumlarının kâr amacı gütmeseler bile, bu bakım onarım giderlerini kiralara aksettirmeleri, dolayısıyla kira giderlerinin artması da görece olarak kiralık konutların cazibesini azaltmıştır. Ayrıca, yine Daun'un yaptığı gözlemlere göre, "çok katlı kiralık konutların büyük ölçüde göçmenler ya da İsveçli olup da toplumsal olarak

¹¹⁶ Lundqvist, L. J. (1983), *a.g.e.*

¹¹⁷ Duan (1978), *a.g.e.*, s. 7.

¹¹⁸ Daun, A., "The Ideologic Dilemma of Housing Policy", *Plan International Habitat*, 1976, Stockholm; 1976, s. 21.

Görüldüğü gibi, İsveç konut piyasasında birçok etkenin bir araya gelişiyle, çok önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Özel konut talebinin artışı yanında ortaya çıkan bir başka eğilim de, kiralık konut piyasasında oluşan toplumsal segmentasyon sürecidir. 1950-60 döneminde oldukça heterojen bir yapıya sahip olan kiralık konut alanları, 1980'lere gelindiğinde çok farklı bir yapıya dönüşmüştür. Kiralık konutların kentiçi hareketliliğe ve yer değiştirmelere kolaylıkla imkân vermesi nedeniyle, birçok alanda gittikçe daha homojen grupların yerleştiği, toplumsal ve fiziksel segmentasyonun izlerini taşıyan alanların belirginleştiği gözlemlenmektedir.

Bu yer değiştirmelerin en belirginlerinden biri, az önce sözü edilen alım gücü yüksek grupların kentin çevresinde yeni yapılan ve daha çok Amerikan banliyölerini andıran, tek katlı, bahçeli ve özel oto sahipliğini büyük ölçüde zorunlu kılan yeni alanlara taşınmaları ve kiralık konutları gittikçe daha düşük gelir gruplarına terk etmeleri olmuştur.

Bir diğer yer değiştirme biçimi ise, özellikle düşük gelirli göçmen gruplarının yerleştiği kiralık konut alanlarında yaşayan İsveçli nüfusun, tıpkı Rinkeby'de gözlendiği gibi, bu alanları terk etmeleri ve bu alanların gittikçe daha fazla göçmen nüfusun yerleştiği alanlar olarak belirginleşmeleridir.

Bu alanlardan taşınan İsveçli aileler eğer yeterli satınalma gücüne sahiplerse, özel konutların bulunduğu alanlara yerleşmekte, eğer bu güce sahip değillerse, kiralık konut piyasası içinde yer alıp da bu tür nüfusu kendi alanlarına almamaya özen gösteren konut firmalarının bulunduğu bölgelere yerleşmektedir.

Gerçekten de kiralık konut piyasası içinde yer alan bazı konut firmaları, özellikle özel kiralık konut firmaları kendi konut alanlarının itibarını düşürecek nitelikteki nüfusu –düşük gelirli aileleri, göçmenleri ya da sorunlu aileleri– uygun kiracılar olarak görmemekte, bu tür aileleri reddetmektedir. Böylece bu tür konut alanları, kiralık konut piyasası içinde görece olarak itibarlı kiralık konutlar olarak nispeten daha yüksek gelirli ve statülü ailelerin yerleştikleri alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Böylece kiralık konutlar arasında da, önemli fiziksel farklılıklar olmasa bile, içinde yaşayan nüfusun niteliklerine göre değişen bir hiyerarşinin olduğu gözlemlenmektedir. Sonuç olarak İsveç'te de konutlar, sadece barınma gereksinmesini karşılamamakta, aynı zamanda toplumsal statünün bir göstergesi haline dönüşmüş bulunmaktadır.

İsveç konut piyasasında oluşan bu farklılaşma, özellikle göçmenlerin ve sorunlu ailelerin belirli alanlarda yoğunlaşmaları konusu İsveçli plancılar ve sosyal bilimciler tarafından tartışılmakta olan konuların başındadır. Diğer sanayi toplumlarında gözlemlenen konut farklılaşmasının bir benzerinin bu toplumda da ortaya çıkması, İsveç modeli ve refah toplumu tartışmalarına bu konunun da dahil edilmesine neden olmuştur.

Kamuoyunda, basında ve akademik çevrelerde özellikle göçmen yoğunlaşma alanlarının oluşmasına karşı gösterilen tepkiler sonucu, konut piyasasındaki ayrımcılığı önlemek üzere 1980 yılında yeni bir *Konut Dağıtım Yasası* çıkarılmıştır. Bu yasa ile özel konut firmalarının, göçmenleri ve diğer düşük toplumsal konumlu grupları kabul etmemelerinin önlenmesi ve böylece bu grupların kent içinde istedikleri alanlarda yerleşmeleri olanağının yaratılması amaçlanmaktadır.¹¹⁹

Kentsel alanlardaki kiralık konutlar da belediyelerin kurduğu Konut Bulma Kurumu (Bostadsförmedling) aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bu kurum, büyük ölçüde bağımsız karar vermemekte ve kiralık konut firmalarının istekleri doğrultusunda kiracı bulmaktadır. Kiralık konut sahiplerinin kurumun gösterdiği kiracıları reddetme haklarının olması ve özellikle düşük gelirli ve sorunlu aileleri kabul etmeme eğilimleri, bu kurumun işleyişini de büyük ölçüde etkilemiştir. Reddetme olasılığının yüksek olduğu gerekçesiyle, kurum, konut dağıtımında büyük ölçüde seçici bir politika uygular hale gelmiş ve bu da konut alanlarındaki ayrımlaşma sürecini hızlandırmıştır.

1980 yılında çıkarılan yasa, belediyelere özel firmaların kurumun gösterdiği kiracıları reddetmeleri halinde bu konutları kendi ad-

119 Wiktorin, M., "Housing Policy and Disadvantaged Groups in Sweden", *International Journal of Urban and Regional Research*, June 1982, s. 246-256.

larına tahsis ettirme ve bu konut birimlerini uygun gördükleri kiracı-lara kendi garantileri altında kiraya verme yetkisini getirmiştir. Bu yol-la, konut dağıtım mekanizmasında oluşan ayrımcı uygulamalara son verileceği, göçmen ailelerinin ve diğer sorunlu ailelerin istedikleri ko-nutlara yerleşebilecekleri düşünülmüştür.

Ancak, Wiktorin'in yaptığı inceleme sonuçlarına göre, yasanın çıktığı tarihten incelemenin yapıldığı 1982 yılına kadar, özellikle göç-menler konusunda hiçbir olumlu gelişmenin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Wiktorin, yasanın sadece bazı belediyelerce daha çok yaşlı-ların, merkezî alanlardaki konut birimlerine yerleştirilmesi amacıyla kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca Wiktorin, bu yasanın tümüyle amacına uygun olarak uygulanması halinde ise, özel konut kiralama işinin enformel kanallara kayabileceğine işaret etmekte, İsveç'in de di-ğer Batı Avrupa ülkeleri gibi farklılaşmış ve ayrımlaşmış bir konut ya-pısına sahip olma yönünde hızla değiştiğini vurgulamaktadır.¹²⁰

Böylece 1970 yılından bu yana oluşan gelişmeler, kentsel konut alanlarında ve Stockholm'de toplumsal tabakalaşmaya göre farklılaş-mış konut alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

¹²⁰ Wiktorin (1982), *a.g.e.*, s. 253.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR REFAH TOPLUMU GETTOSU: RINKEBY

Rinkeby, halen oranın Türk sakinleri için “Bizim Köy”, buna karşılık herhangi bir İsveçli için ise “Karakafalıların Yaşadığı Yer” (Svartkalles) ya da Türk Köyü (Turkeby) olarak tanınmaktadır. Birçokları için ise Rinkeby “Betongetto”dur. Bir diğer yönüyle, Rinkeby, içinde yaşayanlar ve özellikle Türkler için özledikleri ya da tanıdıkları köylerinin yerini almış ve bu yabancı dünyada sığındıkları bir mekân anlamına gelirken, bu alanın dışında yaşayan İsveçliler için “yabancıların, başka türlü yaşadıkları” ve içinde yaşamasalar bile hakkında peşin hükümlü oldukları bir alan olarak tanımlanmaktadır.

İsveç toplumundaki getto oluşturma mekanizmalarını somut olarak inceleyeceğimiz Rinkeby alanı ile ilgili bilgileri bu bölümden sonra ayrıntılı olarak aktarmaya başlayacağız. Bu amaçla, bu bölümde önce Rinkeby’nin planlama ve yapım öyküsü anlatılacak ve daha sonra bu alanda oluşan fiziksel çevre ile ilgili bilgiler verilecektir. Planlı bir ortamda oluşan gettolaşma sürecinin ilginç bir örneği olan Rinkeby’nin, planlama aşamasından sonra beklenmedik gelişmeler nedeniyle göçmen yoğunlaşma alanı haline gelişinin, hem fiziksel çevreye hem de toplumsal yaşama olan etkileri, bu alana yerleşen yeni işlevler

ve bu alanda yaşayan nüfusun özellikleri açısından verilmeye çalışılacaktır.

RINKEBY ALANININ PLANLAMASI VE FİZİKSEL ÇEVRE

Rinkeby, Stockholm kent merkezine 12 kilometre uzaklıktadır ve merkez belediyesinin en son gerçekleştirdiği kiralık konut alanlarından biri olan Tensta Konut Kompleksi'ne dahildir. 1950 yıllarında hızlanan göç nedeniyle, Stockholm kenti içinde doğan konut açığına çözüm arayan belediye, yapılanmaya elverişli alan sıkıntısı çekmiştir. Belediye sınırları içindeki kentsel alanın büyük bir kısmı yapılanmış olduğu için, belediye, kendi sınırları dışındaki alanlarda da yer aramaya başlamış ve Järnafalter'de bulunan askerî talim alanının satın alınmasına karar vermiştir.¹²¹ Böylece, bu dönemdeki gelişmeler, daha çok kentin dış kesimlerindeki ve kent merkezine 20-30 kilometre uzaklıktaki yeni alt-kentlerde olmuştur.

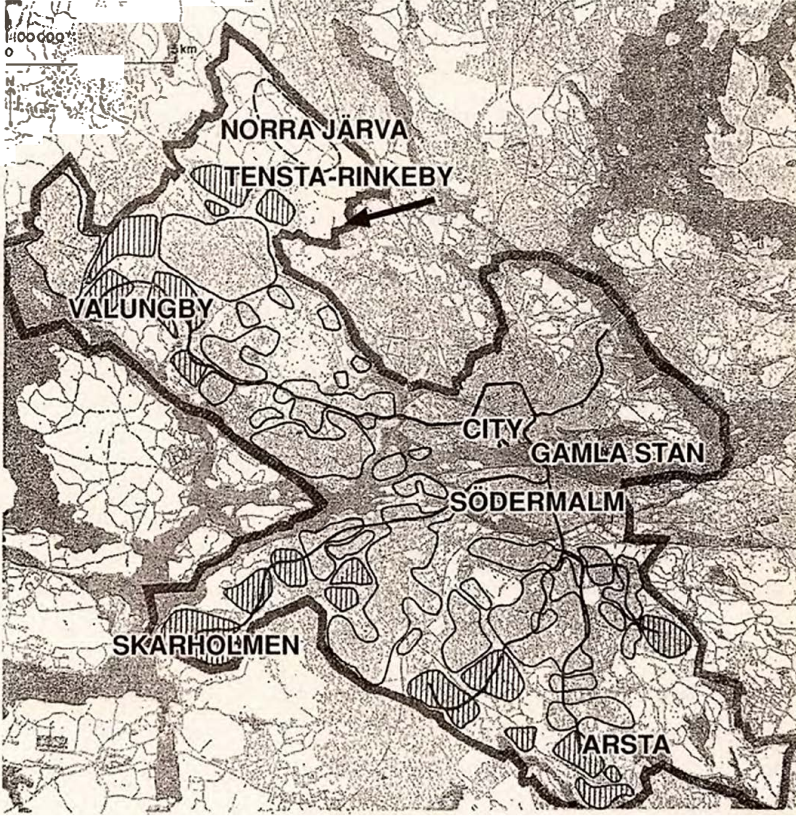
Harita 3'ün de incelenmesiyle görüleceği gibi Tensta bölgesi ile planlama ve yapım çalışmaları 1970'li yıllarda gerçekleşen Kista konut alanları 1960'lı yılların başında merkez belediye sınırları içine dahil olmuşlardır. Bu alanlar, daha çok kent içinde konut sıkıntısı çeken düşük gelir gruplarının konut gereksinmesini karşılamak üzere tasarlanmış alanlardır. Ayrıca oldukça geç geliştirildiği için, daha önceki deneyimlerin ışığında özen gösterilerek planlanmış ve bu niteliğiyle İsveç planlama yazınına iyi tasarlanmış konut alanı olarak geçmiştir.

Rinkeby Alanının Planlaması ve Yapım Sürecindeki Gelişmeler

Rinkeby'nin İsveççe kelime anlamı "savaşçı köyü"dür. Järnafalter'in 1900'lü yıllarda askerî bölge haline getirilmesinden önce, bu alanda, birkaç kırsal yerleşmenin bulunduğu bilinmektedir. Rinkeby de 10. yüzyıldan bu tarihe kadar varlığını sürdürmüş bu kırsal yerleşmelerden biridir. Bu alanda yer alan kilise Stockholm'ün en eski kiliselerindendir. Kiliseye bitişik kule, bu eski sınır köyünün özellikle savaş yıllarında gö-

121 Lunden, T. (1982), *a.g.e.*, s. 65.

HARİTA 3
1971 Yılında Stockholm Belediyesi

- Stockholm Belediye sınırı
1950 sonrası yapılan kentsel alanlar
Metro hattı

Kaynak: Stockholm-Urban Environment, Stockholm Stadbyggnadskontor, 1972, s.13.

zetleme işlevini üstlendiğini de göstermektedir.¹²² Buradaki köy yerleşmesi, yel değirmenleri, kilise ve okul binaları, bölgenin askerî alan haline gelmesinden sonra yıkılmamış ve askerî amaçlarla kullanılmıştır.

Bu alanın belediye tarafından satın alınmasından sonra planlama çalışmaları başlamış ve plan 1964 yılında belediye meclisince onaylanmıştır. Belediye, bu alan için hazırlanmış olan planının ilkelelerini şöyle tanıtmaktadır:

Burada amaç, yepyeni bir uydu-kent ortamı yaratmaktır. Bu kentsel ortamda yoğunluk ve geometrik düzen, yeşil alanlar ve açık alanlarla oluşturulacak sükûnetin bir bileşimi olacaktır. *Yoğunluk*, metro, okullar ve merkezlerde yer alacak ticaret faaliyetleri açısından gerekli nüfusu sağlamak için istenmektedir. Bunun yanında yaşam koşullarındaki yükselmeyle birlikte daha da çok talep edilen açık alanlar ve yeşil alanlar da yer almalıydı. Bu nedenle dış mekânların planlamasına özel önem verilmiştir. Bu da, büyük ölçüde, okullara ve merkeze ulaşacak yaya yollarının trafikten arındırılması, her komşuluk birimi için oyun bahçelerinin ve spor alanlarının planlanmasıyla sağlanacaktır. Burada, yaya ve motorlu araç trafiğinin birbirini kesmeden çözümlenebilmiş olması, bu alanın daha önce planlanmış olan altkent alanlarına göre önemli bir üstünlük kazanmasına neden olmuştur.¹²³

Görüldüğü gibi, planlama aşamasında bu alana göçmenlerin yerleşebileceği tahmin edilmemektedir ve alan, tamamen İsveçli nüfusun aile yapısı, tüketim örüntüsü ve diğer hizmet gereksinmelerine uygun olarak planlanmıştır.

Projenin uygulanmasına 1965 yılında başlanmıştır. Yapım faaliyetlerine daha çok belediyeye ait yapım firmaları katılmıştır. İnşaat için gerekli altyapının tamamlanmasından sonra planın uygulama aşamasındaki öncelikler, bu alanın göçmen yerleşme alanı haline dönüşmesinin ilk adımlarının atılmasına neden olmuştur. O dönemde bele-

122 *Tensta-Rinkeby Değişmekte*, Information Stockholm, 1979 (belediyenin hazırladığı bölgeyi tanıttıcı serginin Türkçe açıklama bülteni).

123 *Stockholm-Urban Environment*, Stockholms Stadsbyggnadskontor, 1972, s. 75.

diye, her ne pahasına olursa olsun önceliği konutların yapımının tamamlanıp kullanıma açılmasına vermiştir.¹²⁴ Konut yapım firmaları, bu nedenle ticaret merkezinden önce, konutları hızla üretmeye başlamışlardır. Raylı yapım sistemi ile prefabrik olarak inşa edilen konutların kullanıma hemen hazır hale gelmeleri ve bu konutlara yerleşmenin hemen başlatılması, bu alana yerleşecek nüfusun niteliğini büyük ölçüde etkilemiştir. İnşaat bir taraftan sürerken, yapımı tamamlanan binalara nüfusun yerleşmesi devam etmiştir. Yapım başladıktan iki yıl sonra buraya ilk aileler yerleşmiştir. Buna karşılık yapım, metro bağlantısının kurulduğu 1975 yılına kadar sürmüştür.

Bu alan, birçok olumsuzlukları nedeniyle –alışveriş olanakları, kamu hizmetleri, okul, ulaşım vb. hizmetlerinin olmayışı gibi– kent içinde konforu kötü de olsa bu tür hizmetlerle donatılmış alanlarda yaşayan İsveçliler için pek cazip görülmemiştir. Bu nedenle bu alana ilk yerleşenler, daha çok zor durumdakiler –kente yeni gelen İsveçliler ya da göçmenler– olmuştur.

Rinkeby alanının planlandığı ve yapımının sürdürüldüğü yıllar İsveç’e işçi göçünün de sürdüğü yıllardır. Bu döneme ait ve göçmenlerin hangi alanlara yerleştiklerini gösterir bir çalışma elde mevcut değildir. Ancak çeşitli kuruluşlarla yapılan görüşmelerden ve bundan sonraki bölümde sunulacak olan saha çalışması sonuçlarından anlaşıldığına göre, bu dönemde gelen Türk işçiler çoğunlukla arkadaşları ya da akrabalarıyla paylaştıkları odalarda ve çoğu zaman yüksek kiralar ödeyerek kalmışlardır. Henüz kent merkezindeki yenilenme faaliyetinin başlamadığı bu dönemlerde, bu odalar ya kent merkezi çevresindeki otellerde ya da kent merkezinin dışındaki ilk çemberi oluşturan eski banliyö alanlarının nispeten yıpranmış konutlarında yer almaktaydı. Özellikle eski konutlar, sahipleri tarafından oda oda kiraya verilmekteydi. Bu çok elverişsiz konutlarda bile yer bulmak, yeni gelen yabancı işçilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri olmaktaydı.

124 Lunden, T. (1982), *a.g.e.*, s. 65.

Bu nedenle yerleşik Stockholmlüler için sorun olan konular, göçmenler açısından fazla önem taşımamaktaydı. Bu bölge, gerek konutların standardı, gerek kira düzeyleri, gerekse kamu eliyle kiraya verilmesi gibi birçok nedenle göçmenlerin beklentilerinin çok üstündeydi. Ayrıca birçok işçi için ailelerini de getirebilme olanağı doğmuştu.

İsveçliler için ise bu alana göçmenlerin aileleriyle birlikte yerleşmeleri ve alışılmış hizmetlerin aksaması gibi konular, bölge için olumsuz bir önyargının oluşmasına neden olmuştur. Lunden bu sürecin kamuoyundaki etkilerini şöyle açıklamaktadır:

Bu alanlarda oluşan olumsuzluklar, büyük ölçüde önceliklerin zamanlanmasından doğmuştur. Bu durum, geçici bile olsa bölge için kalıcı bir olumsuz gelişme sürecinin doğmasına neden olmuştur. Özellikle de basının bu olumsuzluklar üzerinde fazlasıyla durması bu süreci hızlandırmış ve Tensta-Rinkeby hakkında kamuoyunda olumsuz bir imajın doğmasına ve İsveçlilerin bu bölgede yerleşmekten kaçınmasına neden olmuştur.¹²⁵

Yapım süreci için bölgede gerçekleşen beklenmedik gelişmeler, zamanla daha da pekişecek olan olumsuz bir imajın kamuoyunda yerleşmesinin ve bu alanın gettolaşma sürecinin başlangıcı olmuştur.

Rinkeby'de Fiziksel Çevre

Rinkeby, toplam olarak 11 bin konut kapasiteli Tensta konut kompleksinin 5356 birimlik bir kesimini oluşturmaktadır. Harita 4'te görüldüğü gibi tüm alan içinde üç metro istasyonu ve bu üç istasyonun açıldığı meydanlarda yerel ticaret ve hizmet birimlerinin bulunduğu merkezler (Rinkeby, Tensta, Hjulsta) yer almaktadır. Bu merkezler arasında metro dışında kentiçi ulaşımında önemli bir tamamlayıcı rolü olan otobüs bağlantısı vardır. Ayrıca bütün bu alanların birbirlerinden uzaklıkları 10'ar dakikalık yürüme mesafesi içindedir. Rinkeby-Tensta arasında bulunan Spanga Kilisesi ve çevresindeki yeşil alan Rin-

125 T. Lunden (1982), *a.g.e.*, s. 67.

keby'nin diğer kesimlerden ayrı bir birim olarak gelişmesine neden olmuştur.

Bu üç merkezden Tensta, tüm alana hizmet verecek bir merkez olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle Tensta'nın merkezi diğer iki merkezden daha büyüktür. Bazı hizmet büroları burada yer aldığı gibi ticarî işlevler için de bu alanda daha çok yer ayrılmıştır. Örneğin kapalı yüzme havuzu ve spor salonu bu alandadır. Yine devletin tekel içki satış mağazası (Systembolaget) Tensta merkezinde yer almaktadır. Bu alan içinde planlanan lise binası da Tensta'da yer alacaktır. Başlangıçta, sosyal hizmet bürosu gibi bazı kamu hizmet birimlerinin merkezlerinin de Tensta'da yer aldığı, ancak bölgede bu umulmadık gelişmeler olunca bu hizmet bürolarının Rinkeby'de de açıldığı bilinmektedir. Bu beklenmedik gelişmelerin planlı gelişmeye etkilerini bundan sonraki bölümde ele alacağız.

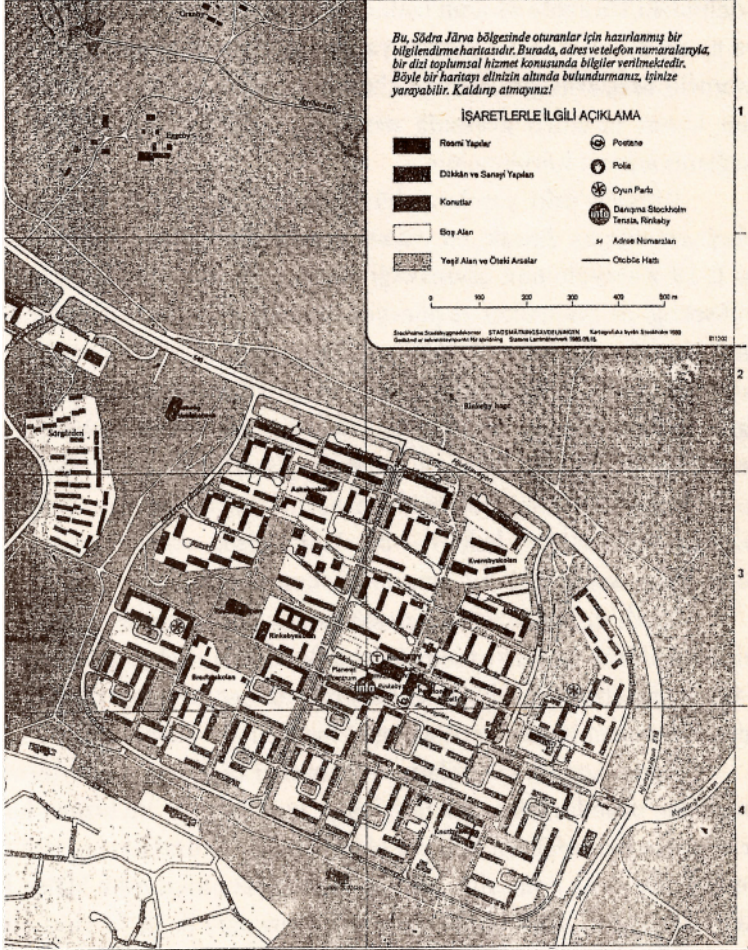
Rinkeby'nin merkezi, metronun açıldığı 1975 yılından bu yana yaklaşık her yirmi dakikada bir kalkan hızlı bir metro sistemi ile kent merkezine bağlanmıştır. Bunun yanında otobüs sistemi daha çok Rinkeby'yi yakın çevresiyle ve metro bağlantısının olmadığı alanlarla birleştirmektedir. Böylece Rinkeby, hem kent merkeziyle, hem çevrede yer alan sanayi alanlarıyla, hem de üniversiteyle sürekli ulaşım bağlantısının bulunduğu bir ulaşım sistemi içinde yer almaktadır. Hemen yakınındaki Tensta'yla 10 dakikalık bir yürüme mesafesi içindedir. Ayrıca otobüs ve metro bağlantısı da 5-7 dakikalık bir yolculukla Rinkeby'yi Tensta'ya bağlamaktadır.

Toplam 15 bin kişi için tasarlanmış olan bu alan daha çok uydu kent niteliği taşımaktadır. Bu nedenle günlük gereksinimlerin karşılanacağı işlevlerden başka işyeri tasarlanmamıştır. Metro istasyonunun bulunduğu Rinkeby Meydanı (Rinkeby Centrum), konut birimlerinden en fazla 500 metre uzaklıktaki merkezî bir konumda yer almaktadır. Rinkeby alanının tüm çevresini kuşatan (ring) karayolu ve alanı kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde kesen karayolları alanın tümünün motorlu araç bağlantısına eşit uzaklıkta olmasını sağlamaktadır (Harita 5).

HARİTA 5 Rinkeby Alanı

Türkçe-Türkiska

TENSTA-HJULSTA-RINKEBY A-Z

Kaynak: Stadsmatningavdelningen, Stockholm Stadbyggnadskontor, 1980 (Tensta-Rinkeby için özel Türkçe baskı).

Rinkeby'nin kuzeyinden geçen karayolu aynı zamanda şehirlerarası (E-18) karayolunu oluşturmaktadır. Kuzey-güney yönündeki karayolu aksı, hem otobüs güzergâhını oluşturmakta, hem de merkeze, Rinkeby Centrum'a karayoluyla ulaşımı mümkün kılmaktadır. Oto parkları alanın ana girişlerinde ve merkezi batısındaki kuzey-güney yönündeki karayolu aksının üstünde yer almaktadır. Konut alanlarına ve merkeze, polis, cankurtaran ya da sakat servis araçlarının dışında motorlu araçların girmesi yasaklanmıştır. Merkezdeki meydanla, bütün konut birimleri arasında motorlu araçlardan arındırılmış yaya bağlantı sistemi kurulmuştur.

Rinkeby'deki yapıların büyük çoğunluğunu çok katlı yapılar oluşturmaktadır. Ancak, en yüksek yapılar altı katlıdır. Kuzeyden yani E-18 Karayolu'nun çevrelediği alandan güneye inildikçe yapıların yüksekliği de azalmakta ve güneyde özellikle güneybatıda iki kata kadar düşmektedir. Rinkeby'deki yapıların yüzde 60'ı belediyeye ait firmaların kiralık konutlarıdır. Geriye kalan yüzde 40 oranındaki binaların mülkiyeti ise ya özel kiralık konut firmalarına ya da kooperatiflere aittir. Bu binalar daha çok güney ve güneybatıda yer alarak, gerek E-18 Karayolu'nun gürültüsünden uzakta kalan, gerekse Tensta'yla birleşen yeşil alanlara bakan ve bu alanda görelî olarak daha iyi çevre koşullarına sahip olan bir konum kazanmışlardır.

Merkez, gerek ticarî gerekse kamu hizmetlerinin yoğunlaştığı bir alan olarak önem kazanmaktadır. Bu alanda özel ya da kooperatif satış mağazaları, sosyal hizmet bürosu, ana-çocuk sağlığı merkezi, belediye danışma bürosu, postane gibi birimler yer almaktadır.

Buna karşılık çocukların kullanacağı okul, yuva gibi birimler, merkezin dışında, konut alanları içinde kurulmuştur. Bu hizmet birimleri hemen her konutun kolayca ulaşabileceği bir uzaklıkta olmak üzere mahalle ya da komşuluk birimleri içinde yer almışlardır. Halen Rinkeby alanında 5 ilkokul, 30 yuva ve bu yuvalara bağlı 73 yuva birimi mevcuttur. Bunların yanında, özellikle, çalışan anne-babaların ilkokul çağındaki çocukları için ve okul saatleri dışında devam ettikleri 20 boş zaman okulu konut alanları içinde yayılmış durumdadır.

Haritada görüldüğü gibi, konut alanları içine motorlu taşıtların girmesi engellendiğinden binalar arasındaki alanların yeşil alanlar olarak düzenlenmesi mümkün olmuştur. Ayrıca, alan içinde, biri doğuda, bir diğeri batıda olmak üzere iki adet de oyun parkı yer almaktadır. Bu çocuk parkları belediyelere bağlı birimlerdir ve çocukların bu alanlardaki oyunları büyük ölçüde bu konularda eğitilmiş belediye personeli tarafından yönlendirilmektedir.

Rinkeby'deki konutların yüzde 64'ü üç ya da daha fazla odalı, yüzde 25'i iki odalı ve yüzde 11'i tek odalı konutlardır. Değişik büyüklükteki konutlar Rinkeby içinde karışık bir şekilde dağılmış olmakla birlikte, küçük konutların yoğunlaştığı iki alan özellik taşımaktadır. Bunlardan birincisi, tek odalı konutların yoğunlaştığı ve meydanın hemen doğusunda yer alan yaşlılar evlerinin bulunduğu alandır. Burası yaşlılar evinin hemen yanındaki sosyal hizmet bürosuyla birlikte bir bütünlük tesis etmektedir. Yaşlılar evinin hemen altında yer alan lokanta ise hem bu evlerde kalan yaşlılara hem de Rinkeby'de yaşayan nüfusa hizmet vermektedir.

İkinci küçük konut alanı ise iki odalı konutların yoğunlaştığı ve Rinkeby'nin kuzeydoğusunda yer alan öğrenci evleridir. Bu evlerde evli ya da birlikte yaşamak isteyen üniversiteli öğrenciler oturmaktadır. Toplam 551 birimlik bir konut alanı olan öğrenci evlerinden konut kiralanması diğer konut alanlarından farklı olarak, Öğrenci Konut Kurumu aracılığıyla yapılmaktadır.

Rinkeby alanındaki konutların standardı, bütün ülkede olduğu gibi oldukça yüksektir. Merkezî ısıtma sistemi ile devamlı akan sıcak su tüm konutlarda aranan asgari konfor düzeyidir. Bunun yanında standart banyo ve mutfak gereçleri bütün kiralık konutlarda demirbaş olarak mevcuttur. Bu gereçlerin içinde, elektrikli fırın, mutfak havalandırma sistemi, mutfak dolapları, derin donduruculu buzdolabı sayılabilir. Bunun dışında elbise dolapları ve diğer eşyalar için çekmeceli dolaplar bütün konutlarda mevcuttur. Konutlarda çamaşır makinesi yoktur, ancak banyoda bunu almak isteyenler için özel bir yer ayrılmıştır. Bütün konut birimlerinin alt katlarında ortak kullanıma açık çamaşır

makinelerinin, kurutma makinelerinin ve ütülerin bulunduğu çamaşırhaneler mevcuttur. Ayrıca her konut biriminin fazla eşyaları için bodrumlarda yapılmış olan depolar herhangi bir konut birimi için gerekli bütün hizmetlerin tasarlanıp gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Bu açılardan, Rinkeby alanı hem konutların standartları hem de çevre koşulları bakımından oldukça iyi tasarlanmış ve düzenlenmiş bir kentsel konut alanıdır. Çevre düzenlemesi ve konut konforu bakımından, diğer kentsel konut alanlarından önemli bir farkı olmamakla birlikte bu alana yerleşen nüfusun özelliklerinden dolayı bu alanda kentin diğer alanlarından çok farklı bir toplumsal ortam oluşmuştur.

PLANLI ÇEVREDE OLUŞAN GETTO: BUGÜNKÜ RINKEBY

Merkezde Oluşan Beklenmedik Gelişmeler

Rinkeby fiziksel koşulları bakımından Stockholm kentinin diğer kesimlerinden, harita üzerinde, çok da farklı olmayan bir yapıya sahiptir. Ancak bu alanın çok farklı bir nitelik taşıdığını, dünyanın en modern kent merkezlerinden biri olarak kabul edilebilecek olan T-Centralen'den yeraltı treniyle yapılacak yirmi dakikalık bir yolculuk sonucu ulaşılan istasyondan çıkışta kalabalığı izleyerek hemen fark etmek mümkündür. Bu istasyonda inen kalabalık, diğer istasyonlardan çok farklı olarak dilleri, kılıkları, saç ve deri renkleri bakımından oldukça karmaşık bir gruptur. İsveçlilerin ise azınlıkta kaldığı hemen fark edilmektedir.

Metrodan çıkıldığında, Rinkeby planında görülen meydanla karşılaşılacaktır. Ancak bu meydandaki canlılık, Stockholm'ün diğer banliyölerindeki meydanlardan çok farklıdır. Yaz aylarında burada kurulan açık pazarlarda satılan taze Akdeniz sebze ve meyveleri, satıcıların Türkçe ve Yunanca bağırtiları ilk anda Akdeniz kasabası izlenimi vermektedir. Meydanın kalabalığı bu alanda hemen her gün olağanüstü bir halin yaşandığı izlenimini uyandırmaktadır.

Bu yönüyle Rinkeby Meydanı, Stockholm'ün diğer banliyö merkezlerinden farklı olarak insanların sadece alışveriş yaptıkları bir yer değil, aynı zamanda kadınlı-erkekli birçok kişinin bir araya geldi-

ği, bankalarda oturup sohbet ettiği bir buluşma alanı niteliğini taşımaktadır.

Meydanda toplananların hangi uyruktan olduklarını ilk bakışta kestirmek oldukça zor olmakla beraber, özellikle yaşlı Türk kadınlarını şalvarlarından ve başlarındaki örtülerden hemen ayırt etmek mümkündür. Ancak koyu renk takım elbiseli erkeklerden hangisinin Türk, hangisinin Yunanlı ya da Yugoslav olduğunu ayırt etmek için yanlarına gidip konuşmalarını dinlemek gerekir. Ayırt edilebilen bir diğer grup ise yerel giysilerini değiştirmemekte direnen Finlandiyalı Çingene kadınlardır.

İsveçli plancıların öngöremedikleri nüfusun bu alana yerleşmesiyle meydanın umulmadık ölçüde kalabalıklaşması üzerine halen belediye yeni bir plan revizyonu yapmak zorunda kalmış ve bu alana yeni lokallerin ve bir büyük buluşma yerinin yapılmasını programa almıştır. Meydanı kalabalıklaştıran bir diğer gelişme de göçmen çocuklarının, İsveçli çocuklardan daha çok meydanda vakit geçirmeyi tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çocuklar için bu meydan, çevrede kendileri için planlanmış olan çocuk bahçelerine göre daha çekici bir alan niteliğindedir. Bir İsveçli sosyal hizmet uzmanı, özellikle göçün ilk yıllarında göçmen annelerin işe giderken yaşça büyük çocuklarının nezaretinde daha küçük çocuklarını sokakta bırakmalarına uzun süre anlam veremediklerini ve bu çocukların yuvalara bırakılma alışkanlığının uzunca bir süre sonra kazanılabildiğini bir görüşme sırasında belirtmiştir. Ancak bugün de, göçmen çocuklar için meydan önemli bir alan niteliğini taşımaktadır.

Rinkeby Meydanı'nı diğer banliyö meydanlarından ayıran bir diğer özellik de, yabancılar için, özellikle Türk ya da Yunanlılar için, İsveç'te İsveççe konuşmaya gerek duyulmadan bütün işlerin halledilebileceği bir yer olmasıdır. Meydanın etrafında konumlanmış olan biri özel, diğer ikisi kooperatif olmak üzere üç büyük tüketim örgütünün yerel satış mağazalarından alışveriş yapmak için İsveççe bilmeye pek fazla gerek yoktur. Kaldı ki bazı önemli duyurular, bu mağazalarda göçmen gruplarının kendi dillerinde yapılmaktadır. Ayrıca meydanda

yer alan çeşitli göçmen gruplarına ait küçük dükkânlardan Türkçe ya da Yunanca alışveriş yapabilmek mümkündür.

Örneğin meydandaki Türk ailesi tarafından işletilen pizza salonu İtalyan pizzalarına Ege tadını getirerek burada yaşayan Yunanlı ve Türk ailelerinin ilgi gösterdiği dükkânlardan biri olmuştur. Yine bir Türk ailesi tarafından işletilen küçük kırtasiye dükkânı, bir Türkiyeli Süryani tarafından işletilen berber dükkânı, bir Yunanlı aile tarafından işletilen bakkal-manav hem günlük sohbetin sürdürülebileceği hem de alışveriş yapılabilen yerlerden bazılarıdır.

Meydanı Stockholm'deki diğer banliyö meydanlarından ayıran özellikli bir diğer yer de, hemen hiçbir gruptan kadının gitmediği ve daha çok Yunanlı ve Türk erkeklerin müdavimi olduğu bir küçük kahvehanedir.

Rinkeby Meydanı'nda, bu göçmenlere özgü küçük göçmen işletmelerinden başka, İsveç resmî örgütlerinin yerel büroları da yer almaktadır. Örneğin, Stockholm Belediyesi'nin yerel bürosu bu meydana özel bir yer işgal etmektedir. Bu büroda Stockholm'ün benzeri bürolarından farklı olarak, belediye hizmetleri hakkında ya da yöredeki faaliyetler hakkında bilgi veren Türkçe, Yunanca, Fince, İspanyolca broşürleri bulmak mümkündür. Ayrıca bu büronun, göçmen gruplarının kendi dillerinde bilgi veren çevirmenleri haftanın belirli günlerinde yöre halkına bilgi vermekte ya da onlara danışmanlık yapmaktadır. Yine haftanın bazı günlerinde çeşitli dillerde yayınlanan ırkçılığa karşı ya da bölge hakkında bilgi veren özel filmleri de burada seyretmek mümkün olmaktadır.

Meydanda yer alan Stockholm Belediye Kütüphanesi'nin yerel kütüphane salonunda, çeşitli göçmen gruplarının ülkelerinde yayınlanmış çeşitli konulardaki kitapları, günlük gazete ve dergileri sağlamak mümkün olmaktadır. Bu kütüphanenin göçmenlere tahsis edilmiş büçsesi, göçmen gruplarını nüfus ağırlıklarına göre basılı yayın satın almasını sağlamaktadır. Ayrıca bu kütüphane salonunda, bu alanda yaşayan çeşitli göçmen gruplarını birbirine tanıtan el sanatları, fotoğraf gibi sergilere de sıkça rastlanabilmektedir.

Rinkeby’de yer alan kamu hizmetlerinden biri de postane binasıdır. Postane için ayrılan alan da, plancıların bu alana yerleşecek nüfusun niteliğiyle ilgili öngörülerinin farklı olmasından dolayı yetersiz kalmıştır. İsveçli nüfusun gereklerine göre hesaplanmış postane binası, buraya yerleşen nüfusun ülkeleriyle ilişkilerini sürdürdükleri en önemli yerlerden biri olduğu için, günün her saatinde kuyrukların olduğu oldukça kalabalık bir yer halindedir. Burada da, çeşitli dillerde yapılmış duyurulara rastlamak olağan bir durumdur. Postanenin canlılığı ve merkezde yer alan ve gümrükten muaf çeşitli eşyanın satıldığı dükkân (Tax Free Shop) bu yörede yaşayan nüfusun, fazlaca yerleşik olmadığını vurgulamaktadır.

Rinkeby’ye plancıların öngörmediği bir nüfusun yerleşmiş olmasının etkilerini, merkezdeki birçok gelişmeden izlemek mümkün olmaktadır. Buraya yerleşen çeşitli yabancı gruplarının, kendilerine özgü taleplerinin oluşturduğu etnik dükkânlarının çeşitliliği, merkez için ayrılan alanın yetersizliğine ve birçok faaliyetin konut alanlarına doğru kaymasına neden olmuştur. Bunun yanında, İsveç’teki birçok kamu kurumunun yerel bürolarının da burada yaşayan etnik grupların gereksinmelerine göre ek hizmet birimleriyle donatılmaları gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlar bir araya gelince hiçbir banliyö alanında görülmeyecek kadar çok çeşitli ve farklı kamu hizmet bürolarının da açıldığı özgün bir ortam oluşmuştur.

Merkezin, göçmen gruplarının özel gereksinmelerini karşılayacak küçük dükkânlar için yeterli alana sahip olmaması nedeniyle, merkezin kuzeyindeki yol boyunca konut alanlarının içine doğru bazı etnik dükkânların yerleştiği görülmektedir. Bunlar içinde Yunanlı bir aile tarafından işletilen ve genellikle Yunanistan’dan ithal edilen yiyeceklerin satıldığı küçük dükkân, bir Türk terzinin açtığı bir tarafı atölye olarak çalışan, diğer tarafında ise Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Hindistan’dan ithal edilen giyeceklerin satıldığı dükkân, Tükiyeli bir Süryani aile tarafından işletilen ve genellikle Türkiye’den ithal edilen yiyeceklerin satıldığı dükkân örnek olarak gösterilebilir. Bu sonuncu dükkân Türkiye’den getirdiği yiyeceklerin çeşitliliği ve ucuzluğu bakı-

mından Stockholm'de yaşayan hemen hemen bütün Türk nüfusu tarafından tanınmaktadır. Zaman zaman Türk mutfağını tanımak isteyen İsveçlilerin de bu dükkândan alışveriş ettikleri görülür.

Bütün bunların dışında bazı işlevlerin de, meydana kendilerine yer bulamadıkları için konut alanları içine yayıldığı gözlenmektedir. Örneğin, Rinkeby Türk İşçi Derneği güneydeki konut bloklarının birinin bodrumuna yerleşmiştir. Stockholm Belediyesi'nin yerel göçmen bürosu da (Invandrarbyra) daha önceleri sadece Tensta bürosunda hizmet verirken Rinkeby alanındaki göçmen nüfusun artması üzerine Rinkeby'de ayrı bir büro açmıştır. Bu büro da, halen güneybatıdaki konut alanları içinde yer almaktadır. Bu büroların meydana yapılacak yeni bir binaya taşınması tasarlanmaktadır. Ayrıca göçmenlerin geldikleri ülkelerden getirilen filmlerin satıldığı birçok küçük video filmi kiralayan dükkân da konut alanları arasında bulunmaktadır.

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız Rinkeby'nin merkezi ve bu alanda ortaya çıkan birçok ticaret ve hizmet birimleri, Stockholm'ün diğer alanlarında görülenlerden farklı nitelikler taşımaktadır. Çeşitli göçmen gruplarının, değişik nitelikteki gereksinmelerini karşılamak üzere özel ticarî faaliyetler çeşitlenmiştir. Meydandaki büyük tüketim örgütlerinin yerel satış mağazalarının varlığına karşın, göçmenlerin alışık oldukları birçok gereksinmeyi karşılamak üzere birçok küçük dükkân açılmıştır. Bu işletmelerin büyük bir kesimi küçük aile işletmeleri niteliği taşımaktadır.

Bunun yanında bu alanda faaliyet gösteren birçok İsveç kamu hizmet örgütünün yerel büroları da burada yaşayan nüfusun gereksinmelerine göre yeniden örgütlenmişler ve diğer banliyö alanlarındaki benzeri bürolardan farklı niteliklere sahip olmuşlardır. Bunun yanında göçmen bürosu gibi sadece göçmenler için açılmış özel kamu hizmet birimleri de kurulmuştur. Rinkeby'de yer alan kütüphaneden yuvalara kadar birçok kamu hizmet birimi, gerek personelinin gerek ürettikleri hizmetlerin niteliği nedeniyle tamamen farklı özellikler kazanmıştır. Bu özel göçmen kurumlarının ya da kamu hizmetlerinin, göçmenlere göre yeniden örgütlenmelerinin ne tür etkiler doğuracağı bundan sonra-

ki bölümde ele alınacaktır. Bütün bunlar, özel giyecek ya da yiyeceklerin satıldığı göçmen işletmeleri ve göçmenlere farklı hizmet veren yerel kamu büroları, Stockholm'ün diğer kesimlerindeki altkentlerden farklı bir yaşamın önemli göstergelerinden biri olmaktadır.

Rinkeby'de Yaşayanlar

Rinkeby'nin, özel bir yoğunlaşma alanı olduğu, Rinkeby'de yer alan işlevlerin niteliğinden de ilk bakışta gözlemlenebilmektedir. Bu bölümde, biraz da bu alana yerleşmiş olan nüfusun, nüfus, aile yapısı, gelir düzeyi gibi bazı özellikleri, Stockholm Belediyesi'nin diğer kesimlerinde yaşayan nüfusla karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılacaktır.

Tablo 15'te, önce bu alandaki nüfusun, yıllar itibariyle gelişmesi ve toplam nüfus içinde İsveçlilerin oranı gösterilmektedir. Bu alana 1967 yılından itibaren ve yapım faaliyeti henüz sürerken aileler yerleşmeye başlamıştır. 1975 yıllarının başına gelindiğinde, bu alanda yaşayan nüfus 13 bin dolaylarındadır. Bu nüfusun yüzde 65'i İsveçli'dir. Son beş yılda ise nüfus pek fazla artmamış, ancak nüfusun yapısı değişmiştir. İsveçli nüfusun oranı düşmüş, buna karşılık göçmenlerin oranı artmıştır.

1981 yılına gelindiğinde, Rinkeby'nin nüfusu planlanan sayıya ulaşmıştır. Ancak Simon raporu, bu yörede resmen kayıtlı olmayan bir nüfusun da yaşadığını belirtmektedir. Simon'un yerel polis bürosun-

TABLO 15
Rinkeby Alanındaki Nüfusun Gelişmesi ve İsveçli Nüfusun Oranı

	Toplam Nüfus	İsveçli Nüfusun Oranı
1969	1.389	
1970	5.790	
1975	13.048	% 64.7
1981	13.824	% 48.6

(...) Bu yıllar hakkında bilgi yok.

Kaynak: Stockholm Belediyesi Rinkeby Yerel Bürosu
(Information Stockholm - Rinkeby).

dan edildiği bilgilere göre, bu alanda bu nitelikte 4 bin civarında kişi yaşamaktadır. Bu tahminler de dahil edildiğinde Rinkeby alanında yaşayan nüfusun 18 bine ulaştığı ve plan hedeflerini aştığı söylenebilir.¹²⁶

Rinkeby alanı, 1970'li yıllardan beri 13 bin dolaylarında bir nüfusu barındırmakla birlikte, oldukça hareketli bir nüfus yapısını yansıtmaktadır. Diğer konut alanlarından farklı olarak nüfus hareketleri durmamıştır. Örneğin 1980 yılında, 5431 kişinin ya bu yöreden taşındığı ya da bu yöreye yeni yerleştiği resmî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu da burada yaşayan 14 bin civarındaki nüfusun yüzde 40'ının hareketli olduğu anlamına gelmektedir. Oysa, bu oran Stockholm Belediyesi için yüzde 8 dolaylarındadır.¹²⁷

Gerek Büyük Stockholm Konut Bulma Kurumu (Stor-Stockholms Bostadsförmedling) ilgilileriyle, gerek sosyal hizmet bürosunun yerel örgütlerinin uzmanlarıyla yaptığımız görüşmelerde bu alanın göçmen aileleri için yerleşik bir alan olduğu, ancak yörede yaşayan İsveçli ailelerin bu alanı terk etme eğiliminde oldukları belirtilmiştir. Bu nedenle yöre, İsveçli nüfus kaybederken yeni gelen göçmenlerle nüfus kazanmaktadır. Tablo 16'da, Rinkeby'de 1981 yılında yaşayan nüfusun geldikleri ülkelere göre dağılımları gösterilmektedir.

Rinkeby'de yaşayanlar oldukça karmaşık bir nüfus yapısı göstermektedir. İsveçliler toplam olarak, yabancıların toplamından daha düşük bir orana sahip olsalar bile, yine de en büyük tek grup olma niteliğini taşımaktadırlar.

Yabancılar içinde en büyük göçmen grubu Finlandiyalı göçmenlerdir. Rinkeby'de yaşayan Finliler arasında en çok dikkati çeken grup, Finlandiyalı Çingenelerdir. Ancak bunların kesin sayısı hakkında bilgi bulunmadığı gibi, İsveç makamları, giriş ve çıkışları hiçbir denetim altında olmayan bu grubun sayısının sürekli olarak değiştiğini belirtmektedir. Kuzeyli olmayan yabancı grupları içinde Türkler ve Yunanlılar, hemen hemen eşit sayılarla ikinci önemli göçmen grubu olarak dikkati çek-

126 Simon, D., *Barmens Rinkeby, En Beskrivning av Situationen i Rinkeby*, Stockholm: Del Rapport I, Varen, 1980, SSC-18, s. 22.

127 Simon, D. (1980), *a.g.e.*, s. 23.

TABLO 16
Rinkeby’de Yaşayan Nüfusun Uyruklarına Göre Dağılımı (1981)

	Toplam Nüfus (Sayı)	Toplam Nüfus (%)	Göçmenler (%)
İsveçliler	6.715	48,6	
Tüm yabancılar	7.109	51,4	100,0
Kuzey ülkeleri (Finlandiyalılar)	2.064 (1.892)	14,9 (13,7)	29,0 (26,6)
Diğer yabancılar	5.045	36,5	71,0
Yugoslavlilar	307	2,2	4,3
Türkler	1.218	8,8	17,1
Yunanlılar	1.270	9,2	17,9
Diğerleri	2.250	16,3	31,7
Toplam	13.824	100,0	

mektedir. Tabloda en alt sırada yer alan “diğerleri” grubu, hemen bütün ülkelerden gelenleri kapsayan karışık bir gruptur. Bu grubun içinde İranlılar, Latin Amerikalılar, Polonyalılar, Nijeryalılar gibi çok çeşitli ülkeden gelmiş insanlar bulunmaktadır. Bu sayıyı, büyük ölçüde, Rinkeby’de bulunan öğrenci evlerinde yaşayanların nüfusun terkiibi de etkilemektedir. Rinkeby öğrenci evleri, Stockholm kentinin çeşitli kesimlerine dağılmış bulunan öğrenci evleri arasında, özellikle, Asyalı ve Afrikalı öğrencilerin yığılma gösterdikleri öğrenci evleri olarak tanınmaktadır. Bu niteliğinden dolayı özellikle Stockholm Üniversitesi öğrencileri arasında oldukça düşük prestijli bir bölge olarak tanınmaktadır. Bu nedenle, bu alanda yaşayan ve Rinkeby’deki göçmen ağırlıklı yaşamdan uzaklaşmak isteyen pek çok öğrenci, üniversiteye daha yakın olan diğer öğrenci evlerinde yer bulabilmek için sıraya girerek uzun süre beklemektedirler.

Rinkeby’de yaşayan nüfusun yüzde 65’i, 18-64 yaş grubu içine girmektedir. Ancak Türk nüfusuna bakıldığı zaman bu oranın yüzde 54’e düştüğü görülmektedir. Stockholm’de yaşayan Türk çocuklarının yüzde 50’si Rinkeby’de yaşamaktadır. Buna karşılık İsveçliler daha yaşlı bir nüfus yapısı göstermektedirler. Yaşlılar evinde yaşayan nüfus Rinkeby’deki İsveçli nüfusun yüzde 6’sını kapsamaktadır.

TABLO 17
Rinkeby'de Yaşayan Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1981)

Yaş Grupları	Toplam Nüfus	İsveçliler	Tüm Yabancılar	Türkler
0-6	15,1	11,8	16,6	25,7
7-17	16,1	16,3	15,4	19,4
18-44	54,5	51,3	59,6	46,5
45-64	10,8	14,6	7,2	7,1
65+	3,5	6,0	1,2	1,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 18'de, Rinkeby'de yaşayan çeşitli grupların, çeşitli yaş grupları içindeki göreceli ağırlığı, karşılaştırılmalı olarak gösterilmektedir.

Rinkeby'de yaşayan toplam nüfusun sadece yüzde 9'a yakın bir kesimini Türk nüfusu oluşturmaktadır. Ancak, çeşitli yaş gruplarının dağılımına bakıldığında bu oranın değiştiği görülmektedir. Özellikle, genç nüfus içinde, Türk nüfusun oranı fazlalaşmakta, buna karşılık ileri yaşlarda azalmaktadır. Bu alanda yaşayan İsveçlilerin yaş yapısı ise tamamen farklıdır. İleri yaşlara doğru İsveçli nüfusun oranı büyük artışlar göstermektedir.

Simon raporunda da belirtildiği gibi, Rinkeby bölgesi, hem yaş yapısı hem de doğurganlık ve ölüm düzeyleri bakımından Stockholm'ün diğer bölgelerinden tamamen farklı bir yapıya sahiptir. Rinkeby'de yaşayanların medyan yaşı 27 iken, bu yaş Stockholm Belediyesi için 43'tür. Görülüyor ki Rinkeby'de yaşayan yabancılar sadece bu alanda yaşayan İsveçlilerden değil, Stockholm Belediyesi'nin nüfусundan da genç bir yaş yapısına sahiptir.¹²⁸

Bu genç yaş yapısının doğal sonucu olarak doğurganlık yaşında olan kadınların oranı da bu bölgede daha yüksektir. Ayrıca, bölgede doğumlarla, doğurganlık yaşındaki (15-44) kadınların oranı incelendiğinde, burada yaşayan kadınların doğurganlık oranının Stockholm'ün diğer bölgelerinde yaşayan aynı yaş grubundaki kadınların doğurgan-

¹²⁸ Simon (1980), *a.g.e.*, s. 26-27.

TABLO 18
Çeşitli Yaş Gruplarının Uyruklara Göre Dağılımı (1981)

Yaş Grubu	Toplam	İsveçliler	Tüm Yabancılar	Türkler
0- 6	100,0	38,1	46,9	15,0
7-17	100,0	49,0	40,5	10,5
18-44	100,0	45,8	46,7	7,5
45-64	100,0	65,7	28,5	5,8
65+	100,0	82,7	14,0	3,3
Toplam	100,0	48,6	42,6	8,8

lık oranından daha da yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Simon raporunda belirtildiği gibi, 1978 yılında, bu oran, tüm Stockholm belediye sınırları içinde yüzde 4,9 iken, Rinkeby’de 8,8’dir.¹²⁹

Yine aynı bölgede yaşayanlarla Stockholm Belediyesi sınırları içinde yaşayanlar karşılaştırıldığında, Rinkeby’deki yaşlı ölümlerin oranının daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. 55 ve daha yukarı yaş grubunda ölenlerle, aynı yaş grubunun oranlanarak yapıldığı bir karşılaştırmaya göre, 1978 yılında, Rinkeby’de bu oran yüzde 4,7 iken, Stockholm’de yüzde 3,6’dır.¹³⁰

Rinkeby’de yaşayan nüfusun, gerek İsveç toplumunun tümünden gerekse Rinkeby’de yaşayan İsveçlilerden oldukça farklı bir nitelik taşıdığını belirleyen bir diğer gösterge de aile yapıları arasındaki farklılık olmaktadır. Rinkeby’de 1980 yılında 2.512 çocuklu aile bulunmaktadır. Bu toplam aile sayısının yüzde 34’ü kadardır.¹³¹ Çocuklu ailelerin yüzde 40’ı tek ebeveynli –ki büyük çoğunluğunu çocukla-

¹²⁹ Simon (1980), *a.g.e.*, s. 25.

¹³⁰ Simon (1980), *a.g.e.*, s. 26.

¹³¹ Burada İsveç’teki istatistiklerdeki “aile” tanımından ve aile kategorilerinden söz etmek gerekir. Aile istatistiklerindeki kategoriler; 1. Tek başına yaşayanlar, 2. Evli ya da evli olmayıp da bir arada yaşayan çocuksuz aileler, 3. Çocuklu olup tek başına yaşayan kadın/ya da erkekler, 4. Evli ya da evli olmayıp da çocuklarıyla birlikte yaşayan aileler olmak üzere dört ana kategoriden ibarettir. Bu kategoriler daha çok çekirdek ve parçalanmış çekirdek aileleri içermektedir. Bu alandaki birçok göçmen ailesinde, özellikle, Türk, Yunanlı ve diğer Akdeniz ülke göçmen ailelerinde “geçici geniş” aile ya da “geniş aile” bu istatistiklerde yakalanamamakta ve böylece bölgedeki konut sayısından çok aile sayısı orraya çıkmaktadır.

ryla yalnız yaşayan kadınlar oluşturmaktadır– yüzde 60'ı ise çift ebeveynli ailelerdir. Bu oranlar, Rinkeby'de yaşayan İsveçlilerde daha farklıdır. Tek ebeveynli ailelerin, toplam çocuklu ailelere oranı İsveçlilerde yüzde 54'e yükselmektedir. Finli ailelerde bu oran çok daha yüksektir. Rinkeby'de yaşayan Finlandiyalı çocukların yaklaşık olarak yüzde 70'i tek ebeveynlidir. Tüm Stockholm belediye sınırları içinde tek ebeveynli ailelerin oranı ise yüzde 38'dir.¹³² Tahmin edileceği gibi, Türk ailelerde bu oran çok düşüktür. İsveç'te tek ebeveynli aile oranı genel olarak yüksek olmakla birlikte, Rinkeby'de yaşayan İsveçlilerde bu oranın daha yüksek olması bu konuda yaşayan İsveçli ailelerin terkihi hakkında da bilgi vermektedir.

Görüldüğü gibi, Rinkeby'de yaşayan nüfus, gerek Stockholm'ün diğer kesimlerinden gerekse birbirlerinden farklı özellikler taşıyan gruplardan oluşur ve oldukça karmaşık bir yapıdadır. Ayrıca, bu alanda yaşayan İsveçliler de, toplumun diğer kesimlerinde yaşayanlardan daha farklı niteliklere sahiptir.

Rinkeby'nin diğer bir özelliği de, düşük gelir gruplarının yoğunlaştığı bir alan olmasıdır. 1978 yılına ait gelir tahminlerine göre Rinkeby'de yaşayan ücretli nüfusun yüzde 57'si yılda 60 bin İsveç kronunun altında bir gelire sahiptir. Bu, İsveç standartlarına göre düşük gelir anlamındadır. Buna karşılık, 1977 yılı verilerine dayanarak, yine Simon'un yapmış olduğu hesaplamalara göre, Rinkeby'de yaşayan nüfusun ortalama gelir düzeyi 51,6 bin İsveç kronudur. Stockholm Belediyesi için bu rakam, 58,0 bin İsveç kronudur. Bu da, bu alanda yaşayan nüfusun ortalama gelir düzeyinin, düşük olmakla birlikte, ortalama oldukça yakın olduğunu göstermektedir.¹³³ Simon, bu nedenle bu görece olarak yüksek gelir düzeyini yörede yaşayan göçmenlerin fazla çalışma yapmalarına ve bu bölgede yaşayan göçmen kadınların

132 Simon (1982), a.g.e., s. 29 ve Simon, D., *Rinkebys Barn en Beskrivning av Daghemssituationen*, Stockholm: Stockholms Universitet, Pedagogiska Institutionen, 1981, s. 13; ayrıca belediyenin yerel bürosu olan Information Stockholm Rinkeby'den sağlanan bilgilerden derlenmiştir.

133 İsveçli kadınların işgücüne katılma eğilimlerinin göçmen kadınlara göre daha düşük olduğu, ayrıca İsveçli kadınlar arasında kısa süreli (part-time) çalışma eğiliminin yüksek olduğu bilinmektedir (bkz. İkinci Bölüm).

–ve özellikle çocuklarıyla yalnız yaşayan kadınların– düşük nitelikli işlerde de olsa tam süreli çalışmalarına bağlamaktadır. Bu olgu, diğer yörelerde çalışanlar için, çalışan başına ortalama geliri düşürmekte, buna karşılık bu bölgede yaşayan ailelerin ortalama gelir düzeyini yükseltmektedir.¹³⁴

Ortalama gelir düzeyi çok düşük olmasa bile, Rinkeby’de yüksek gelir diliminde olan nüfus, kentin diğer yörelerine göre oldukça düşüktür. 100 bin kronun üstünde gelire sahip olan ailelerin oranı Rinkeby’de sadece yüzde 2,7 iken belediyenin diğer yörelerinde bu oran yüzde 15’i geçmektedir.

Rinkeby’de, nüfusun bu alanda çalışması için, işyerleri planlanmamıştır. Yine de, bu alanda yaşayan nüfusa hizmet vermek üzere, gerek merkezdeki ticaret ve hizmet kurumlarında gerekse yörede yaşayanların sosyal hizmetlerinin karşılanması için, birçok iş yaratılmış bulunmaktadır. Rinkeby’deki işyerlerinde halen 1500 kişi çalışmaktadır. Merkezde oluşan etnik dükkânlar, okul, yuva gibi birçok eğitim kurumu ve İsveç yönetimine ait birçok yerel büro –sözgelimi yerel nüfusa hizmet verme amacıyla oluşan çevirmenlik– gibi birtakım göçmen hizmet işlerinin yabancılara bazı yeni iş olanakları yarattıkları bilinmektedir. Bu işlerin nitelikleri ve etkileri bundan sonraki bölümde araştırma sonuçları verilirken açıklanmaya çalışılacaktır. Rinkeby’de yaratılan bu iş kapasitesinin yüzde 65’i hizmet sektörüne (kamu ve kişisel hizmetler), yüzde 15’i ticaret, otel ve lokantacılıkla ilgili işlere, yüzde 9’u ise ulaşım ve haberleşme sektörüyle ilgili işlere aittir.¹³⁵

Böyle olmakla birlikte, Rinkeby’de yaşayan nüfusun büyük bir kesiminin Rinkeby dışında çalıştığı da bilinmektedir. Rinkeby’de yaşayanların işkollarına göre dağılımı hem Rinkeby’deki iş dağılımından hem de Stockholm Belediyesi’nin diğer kesimlerinde yaşayanların işkollarına göre dağılımından bazı farklılıklar göstermektedir. Rinkeby’de oturan ücretlilerin yüzde 37’si kamu ve kişisel hizmetlerde çalışmaktadır. Bu oran kadınlarda yüzde 50’ye çıkmaktadır. Stockholm

134 Simon (1981), *a.g.e.*, s. 16.

135 Stockholms Kommun, Informations Stockholm-Rinkeby, kayıtlarından derlenmiştir.

Belediyesi için bu oran yaklaşık yüzde 40 civarındadır. Rinkeby'de çalışanların yığılma gösterdikleri bir diğer işkolu ise imalat sanayiidir. Bu işkollarında çalışanların oranı yüzde 20'dir. Erkeklerde bu oran yüzde 25'e yükselmektedir. Bu işkolunda çalışanların oranı ise Stockholm Belediyesi'nde daha düşüktür (yüzde 15). Otel, lokanta ve diğer ticarî işletmelerde çalışanların oranı Rinkeby'de yüzde 18, Stockholm Belediyesi'nde yüzde 20'dir. Dağılımda farklılık gösteren sektörlerden bir diğeri de, Stockholm Belediyesi içinde yüzde 15 oranında olan, sigorta, bankacılık ve malî kurumlarla ilgili işlerdir. Rinkeby'de çalışanlar arasında bu oran yüzde 8'dir.¹³⁶

Rinkeby'de yaşayan nüfusun, Stockholm'de yaşayan diğer nüfustan farklılıkları konusu bu kadarla da kalmamaktadır. Yine Simon raporunda verilen bilgilere dönülecek olursa, burada yaşayan nüfusun, diğer bölgelere göre daha fazla sosyal yardım aldıkları görülmektedir. Çeşitli nedenlerle sosyal yardım alan ailelerin oranı Rinkeby'de yüzde 17'dir. Buna karşılık, Stockholm genelinde bu oran yüzde 7 dolaylarındadır. Yine Rinkeby'de yaşayanlar kentin diğer kesimlerinde yaşayanlara göre daha çok ve daha uzun süre hastalık izni almaktadır. Sosyal Hizmet Bürosu'yla yaptığımız görüşmelerde bu oranın Türk işçilerinde en yüksek olduğu ve özellikle yaz tatili sırasında yurda yaptıkları gezilerden sonra Türkiye'den getirdikleri raporlarla uzun bir süre daha ülkelerinde kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Sosyal Hizmet Bürosu, Türkiye'ye özel bir ekip göndererek bu raporların hukukî geçerliliği konusunda Türk hükümetinden bilgi almış ve Türkiye'den alınan raporlar konusunda bazı kısıtlamalar getirmiştir.

Yine Simon raporunda belirtilen bir diğer ilginç nokta, bu bölgede görülen suçluluk eğilimlerinde ve kayıtlı suçlarda görülen artışlardır. Rapor, hırsızlık, kavga, sözle taciz gibi hadiselerin artış gösterdiğini, ancak polis yetkililerinin bölgedeki suçluluk oranının kayıtlarda gözüktüğünden daha fazla olduğunu belirttiklerini aktarmaktadır. Polis yetkililerine göre Rinkeby, polise vakaların en az ak-

136 Stockholms Kommun Information Stockholm, Rinkeby kayıtlarından derlenmiştir.

tarıldığı bölgelerden biridir. Bu yörede yaşayanlar, kendi sorunlarını kendi aralarında çözme eğilimi göstermektedir. Bu nokta da Rinkeby’de yaşayan göçmen gruplarının çok örgütlü ve denetimli İsveç toplumundan önemli bir farklılığını vurgulamaktadır. Diğer birçok konuda olduğu gibi sorunları çözmede de enformel ilişkiler yaygındır. Polis yetkililerinin özellikle gençler için gözlemlediği tehlikeli suç eğilimi, genç erkek çocuklarda görülen eşcinsel fahişelik eğilimindeki artıştır.¹³⁷

Buraya kadar anlatılanlardan Rinkeby alanının, İsveç toplumu içinde düşük konumlu işlerde çalışan göçmenlerin ve toplumun tümünden oldukça farklı nitelikler taşıyan İsveçlilerin yoğunlaştığı bir bölge niteliği taşıdığı açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Bu alandaki Sosyal Hizmet Bürosu ile yaptığımız görüşmelerde, yörede yaşayan İsveçli ailelerin ortalama İsveçli aile olarak tanımlanamayacağını, pek çoğunun sosyal sorunları olan aileler olduklarını ve yörede yaşayan göçmen ailelerinin de İsveç yaşamı hakkında bu ailelere bakarak yanlış imaja sahip olduklarını ve bunun, özellikle göçmen çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olabileceğinden söz etmişlerdir.¹³⁸ Ayrıca, göreceli olarak daha az sorunlu İsveçli ailelerin, bu alandan taşınma eğiliminde olduklarını ve yörenin, özellikle Stockholm dışından yeni gelen İsveçli aileler tarafından başka bir yer bulunana kadar geçici bir yerleşme alanı olarak kabul edildiğini belirtmişlerdir.

Rinkeby bölgesi, milliyetleri, dilleri, dinsel inançları, etnik kökenleri, aile yapıları, kültürleri ve dolayısıyla yaşama biçimleri bakımından birbirlerinden farklı birçok grubun bir arada yaşadığı bir alandır. Bu alanda yaşayanların bu kadar farklı olmalarına karşın birçok ortak özellikleri vardır. Kentin diğer kesimlerinde yaşayanlara göre daha az nitelikli işlerde çalışıyor olmaları, göreceli olarak daha düşük

¹³⁷ Simon (1980), s. 39-41.

¹³⁸ Bu tür yanlış imaj edinmenin benzer bir örneğini Türkiye’de de gözlemek mümkündür. Batı kaynaklı bazı TV programı ve filmi bu toplumlar için “sorun” olan bazı konuları vurgulamakta, ancak hiçbir açıklama yapılmadan yayınlanan bu filmler geniş kitleler ya da gençler için bazen “Batı imajı” olarak taklit edilen modeller haline dönüşebilmektedir.

gelir düzeyine sahip olmaları bu ortak özelliklerinden bazılarıdır (Tablo 19). Ancak, daha da önemlisi, gerek özel gerekse kamu kurumları bakımından bambaşka niteliklere sahip olan bu alanda, gittikçe daha da yoğunlaşarak iç içe yaşamalarıdır. Bütün bu özellikler, Rinkeby alanını özgün kılmakta ve buranın özel bir işleve sahip, farklılaşmış bir mekân olduğunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle Rinkeby, Stockholm'deki diğer konut alanlarından ve altkentlerden farklı bir konuma sahiptir. Fiziksel özellikleri ya da çevre koşulları bakımından çok farklı niteliklere sahip olmamasına karşın, özel bir yoğunlaşma alanı ya da getto olma niteliği ağır basmaktadır.

Bu özel yoğunlaşma alanının oluşuna yasal bir segregasyonun neden olmadığı bilinmektedir. Yani göçmenler, bu alanda oturmak zorunluluğu ile yasal olarak karşı karşıya değildir. Ayrıca İsveç'te yasalar, gerek ceza yasası, gerekse basın yasası, segregasyonu önleyici birçok hükümle donatılmıştır.¹³⁹ Ancak, bunlar, bu toplumda ayrımcılı-

TABLO 19
Rinkeby ve Stockholm Belediyesi'nde Yaşayanların Bazı Özellikleri*

	Rinkeby	Stockholm
Yabancıların oranı**	51,4 (1981)	8,4 (1981)
Nüfusun devingenlik oranı (1979)		
(Yöreye taşınanlar/nüfus)	16,5	4,7
(Yöreden taşınanlar/nüfus)	17,5	5,0
Çocukların oranı (0-15)	29,0	13,4
Çocuksuz ailelerin oranı	9,8	17,9
3 ve daha fazla çocuklu ailelerin oranı	3,9	1,0
Çocuğu ile tek başına yaşayan kadınların oranı	13,6	5,5
Sosyal yardım alan ailelerin oranı	16,5	7,3
60 bin krondan düşük gelirli ücretlilerin oranı (1978)	57	48
Yıllık ortalama gelir (1977)***	51,600 SK	58,000 SK

(*) Bu tablodaki veriler büyük ölçüde Simon (1980 ve 1981) raporlarındaki çeşitli tablolardan çıkarılmıştır.

(**) Stockholms Kommun-Information Stockholm Rinkeby'den edinilen bilgiler.

(***) ISK = 0,21 ABD doları (yaklaşık).

¹³⁹ Ayrımcılık ve Halk Grubuna Karşı Kışkırtıcılık, Statens Invandrarverk, Norrköping, 1983 (Devlet Göçmen Bürosu'nun Türkçe Broşürü).

ğın olmadığı anlamına gelmemektedir. İkinci bölümde açıklamaya çalıştığımız kentsel ayrımlaşma sürecinin bir benzeri, bu alanda da yaşanmıştır. Rinkeby’de yaşamayan İsveçlilerde, bu alan hakkında, yapım yıllarının başlangıcından bu yana olumsuz bir imaj yerleşmiştir. Bu olumsuz imaj, bir taraftan bu alana yeni İsveçli ailelerin yerleşmesini engellemiş, diğer taraftan bu alanda yaşayan İsveçli ailelerin bu alanı terk etmesine neden olmuştur. Bir diğer deyişle, birçok sanayi toplumunda gözlenen “ardıllık” (*succession and invasion*) süreci, bu alanda da yaşanmış ve burası göçmen yoğunlaşma alanı ya da getto olarak belirlenmiştir.

Genel olarak, İsveçliler bakımından az itibarlı bir konut alanı haline gelmiş olan Rinkeby alanı, kendi içinde de daha az itibarlı alt bölgelere sahiptir. Tablo 20-21’de Rinkeby’deki konut stokunun konut firmalarına ve alt bölgelere göre dağılımları ve bu alanda yaşayan Türk nüfusunun bu dağılımlar içindeki konumları gösterilmektedir.

Rinkeby’deki konutların yüzde 60’ı belediyeye ait konut firmalarınınındır. Burada yaşayan Türk ailelerin yüzde 80’i iki büyük belediye konut firmasına ait konutlarda yaşamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, genel olarak, özel konut firmaları göçmenleri kabul etmekte oldukça çekingen davranmakta ve göçmenler, daha çok kamu kiralık stoku içinde yoğunlaşmaktadır. Aynı durum Rinkeby içinde de görülmektedir. Türkler, özel konut firmalarının konutlarından çok, göçmenler için tek seçenek olan kamu kiralık konutlarında yaşamaktadır.

Rinkeby içinde kiralık konutların fiziksel dağılımı da özellikler göstermektedir. Özel firmalara ait konutlar, daha çok Rinkeby’nin batı kesiminde ve daha iyi çevre koşullarına sahip olan yörede bulunmaktadır. Bu alanlar Rinkeby içinde görece olarak daha itibarlı alanlar olmaktadır. Bölgede yaşayan İsveçli nüfusunun büyük bir kesimi bu alanlarda yaşamaktadır. Tablo 21’de mevcut konut stokunun Rinkeby içindeki alt bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir. Buradaki alt bölge ayrımı için sınır, ana karayolu akslarına göre belirlenmiştir.

Türk nüfusunun alt bölgelere göre dağılımı, büyük ölçüde kiralık

TABLO 20
Rinkeby'deki Konut Birimlerinin ve Bu Alanda Yaşayan Türk Ailelerinin
Konut Firmalarına Göre Dağılımı

	Toplam Konut Stoku		Türk Aileler	
	Toplam	Yüzde	Toplam	Yüzde
Familjebostader	1387	26,4	92	39,7
Svenskabostader	1291	24,5	85	36,6
Stockholms Hem	461	8,8	18	7,8
Diğer firmalar	2120	40,3	37	15,9
Toplam	5259	100,0	232	100,0

Kaynak: Stockholm Belediyesi Yerel Bürosu kayıtları.

TABLO 21
Rinkeby'deki Konut Stokunun Alt Bölgelere Göre
Dağılımı ve Türk Aileleri (%)

	Konut Stoku	Türk Aileleri
Kuzeydoğu	40,0	34,6
Güneydoğu	23,0	35,1
Kuzeybatı	24,5	22,8
Güneybatı	12,4	7,5
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: Stockholm Belediyesi Yerel Bürosu kayıtları.

kamu konutlarının dağılımına bağlı olarak, dengesizlik göstermektedir. Türk ailelerinin yüzde 70'e yakın bir kesimi Rinkeby'nin daha az itibarlı olan doğu kesiminde yaşamaktadır. Batı kesiminde yaşayan Türkler de, Rinkeby'nin daha iyi çevre koşullarına sahip olan dış kesimlerinden çok, daha az makbul olan merkeze yakın kesimlerinde yoğunlaşmıştır.

RINKEBY'DE YAŞAYAN TÜRKLER

Stockholm kentinde yaşayan Türk nüfusunun kent içindeki dağılımı ve mekânsal konumları bundan önceki bölümde açıklanmıştı. Türk göçmenlerin, kentsel alan içindeki dağılımları ile toplumsal kökenleri arasında da bir ilişkinin olduğu açıktır. Kent içinde yapılan gözlemler-

den ve Türkler üzerinde yapılmış olan bazı çalışmaların sonuçlarından Süryanilerin Södertälje alanında, buna karşılık kır kökenli göçmenlerin ise Botkyrka, Tensta ve Rinkeby alanlarında yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Ayrıca yine kent içinde yapılan gözlemlerden, kent kökenli Türklerin ve özellikle İstanbul gibi metropoliten alanlardan gelenlerin, daha yaygın bir dağılıma sahip oldukları saptanabilmektedir. Kır kökenli göçmenlerin en fazla yoğunluk kazandığı bölgelerden kent içinde en çok tanınanı, bizim incelemekte olduğumuz Rinkeby alanıdır. Bu bölümde, bu alanda yaşayan Türk nüfusu hakkında yapılmış olan alan çalışmasının sonuçları aktarılacaktır.

Alan Çalışmasında Kullanılan Bilgi Kaynakları

Diğer göçmen gruplarıyla birlikte Rinkeby’de yaşamakta olan Türk nüfusunun kökenlerini, bu toplumda geçirdikleri değişme süreçlerini, gettolaşmalarının nedenlerini, işlevlerini ve etkilerini inceleyeceğimiz bu bölümde, derlediğimiz bilgileri aktarmadan önce bu alan çalışmasında kullandığımız bilgi kaynakları ve bilgi toplama teknikleri hakkında kısa bir açıklama yapılmasında yarar görülmektedir.

Bu alanla ilgili tüm bilgiler, bu alanda yaşanmış olan bir yıl boyunca derlenmiştir.¹⁴¹ İsveç kent planlama deneyimini incelemek üzere gidilen bu ülkede, Rinkeby öğrenci evlerinde geçirilen bu süre Rinkeby alanını yakından tanıma ve inceleme fırsatını vermiştir. Bunun yanında, Stockholm Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Okulu (*International Graduate School*) tarafından düzenlenen ders, seminer ve geziler, gerek bu ülkedeki kent planlama deneyimi gerekse İsveç toplumu hak-

¹⁴⁰ Türklerin yoğunlaşma alanlarının nitelikleri hakkında bilgi, bazı alan çalışmalarının sonuçlarından da dolaylı olarak edinilebilmektedir. Örneğin, U. Björklund’un Süryaniler üzerindeki çalışması Södertälje’de yapılmıştır. Ayrıca K. Langton’un Botkyrka’daki Türkler üzerindeki çalışması da bu alanda kır kökenli göçmenlerin yoğunlaştığını göstermektedir. L. Sachs’ın da kır kökenli göçmenlerin İsveç sağlık kurumlarını kullanma biçimleriyle ilgili çalışması da Tensta’da yapılmıştır. Bütün bu çalışmalar, dolaylı olarak yoğunlaşma alanlarının nitelikleri hakkında bilgi verebilmektedir.

¹⁴¹ Ayrıca, 1984 yılı Ekim ayında bu yörede yaşayan Türklerin önemli bir kesiminin geldiği Konya’nın Kulu ilçesine gidilerek bazı bilgiler derlenmiştir.

kında genel bazı bilgilerin edinilmesini kolaylaştırmıştır. Bu program, özellikle, Rinkeby alanının genel toplumsal ve kentsel gelişme süreçleri içindeki konumunun anlaşılabilmesinde yardımcı olmuştur.

Bunların yanında Rinkeby alanına ait özel bilgilerin derlenmesinde çeşitli bilgi kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu bilgi kaynaklarından *birincisi*, yazılı ve basılı bilgilerin derlenmesi olmuştur. Gerek akademik çevrelerin gerekse diğer kamu kurumlarının konuyla ilgili araştırmaları, raporları ve diğer istatistikî bilgiler bunlar arasındadır. Bu tür bilgilerin bir kesimi çalışmanın bundan önceki bölümlerinde de zaman zaman aktarılmıştır.

İkinci tür bilgi, çeşitli kurumlarla yapılan formel görüşmeler sırasında derlenmiştir. Yöreye doğrudan ya da dolaylı ilişkili olduğu düşünülen birçok kurumla araştırma konusu ve görüşme amacı belirtilerek yapılan bu görüşmelerde, özellikle yazılı olmayan bazı bilgilerin derlenmesi, çeşitli kurumların konuyla ilgili görüşlerinin alınması mümkün olmuştur. Bu amaçla Devlet Göçmen Dairesi (Statens Invandrarverket), Konut Bulma Kurumu (Bostadsförmedling), İş Bulma Kurumu (Arbetsförmedling), Türk İşçi Dernekleri Federasyonu (Turkiska Riksförbundet) gibi kurumlarla ve bu yörede bulunan Stockholm Belediyesi'nin Rinkeby Bürosu (Information Stockholm Rinkeby), Rinkeby Sosyal Hizmet Bürosu (Social Service Central Rinkeby), Rinkeby Göçmen Hizmet Bürosu (Immigrant Service Rinkeby Invandrarbyrå), Rinkeby Türk İşçi Derneği gibi yerel düzeyde çalışan örgütlerin yetkilileriyle çeşitli görüşmeler yapılmıştır.

Üçüncü tür bilgi, enformel görüşmelerle, bir diğer deyişle, bilgi kaynağı olabilecek kişilere araştırma konusu belirtilmeden yapılan görüşmeler yoluyla derlenmiştir. Aktif katılımcı gözlem tekniği olarak (*research participant*) bilinen bu teknikle özellikle alan çalışmasından önce bu yörede yaşayan çeşitli aileler ve kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca bu alanda yer alan Türk çocuklarının devam ettiği okul ve yuvalarda öğretmen, yönetici ve diğer çalışanlarla yapılan enformel görüşmeler Rinkeby'deki iç yaşam ve dış dünya ile ilişkileri konusunda etraflı bilgi edinilmesinde yardımcı olmuştur.

Rinkeby'de izlenen kent planlamasının önemli bir parçası olan eğitim sürecine bağlı olarak inşa edilen Rinkeby Öğrenci Evleri (1983).

Dördüncü tür bilgi, bu alanda konuyla ilgili görüşmeler yapılmadan yapılan gözlemlerdir. Pasif katılımcı gözlem olarak da bilinen (*participant observation*) bu teknikle, bu alanda yapılan birçok faaliyete gözlemci olarak katılmıştır. Bu, özellikle ev dışındaki yaşamla ilgili birçok bilginin derlenmesine yardımcı olmuştur.

Beşinci tür bilgi ise, burada sonuçları aktarılacak olan soru kâğıtları uygulanması ile elde edilmiştir. Bu çalışma, yörede geçirilen sürenin sonlarına doğru, Mayıs-Haziran 1983 aylarında yapılmıştır.

Bu tarihe kadar bu alanda yapılmış olan gözlemler ve toplanan diğer bilgiler, bu çalışmanın kapsamı ve soru kâğıtlarının düzenlenmesi konusunda da ön bilgilenmeyi sağlamıştır. Rinkeby alanında, 1983 yılında 232 Türk ailesinin yaşadığı, çeşitli kaynaklardan elde edilen

bilgilerle saptanmıştır. Bu ailelerin ad ve adreslerini içeren liste, Sosyal Hizmet Bürosu ve Türk İşçi Dernekleri Federasyonu'nun yardımlarıyla oluşturulmuştur.

Saptanan bu aileler, bölgede yaşayan çeşitli nitelikteki aileleri içermektedir. Bu alanda yaşayan kır kökenli göçmenlerin yanı sıra, kent kökenli göçmenlerin de bulunduğu bilinmektedir. Ancak, bir grup Türk ailesinin diğerlerinden farklı olarak siyasal mülteci konumunda oldukları ve yurtla olan yasal bağlarının kesilmiş olduğu anlaşılmıştır. Siyasal mülteci konumunun, bir çeşit zorunlu göç niteliği taşıması ve bu ailelerin istedikleri an yurda dönme ihtimallerinin olmaması nedeniyle, uyum süreçlerinin çok farklı olacağı düşünülerek, bu ailelerin araştırma kapsamından çıkarılması uygun görülmüştür.

Bu alanda yaşayan siyasal mültecilerin sayısal büyüklüğü hakkında elde kesin ve yeterli bilgi mevcut değildir. Ancak, bu konuda bir fikir vermesi açısından, örnek seçimi sırasında ortaya çıkan bir durumun aktarılmasında yarar görülmektedir. Bu alanda yaşadığını saptadığımız aileler arasından, tesadüfi örneklemeye göre seçtiğimiz 25 aileden sadece 3 ailenin Türkiye ile bağlantılarının kısık olduğu görülmüş ve bu aileler araştırma kapsamına dahil edilmemiş ve yerlerine başka aileler seçilmiştir. Bu da bu bölgedeki siyasal mülteci ailelerin oranı hakkında kabaca bir tahmin yapmaya olanak vermektedir.

Örneklemeye dahil olan 25 aileyle yapılacak görüşmelerde uygulanacak olan soru kâğıdı, hane halklarının sosyo-ekonomik durumu, göç süreci ve Rinkeby'deki yaşamla ilgili 63 soruyu içermektedir. Gerek soru kâğıdının hazırlanması, gerekse görüşmelerin yapılması sırasında Türk İşçi Dernekleri Federasyonu ilgililerinin yardımları alınmıştır. Oldukça içe kapalı bir grup olan Türk grubunun, görüşmeleri kabul etmesinde yerel Rinkeby İşçi Derneği yetkililerinin büyük yardımı olmuştur. Denek yetkililerinin uyarılarıyla, soru kâğıdı içinde, bu yörede yaşayanların cevap vermekten kaçınabilecekleri gelir ve siyasal tavır gibi konuların soru kâğıdında yer almamasına dikkat edilmiştir.

Örneklemeye giren 25 aileden 21 tanesi görüşmeyi kabul etmiş, 2 aile görüşmeyi reddetmiştir. 2 ailenin bu bölgeden taşındığı saptanmıştır. Bu nedenle bundan sonraki bölümde sonuçları aktarılacak olan alan çalışması 21 aile ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

Soru kâğıtlarının uygulanmasına Mayıs 1983 tarihinde başlanmış ve Haziran 1983 sonunda bitirilmiştir. Görüşmelerin yapılması oldukça uzun bir zaman almıştır. Bunda, görüşmelerin tümünün araştırmacı tarafından yapılmış olmasının yanı sıra, ailelerin görüşmeyi kabul etmekte gösterdikleri çekingenlik de rol oynamıştır. Bu nedenle ailelerle görüşme yapılabilmesi için, yerel dernek yetkililerinin aracılığıyla randevu alınması yoluna gidilmiştir. Bu randevular ailelerin çalışma saatlerine göre ayarlanmış ve büyük bir kesimi gece ziyareti ya da hafta sonu ziyareti şeklinde olmuştur. Görüşmelerin çoğunluğu ailelerin evlerinde yapılmıştır. Ev ziyaretleri, görüşmecinin bütün aile üyeleriyle tanışmasına ve dolayısıyla soru kâğıdı dışında da bazı bilgilerin derlenebilmesine yardımcı olmuştur. Ancak, üç kişiyle ev dışında görüşme yapıldığından aileleriyle tanışma olanağı olmamıştır.

Sonuçları aktardığımızda da görüleceği gibi, örnek çapının küçüklüğü elde edilen sonuçlarla ilgili sayısal analizlere fazlaca olanak vermemektedir. Bu nedenle, sonuçları aktardığımız bölümde soru kâğıtlarından elde edilen sonuçlarla birlikte gözlemlerin sonuçları ya da yörede yer alan çeşitli kurumların konuyla ilgili görüşleri de ayrıca belirtilerek bir arada sunulmaktadır.

Rinkeby'deki Türklerin İsveç'e Göç Süreçleri

Rinkeby'deki Türklerin Geldikleri Yerler ve Kululular

Halen İsveç'te yaşayan Türkler, geliş nedenleri bakımından oldukça karmaşık bir yapıya sahiptirler. Bu göçmenlerin yarıya yakın bir kesimini buraya siyasal sığınma hakkı isteyerek yerleşmiş olan Türkiyeli Süryaniler ve diğer siyasal mülteciler oluştururken, diğer yarısı da buraya çalışmak üzere gelmiş olanlardan oluşmaktadır. Çalışmaya gelen Türkler arasında İsveç'te en çok dikkati çeken grup, Konya'nın

Kulu ilçesinden gelen işçiler olmaktadır. İsveç'teki toplam Türk göçmenlerin dörtte birini oluşturduğu tahmin edilen Kululular halen İsveç'te en çok tanınan Türk grubudur.¹⁴²

Kululuların ülke ve Stockholm içindeki dağılımları hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamakla beraber, yapılan bazı çalışmalardan Kulu ve çevresinden gelenlerin özellikle Stockholm ve Göteborg kentlerinde yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır.¹⁴³ Örneğin Alpay'ın Stockholm belediye sınırları içinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre Kululular, toplam Türk nüfusun yüzde 36'sını oluşturmaktadır. Yine aynı çalışmada, ikinci büyük grup yüzde 23'le İstanbul'dan gelenlerdir. Türk nüfusunun geriye kalan kesimi ise herhangi bir yoğunlaşma göstermemekte ve ülkenin çeşitli yörelerinden gelenlerden oluşmaktadır.

Kulu kasabası, tek başına İsveç'e en çok göç veren bir yöre olarak dikkati çekmektedir.¹⁴⁴ Türkiye'nin bu yoksul tarım kasabasından ve çevre köylerinden göç ederek, ileri teknoloji, çok örgütlü ve dene-timli refah toplumuna yerleşen Kululular, hem göç süreçleri hem de bu topluma uyum süreçleri bakımından üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız Türk grubu olacaktır.

Kululuların bu çok örgütlü topluma gelişleri, kasabanın gerek iç gerekse dış göç verdiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Kulu'nun iç ve dış göç kervanına katılması, tıpkı diğer kırsal yörelerde olduğu gibi 1960 yılı ve sonrasına rastlamaktadır.

Kulu'dan İsveç'e göç sürecinin tamamen enformel kanallardan

142 Alpay, Ş. ve Sarıaslan, H., *Effects of Emigration, The Effects on the Town Kulu in Central Turkey of Emigration to Sweden*, Stockholm, EIFO, 1984, s. 1 ve s. 9.

143 Alpay, Ş., *Türkler i Stockholm*, Stockholm; 1980, Engelbrektsson, U.B., *The Force of Tradition: Turkish Immigrants at Home and Abroad*, Göteborg, 1978.

144 Kulu Konya'nın il sınırlarının kuzey kesiminde ve Ankara-Konya Karayolu üzerinde yer alan ve toplam nüfusu, 1980 sayımlarına göre 48 bin olan bir tarım kasabasıdır. Konya il merkezine 160, Ankara'ya ise 100 kilometre uzaklıktadır. İlçe merkezinin nüfusu 12 bin olan bu ilçeye bağlı ve nüfusları 5.500 (Tavşancalı) ile 100 (Seyitahmetli) arasında değişen 32 köy yerleşmesinden oluşmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın yapmış olduğu çalışmalara göre de ülkenin az gelişmiş yörelerinden biri olarak kabul edilmektedir (DPT, Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Tespiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri, Ankara, 1304-KÖYD, 4 Haziran 1973, s. 114).

başladığı ve sürdüğü, yapılan görüşmelerden ve bundan önceki araştırmalardan anlaşılmaktadır. Kulu'dan İsveç'e giden ilk göçmen kafilésinin Stockholm'e ulaştığı 1965 yılında, İsveç henüz göçmenlere kapısını kapamamış olduğu gibi, gelenlerden ne oturma izni, ne de çalışma izni istemekteydi. Bu sıralarda İsveç'e gidenler oraya ayak basar basmaz oturma ve çalışma izni aldıklarını belirtmişlerdir. Halbuki aynı dönemlerde Almanya'ya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine giriş uzun formaliteleri ve beklemeleri gerektirmekteydi. 1960 yıllarının başında İsveç'e yerleşmiş olan bir Ankaralı'nın o dönemlerde özellikle Stockholm'deki lokanta ve otellerde sıkıntısı duyulan temizlik ve bulaşık işçisi bulmak üzere "aracılık" işine başlaması, Kululuların tamamen tesadüfen bu tanımadıkları ülkeye göç sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

Merdol'un, Kulu'dan İsveç'e ilk göç eden grupta bulunan bir kişiyle yaptığı görüşmede Kululu bir eğercinin, alışveriş etmek üzere gittiği Ankara'da karşılaştığı bir dükkân sahibinden, bu "kolay" gidiş yolunu öğrenmesi ve bu aracı yoluyla İsveç'e göç edişi anlatılmaktadır.¹⁴⁵

Bu ilk göçü, Kululuların giderek yoğunlaşan göçü izlemiştir. Rinkeby'de yapılan saha çalışmasında da Türk nüfusu içinde Kululuların bu önemli ağırlığı belirlenebilmektedir. Tablo 22'de, alan çalışması sonuçlarına göre Rinkeby'de yaşayan Türklerin doğum yerlerine göre dağılımları gösterilmektedir. Burada yaşayan Türklerin yüzde 48'ini kırsal alanlarda doğanlar oluşturmaktadır. Kulu, yüzde 34 ile en çok göç vermiş alan olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel alanlarda doğanların oranı ise bir hayli düşüktür. Diğer kırsal alanlarda doğanlar çok değişik yörelerden gelmişlerdir. Bunların içinde, Gaziantep, Ankara, Diyarbakır ve Erzurum gibi kentlerin köylerinden gelenler örnek verilebilir. Ayrıca, Rinkeby'de yaşayanların ağırlıklı bir kesimini İsveç'te doğmuş olan çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklar hariç tutulduğunda Kulu doğumluların oranı yüzde 60'a, tüm kır doğumluların oranı ise yüzde 80'e yükselmektedir.

145 Merdol, T., *Turkish Women*, Norköpping: Statens Invandrarverk, 1982, s. 10-13.

TABLO 22
Rinkeby'de Yaşayan Türklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımları (Sayı)

Doğum Yeri	Erkek	Kadın	Toplam
Kulu	17	17	34
Diğer kırsal	6	8	14
İstanbul, Ankara	2	2	4
Diğer kentsel	3	5	8
Diğer ülke (Yugoslavya)	1	1	2
İsveç	23	15	38
Toplam (sayı)	52	48	100

Görüldüğü gibi, Rinkeby özellikle kır kökenli göçmenlerin yoğunlaştığı bir alandır. Burada önemli bir çoğunluk olan Kululular, gerek geliş kanalları gerekse bu alanda oluşturdukları yeni yaşam biçimi bakımından dikkati çeken gruptur. Kulu'dan doğrudan doğruya ve enformel kanallardan başlayan göç, bu grubun köylülükten çıkış sürecini ileri sanayi toplumunun bu altkentinde geçirmelerine neden olmuştur.

Rinkeby'de yaşayan Türk nüfusunun çok küçük bir kesiminin Türk metropoliten alanları hakkında bilgileri vardır. Kulu'dan gelenler, hiçbir Türk kentinde yaşam deneyimi olmadan, doğrudan doğruya Stockholm'e yerleşmişlerdir. Buna karşılık diğer kır kökenli olanların İsveç'e göç etmeden önce Türkiye'de iç göç sürecini geçirmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bunların içinde sadece iki aile İstanbul'da, diğerleri ise doğdukları köyün bağlı olduğu kent merkezinde göçten önce bir süre yaşamışlardır. Kululuların büyük bir kesimi Ankara'ya göçten önce ya da sonra çeşitli nedenlerle gittiklerini bildirmişler, ama burada yaşama deneyimine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Rinkeby alanında yaşayan Türk nüfusunun büyük bir kesimi, bu arada Kululuların büyük bir çoğunluğu, kentsel yaşam deneyimini ilk defa bu toplumda geçirmektedir. Bu durum ilk bakışta konuşulan dilden de anlaşılmaktadır. Rinkeby'de yaşayan Türklerin büyük

bir kesimi İsveç'e getirdikleri kendi yöresel aksanlarının yanı sıra İsveççe'den aldıkları birçok kelimeyle bezenmiş özel bir dil kullanmaktadır. Bu İsveççe kelimeler daha önce yaşadıkları ortamda bulunmayan birçok kavram ve kurumun da göstergesi olmaktadır. Örneğin, yuva, sendika, asansör, emekli sandığı, göçmen bürosu, tatil, bira, hastalık sigortası gibi, tanışık olmadıkları teknolojiye, karşılaşmadıkları kurumlara ve kavramlara ait kelimeler günlük dile İsveççe olarak girmiştir. Bu dil, tahmin edileceği gibi, toplumsallaşma süreci içinde burada yetişen çocuklara da olduğu gibi aktarılmaktadır. Bu ve bunun gibi iki farklı kültürün etkileşiminin sonucunda ortaya çıkan yeni iletişim biçimlerinin örnekleri daha sonra da yeri geldikçe sunulacaktır.

Rinkeby'deki Türklerin Göç Süreçleri

Rinkeby'de yaşayan kır kökenli göçmenlerin İsveç'e göç süreçleri, geliş tarihlerine göre farklılıklar göstermektedir. Tablo 23'te bu alanda yaşayan Türklerin İsveç'e geliş tarihlerine göre dağılımları hakkında bilgi verilmektedir.

Tabloda hane halklarının tüm nüfusu dikkate alındığından, aile birleşmeleri yoluyla olan göç sürecinin etkileri ağırlık taşımaktadır. Halen bu alanda yaşayan nüfusun büyük bir kesimi, dış göç sürecinin kesintiye uğradığı dönemde buraya gelmiştir. Toplam nüfusun yüzde 40'ı ise İsveç'te doğan çocuklardan oluşmaktadır.

Sadece aile reisi olan eşler ya da ebeveynler dikkate alındığında

TABLO 23
Rinkeby'deki Türklerin İsveç'e Geliş Tarihleri (Toplam Hanehalkı Üyeleri)

Dönem	Erkek	Kadın	Toplam
1970 öncesi	71	1	8
1971-1975	13	21	34
1976-1980	9	11	20
İsveç'te doğanlar	23	15	38
Toplam	52	48	100

şu anda Rinkeby’de yaşayan ailelerden yüzde 51’inin 1971-1975 döneminde İsveç’e göç ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Örneklemeye dahil olan 21 ailenin sadece bir tanesinde karı ve koca aynı anda İsveç’e göç etmiştir. Diğerlerinin ise göç tarihleri arasında mutlaka bir farklılık vardır. Örneğe dahil olan 7 ailede kadınlar, 2-6 yıl süreli bir ayrılıktan sonra kocalarının yanına göç etmişlerdir. Evliliklerden 13’ü ise İsveç’e göç edildikten sonra gerçekleşmiştir. Bu evliliklerden sadece bir tanesi –ki bu da İstanbul’dan göç etmiştir– İsveç’te ve aile ilişkilerinin dışında gerçekleşmiştir. Diğer evliliklerin tümü ise tamamen aileler tarafından düzenlenmiş evliliklerdir.

TABLO 24
Göç Edilen Tarihteki Yaş (Ebeveynler)

	Erkek	Kadın	Toplam
15’ten küçük	4	5	9
16-20	4	7	11
21-25	7	4	11
26 ve daha büyük	5	5	10
Toplam	20	21	41
Göç edilen tarihte ortalama yaş	22,3	20,7	

Örneğe dahil olan ailelerin ebeveynlerini dikkate aldığımızda, göç edenlerin büyük bir kesiminin 25 yaşından daha genç yaşta göç ettikleri görülmektedir. Böyle olunca, hem kadın hem de erkeklerin göç ettikleri tarihte, genç yetişkinler oldukları, toplumsallaşma sürecini kendi ülkelerinde geçirdiklerini ve bu nedenle de birinci nesil göçmen olarak kabul edilebileceklerini varsaymak doğru olacaktır.

Kulu’dan ilk göç, enformel kanallarla ve Stockholm ve Ankara’da birbirleriyle ilişkili aracılar yoluyla gerçekleşmiştir. Örneğimize çıkan aileler arasında da 1970 yılı öncesi göç etmiş bu öncü göçmenlerden örnekler yer almaktadır. Bu ailelerle yapılan görüşmelerde özellikle Kulu göçü için bazı ilginç saptamalar yapmak mümkün olmuştur.

İsveç'e ilk gelen göçmenlerden, araştırmanın yapıldığı tarih olan 1983 yılına kadar geçen yirmi yıla yakın süre içinde Kulu göçünün niteliklerinde de önemli değişimler gözlenmektedir. Görüşme yapılanlardan birinin de belirttiği gibi, "Eskiden fakirler göç ederdi, şimdiyse sadece zenginler göç edebiliyor." İsveç göçmen politikasının oldukça esnek olduğu 1965-73 tarihleri arasında, göç edenlerin göç sebebi olarak Türkiye'deki kötü ekonomik koşulları göstermesi de göç sürecinin nedenlerini göstermektedir. Ancak, bu tarihten sonra göç etmiş olanlar göç sebebi olarak kötü ekonomik koşullardan çok, "daha çok para kazanmak" ya da "daha iyi yaşamak" gibi gerekçeleri göstermektedir. Özellikle son yıllarda tek göç biçimi olarak görülen evlenme yoluyla göç edenlerin hemen tamamı, göç sebebi olarak "daha iyi yaşamaya olanağına kavuşma"yı söylemiştir.

İsveç göç politikasındaki kısıtlamalar, evlenme yoluyla göçü tek açık kapı olarak bıraktığı gibi oturma ve çalışma iznine sahip olan kişilerin Kulu'daki göreceli konumlarının yükselmesine de neden olmaktadır. 1965'li yıllarda Kulu'daki durumları iyi olan bazı ailelerin, İsveç'e göç etmek için belki de fazla nedenleri yoktu. Ancak, eski yoksulların biriktirdikleri paralarla Kulu'da daha önce görülmemiş binalar yaptırma, iş kurmaya çalışmaları, İsveç'te satın aldıkları Volvo'larla köyü ziyarete gelmeleri, o tarihlerde göç etmek zorunda olmayan pek çok ailenin çocuklarının da göç arzusunu kamçılamaktadır.

Örneğin, 1980 yılında İsveç'e evlenme yoluyla gelmiş olan 26 yaşında ve ortaokuldan ayrılmış olan bir Kululu genç, Türkiye'de topraklarının ve traktörlerinin olduğunu, ayrıca kasaba merkezinde Mobilgaz bayiliği yaptıklarını, bu nedenle durumlarının gayet iyi olduğunu belirtmektedir. Geliş nedenini açıklarken, "Kulu'dayken İsveç'ten gelenler öyle şeyler anlatıyorlardı ki inanamıyorduk, olur mu böyle şeyler diyorduk. Burayı çok merak ediyordum" demektedir. Bu genç halen bir lokantada bulaşıkçılık yapmaktadır.

Sachs da, Kulu ve Tensta'da yaptığı gözlemlerde, Kulu'da, İsveç'te oturma ve çalışma iznine sahip olan kadınların itibarlarının yüksek olduğundan ve bunların pasaportlarının "*Altın Pasaport*" olarak

adlandırıldığından söz ederek, Kulu'dan pek çok gencin bu kızlarla evlenebilmek için yüksek başlık paraları ödediklerini belirtmektedir. Ayrıca, Sachs, Tensta'da çocuk doğuramadığı için iki kez evlenip boşanan dul bir kadının "altın pasaportu" nedeniyle üçüncü kez evlenmekte hiçbir güçlük çekmediğini de belirtmektedir.¹⁴⁶

Bizim yaptığımız alan çalışmasındaki örneklerde de, İsveç'teki Kululu kızlarla evlenme yoluyla gelen gençlerin, ilk gelen göçmenlere göre hem ekonomik, hem eğitim durumları itibarıyla daha iyi durumda oldukları ortaya çıkmaktadır. Çok yaygın olmamakla birlikte bir başka göç yolu da, İsveçli kızlarla evlenerek yapılmaktadır. Örnekte yer alan ailelerden biri de, kızlarının işyerinden arkadaşı olan bir İsveçli kızı yaz tatili süresince Kulu'ya götürmeyi ve orada kuzenleriyle evlendirmeyi tasarladıklarından söz etmiştir. Bu yol, özellikle İsveç'e turist olarak gelmeyi başarmış olanların da zaman zaman başvurdukları bir yoldur. Örnekte yer alan aileler içinde biri Gaziantep'li, diğer ikisi Kululu olan üç görüşmecinin, İsveç'e kardeşleri aracılığıyla turist olarak geldikleri ve yine onların yardımıyla tanıştıkları İsveçli kadınlarla bir süre bir arada yaşayarak oturma izni aldıkları anlaşılmaktadır. Oturma izni alındıktan sonra, zaten evli olan bir görüşmeci ailesini getirtmiş, diğer ikisi ise yine aileleri aracılığıyla kendi yörelerinden buldukları kızlarla yeni evlilikler yapmışlardır.

Görüldüğü gibi tamamen enformel kanallardan ve "aracılar" yoluyla başlayan göç süreci, bir süre ilk gelen göçmenlerin köyde kalan diğer akraba ve yakınlarını haberdar etmeleri ve onların da göç etmelerine yardımcı olmaları ve "zincirleme göç" (*chain migration*) süreci olarak devam etmiştir. İsveç göçmen politikasının bu göç sürecini denetim altına almasından sonra da yine göçmenler mevcut denetim kanalları içinde "açık" kapı arayarak, göçü sürdürmek eğilimindedir. Ancak, bu durum göç edenlerin niteliğini değiştirmiştir.

146 Sachs, L., *Evil Eye or Bacteria*, Stockholm; 1983, s. 123.

İsveç'te Kalış Nedenleri ve Geri Dönmeyle İlgili Düşünceler

Rinkeby'de görüşme yapılan ailelerin, geliş nedenleri ve geliş yolları ne olursa olsun, burada kalmaktaki amaçlarının “para kazanmak ve para biriktirmek” olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin kentsel alanlarından gelen ve eşlerden her ikisinin de asgari lise mezunu olduğu aileler dışında bütün görüşmeciler, kalış nedenlerini “para kazanmaya ve daha fazla para biriktirmeye” bağlamaktadır. Diğer üç aile ise kalış nedenleri olarak eğitim görmeyi ya da meslek edinmeyi göstermektedir.

Bundan sonraki bölümlerde de üzerinde durulacağı gibi, gerek göçün ilk dönemlerinde ekonomik zorluklar ve yoksulluk gibi nedenlere bağlı olarak buraya gelenlerin, gerekse daha sonra daha iyi yaşamak ya da daha fazla para kazanmak amacıyla gelenlerin burada kalış nedenlerini açıklamakta ileri sürdükleri tek gerekçe “para kazanmak ve biriktirmek” olmaktadır.

Görüşme yapılan ailelerin, İsveç'te ortalama kalış sürelerinin dokuz yıldan fazla olduğu göz önünde tutulursa, ailelerin başlangıçta çok daha canlı olan dönüş isteklerinin zaman geçtikçe daha gerçekçi boyutlara ulaşmış olabileceği varsayılabilir. Nitekim, ülkeye dönmeyi düşünmediğini belirten üç aile dışında, bütün göçmen ailelerinin geldikleri yerlerde konut yaptırdıkları ve bu konutları İsveç'ten götürdükleri eşyalarla dayayıp döşedikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında birçok aile de, geldikleri yerlerde konut dışında yatırımlar yapmışlardır. Bu konu ileride daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Yine de, geri dönüşle ilgili sorulara verilen cevaplardan, bu sürecin henüz tamamlanmadığı anlaşılmaktadır.

Özellikle Kulu'dan gelen ailelerin geldikleri çevreyle sürekli ilişkili oldukları, orada bazı girişimleri bulunduğu, yine de dönüşün sürekli olarak yeni girişimler için ertelenmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Görüşme yapılan ailelerden sadece 6 tanesi Türkiye'ye geri dönmeyeceklerini belirtmiştir. Bunlardan 2 tanesi kentsel alanlardan gelen ailelerdendir. Diğer 4'ü ise, kırsal alanlardan, İsveç'e 15 yaşından daha küçükken gelmiştir.

Görüşme yapılan ailelerden 13 tanesi ise geri dönmeyi düşündüklerini belirtmiştir. Ancak, bunlardan 9 tanesi ne kesin bir tarihten, ne de kesin bir dönüş planından söz edebilmiştir. Özellikle son dönemlerde göç eden ve göçte "altın pasaport"lardan yararlananlarla İsveç'e ilk gelenler arasında dönüş isteğinin fazla olduğu gözlenmektedir.

Dış göç deneyimini daha önce geçirmiş olan toplumlarda da gözleendiği gibi, geri dönme düşüncesi, özellikle gönüllü dış göç süreçlerinde yaygın olarak görülmektedir. Bilmedikleri bir ortama kırsal kesimlerden göç edenlerin, göçü geçici olarak gördükleri bilinmektedir. Bu durum, ulaştırma ve haberleşme teknolojisinin bugünkü kadar ucuz ve yaygın bir iletişimi sağlamadığı dönemlerde gerçekleşen Kuzey Amerika göçünün olduğu dönemlerde de saptanmış bir olgudur.

Rinkeby'de yaşayan Türkler de, İsveç'e yerleşmekten çok, bir miktar para biriktirerek zengin bir kişi olarak geldikleri yere dönmeyi düşleyerek gelmişlerdir. Her ne kadar burada oldukça elverişli koşullarda yaşamaktaysalar da, geldikleri çevrelerle yoğun ilişki kuruyor olmaları ve geldikleri yerlerde sürekli yeni yatırımlar yapmaları dönüş düşüncesini canlı tutmaktadır. Bugünkü yaygın iletişim olanakları, bu grupların geldikleri çevrelerle daha sıkı bir ilişki kurmalarına neden olmaktadır. Birinci Bölüm'de de belirtildiği gibi, İngiltere'deki kır kökenli Pakistanlı göçmenler üzerinde araştırma yapmış olan Anwar'ın "*Geri Dönme Miti*" diye adlandırdığı bu sürekli ve canlı beklenti, Rinkeby'deki Türklerde de açıkça gözlenmektedir.¹⁴⁷

Ancak, bu canlı beklentiye karşın, geri dönüşlerin sürekli yeni projelerle ertelenmekte olması, bir taraftan burada geçirdikleri uyum sürecinin daha kolaylıkla atlatılmasına yardımcı olurken, diğer taraftan belki de burada yerleşecek olan bu grupların bu toplumla tamamen bütünleşmelerini de engellemektedir. Bu durumun göçmenlerin uyum süreçlerine etkilerine ve İsveç'teki ayrımcı uygulamaların bu beklentiye sürdürme yönünde yaptığı etkilere ileride tekrar değinilecektir.

147 Anwar (1979), a.g.e., s. 185-212 ve 219.

Rinkeby'deki Türklerin Aile Yapıları ve Değişme

Aile Yapıları

Rinkeby'de yaşayan Türk nüfusu göç süreci içinde, geldikleri yerlerde en önemli ve çokişlevli bir kurum olan “aile”lerini de birlikte getirmişlerdir. Bu bölümde Rinkeby'de yaşayan ailelerin önce demografik özellikleri aktarılmaya çalışılacaktır. Kırsal kesimlerde en önemli ekonomik ve toplumsal birim olan ailenin demografik yapısı, doğal olarak toplumsal işlevindeki değişmeye bağlı olarak değişecektir. Bu kısımda Rinkeby'deki ailelerin bugünkü demografik özellikleri aktarılırken bu değişimin yönü de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tablo 25, Rinkeby'de yaşayan Türk ailelerinin genç bir nüfus yapısının olduğunu göstermektedir. Nüfusun yaklaşık yarısı çocuklardan oluşmaktadır. Eşlerin büyük bir kesimi de doğurganlık döneminin başlangıcındadır.

Tablo 26'da ise, Rinkeby'de görüşme yapılan ailelerin büyüklükleri hakkında bilgi verilmektedir. Rinkeby'de bugünkü aile büyüklüğü 4,8 kişidir. Bu hane halkı büyüklüğü Türkiye'deki kırsal hane halkı büyüklüğünden düşük (6,1), metropoliten alanlardaki hanehalkı

TABLO 25
Rinkeby'deki Hane Halkları Üyelerinin Yaş Grupları ve
Cinsiyete Göre Dağılımları (Sayı)

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	11	9	20
5-9	14	9	23
10-19	6	6	12
20-29	10	14	24
30-39	8	6	14
40 ve daha fazla	3	4	7
Toplam (sayı)	52	48	100
Ortalama yaş			
Anne ve babalar	32,3	29,0	30,6
Çocuklar	6,6	7,2	6,8

TABLO 26
Hanehalklarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Üye Sayısı	Hane Halkı Sayısı	Nüfus (%)
2-4	10	34
5-6	9	51
7-8	2	15
Toplam (sayı)	21	100
Ortalama hane halkı büyüklüğü	4,8	

büyüklüğünden yüksek (4,1), ancak ülke ortalamasından oldukça düşük (5,5) bir aile büyüklüğünü göstermektedir.¹⁴⁸

Rinkeby'deki kadınların doğurganlık düzeyinin saptanabilmesi için daha ayrıntılı ve bu konuya özgü yöntemlerle araştırma yapılması gerekmektedir birlikte, kabaca bazı tahminlerde bulunulabilecek bazı göstergelere başvurulabilir. Rinkeby'de yaşayan kadınların, ortalama canlı doğumları bu amaçla hesaplanmış ve 2,6 olarak tahmin edilmiştir. Bu sayı gerek 1973 gerekse 1978 yıllarında ülke ortalaması için hesaplanmış olan canlı doğum sayılarından oldukça düşük bir doğurganlık düzeyini göstermektedir. Söz konusu araştırmalarda bu oran 1973'te 4,0 ve 1978'de ise 3,9 olarak tahmin edilmiştir.¹⁴⁹

Örneğe dahil olan kadınların ortalama canlı doğum oranları ülke ortalamasından oldukça düşük olmakla beraber, bu kadar kaba bir ölçüme dayanılarak bunun nedenlerini izah etmek oldukça güçtür. Bu düşüklüğün nedenleri arasında burada yaşayan ailelerin bir kesiminin henüz doğurganlık dönemlerinin başlangıcında olması, diğer kesiminin ise evliliklerinin göç nedeniyle kesintiye uğraması gösterilebilir. Ancak, Sachs'ın yaptığı gözlemlere göre, özellikle genç kadınlar, İsveç sağlık örgütlerinin sunduğu doğum kontrol olanaklarından yaygın

¹⁴⁸ Tınuç, S., *Türkiye'de Aile Yapısı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, no. D-15, 1972, s. 37.

¹⁴⁹ Kunt, G., "Aile Yapısı ve Doğurganlık", *Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları-1973 Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-25, 1978, s. 139; Hacettepe Üniversitesi, *Turkish Fertility Survey-1978*, Ankara: Institute of Population Studies, 1980.

olarak yararlanmakta ve kocalarının bilgisi olsun ya da olmasın zaman zaman kürtaj yaptırmaktadır.¹⁵⁰ Bu da doğurganlık oranlarındaki düşüklüğün süreceği anlamına gelmektedir. Kadınların yeni katıldıkları toplumdaki değişen konumları, yaygın sağlık hizmetleri gibi birçok neden, göç eden bu grubun doğurganlık eğilimlerini de büyük ölçüde etkilemektedir.

Rinkeby'deki hane halklarının bugünkü yapıları incelendiğinde yaygın aile biçiminin çekirdek aile olduğu görülmektedir. Görüşme yapılan 21 aileden 18'i karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Bu ailelerden sadece bir tanesi çocuksuz, diğer ailelerin ise 1-6 arasında değişen sayıda çocukları vardır. Çekirdek ailelerin dışındaki ailelerden ikisi geçici geniş, biri ise parçalanmış aile niteliğini taşımaktadır. Geçici geniş ailelerden biri karı-koca, evlenmemiş çocuklar ve kocanın dul annesi ve dul kız kardeşinden, diğeri karı-koca, evlenmemiş çocukları ve boşanmış kızlarından, parçalanmış aile ise, boşanmış bir kadın ve iki çocuğundan oluşmaktadır.

Rinkeby'deki ailelerin büyük bir kesiminin, ayrı konutlarda diğer yakın akrabalarından ayrı olarak yaşamalarına karşın, bu akrabalarla yoğun ilişkilerini sürdürdükleri bilinmektedir. Görüşme yapılan ailelerden sadece üç tanesinin İsveç'te hiç akrabası yoktur. Diğerlerinin ise hepsinin İsveç'te, 16'sının ise Rinkeby'de akrabaları bulunmaktadır. Bunlardan 10 tanesinin karı ya da kocanın anne-babaları ve evlenmemiş kardeşlerden oluşan akrabalarından, diğerlerinin ise, evli kardeşleri ve onların evlenmemiş çocuklarından oluşan akrabalarından başlayarak çeşitli derecelerde akrabaları aynı alanda yaşamaktadır. Bu 16 aileden büyük bir kesiminin birden çok akrabası ya İsveç'te ya da Rinkeby'dedir.

Rinkeby'de araştırma yapılan dönemde yaygın aile biçimi olarak görünen çekirdek ailelerin, göçün ilk evrelerinde, geçici geniş aileler olarak başladıkları da yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. 21 aileden sadece 3'ü başlangıçtan bu yana çekirdek aile olarak İsveç'te-

150 Sachs (1938), *a.g.e.*, s. 122-123.

ki yeni yaşamlarına başlamışlardır. Yaptığımız görüşmelerden anlaşıldığına göre, erkek görüşmecilerden 5'i ilk göç ettiklerinde, arkadaşlarıyla birlikte kalarak göç sürecine başlamıştır. Diğer görüşmecilerin, ilk dönemlerde, çeşitli derecelerde yakınlıktaki akrabalarının yanında kaldıkları anlaşılmaktadır. Erkek görüşmecilerden 5'i göç ettiklerinde, erkek kardeşlerinin evlerinde, 4'ü ilk geldiklerinde karılarının ailelerinin yanında, diğerleri ise diğer akrabalarının yanında kaldıklarını belirtmişlerdir.

Buradan da anlaşıldığı gibi, göçün ilk evrelerinde geçici geniş aile biçimi belki de en yaygın aile biçimi olmuştur. Nitekim bütün görüşmeciler, ailelerinin getirilmesi ya da evliliklerinin düzenlenmesi sırasında bir süre aileleriyle birlikte bir başka akraba evinde yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Yakın akrabalar ile aynı alanda ve kimi zaman da aynı binalarda oturuluyor olması ve yoğun akrabalık ilişkilerinin devam etmesi, ailelerin ayrı konut birimlerde yaşıyor olmalarına karşın, geleneksel aile ilişkilerinin devam ettiği yönünde bazı gözlemlerin yapılmasına neden olmaktadır. Örneğin, Sachs, ayrı konutlarda yaşasalar bile, ailelerin birçoğunun ortak yemek yeme, çocuklara ortak bakma ve bazı parasal konularda ortak bütçe kullanma gibi nedenlerle, ilişkilerinin "çekirdek aile" özelliklerinden çok, "geniş aile" özellikleri taşıdığını ileri sürmektedir. Ancak, bundan sonraki bölümde de görüleceği üzere, başlangıçta yoğun bir şekilde süren aileler arası ilişkiler gittikçe daha kısıtlı konulara indirgenmektedir.

İsveç konut politikasının, ucuz kiralık konut sağlamada geliştirdiği etkin uygulamalar ve düşük gelir gruplarına doğrudan kira yardımı yaparak ev kiralamayı çok kolaylaştırması, konut için yapılacak olan harcamaları oldukça önemsiz boyutlara indirebilmiştir. Bu nedenle, bu alana yerleşen göçmenler için ayrı konut kiralamak, gelirlerini azaltıcı, dolayısıyla buradaki en önemli varolma nedenleri olan "tasarruf yapma" isteklerini engelleyici bir düzeyde olmadığı için, ailelerin ayrı konut birimleri halinde yaşamaları oldukça çabuk gerçekleşmiştir. Ayrıca, İsveç göçmen politikasında son yıllarda görülen kısıt-

lamalar, Türkiye’den akrabaların göç etme hızını da düşürdüğü için, geçici geniş ailelerin sürmesini sağlayan bir ortam mevcut değildir. Bugünlerde görülen geçici geniş aile biçimi, daha çok yetişkin çocuklardan birinin evlendirilmesi halinde eve gelin ya da damadın –o da bir süre için– katılmasından ibaret kalmaktadır.

İsveç’in en önemli refah toplumu hizmetlerinden biri olan ucuz ve uygun konut bulma olanağı, kırsal kesimde enformel iletişim kanallarıyla ve karşılıklı yardımlaşmayla göç eden bu ailelerin oldukça kısa bir süre içinde çekirdek aileler olarak ayrı konutlarda yaşamalarını sağlamıştır. Bu durum gerek aile içi gerekse aileler arası ilişkilerin buradaki koşullara göre yeniden biçimlenmesine yardımcı olan bir ortamı da hazırlamıştır. İsveç toplumunda barınma işlevinin aile dışındaki kurumlar tarafından çözümleniyor olması, çekişmeli aile kurumunu birlikte getirmiş olan bu göçmen grubunun aileler arası yardımlaşma konularından birini daha yitirmesine neden olmuştur.

Aile Yapısındaki Değişme

Bundan önceki bölümde de görüldüğü gibi, göç süreci ile ilişkili olarak Rinkeby’deki aileler çeşitlilik göstermektedir. Tüm aile üyelerinin birlikte göç etmeleri ya da çok kısa bir ayrılıktan sonra birleşmeleri, çok nadir rastlanan bir durum olmaktadır. Örneğimizde yer alan ailelerden sadece üç aile, İsveç’e gelmeden oturma izni ve çalışma izni alıp geldikleri için, İsveç’e gelir gelmez çekirdek aile olarak kurulabilmişlerdir.

Gözlenen ailelerin birçoğu ise, birbirinden çok farklı nitelikte evrelerden geçerek çekirdek aile haline dönüşebilmiştir. Kırsal alanlardan gelenlerin göçten önceki aile yapılarıyla ilgili elde bilgi olmamakla birlikte, Türkiye’deki kırsal aile yapısı ile ilgili bilinenler bu konularda bazı tahminlerde bulunmaya olanak vermektedir. Biz burada daha çok, göçten sonraki durumu özetlemeye çalışacağız.

Gözlenen ailelerde, göçün ilk evrelerinde çalışabilir yaşta erkeklerin göç ettiği bilinmektedir. Babalarıyla ya da diğer yakın akrabalarıyla göç sürecine katılan bu evli erkeklerin aileleri, bu ilk evrede par-

çalanmış aile niteliğini taşımaktadır. Bu dönemde, erkeklerin akraba erkeklerle birlikte kiraladıkları oda ya da evlerde birlikte kaldıkları bilinmektedir. Bu ailelerin parçalanmış olarak sürdüğü dönem, örneğimize çıkan ailelerde iki ila altı yıl sürmüştür. Ailelerin birleşmeye başladığı dönemlerde ise, ilk gelen aileler, diğer erkek akrabaların da birlikte yaşadığı geçici geniş aileler haline dönüşmüştür. Görüşmecilerin cevaplarından, ilk gelen kadınların, genellikle en büyük oğulun eşi olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilk dönemlerde, genellikle, çok küçük çocuklar getirilmemiş, yetişkin yaştaki çocukların getirildiği gözlenmiştir. Böylece ilk gelen aileler, çeşitli derecelerdeki akrabaların, kardeşler, amcaoğulları, tezyeoğullarının da barındığı, geçici geniş aileler olmuştur. Bu erkek akrabalarından, evli olanlarının ailelerini getirme dönemlerinde, bu evler, genellikle, ev tutulana ya da diğer yerleşme hazırlıkları yapılan kadar iki ailenin çeşitli üyelerini de barındıran evler olmuştur. Bu dönemlerde de birleşik aile niteliğini kazanmışlardır.

Yetişkin yaştaki evli erkeklerin ailelerini getirme süreci, bugün artık tamamlanmış gibi gözükmektedir. Şu sırada gözlenen yeni aile biçimleri, ailelerin birleşmelerinden sonra yetişkin yaşa ulaşan kız ya da erkek çocukların evlendirilmeleri sırasında oluşmaktadır. Bu dönemde de İsveç'teki babaevi, bir süre gelinin ya da damadın da birlikte yaşadığı geçici geniş aile halinde belirmektedir. Evliliğin ilk dönemlerinde evliliğin getirdiği büyük mali yükün karşılanması, yeni ev kurmanın getirdiği masrafların karşılanabilmesi ve yeni evlilerin kendilerini geçindirebilecek düzeye gelmelerini sağlamak için, belli bir süre ailelerin birlikte yaşadıkları gözlenmektedir. Bu durum, genellikle, aileye yeni katılan erkekse, uygun bir iş bulana kadar sürmektedir.

Görüldüğü gibi, göç süreci, kendi başına aile yapısının çok çeşitli biçimlerde ve çeşitli süreler için değişmesine neden olmaktadır. Bu, sadece göç sürecine katılanları değil, göç sürecine katılmayıp geride kalanları da büyük ölçüde etkilemektedir.¹⁵¹ Nitekim Kulu'da yaptığımız gözlemlerden de ortaya çıktığı gibi, göç sonucu, Kulu'da geride

151 Kıray, M. B., "The Family of the Immigrant Workers", *Turkish Worker in Europe*, N. A. Unat (ed.), içinde, Leiden: E. G. Brill, 1976.

kalan aile üyeleri, yurtdışından gelen tarımdışı gelire ya da yurtdışındaki çeşitli yakınlıktaki aile üyelerinin biriktirimleriyle kurulan yeni işleri takip ettikleri için başka gelir kaynaklarına da sahip olmaktadır. Bu nedenle, geride kalan birçok aile üyesi hâlâ tarımsal üretimle uğraşsalar bile çoğu zaman bu tür işlerde kendi emeklerini kullanmaktan çok ücretli emek kullanmayı yeğlemektedir ve Kulu'ya, bu nedenle, özellikle yaz aylarında tarım işçilerinin gelmeye başladığı gözlenmiştir.

Bütün bunların sonucu olarak, konumları değişen aile üyelerinin oluşturduğu aile yapısı, hem üretim hem de diğer işlevler bakımından oldukça farklı bir aile yapısını ortaya çıkarmaktadır.

Rinkeby'deki ailelerin göçün ilk evrelerinde oluşturdukları geçici geniş aileler; geleneksel babaerki ailelerde gözlenen ve oğulun babaocağında ailesiyle bir süre kalması şeklinde beliren bir aile döngüsünü (*family cycle*) her zaman izlememektedir. Burada, çekirdek aileleri bir süre içlerinde barındıran aileler, doğrusal bir süreç izlemekten daha çok çeşitlilik göstermektedir. Bu aileler daha çok ilk göç eden aileler olmakta ve daha sonra göç edenler babasoyunu izleyen bir süreçten daha çok çeşitli akrabalık derecelerine yayılmaktadır. Bu nedenle, göç edenler, kimi zaman ağabeylerinin, kimi zaman kız kardeşlerinin, kimi zaman karılarının ailelerinin yanına yerleşmektedir. Gerek göç sürecinin kendisi, gerekse göç edilen bu yeni ortamda buldukları olanaklar Rinkeby'de yaşayan ailelerin geldikleri ortamdan çok farklı olarak yeniden biçimlenmelerine neden olmaktadır. Bu alandaki ailelerin bugünkü yapıları ve değişme süreçleri “kırsal aile” tanımından artık çok farklı niteliklere sahiptir.

Meslek Yapıları ve Değişme

Eğitim Durumları ve İsveççe Bilgileri

Rinkeby'de yaşayan Türklerin, meslek yapıları ve meslek yapılarındaki değişme ile ilgili bilgileri aktarmadan önce, bu bölümde, Rinkeby'de görüşme yapılan ailelerin eğitim düzeyleri ve çocuklarının

TABLO 27
Karı ve Kocaların Eğitim Durumu

	Erkek	Kadın	Toplam
Okuryazar olmayan	1	2	3
Okuryazar	2	5	7
İlkokul*	5	10	15
Orta öğrenim*	10	3	13
Yüksek öğrenim*	2	1	3
Toplam	20	21	41

(*) Okula devam edenler, terkedenler ve bitirenler dahil.

eğilimiyle ilgili konularda bilgi verilmeye çalışılacaktır. Tablo 27 görüşme yapılan ailelerde karı ve kocaların eğitim durumlarıyla ilgili bilgileri içermektedir.

Tablo 27'ye göre erkeklerin eğitim durumu kadınlara göre daha yüksektir. Kadınlardan okuryazar olanların 4'ü okuma-yazmayı İsveç'teki Türkler için düzenlenen Türkçe okuma-yazma kurslarıyla öğrenmişlerdir. İlkokul eğitimi görmüş olan kadın ve erkeklerden 3'ü İsveç'te ilkokula devam etmiştir. Orta öğrenim görmüş olan erkeklerden 5 tanesi, ortaokula bir-iki yıl devam ettikten sonra okulu bırakmıştır.

Göçmenlerin geliş tarihlerine göre eğitim durumları incelendiğinde, özellikle 1975 sonrası gelen erkeklerin eğitim durumlarının bu tarihten önce gelenlere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1976-81 döneminde İsveç'e gelmiş olan 6 erkekten 5 tanesi orta ve daha yüksek eğitim görmüştür.

İsveç'te ilkokula devam etmiş olan 3 kadın ve 3 erkek dışında, burada yaşayanların çoğunluğu formel eğitimlerini Türkiye'de görmüştür. İsveç'te ilkokula devam edenlerin büyük bir kesimi de, Türkiye'de ilkokula başladıklarını, ancak anneleriyle göç edince buradaki okullara devam ettiklerini belirtmişlerdir. Bu grubun ilkokula İsveç sınıflarında devam etmeleri nedeniyle de görüşme yapılanlar arasında İsveççe'yi en iyi bilenlerin bu grupta yer aldığı görülmüştür. Daha sonra gelen çocuklar ise aşağıda anlatılacak nedenlerden ötürü, bu

şansa sahip olamamışlardır. Tablo 28’de Rinkeby’de görüşme yapılan ailelerin çocuklarının eğitim durumları hakkında bilgi verilmektedir.

İsveç toplumunda, kadınların artan oranlarda çalışma yaşamına katılmaya başlaması ile birlikte, devlet, ailelerin çocuk bakımıyla ilgili birçok işlevini üstlenmiştir. İsveç’te çocuklar, çok küçük yaşlardan itibaren günlerinin büyük bir kesimini ailelerinden uzakta, kreş ya da çocuk yuvalarında geçirmektedir. Birçok ileri sanayi ülkesinde çocuk bakımı sorunu aile dışında, çoğu zaman ticarî kuruluşlar aracılığıyla çözümlenmektedir. Buna karşılık İsveç’te bu işlev, tamamen kamu kurumlarının özel örgütleriyle ve oldukça düşük ücret karşılığı olarak yürütülmektedir. Çocuk bakım işlevinin, aile dışındaki formel örgütler aracılığıyla çözümlenmesi, bu alanda yaşayan özellikle kır kökenli aileler için tamamen yeni bir durum olmuştur. Özellikle göçün ilk evrelerinde bu alana yerleşmiş olan aileler için, bu kurum çok yabancı nitelik taşımıştır.

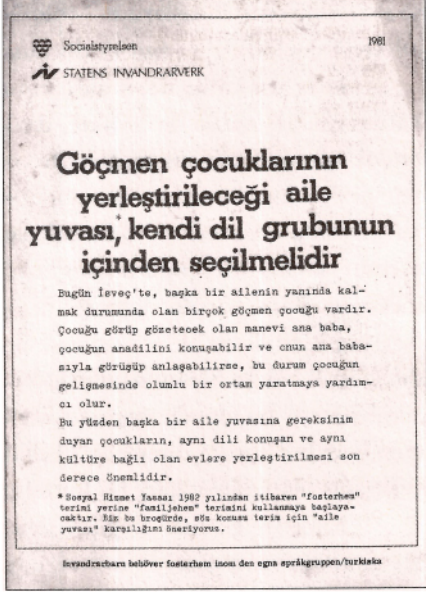
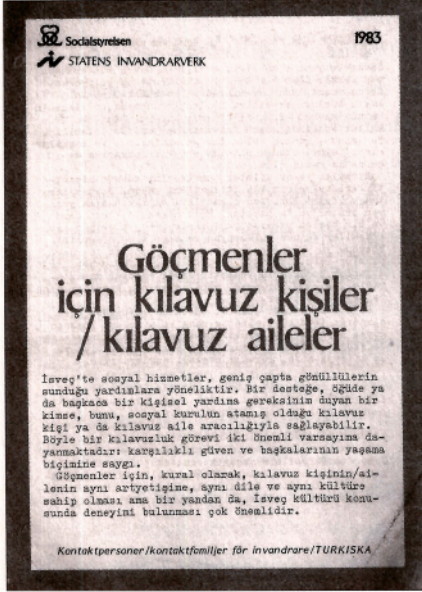
Rinkeby göçmen yoğunlaşma alanı olarak planlanmadığından, bu alandaki yuva gereksinimleri, daha çok, az çocuklu İsveçli ailelerin yaratacağı talebe göre hesaplanmıştır. Ancak göçün ilk evrelerinde, bu yuvaların büyük bir kesiminin boş kaldığı ve ailelerin çocuklarını bu yuvalara göndermekten kaçınarak kendi aralarındaki yardımlaşmalar yoluyla çocuklarına baktıkları anlaşılmaktadır. Bu alandaki çocukların eğitimi ile ilgili sosyal hizmet görevlileriyle yapılan görüşmelerden de anlaşıldığı gibi, göçmenlerin, özellikle Türk ailelerinin çocuklarının

TABLO 28
Çocukların Eğitim Durumları

	Erkek	Kadın	Toplam
Evde*	8	5	13
Yuvada	11	9	20
(İsveç yuvasında)	3	4	7
İlkokulda	12	10	22
(İsveç sınıfında)	6	5	11
İlkokul bitirmiş**		1	2

(*) Yuva yaşında olduğu halde evde bakılanlar.

(**) İsveç’teki ilkokuldan mezun olanlar.

İsveç'te 1982'den sonra Sosyal Hizmet Yasası'nda "aile yuvası" karşılığı olarak "famiijehem" terimi kullanılmaya başlandı. Her türlü sosyal hizmetin gönüllüler tarafından sunulduğu İsveç'te göçmenlerin çocuklarına yönelik hizmetin de aynı dile aynı kültüre mensup kişiler tarafından yürütülmesi esastır. Bu konuda gerekli bilgileri içeren broşürler.

yuvalara gönderilmesinin sağlanması, bu büronun üzerinde en çok durduğu konulardan biri olmuştur. Ancak, bir süre sonra ve özellikle de aşağıda açıklayacağımız anadili eğitimi yapan ve Türk personel bulunduran yuvaların açılmasıyla birlikte, bu alanda yaşayan aileler için yuvalar oldukça yaygın olarak kullanılan kurumlardan biri haline gelmiştir. Bu gelişmeden sonradır ki, Rinkeby'de planlanan yuva kapasitesi yetersiz kalmış ve birçok yeni yuva birimi açılmıştır. Yine de, bugün, Rinkeby'de yuva sıkıntısı çekilmektedir. Tablo 28'de de görüldüğü gibi, yuva yaşımda olan birçok çocuk halen evde bakılmaktadır. İlk geldikleri dönemlerde çocuklarını yuvalara göndermeye yanaşmayan Türk aileleri, bugünkü yuva sıkıntısını Rinkeby'nin belediyece ihmal edilmiş bir alan olmasına bağlamaktadırlar.

İsveç Göçmen Eğitim Politikası ve Rinkeby'deki Türkler

İsveç göçmen politikasını düzenleyen 1975 tarihli yasa uyarınca halen İsveç'te göçmenler için “eşitlik”, “seçme özgürlüğü” ve “işbirliği” olarak özetlenen ilkelere bağlı kalınarak uygulama yapılmaya çalışılmaktadır. “Eşitlik”, göçmen gruplarının ve diğer insanların İsveç'te yaşarlarken eşit haklara sahip olması ve kendi dil ve kültürlerini eşit şekilde geliştirme haklarının gözetilmesi anlamına gelmektedir. “Seçme özgürlüğü” ise İsveç'te yaşayan göçmen gruplarının, kendi öz kültür ve dillerini koruyup geliştirerek, kendi benliklerini korumaları olarak tanımlanmaktadır. Bu da göçmen gruplarının bu ülkede kalmak ya da geri dönmek istemeleri durumunda gerekli kültürel birikimle donatılmaları anlamına gelmektedir. Bu ilkeye dayanarak devlet, göçmen çocuklarının kendi dillerinde eğitim görmeleri olanağını sağlamakta ve onları bu yönde desteklemektedir. “İşbirliği” ise, göçmen grupları ile İsveçliler ve çeşitli göçmen gruplarının birbirleriyle ilişki kurmalarının ve işbirliği yapmalarının desteklenmesi anlamına gelmektedir.¹⁵²

Bu üç ilkeye uygun eğitim yapılabilmesi amacıyla, İsveç'te çeşitli dilde konuşan ülkelerden gelen öğrenciler için, “Anadili Eğitimi Programları” hazırlanmıştır. Bu programlardan bütün göçmen çocuklarının yararlanma olanağı vardır. Bu eğitim, haftada birkaç saatlik anadili eğitiminden aynı dili konuşan çocuklar için ayrı sınıflar açılmasına kadar birçok uygulamayı içermektedir. Halen anadili eğitiminden yararlanan 50 bin çocuğun, 60 ayrı dilde eğitim gördüğü belirtilmektedir. Anadiliyle eğitim yapan sınıfların sayısı ise 600 dolaylarındadır.¹⁵³

Rinkeby, tahmin edileceği gibi, anadili eğitimin en yaygın olduğu bölgelerden biridir. Bölgede özellikle, Yugoslav, Yunanlı, Türk, Finli ve İspanyolca konuşan çocuklar için ayrı sınıflar bulunan ilkokullar vardır. Bölgede yer alan Kvarnabyskolan adlı okul, Türk çocuklarının İsveçli çocuklardan ayrı sınıflarda okutulduğu ilkokuldur. İlkokuldaki

¹⁵² Boye-Moller, M., *A Review of Immigrant Education in Sweden*, Stockholm: Current Sweden, no. 292, Eylül 1982, s. 3-4.

¹⁵³ Boye-Moller (1982), *a.g.e.*, s. 6-7.

anadili sınıflarından başka, anadilinde eğitim yapılan yuvalar ve ilkokul çağındaki çocukların okul dışındaki zamanlarını geçirdikleri boş zaman okulları da vardır. Rinkeby Belediyesi'nden alınan bilgilere göre, bölgede bulunan 73 birimlik yuvadan 24 tanesi 7 ayrı dilde, 7 tanesi ise İsveçli çocuklarla karışık olarak eğitim yapmaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi, Rinkeby'deki Türk çocukların çoğunluğu, Türk personelinin nezaret ettiği ve Türk çocuklarından oluşan sınıflarda eğitim görmektedirler. Tablo 28'de İsveç sınıfı olarak görülen sınıflarda ya da yuvalarda ise İsveçli personel eğitim vermektedir.

Anadili eğitim programları ve anadili sınıfları, İsveç'te, gerek eğitimciler gerekse ana-babalar arasında çok tartışılan konulardan biridir. Sariaslan'ın anadili sınıfları ve buralarda çalışan Türk personel üzerinde yapmış olduğu bir araştırmaya göre, bu programlarda çalışan Türk personelin büyük bir çoğunluğu, bu işi tesadüfen yapmakta olan ve eğitimci olarak yetiştirilmemiş olan personeldir. Bu nedenle de, bu eğitim programları gerek Türkçe öğretmekte gerekse diğer genel konularda çocukları yetiştirmekte yetersiz kalmaktadır.¹⁵⁴

Programın pedagojik yönü konumuz dışında kaldığı için, bu konuda ayrıntılı bir açıklama yapmaktan çok, bölgede gözlemlediğimiz eğilimler üzerinde durmak istiyoruz. Gerek görüşme yaptığımız ailelerden, gerekse bölgede yaptığımız diğer gözlemlerden anlaşıldığı kadarıyla, kent kökenli ailelerle bu ülkede daha uzun süre kalacaklarını kabul etmiş olan aileler çocuklarını İsveçli personelin eğitim yaptığı yuvalara ya da sınıflara göndermeye özellikle itina etmektedir. Buna karşılık, yurda dönme arzusunun canlı olarak sürdüğü ailelerde, Türk personelin çalıştığı yuva ve okullara çocuklarını gönderme eğilimi çok daha yüksek olmaktadır. Bir anlamda, bu bölgedeki anadili programları, İsveç göçmen politikasının hedeflediği gibi, burada yaşayan göçmen gruplarının kendi kültürel benliklerini de koruyarak oluşturacakları "çokkültürlü bir İsveç" (*pluralist society*) yaratma işlevinden çok, göçmenlerin çoğunda zaten var olan "Geri Dönme Miti"ni canlı tut-

154 Sariaslan, H., *Educating Turkish Immigrant Children*, Stockholm: EIFO, 1981, s. 57-68.

maya yarayan bir ortam hazırlamaktadır.

Rinkeby’de yaşayan Türk çocukları ve onların ana-babaları, ev dışında tanıştıkları yeni bir kurum olan yuva ya da ilkokullarda, genellikle Türk personelle ilişki kurmakta ve bu kurumlarda Türkçe konuşarak işlerini yürütebilmektedir.

İsveçli ailelerin çocuklarının okul yaşına geldiklerinde Rinkeby’den ayrılma eğiliminde olduklarından daha önceki bölümlerde söz edilmişti. Gerek Simon’un raporundan gerekse diğer istatistiklerden anlaşıldığı üzere İsveçli ana-babalar, çocuklarının göçmen çocuklarla karışık sınıflarda okumalarından pek hoşnut olmamaktadır. Nitekim, Türk ailelerden, çocuklarını İsveçli yuvalara gönderenlerin, bu sınıflardaki

İsveçli çocuk sayısının azalmasından ve çocuklarının İsveççe öğrenme şanslarının azalmasından şikâyetçi olmaları bu eğilimi doğrulamaktadır.

Daha sonra meslekle ilgili incelememizde de görüleceği gibi, yurda geri dönmeyi düşleyen Türk aileler için İsveç eğitim kurumlarının kendi çocuklarına verebileceği şeyler kısıtlı olmaktadır. İsveç’te “daha fazla para kazanmak” ve “daha fazla para biriktirmek” için kalan bu grup için, uzun eğitim yıllarını beklemek pek fazla akılcı kabul edilmemekte ve çalışma yaşına gelen çocukların çalıştırılması yeğlenmektedir.¹⁵⁵ Buna

Rinkeby’de tek dilli bir sınıf. Resimde sınıf öğretmeni Merih Berktaş, İsveçli meslektaşı Per Rydberg ile birlikte öğrencilere İsveççe öğretirken. (Kaynak: Arstan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağızlarından İsveç Türkleri*, Stockholm, 1992)

155 Sarıalan (1982), a.g.e.

karşılık, bu aileler, İsveç'te çalışmanın ve para kazanmanın, geldikleri yerdeki konumlarına göre, gözle görülebilir bir değişiklik yarattığını da görmekte ve yaşamaktadırlar. Öte yandan, düşük konumlu da olsa İsveçli aileler için, toplumsal devingenlik açısından tek açık yol eğitim ve farklı bir meslek edinmek olmaktadır. Bu nedenle Türk ve İsveçli ailelerin eğitim kurumlarından beklentileri oldukça farklı olmakta ve İsveçli aileler, çocuklarının belki de bu "başka" devingenlik modelinden etkilenmelerini istememektedir.

İsveçli ve Türk aileler arasında gözlenen bu farklı eğilimler nedeniyle, İsveçli ailelerin bir kısmı, bu bölgeden taşınmakla çözüm bulmakta, diğer kısmı ise mümkün olduğu kadar az ilişki kurmaya çalışmaktadır. Aynı eğilim kent kökenli Türk aileler için de söz konusudur.

Rinkeby'deki yuva ve okullarda, gerek bu eğilimlerin gerekse diğer eğilimlerin –örneğin iki taraflı peşin hükümler– sonucunda meydana gelen bazı çatışmaların önlenmesi için çeşitli etnik grupların ve İsveçli çocukların birbirlerinden mümkün olduğu kadar uzakta tutulması, hem İsveçli hem de Türkler tarafından istenen bir durum haline gelmektedir. Bu da Türk çocuklarının gittikçe daha içe kapalı bir şekilde yetişmelerinin nedeni olmaktadır. Bu durum, bütün göçmen gruplarında zaten var olan içe kapanma eğiliminin gittikçe artarak sürmesinin kaynaklarından biri olmaktadır.

Bize göre, İsveç toplumunda "uyum" ya da "bütünleşme" halen toplumsal işlevleri sınırlı ve toplumsal konumları düşük olan göçmen gruplarının bu toplumda işleyen devingenlik kanallarını kullanabilmelerine bağlı olabilecektir. Bütün diğer sanayi toplumlarında olduğu gibi İsveç'te de bu ancak daha iyi bir gelir getirecek ve toplumsal konumu daha iyi olan bir meslek edinmekle gerçekleşir. Bunun yolu da bu toplumda bu olanağı veren eğitim kurumlarına ulaşmakla mümkün olabilmektedir. Bunun önkoşulu bu kurumlar için geçerli dili, İsveççe'yi öğrenmek olmaktadır. Tablo 29'da Rinkeby'de yaşayanların İsveççe bilgileriyle ilgili kendi değerlendirmeleri gösterilmektedir.

Görüşme yapılan ailelerin gerek günlük yaşamlarında, gerekse iş yaşamlarında karşılaştıkları çeşitli durumlarda, işlerini İsveççe olarak

TABLO 29
Rinkeby'deki Yetişkin Türklerin İsveççe Bilgileri (Kendi Değerlendirmeleri)

	Erkek	Kadın
Tüm işlerini İsveççe çözebilenler	8	5
Bazı durumlarda güçlük çekenler	5	
Sadece günlük konuşmayı yapabilenler	5	8
Çok az konuşup, anlayabilenler	2	6
Hiç bilmeyenler		2
Toplam	20	21

çözebilme düzeyleri konusunda bilgi, yukarıdaki tabloda verilmeye çalışılmıştır. Buradaki ilk kategoride yer alan yetişkinler, genellikle İsveççe okuduklarını anlayabilenler ve İsveççe konuşmaları yeterince takip edebilenlerdir. Bu gruptaki göçmenler, evlerine ya da işyerlerine gelen tüm belgeleri anlayabilmekte ve gerekli işlemleri kendi başlarına yapabilmektedir. Bunlar sadece adliye gibi çok özel bir dil birikimi gerektiren konularda yardıma ihtiyaç duymaktadır. İkinci gruptakiler ise, İsveççe okuyup anlayabilmekte, ancak kendilerine gelen bazı belgeler için yardıma gerek duyduklarını belirtmektedir. Diğerleri ise okuyup anlayamayan, ancak çeşitli derecelerde konuşabilenlerden oluşmaktadır.

Burada, İsveç hükümetinin, göçmenlere sağlamış olduğu bir diğer olanaktan da söz etmemiz gerekmektedir. İsveç hükümeti, parasız İsveççe öğretimi olanaklarını tüm göçmenlere sağlamış durumdadır. Göçmenler gerek iş bulmadan önce, gerekse iş bulduktan sonra, iş saatleri içinde 240 saatlik bu eğitim programına katılma hakkına sahiptir. Nitekim, bizim görüşme yaptığımız Türklerin hepsi bu kurslara katılmışlardır. İsveç'e geldiklerinde okuryazar olmayan bazı kadınların önce Türkçe okuma-yazma kurslarına, daha sonra da İsveççe kurslarına katıldıkları bilinmektedir. Yine de, Rinkeby'de yaşayan yetişkinlerin çok küçük bir kesimi, tüm işlerini İsveççe olarak çözebilmektedir.

İsveççe'yi görelî olarak iyi öğrenmiş olanların, kent kökenliler ya da göçün ilk dönemlerinde geldikleri için doğrudan doğruya İsveççe sınıfına katılmak zorunda kalmış olan gençler olduğu görülmekte-

dir. İsveççe'yi daha iyi bilen ana ya da babaların bulunduğu bu ailelerin çocuklarını da İsveççe eğitim yapan sınıflara gönderdikleri, onların çocuklarının da diğer çocuklara göre daha iyi İsveççe öğrendikleri bilinmektedir.

Görüldüğü üzere çok örgütlü bir refah toplumu olan İsveç göçmenlerin eğilimlerine uygun bu eğitim sistemini bu alanda kurmuştur. Ancak bu eğilimler sonucu oluşan okul ve yuva hizmetleri İsveç'te devingenlik için oldukça önemli olan eğitim sisteminin bu alanda farklı bir biçimde yeniden örgütlenmesine neden olmuştur. Bu alandaki okullar, gerek öğrenci ve personel yapıları gerekse işlevleri yönünden, kentin diğer kesimlerindeki benzeri kurumlardan farklı ve daha çok "getto okulları" niteliğini taşımaktadır.

Meslek Yapıları ve Değişme

Bu bölümde, Rinkeby'de yaşayan Türklerin geldikleri yerlerde ve İsveç'teki toplumsal konumlarını ve konumlarındaki değişimleri açıklamak amacıyla, meslek yapıları ve değişimler hakkında elde edilen alan çalışması sonuçları aktarılacaktır. Basit tarım teknolojisinin hâkim olduğu bir üretim yapısından, farklılaşmamış ve ihtisaslaşmamış bir toplumsal ortamdan gelen bu grupların çalışma yaşamlarındaki yeni durum, önemli ve kapsamlı değişimleri doğuran en önemli olgulardan biridir.

Tablo 30'da meslek yapısındaki değişme hakkında bilgi verebilmek için görüşme yapılan 21 ailedeki eşlerin ve babalarının Türkiye'deki işleri konusunda bilgi aktarılmaktadır.

Tablo 30'un incelenmesiyle de anlaşılabacağı üzere, baba ve oğul meslekleri arasındaki değişme göçten önce gerçekleşmiştir. Erkeklerin büyük bir kesiminin babaları tarımla ilgili işlerle uğraşırlarken, oğulların meslekleri incelendiğinde tarımla uğraşanların sayılarının düştüğü gözlenmektedir. Baba ve oğul mesleklerinde gözlenen bu göç öncesi değişimin kaynakları hakkında elimizde açıklayıcı bilgi yoktur. Ancak, ilginç olan nokta, göçe katılanların büyük bir kesiminin nesiller arası meslek değişimini göçten önce geçirmiş olmalarıdır.

TABLO 30
Rinkeby'deki Karı ve Kocaların Türkiye'deki İşleri ve
Erkeğin Babasının Türkiye'deki İşİ

	Erkek	Kadın	Toplam	Baba İşİ
Tarımla ilgili	5	3	8	14
Zanaatkâr	4		4	2
Şoför, tamirci	4		4	
Küçük esnaf	2		2	2
Ev kadını		10	10	
Küçük memur		2	2	2
Serbest meslek			1	
Türkiye'deyken çocuktu	4	6	10	
Toplam	20	21	41	20

Rinkeby'de yaşayan ailelerin göçten önceki işlerine bakıldığında, sadece tarımla uğraşanların oranının diğer işlerle uğraşanlardan düşük olduğu gözlenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Kulu dışından gelen göçmenlerin hemen hepsi iç göç sürecine de katılmışlardır. Bunun yanında Kulu'da yaşayan aileler, gerek iç gerekse dış göçün etkisiyle Kulu'da meydana gelen değişimlerden etkilenmişlerdir.

Yapılan işlerin niteliği daha ayrıntılı olarak incelendiğinde Rinkeby'de yaşayan ailelerin ancak çok küçük bir kesiminin kentsel alanlarda büyük iş örgütlerinde iş deneyimi olduğu görülmektedir. Göçten önce üniversite öğrencisi olan ve babalarının mesleği memur olan iki ve Türkiye'de doktorluk yapan bir erkek görüşmeci dışında, hiçbir ailenin bir tür büyük örgütte çalışma deneyimi olmadığı açıkça görülmektedir.

Bu ailelerin dışında kalan aileler, ister kentsel merkezden, ister Kulu gibi küçük bir tarım kasabasının merkezinden, isterse kırsal alanlardan gelsinler, hepsinin göçten önceki iş deneyimleri küçük işyerleriyle sınırlıdır. Bir başka deyişle, Rinkeby'de yaşayanların hiçbirisi, daha önce düzenli, iyi tanımlanmış, örgütlenmiş bir iş deneyimine sahip değildir.

Göçten önceki mesleklerini zanaatkâr olarak gruplandığımız ailelerin meslek yapılarını daha ayrıntılı olarak incelediğimizde bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Göçten önce kentsel alanlarda yaşamakta olan iki terzi, mesleklerini, geleneksel usta-çırak ilişkileri içinde edinmiş olduklarını ve –biri sahibi olduğu– küçük işyerlerinde çalışmış olduklarını belirtmişlerdir. Her ikisi de daha önceden köyden göç etmiş olan ailelerin çocuklarıdır. Kulu merkezinden göç eden bir elektrikçi de, baba mesleğinin çiftçilik olduğunu, ancak kendisinin küçük yaşta Kulu’daki bir elektrikçinin yanında çırak olarak çalışmakta olduğunu belirtmiştir. Yine kentsel alandan göç eden bir başka görüşmeci ise göçten önce küçük bir işyerinde tornacı olarak çalışmakta olduğunu söylemiştir.

Kıray’ın Çukurova çalışmasında ortaya çıkardığı, kırsal alanlardaki değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni bir tür iş alanının örneklerine, Rinkeby’de de rastlanmıştır.¹⁵⁶

Kırsal alanlarda artan hareketliliğin sonucu olarak, gerek üretilen mal ve hizmetlerin dağıtımını, gerekse nüfusun ulaşımının sağlanması için yaygınlaşan taşımacılık ve ulaştırma faaliyetleri, özellikle belirli bir eğitim düzeyine ve niteliğe sahip olan gençler için şoförlük ve oto tamirciliği gibi yeni yeni iş alanlarının açılmasına neden olmuştur. Rinkeby’de görüşme yaptığımız kır kökenli dört görüşmeci, göçten önceki mesleklerinin şoförlük ve oto tamirciliği olduğunu belirtmişlerdir. Bunların üçünün de baba mesleklerinin tarımla ilgili işler olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşmeciler yurtdışında çalışan ağabeylerinin yolladığı tasarruflarla satın aldıkları kamyonlarla taşımacılık yaptıklarını söylemişlerdir ve şoförlük, taşımacılık ve oto tamirciliği işinin hepsini bir arada yürütmekte olduklarını belirtmişlerdir. Bu görüşmecilerin babaları da tarımsal işlerle uğraşmaktaydılar.

Örnekleme yer alan ailelerden iki tanesinin, göçten önce babalarının işyerlerinde çalışmakta oldukları anlaşılmaktadır. Bu iki görüşmeci de Kulu’dan göç etmişlerdir. Bu görüşmecilerden birinin, göç et-

¹⁵⁶ Hinderink ve Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, New York: Praeger, 1970.

meden önce babasının kahvesinde çalışmakta olduğu, ancak kahvenin tüm aileyi geçindiremediği gerekçesiyle göç ettiği anlaşılmaktadır. Diğer görüşmeci de göçten önce babasının perakende satış yapan dükkânında çalışmakta olduğunu belirtmiştir. Bu işyerinin, görüşmecinin İsveç'teki biriktirimleri sayesinde büyüyerek faaliyetine devam ettiği öğrenilmiş ve görüşmeci ileride bunu bir "süpermarket" haline getirmeyi tasarladığını belirtmiştir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, İsveç'e göç etmiş olan Türkler, daha önce İsveç'teki iş yapısından tamamen farklı bir iş deneyimini yaşayarak buraya gelmişlerdir. Göç eden Türklerin çok küçük bir kesimi, karmaşık ve anonim ilişkilerin hâkim olduğu bir iş ortamını tanıyarak buraya göç etmişlerdir. Buna karşılık, hemen tüm göç edenler daha önceden tarımsal ya da tarım dışı küçük üretimin yapıldığı işyerlerinde çalışmışlar ve çoğu zaman da söz konusu üretim biriminin sahibi olmayanların ya da daha önce başkasının yanında çalışanların da buradaki biriktirimleriyle Türkiye'de yeni işler kurdukları bilinmektedir. Bu nedenle, burada yaşayan göçmen işçiler, her ne kadar İsveç'te ücretli emek olarak çalışmaktaysalar da, aynı zamanda Türkiye'de herhangi bir işyerinin de sahibi durumundadırlar. Bu konu ileride tekrar ele alınacaktır.

Tablo 31'de Rinkeby'de yaşayan Türklerin İsveç'teki işleri hakkında bilgi verilmektedir. Tabloya göre, küçük işyeri sahibi olan iki görüşmeci ve onların eşleri hariç, Rinkeby'de yaşayanların büyük bir kesimi ücretli olarak çalışmaktadır. Yine görüşme yapılanlardan, küçük işyerlerinde çalışan üç kişi hariç, hepsi özel ya da kamu büyük iş örgütlerinde ve çeşitli niteliklerdeki işlerde çalışmaktadır. İsveç'in toplum yapısı ile ilgili bilgilerin aktarıldığı bölümden de hatırlanacağı gibi, İsveç toplumu küçük mülkiyetin azaldığı, buna karşılık gittikçe daha büyük iş örgütlerinin egemenlik kazandığı bir iş yaşamına sahiptir. Bu nedenle, bugün, İsveç'te yaşayan Türkler hem meslekî eğitimleri hem de meslekî deneyimleri bakımından çok farklı bir iş yaşamı ile karşı karşıyadır.

Rinkeby'de yaşayan Türklerin yüzde 24'ü niteliksiz işlerde, yüzde 33'ü ise yarı nitelikli olarak kabul ettiğimiz, bir miktar meslekî bil-

TABLO 31
Rinkeby'deki Türklerin İsveç'teki İşleri

	Erkek	Kadın	Toplam
Niteliksiz geçici işler (1)	1		1
Niteliksiz işler (2)	2	7	9
Yarı-nitelikli işler (3)	10	5	15
Göçmen Hizmet İşleri (4)	3	3	6
Küçük işyeri sahipleri (5)	2		2
Doktor	1		1
İşsiz	2	1	3
Ev kadını		3	3
Toplam	20	21	41

- (1) Temizlik, bulaşık gibi niteliksiz işlerde kaçak olarak çalışanlar.
 (2) Temizlik, bulaşık gibi işlerde düzenli iş ilişkileri içinde yasal olarak çalışanlar.
 (3) Herhangi bir mesleki eğitim ya da deneyim gerektiren ve aynı zamanda bir miktar İsveççe bilgisi gerektiren mavi ya da beyaz yakalı işlerde çalışanlar.
 (4) Sadece Türk nüfusuna hizmet veren, öğretmenlik, yuva bakıcılığı, çevirmenlik gibi hizmet işlerinde çalışanlar.¹⁵⁷
 (5) Küçük büfe ya da dükkân sahipleri.

gi ve deneyim gerektiren işlerde çalışmaktadır. Kadınlar arasında niteliksiz işlerde çalışanların oranı daha yüksektir. Buna karşılık erkeklerde yarı nitelikli işlerin ağırlığı daha fazladır. Gerek erkek gerekse kadınlarda yarı nitelikli işlerde çalışan işçilerin bir kesiminin kayan şeritlerde band işçiliği yaptıkları, bir kesiminin ise montörlük, şoförlük, terzilik gibi görece olarak daha az otomasyon olan işlerde çalıştıkları görülmektedir. Yarı nitelikli işlere otobüs biletçiliği ya da kasiyerlik gibi bir miktar İsveççe bilgiyi gerektiren hizmet işleri de dahil edilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi, "Göçmen Hizmet İşleri" başlığı altında, beyaz yakalı işler arasında yer alabilecek türde bazı işler ayrı olarak ele alınmaktadır. Bu tür işler, gerek işlere giriş koşulları gerekse doğurduğu sonuçlar bakımından konumuz içinde özel öneme sahip

¹⁵⁷ Genellikle hizmet sektörü içinde gösterilen bu işler göçmenlerin uyum sorunlarındaki özel konumları ve ayrıca göçmenlerin iş piyasası içindeki konumları bakımından özel önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bu tür işler ayrı bir grup olarak ele alınmıştır.

olan işler olduğu için, diğerlerinden ayrı olarak ele alınmaktadır. Örneğimize çıkan ailelerde altı kişi bu tür işlerde çalışmaktadır. Örneğe çıkan erkeklerden biri göçmen bürosunda çevirmenlik ve danışmanlık, diğer ikisi ise Türk dilinde eğitim yapan Kvarnbysskolan'da öğretmen yardımcılığı yapmaktadır.¹⁵⁸

Göçmen bürosundaki görevli, İstanbul'dan göç etmiş ve üniversite mezunudur. Öğretmen yardımcılığı yapanlar ise Kulu'dan göç etmişlerdir ve biri ortaokul mezunu, diğeri ortaokuldan ayrılmıştır. Kadınlar arasında, göçmenlere hizmet veren işlerde çalışanlara bakıldığında, anaokulu öğretmeni olan kişinin yüksekokul mezunu, yuvada çocuk bakıcılığı yapan diğer ikisinin ise Kulu'dan geldikleri ve ilkokul mezunu oldukları görülmektedir. Bu kadınlardan biri ilkokul eğitimi ni İsveç'te tamamlamıştır.

Görüldüğü gibi, Rinkeby'de örneğe çıkan kadınlar arasında işgücüne katılma oranı oldukça yüksektir. Örneğe çıkan çalışmayan kadınların, çok çocuklu -5-6 çocuk sahibi- kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. Göçün ilk dönemlerine ait verilerde ise işgücüne katılma oranlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca tüm kesimlerden gelen kadınların dahil edildiği araştırma ya da istatistiklerde de kadınların işgücüne katılma oranları daha düşük olarak gösterilmektedir. Merdöl'un araştırmasına göre, Türkiye'den gelen kadınlar içinde kır kökenli olanların işgücüne katılma oranları çok yüksek (yüzde 80-90), buna karşılık metropoliten alanlardan gelenlerin işgücüne katılma oranları ise daha düşüktür (yüzde 60).¹⁵⁹ Rinkeby'de çıkan bu yüksek çalışma oranının kaynağında, bu alanda metropoliten kentlerden gelen kadınların oransal olarak önemli olmaması yatmaktadır.

Rinkeby'de yaşayan göçmenlerin, göç sürecinin ilk dönemlerinde yaptıkları işlerle şimdi yaptıkları işler arasında da bazı değişimler gözlenmektedir. Görüşme yaptığımız erkeklerden sadece yaklaşık yüz-

¹⁵⁸ Öğretmen yardımcısı; İsveç ilkokullarında, öğrencilerin eğitimiyle uğraşmayan ancak öğrencilerin spor alanlarına ya da çevrede gezi yapmaları sırasında ya da okul bahçesinde oyun oynamaları sırasında onlara nezaret eden özel görevlilere denmektedir.

¹⁵⁹ Merdöl (1982), *a.g.e.*, s. 22-23.

de 25'i, ilk geldiklerinde yarı nitelikli işlerde çalışmaya başlamışlardır. Bunlar, İsveç'e göç etmeden önce çalışma iznini alabilmiş ve belli konuda yeterli deneyimi olan kimselerdir. Örneğin, yukarıda sözü edilen terziler, tornacı ve ilk gençlik yıllarını İsveç'te geçirmiş olan birkaç kişi, ilk iş olarak yarı nitelikli işlerde çalışmışlardır. Genel süreç, özellikle göçün ilk yıllarında ya da İsveç hükümetinin sağladığı dil kursları süresince kaçak olarak temizlik ya da bulaşık gibi niteliksiz işlerde çalışmak, ardından bu işi yasal olarak sürdürmek ve daha sonra da yarı nitelikli mavi ya da beyaz yakalı işlere geçmek şeklinde gerçekleşmektedir. Görüştüğümüz erkeklerden 9'u ilk işlerinin düzensiz ve kaçak işler olduğunu belirtmişlerdir. İlk işleri niteliksiz ancak yasal iş ilişkileri içinde başlayan görüşmeci sayısı ise sadece 4'tür.

Görüşme yapılan ailelerdeki eşlerden sadece üçü görüşme yapıldığı sırada işsizdi. Ancak gerek işsiz olanların, gerekse diğer görüşmecilerin, işsizliği önemli bir sorun olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. İşsizliğin, İsveç göçmen politikası yönünden oturma ve çalışma iznini etkileyen bir durum olmaması bunda önemli bir etkidir. Bunun yanında, gerek ilk işlerini gerekse daha sonraki işlerini büyük ölçüde akrabalık ve arkadaşlık gibi enformel kanallardan sağlamış olan Türk göçmenleri için iş bulma umudunun yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Görüşme yaptığımız ailelerden ve diğer gözlemlerden edinilen izlenimlere göre, iş bulmada, enformel ilişkiler çok önemli rol oynamaktadır. Görüşme yaptığımız kişilerden yüzde 80'i, ilk işlerini akrabaları aracılığıyla bulduklarını belirtmişlerdir. İş Bulma Kurumu (Arbetsförmedling) ve diğer formel kanalları kullananların oranı oldukça düşüktür. Son işleri dikkate alındığında, akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin yanında, daha önceki işyerlerinde kurmuş oldukları ilişkilerin de önem kazandığı ortaya çıkmaktadır. Bunların, İş Bulma Kurumu aracılığıyla iş bulma konusunda pek fazla umutlu olmadıkları ve bu kanalla iş aramanın pek yaygınlaşmadığı anlaşılmaktadır.

İsveç'te yaşanan süre içinde, çalışılan işlerin niteliğinde de değişme gözlenmektedir. Görüşme yaptığımız erkek görüşmecilerin, burada geçirilen ortalama on yıllık süre içinde ortalama 3,6 iş değiştirdikleri

saptanmıştır. Ayrıca görüşme yapılanlardan yüzde 43'ü halen bulundukları işten memnun olmadıklarını ve iş değiştirmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu da oldukça yüksek bir devingenliğin göstergesi olarak kabul edilebilir.

İşle İlgili Beklentiler

Rinkeby'de görüşme yaptığımız ailelerin yüzde 85'i, İsveç'te Türkler için girişi en kolay işin bulaşıkçılık ya da temizlik işleri olduğunu belirtmişlerdir. Buna gerekçe olarak da İsveççe'yi iyi bilmemele-ri ve İsveç'teki daha nitelikli işler için gerekli eğitimlerinin olmayışlarını göstermektedirler.

İsveç'te erkekler için en iyi işin, "teknisyenlik ve nitelikli fabrika işçiliği" olduğunu belirtenlerin oranı yüzde 52'dir. Ancak, bu tür işlere girmenin zor olduğu konusunda da oldukça yaygın bir kanaat vardır. Bu tür işlere girmek için gerekli belge, ancak bu konudaki kurslara devam etmeleri halinde sağlanabilmekte. Ancak, bunun da, dil yetersizliği nedeniyle zor olduğu belirtilmektedir. İsveç'te Türk işçilerine ayrımcı bir uygulama olduğu konusunda bir endişe duymadıklarını belirtenlerin oranı yüksektir. Ancak, bu tür işlere girebilmek için yeterli nitelikleri elde edebilmelerinin güç olduğu da hep söylenmektedir.

İsveç'e erken yaşlarda gelmiş olan ve İsveççe'yi diğerlerine göre daha iyi bilenlerin en iyi iş olarak tanımladıkları iş ise, "göçmen hizmet işleri"dir. Bu grup, teknisyenlik ya da nitelikli fabrika işçiliğinden çok, daha az yorucu, çalışma saatleri daha kısa ve daha prestijli olan bu işin kendileri için en iyi iş olduğunu da söylemektedir.

İşyeri açmak da, Türklerin İsveç'te erkekler için yapılacak işler arasına girmektedir. Ancak, bu konuda kendilerinin ya da diğer yakınlarının geçirdikleri deneyimlere bakarak, bu işin, özellikle İsveç'te oldukça zor olduğu konusunda büyük ölçüde hemfikirlerdir. Gerek özel işlerdeki vergi oranının yüksekliği, gerekse işveren olarak gerekli yasal yükümlülükler nedeniyle İsveç'te özel işyeri açmak, para kazanmaya ve büyük miktarlarda birikim yapmaya elverişli bir iş olarak görülmemektedir.

Genel olarak Rinkeby’de yaşayan erkekler için en iyi iş, kendi işlerinden biraz daha nitelikli bir iş ve bununla birlikte ek gelir getirecek bir ikinci iş olmaktadır. Rinkeby’nin bağlı olduğu Kista İş Bulma Kurumu yetkilileriyle yaptığımız görüşmede de Türk işçilerinin bu eğilimleri üzerinde durulmuştur. Bu büro yetkilileri, Türk işçilerinin çoğu zaman ikinci iş için buraya geldiklerini ve İsveçli işçilerin iş saatlerini azaltma çabalarından farklı olarak Türk işçilerinin her zaman daha fazla çalışma arzusunda olduklarını belirtmişlerdir. İkinci iş de, genellikle enformel kanallardan sağlanmakta ve çoğu zaman da yasal mercilerin bilgisi olmadan yürütülebilmektedir.

Rinkeby’de görüşme yapılan erkek görüşmeciler, kendileriyle ilgili iş beklentilerini oldukça gerçekçi temellere oturtmuşlardır. Aynı durumu eşler için de gözlemek mümkündür. Burada dikkati çeken ilk nokta, Rinkeby’deki erkeklerin çoğunluğunun, eşlerinin çalışmalarından şikâyetleri olmadığıdır. Eşleri için İsveç’te olabilecek en iyi iş tanımında da, büyük ölçüde, kadınların İsveç’e geliştikleri yaşları etkili olmaktadır. Genellikle kocalarından sonra ve yetişkin yaşta göç eden ve halen de temizlikçilik gibi niteliksiz işlerde çalışmasını sürdürmekte olan eşler için en iyi iş, yine temizlik gibi niteliksiz ancak çok kolay bulunabilir işler olarak tanımlanmaktadır. Bunda, kadınların eğitim düzeyinin ve İsveççe bilgi düzeylerinin çok düşük olmasının etkisi olabilir. Bu nedenle, niteliksiz işlerde çalışan eşler için, kocaların pek fazla daha iyi iş beklentisi ya da umudu olduğu söylenemez.

Buna karşılık, erken yaşta İsveç’e gelmiş ve nispeten daha iyi İsveççe bilen kadınların eşleri ise daha iyi iş beklentisi içindedirler. Bunlara göre, İsveç’te karıları için en iyi iş daha az yorucu ve daha uygun çalışma saatleri olan işler olarak tanımlanmaktadır. Bu işler, daha çok hizmet sektörü içinde ve düşük konumlu da olsa beyaz yakalı işler olarak düşünülmektedir. Tercih edilen işlerin içinde en büyük ağırlığı ise, “göçmen hizmet işleri” olarak tanımladığımız işler almaktadır. Türk çocuklarının bakımı, öğretmenlik ya da öğretmen yardımcılığı olabilecek en iyi işler arasında görülmektedir.

Rinkeby’deki erkeklerin çocukları için beklentileri ise oldukça

farklı bir nitelik taşımaktadır. Çocukları ergin yaşta olan aileler için beklentiler daha gerçekçi ve olabilir özellikler taşımaktadır. Bu gruptakiler, erkek çocukları için, tıpkı kendileri gibi teknisyenlik vb. nitelikli işleri, kız çocukları için ise küçük memurluk, kasiyerlik, öğretmenlik ya da çevirmenlik gibi hizmet sektörüyle ilgili işleri en iyi işler olarak kabul etmektedir. Buna karşılık, küçük yaşta çocukları olanların beklenti düzeyleri çok daha yüksektir. Bu grup, büyük bir çoğunluk olarak, hem kız hem de oğlan çocukları için üniversite eğitimi gerektiren, mühendislik, doktorluk gibi meslekleri en iyi iş olarak görmektedir.

Görüşmecilere çocukları için beklentilerini ne dereceye kadar gerçekleştirebilecekleri sorulduğunda ise, hemen hepsinin bu hedeflere ulaşmak için ortada olan engellerden haberdar oldukları ortaya çıkmaktadır. Cevaplardan yüzde 42'si, bu hedeflerin ancak çocuklarının çok iyi derecede İsveççe öğrenibilirlerse gerçekleştirebileceği doğrultusundadır. Ayrıca yine büyük bir kesim (yüzde 20), bunu ancak Türkiye'de gerçekleştirebilecek bir hedef olarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Görüşme yapılanlardan yüzde 20'si ise olağanüstü çaba göstermeleri halinde, bu hedeflerin ulaşılabilir olduğu umundadır.

Görüldüğü üzere burada yaşayan Türkler, İsveç toplumu içinde gerek kendileri, gerekse çocukları için oldukça sınırlı bir beklenti düzeyine sahiptir. Büyük bir çoğunluğu buradaki düşük toplumsal konumlarının burada kal-

İş Piyasası Meslek Eğitimi

Bu broşür iş piyasası meslek eğitimine ilişkin bilgileri içermektedir. Broşürü okuduktan sonra göreceğiniz iş bulma kurumuna görevlisinden daha fazla bilgi edinmek istediğiniz konularda yardım isteyebilirsiniz.

1. İş piyasası meslek eğitimi nedir?
2. İş piyasası meslek eğitimine kimler katılabilir?
3. İş piyasası meslek eğitimi nerede düzenlenir?
4. Sıkıntı çekilen meslek kollarında eğitim nedir?
5. Eğitim süresince hangi maddi olanaklar sağlanabilir?
6. Çocuk bakımı için hangi olanaklar bulunmaktadır?
7. Eğitimden sonra nasıl iş bulabilirim?
8. İş piyasası meslek eğitimine nasıl başvuracağım?

af arbetsförmedlingen
Arbetsmarknadsutbildning/turkiska

İsveç hükümetleri göçmen işçiler için meslek eğitimine önem veren bir siyaset izlemiştir.

Göçmenler için anadillerinde yazılmış broşürlerde iş piyasası meslek eğitimi ve bu eğitim süreci hakkında bilgiler de yer almaktadır. İsveç işçi bulma kurumunun Türkçe yayınlayarak, dağıttığı bir broşür (1983).

maları halinde devam edeceğinin farkındadır. Bu da Türkiye ile ilgili "potansiyel toplumsal statü"lerinin daha canlı kalmasına ve buradaki devingenlik kanallarından çok, Türkiye'deki devingenlik kanallarına yönelmelerine neden olmaktadır.

***Rinkeby'deki Türklerin İsveç'teki Tasarruflarını
Değerlendirme Biçimleri, Beklentileri ve
Gettolaşmadaki Etkileri***

Rinkeby'de görüşme yapılan ailelerin yüzde 80'inin, göçten önce para biriktirmeyi tasarladıkları ortaya çıkmaktadır. Buraya eğitim yapmak amacıyla gelenler dışında, tüm ailelerin geliş amaçlarının ve İsveç'te bulunma nedenlerinin "daha çok çalışmak ve daha çok biriktirmek" olduğu anlaşılmaktadır. Para biriktirmeyi umarak gelen ailelerden yüzde 52'sinin umdukları kadar para biriktirebildikleri, yüzde 30'unun ise umdukları kadar olmasa bile para biriktirebildikleri anlaşılmaktadır. Geriye kalanlar ise, para biriktirmek istemekle birlikte şimdilik çeşitli nedenlerle bunu başaramadıklarını belirtmişlerdir.

Yapılan görüşmelerden ve diğer gözlemlerden, İsveç'e ilk gelen göçmenlerin, özellikle göçün ilk evrelerinde ve geçici geniş aileler olarak yaşadıkları dönemlerde, daha çok para biriktirdikleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim para biriktiremediklerini söyleyen görüşmeciler, genellikle, bu tür ailelerden daha sonra kopan kız ya da erkek çocukların kurdukları aile mensuplarıdır. Bu aileler, İsveç'te geçirdikleri süre içindeki biriktirdikleri paranın, babaları ya da ağabeyleri tarafından kullanıldığını ve kendileri için para biriktirmeye ancak yeni ev kurduktan sonra başlayabildiklerini söylemektedir.

Örneğe çıkan ve tasarruf yapmış olan ailelerin tümünün Türkiye'de ev ve arsa sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu evlerin dönüşü hazır bir şekilde dayanıp döşenmiş oldukları, Kulu'ya yapılmış olan bir gezi sırasında da gözlenmiştir. Satın alınan arsaların bir kesimi spekülatif amaçla olmakla beraber, bazı ailelerin tarımsal üretim amacıyla arazi satın aldıkları ve bu arazilerde kullanılmak üzere tarımsal alet ve makinelere de yatırım yaptıkları anlaşılmaktadır. Özellikle, daha önce-

ki birçok ortak yatırım girişiminin başarısızlığa uğraması nedeniyle, sanayi yatırımı ve benzeri yatırım tasarlayanların hemen hiç görünmediği açıkça ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, özellikle Kululu aileler arasında en güncel yatırım biçimi, taşımacılıkta kullanılmakta olan kamyon ya da TIR satın alınması olmaktadır. Görüşme yaptığımız üç aile, taşımacılık yapmak üzere satın aldıkları kamyonları Türkiye'ye gönderdiklerini ve oradaki akrabalarının bu işleri kendi adlarına yürüttüklerini belirtmişler. Taşımacılık alanında bazı ailelerin gösterdiği gelişmeler, buradaki diğer aileleri de, tasarruflarını değerlendirmede bu yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yeterince tasarruf yapamadıklarını belirten ailelerden üç tanesi de, taşımacılık işine girmek üzere para biriktirdiklerini öne sürmüşlerdir.

Tasarruf yapmış olan diğer ailelerin, özellikle spekülatif amaçlarla arsa almış olanların tasarladıkları bir başka girişim biçimi de turistik yatırımlar olmaktadır. Nitekim, görüştüğümüz iki aile, arsalarını na turistik otel yapmayı tasarladıklarını belirtmişlerdir.

Görüldüğü gibi, Rinkeby'de yaşayan ailelerin en azından konut ve arsa olmak üzere, çeşitli derecelerde, dönüşle ilgili yatırımları mevcuttur. Ancak hepsinde gözlenen bir eğilim de, sürekli olarak yeni ve canlı projelerin ortaya çıkması ve dönüş kararının ertelenmesidir.

Rinkeby'deki Türklerin gelecekle ilgili planlarının ve eğilimlerinin biraz daha anlaşılabilmesi amacıyla, görüşmecilere, belli miktarda paranın ellerine geçmesi halinde ne yapmayı tasarladıkları sorulmuştur. Bu nedenle, önce ellerine 300.000 İsveç kronu geçmesi halinde ne yapacakları, daha sonra ise yatırım yapmaya yetecek miktarda bir para geçmesi halinde ne yapacakları sorulmuştur. Birinci soruya verilen cevaplar, genellikle, bu paranın yeni bir girişim için yetersiz olduğu, ancak mevcut girişimlerini desteklemek üzere kullanıldığında bir işe yarayabileceği yönünde olmuştur. Görüşmecilerden yüzde 62'si bu parayı, Türkiye'deki yürümekte olan işlerine ya da yapmayı düşündükleri işlere yatıracaklarını belirtmiştir. Diğerleri ise İsveç'te ev almak ya da İsveç'te iş yapmak üzere kullanacaklarını söylemiştir. Bunlar, halen İsveç'te dükkânı olanlarla İsveç'e yerleşmeye karar vermiş olanlardır.

İkinci soruya verilen cevaplarda da, Türkiye’de yatırım yapma eğilimi ağır basmakla birlikte, İsveç’te yatırım yapmak isteyenlerin oranında yükselme (yüzde 33) gözlenmektedir. Görüşmeciler, İsveç’te iş kurmak için, Türkiye’dekinden çok daha fazla sermayeye gerek olduğu ve asgari 1-2 milyon İsveç kronunun gerekli olduğunu belirtmişlerdir. İsveç’te yapılacak en uygun iş olarak da Türk yemekleri yapan lokanta ya da dönercilik gibi küçük mülkiyete dönük etnik işletmeler düşünülmüştür.

Buraya kadar aktarılanlardan da görüldüğü gibi, küçük mülkiyetin ve küçük girişimin egemen olduğu bir toplumsal ortamdan gelen Türk göçmenler, işgücünün yüzde 91’inin ücretli emek olduğu İsveç’te, oldukça karmaşık bir toplumsal konumda bulunmaktadır. Bu toplumda, düşük konumlu işlerde ücretli olarak çalışan bu grubun büyük bir kesimi, ev ve arsa dışında mutlaka herhangi bir küçük mülkiyet ağırlıklı girişimle ilgili işin içinde bulunmaktadır. Bu işler, Türkiye’deki konjonktüre bağlı olarak sürekli değişmektedir. Bir zamanlar sanayi yatırımı yapmak için para biriktiren Rinkebyli Türkler, bu işlerin başarısızlığa uğramış olmasından sonra daha kısa süreli ve daha güvenli olarak gördükleri ticaret ya da hizmet gibi işlere yönelmişlerdir. Bu tür işleri yürütmeye çalıştıkları yerler Türkiye’de tek tanıdıkları çevre olan geldikleri yer olmaktadır. Genellikle, geride kalan akrabaları aracılığıyla yürüttükleri bu işlerden dolayı, Türkiye ile ilgili bağlantıları sürekli ve canlı kalmaktadır.

Bu sürekli ve canlı ilişkinin sürmesinin bir nedeni, düşük tüketim eğilimlerinin burada “daha fazla para biriktirmeye” imkân vermesi ve buradaki birikimlerinin Türkiye’de sürekli olarak değer kazanmasıdır. Ayrıca bu gruplar, her ne kadar İsveç’te düşük toplumsal bir konumda bulunsalar da, bu birikimleri sayesinde geldikleri çevrelerde göreceli konumlarının değişmesini somut olarak yaşamaktadır.

Türk göçmenler içinde, başarılı iş yaptığı için geriye dönenin olmayışı, özellikle gençler için bu umudun azalmasına neden olmakla birlikte, İsveç’teki toplumsal devingenlik kanallarını kullanarak toplumsal konumlarının değişeceğine güvenenlerin oranı da oldukça az

bulunmaktadır. Burada kalmaya karar verenler için ise, ulaşılabilir beyaz yakalı işler, ancak “göçmen hizmet işleri” olarak adlandırdığımız getto kurumlarında çalışmak olmaktadır. Diğer bir iş ise yine küçük mülkiyetin ağırlık kazandığı *etnik işyerleri* açmaktır. Bu tür eğilimler diğer göçmen gruplarında da gözlenmiş olan eğilimlerdir. Görüldüğü gibi bu tür işlerde de düşündükleri devingenlik kanalları, daha çok geldikleri çevrelerdekine benzer kanallar olmaktadır.

Rinkeby’de yaşayan Türklerin iş yaşamları, beklentileri, birikimlerini değerlendirme biçimleri, buradaki iş, eğitim, gelir ve benzeri kıstaslara göre bulundukları nesnel toplumsal konumdan farklı bir öznel konumları olduğunu göstermektedir. Bütün bu nitelikleriyle halen kentin diğer kesimlerinde yaşayan ve nesnel olarak kendileriyle aynı konumda olan yerli işgücünden farklıdırlar. Bu koşullar da bu alanda yaşayan Türk nüfusunun daha da içe kapalı yaşamalarına ve gettolaşma sürecinin artarak sürmesine neden olmaktadır.

Rinkeby’de Yaşam

Rinkeby’de Kalış Süreleri, Yaşama Nedenleri ve Gettolaşma

Bilindiği gibi, Rinkeby daha çok konut alanı olarak planlanmıştır. Bu nedenle, bu alanda yaşayan göçmenlerin çok küçük bir kesimine Rinkeby içinde iş olanağı mevcuttur. Nitekim, görüşme yapılan ailelerden sadece birkaçının Rinkeby’de çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bunlar da Rinkeby’deki “göçmen hizmet işleri”nde çalışanlarla, Rinkeby’de Türklerin alışveriş ettiği küçük dükkânın sahibi olan ailelerdir. Diğerlerinin işyerleri ise kentin çeşitli kesimlerine dağılmış durumdadır.

Stockholm’ün diğer kesimlerinde yaşayanlar gibi Rinkebyliler için de, etkin ve ucuz kamu ulaşım sistemi konut yerinin seçiminde ulaşım unsurunun etkisini azaltmıştır. Rinkeby’de yoğunlaşma “işyerine yakın olma” dışındaki bazı faktörlere bağlı oluşmuştur.

Görüşme yapılan ailelerin erkek üyelerinin İsveç’te kalış süreleri ortalama 9,7 yıl olarak hesaplanmıştır. Aynı kişilerin Rinkeby’deki

kalış süreleri ise 7,4 yıldır. Yani bu alanda yaşayan erkeklerin büyük bir kesimi, Rinkeby'ye gelmeden önce kentin başka alanlarında yaşamışlardır. Buna karşılık, kadınlarla çocukların hemen hepsi, İsveç'teki kalış sürelerinin tamamını Rinkeby'de geçirmişlerdir.

Rinkeby'ye yerleşme ile İsveç'e geliş tarihleri arasında oldukça yakın bir ilişki söz konusudur. İsveç'e yakın tarihlerde gelenlerin hemen hepsinin ilk yerleştikleri alan Rinkeby olmaktadır. Bu nedenle, göçün ilk evrelerinden sonra gelenler, İsveç'teki yaşamlarına Rinkeby'de başlamaktadır.

Rinkeby'de yerleşme nedeni, tıpkı diğer ülkelerdeki getto alanlarında olduğu gibi, yüzde 76 oranında akrabaların ya da Türklerin bu alanda yaşıyor olmasıyla açıklanmaktadır. Kent kökenli üç aile buraya yerleşmelerinin nedeni olarak, Rinkeby'de ev bulmanın kolay olmasını göstermiştir. Kululular için, bu alanda diğer akrabalarının olması, diğerleri için ise bu alanda Türklerin yaşaması en önemli tercih nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Rinkeby'de yaşayan aileler, burada yalnızlık hissetmediklerini, rahatlıkla ilişki kurabilecekleri bir ortam olduğunu vurgulamaktadır. Görüşmelerde, "yabancı olduğumuzu hissetmiyoruz" ya da "yalnızlık çekmiyoruz" en çok rastlanan cevaplar olmuştur. Bir arada yaşamak, birbirleriyle görüşmek, sürekli ilişki halinde olmak Rinkeby'yi Türkler için yaşanabilir bir alan haline getirmektedir. Burada dikkati çeken nokta "yardımlaşma"nın çok fazla vurgulanmaması, buna karşılık ilişki kurmadaki kolaylıkların bu alanda yaşamamanın önemli bir nedeni olarak belirtilmesidir. Bu arada, özellikle İsveç'e geldiklerinden bu yana Rinkeby'de yaşamış olanlar için "alışkanlık" da önemli bir kalış nedeni olmaktadır.

Rinkeby'de yaşamamanın sakıncaları sorulduğunda verilen cevaplar, genellikle, çocukların eğitimi ile ilgili sorunları içermektedir. Burada yaşayan ailelerin büyük bir çoğunluğu (yüzde 57'si) burada verilen eğitimden şikâyetçi olduklarını belirtmiştir.

Bunlardan bir kesimi, buradaki eğitim sisteminden rahatsız olduklarını, İsveç eğitim sisteminin çocukları başıboş bıraktığını ve bu-

na karşılık okullardaki Türk personelin yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer grup şikâyet ise, özellikle İsveç'e daha genç yaşlarda gelerek İsveççe'yi görelî olarak daha iyi öğrenmiş olan eşlerin bulunduğu ailelerden gelmektedir. Bu tür aileler çocuklarının Rinkeby'de oturdukları sürece İsveççe öğrenmeye imkân olmadığını, bunun ise çocuklarının geleceği açısından tehlikeli olabileceğini belirtmektedir. Birinci gruptaki aileler tek çözümün Türkiye'ye geri dönmek, ikinci gruptaki aileler ise bu alandan ayrılmak olduğunu söylemektedir.

Ailelerin yüzde 24'ü bu alanın kentin diğer alanlarına göre daha bakımsız olduğunu, çevrenin kötü olduğunu ve birçok hizmetin bu alanda aksadığını belirtmiştir.

Özellikle genç karı-kocaların bulunduğu aileler için ise, “dedikodu ve toplumsal baskı” bu alanda yaşamının sakıncaları arasında sayılmaktadır.

Rinkeby'de yaşayan ailelerin yüzde 70'e yakın bir kesimi, bu alandaki bütün sakıncalara karşın, buradan taşınmayı düşünmediklerini belirtmişlerdir. Bu alandan taşınmayı düşünen aileler, bir kesimi kent kökenli, bir kesimi ise Kululu oldukları halde, buraya genç yaşta geldikleri için, İsveççe'yi öğrenebilmiş ve diğerlerine göre daha iyi işlerde çalışma olanağını bulmuş olan eşlerin bulunduğu ailelerdir. Kent kökenli aileler, Rinkeby'deki diğer İsveçlilerden apayrı yaşamın ne kendileri ne de çocukları için faydalı olduğunu düşündüklerini ve bu nedenle kentin diğer kesimlerinde ve İsveçlilerin çoğunlukta bulundukları alanlarda ev bulmak için Konut Bulma Kurumu'na başvurduklarını belirtmişlerdir. Kululu genç aileler ise, çocuklarının geleceği ve İsveççe öğrenebilmeleri için Rinkeby'ye yakın, ancak İsveççe eğitim yapan okulların çoğunlukta bulunduğu alanlara taşınmak üzere yine aynı kuruma başvurmayı tasarladıklarını söylemişlerdir.

Rinkeby'den taşınma eğiliminin özellikle İsveç'e yerleşmeyi kararlaştırmış ya da en azından İsveç'te daha uzun bir süre kalmayı planlamakta olan aileler arasında yaygınlaştığı gözlenmektedir. İsveç'te kalma kararı veren ailelerin büyük ölçüde bu alandan taşınma ve aynı zamanda İsveç'te ev edinme eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Ör-

neğe giren ailelerden 9’u İsveç’te ev almayı istediklerini belirtmişlerdir. Bunlardan biri, Rinkeby’ye oldukça yakın olan bir konut alanında ev satın aldıklarını ve oraya taşınmak üzere olduklarını belirtmiştir. Diğerlerinin ise henüz bu konuda kesin bir girişimleri yoktur.

Açıkça görülmektedir ki, Rinkeby, burada yaşayan Türkler açısından, ortaya çıkmış olan *toplumsal ortam* yönünden önem taşımaktadır. Gerek burada yaşayanlar, gerekse buradan ayrılmak isteyenler bakımından bu alanın *fiziksel çevresi* fazlaca önem taşımamaktadır. Örneğin, oturdukları konuttan şikâyetçi olanlar hemen hemen yok gibidir. Ayrıca, sürekli olarak bu alanı ve bu alandaki konutları, geldikleri yerlerdeki konutlarıyla karşılaştırdıkları için, buradaki koşullardan olağanüstü memnun oldukları anlaşılmaktadır.

Rinkeby, Türkiye’ye geri dönmeyi düşleyen Türkler için akrabalarını, arkadaşlarını buldukları, alışık oldukları ilişkileri rahatlıkla kurabildikleri “geçici bir yerleşme alanı” niteliğini taşımaktadır. Bu alandaki küçük göçmen dükkânları, Türkçe ilişki kurabilecekleri birçok hizmet, yine kendi dillerinden anlayan öğretmen ve bakıcıların bulunduğu yuvalar ve diğer birçok göçmen hizmetinin bulunduğu bir alan olarak Rinkeby, İsveç’te geçirmeyi tasarladıkları olağanüstü durumu kolayca atlatabilecekleri bir ortamdır. Bu nedenle de Rinkeby, Türk göçmenler için “Bizim Köy”dür. Ayrıca yeni göç edenler için, dil bilmemenin getirdiği bütün güçlüklerin akrabalık ya da arkadaşlık ilişkileriyle çözülebildiği ve böylece yepyeni bir toplumsal ortamla daha rahat koşullarda ilişki kurulabilmesini sağlayan bir alandır. Bütün bunlar, bu göçmen yoğunlaşma alanının, Türk göçmenler için işlevini açıklayıcı olmaktadır. Rinkeby alanı tıpkı diğer getto alanları gibi, çok farklı ilişkilerin kurulduğu özel bir alan niteliğini taşımaktadır.

Rinkeby’de İç Yaşam

Göçmenlerin, dış göç süreci ile sonradan katıldıkları toplumlara göç ederlerken, kendi göç ettikleri toplumlara özgü kurumları da birlikte getirdikleri bilinmektedir. Bu kurumlar, göç ettikleri toplumların niteliğine göre ve bu kurumlarla etkileşerek değişmeye uğrar ve ye-

niden biçimlenir. Göçmen gruplarının yoğunlaştıkları konut alanlarında kurdukları bu yeni ilişkiler sistemi “getto içi yaşamı” oluşturmaktadır. Bu “getto içi yaşam”, hem göç eden grupların kendi özgün niteliklerine hem de sonradan katıldıkları toplumların niteliklerine göre biçimlenirken, gerek geldikleri çevrelerden gerekse sonradan katıldıkları toplumun diğer kesimlerinden çok farklı bir yaşam tarzının oluşmasına neden olmaktadır. Sürekli yinelenildiği gibi, kır kökenli Türk göçmenlerin getirdikleri en önemli kurum çokişlevli “aile” kurumu ve bu kurum etrafında odaklanmış enformel ilişkiler olmaktadır. Bu bölümde, bu ilişkilerin Rinkeby’de nasıl değişmeye uğradığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Aile İçi ve Aileler Arası İlişkiler

Rinkeby’deki iç yaşamın odak noktasını, aile içi ve aileler arası ilişkiler oluşturmaktadır. Buradaki ailelerin büyük bir çoğunluğu çekirdek aile olarak ayrı konut birimlerinde oturmaktadır. Ancak, bunun yanında, Rinkeby’de aile içi ilişkiler ve aileler arası ilişkiler bakımından özel önem taşıyan iki tür aile ile karşılaşmaktadır. Bunlardan birincisi, özellikle Kululuların oluşturduğu ve Rinkeby’de akrabası olan aileler, ikincisi ise Rinkeby’de çok az sayıda ya da hiç akrabası olmayan ailelerdir. Bu ikinci gruptakileri, tahmin edileceği gibi, Kulu dışından gelen kent ve kır kökenli aileler oluşturmaktadır. Bu iki tür aile tipi arasında içe kapanma düzeyi bakımından belirli bir farklılaşmanın olduğu açıkça gözlenmektedir.

Rinkeby’de akrabası olmayan aileler, göçün ilk evrelerinden bu yana, çekirdek aile olarak kurulmuş ve ne tür aile yapısından gelirlerse gelsinler İsveç’te bulundukları süre içinde, kendi aileleri içinde ve tamamen içe kapalı olarak yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu ailelerle yapılan görüşmelerin hemen hepsinde, “Kululular” hakkında bazı peşin hükümler ortaya çıkmaktadır. Bu aileler, Kululuların uzun süre kendilerini içlerine kabul etmediklerini, Kululu çocukların kendi çocuklarını sokaklarda oynatmadıklarını ve ancak yıllar sonra aralarında ilişkinin kurulabildiğini belirtmektedir.

Rinkeby'de görüşme yapılan 21 aileden sadece 3 tanesinin İsveç'te hiç akrabası olmadığından, buna karşılık 16 ailenin ise Rinkeby'de yaşayan akrabaları olduğundan daha önce söz edilmişti. Bu ailelerden 11'inin karı ya da kocanın olmak üzere ana ve babaları burada yaşamaktadır. Birçoğunun da kardeşleri veya amcaları, dayıları veya teyzeleri, halaları ve çoğu zaman da kuzenleri bu alanda yaşamaktadır. Örneğin elimizdeki adres listesinden yaptığımız taramada örneğe giren ailelerden 3'ünün kendileriyle aynı soyadı taşıyan ve Rinkeby'de oturan birinden 12, diğerlerinden 9'ar olmak üzere daha ailenin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, ailelerin sadece koca tarafından olan akrabalarını göstermektedir. Bunun dışında evlenmeler yoluyla akraba sayılarının daha da artmış olacağını tahmin etmek mümkündür.

Bu kadar çok akrabanın bulunduğu bir alanda, ailelerin çekirdek aile haline dönüşünceye kadar, yoğun akrabalık ilişkilerine dayalı geniş aile ilişkilerinin mevcut olduğunu varsaymak kolaylıkla mümkün olabilmektedir. Nitekim, Kululu ailelerin akrabaları dışındaki ailelerle de ilişkiye geçebilmeleri, ancak bu ilişkilerin çözülmesiyle mümkün olabilmektedir.

Göçün ilk evrelerinde, bu ailelerde yardımlaşmaya dayalı çok yoğun bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ailelerin birleşme döneminde, ilk göç eden erkeklerin evlerinin, ailenin diğer yetişkin erkeklerinin de birlikte yaşadığı geçici geniş aileler olduğu bilinmektedir. Bu ev, baba evi, kardeş evi ya da herhangi bir akraba evi olmuştur. Bu dönemlerde, aile reisinin denetimi altında olan bütçe olduğu gibi, aile reisinin karısı evle ilgili tüm sorumlulukları üstlenen kişidir. Bir süre sonra, küçük yaşta çocukların da aileye katılmasıyla birlikte, kadınların, evdeki yetişkin erkeklerin hizmetlerinden başka, çocukların bakımıyla ilgili sorumlulukları da ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde eğer kadın çalışmaya başlamışsa, en son göç eden kadın ya da en büyük kız çocuğu çocukların bakımını üstlenmiştir.

İsveç'te ve özellikle Rinkeby'de uygun konut koşulları, bu geçici geniş ya da birleşik ailelere, kısa sürede ayrı konutlarda yaşama olanağı yaratmıştır. Böylece aileler ayrı konut birimlerine yerleşmeye baş-

lamış ve akrabalar arası ilişkiler yoğun bir şekilde sürse bile ilk aşamada tüketim bütçeleri ayrılmıştır. Baba ve oğulun her ikisinin de İsveç'te yaşadığı durumlarda, en önemli çatışmanın bu bütçe ayrılması sırasında ortaya çıktığı görülmektedir. Baba, oğulun yeni ev açması için gerekli tüm masraflarına yardım etmekle birlikte, ayrı evde oturmalarının birleşik bütçenin sonu olarak kabul edilmesine çoğu zaman karşı çıkmaktadır. Aynı durum ağabey-kardeş ilişkilerinde de görülmektedir. Ancak ayrı ev kurulduktan sonra, önce tüketimle ilgili bütçelerin ayrıldığı gözlenmektedir.

Görüşmecilerden birinin de vurguladığı gibi, “Bugüne kadar babam için çalıştım, artık kendi ailem için çalışmaya başlayacağım” diyen gençler, hem tüketim hem de tasarruflarının değerlendirilmesiyle ilgili ayrılığı isterlerken, yaşlılar, sürekli olarak gençlerin “İsveçlileştik”lerinden şikâyetçi olmaktadır.

Bu çatışma nedeniyle, tüketim bütçelerinin ve aile içi kararlarının büyük ölçüde akrabalık ilişkilerinden bağımsızlaştığı zamanlarda bile tasarrufların değerlendirilmesinde ortaklıkların sürdüğü görülmektedir. Gerek Kulu'da yaptığımız gözlemlerden gerekse burada yaptığımız görüşmelerden, tasarrufların büyük ölçüde ortaklıklar olarak sürdüğü sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu durum da, hem göç etmeyip geride kalan aile üyeleri hem de göç eden aileler arasında yoğun ilişkilerin sürmesinin kaynağı olmaktadır. Gelecekleri, büyük ölçüde, kuracakları bu işlere bağlamış olan bu ailelerin, bu ortak girişimler nedeniyle ilişkilerinin bir başka nitelikte de olsa yoğun bir şekilde süreceğini varsaymak doğru olacaktır.

Ancak, tüketimle ilgili bütçelerin ayrılması bile, aileler arası ilişkileri büyük ölçüde etkilemektedir. Örneğin, başlangıçta ortak yürütülen çocuk bakımı, artık ailelerin tamamen kendi içlerinde çözümledikleri konulardan biri olmuştur. Bunda, İsveç toplumunda refah kurumlarının yaygınlığının da büyük payı vardır. Göçün ilk evrelerinde, özellikle kır kökenli aileler için, kreş ve yuvalar hiç tanışık olmadıkları bir kurum olarak görülmüştür. Kaldı ki bu dönemde aileler arası yardımlaşma nedeniyle çocukların ortaklaşa bakımı sağlanabilmekteydi. Ne

var ki, çocukların yuvalara bırakılmasının, kadının getireceği gelirden vazgeçmekten çok daha elverişli olduğu, Kululu aileler tarafından oldukça çabuk anlaşılmıştır. Bu da, ailelerarası dayanışmanın önemli bir unsurunun ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Bugün artık, çocukların bakımı, tamamen karı ve kocanın kendi aileleri içinde çözdükleri konulardan biridir. Örneğin, görüşme yaptığımız genç bir Kululu aile –babasıyla olan sürtüşmeden dolayı– kocanın ailesi Rinkeby’de olduğu halde, küçük çocuklarının bakımında yardımlaşmayı kabul etmemeleri, bu nedenle de yuvada sıra gelene kadar küçük çocuklarını Kulu’ya annenin ailesinin yanına göndermek zorunda kaldıklarını şikâyet olarak anlatmıştır.

Aileler arası yardımlaşmanın azalması, akrabalar arası ilişkinin özellikle ortak bütçenin çözülmesi nedeniyle görece olarak gevşemesi, “İsveçlilere döndük” şikâyetinin yaygın olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Bu ifadeyi, babalar ya da ağabeyler, oğul ya da küçük kardeşlerinin, gelirlerini kullanmada bağımsızlaştığını anlatmak için, oğul ve küçük kardeşler de, büyüklerinin artık çocuk bakımı gibi birçok konuda, eskisi kadar verici olmamalarından yakınarak kullanmaktadır.

Bütün bunlara karşın, Rinkeby’de akrabalar arasındaki yoğun ilişki sürmeye devam etmektedir. Birbirleriyle yakın evlerde, hatta çoğu zaman aynı binalarda oturan ailelerin çeşitli üyeleri, birbirleriyle hemen her gün görüşmektedir. Ancak, bu ilişkilerin artık akrabalık ilişkileriyle kısıtlı kalmadığı ve diğer Türkleri de kapsayan daha geniş bir çevreye yayıldığı gözlenmektedir. Bu noktayı açmadan önce, aile içi ilişkilerdeki değişimleri de gözden geçirmek doğru olacaktır.

Göç, Kıray’ın bir Batı Karadeniz köyünde, göçmen ailelerin geride kalan aileleriyle ilgili araştırmasında da ortaya çıkardığı gibi, göçe katılmayan aile üyelerinin de konumunda değişiklik yapan bir süreçtir.¹⁶⁰ Bu süreçte, aile içinde kadının konumu, aile biriminin bu ilk parçalanma döneminde, hem aile içine giren yeni tür gelirin kullanılması kararlarının verilmesi, hem ailenin çok yönlü gereksinimlerinin karşı-

¹⁶⁰ Kıray, M. B. (1976), *a.g.e.*

lanması, hem de kadının daha önce hiç tanışık olmadığı birçok kurumla ilişkiye girmesi nedeniyle büyük ölçüde değişmeye uğramaktadır.

Böyle alındığında, Rinkeby'deki ailelerin yapılarının birleşmelerinden çok önce değiştiğini varsaymak mümkündür. Bu nedenle, özellikle kocalarından sonra İsveç'e yerleşen kadınların birçoğu, bu ayrılık dönemlerini geçici geniş aileler içinde geçirirler bile, göçten etkilenmişlerdir.

Ailelerin birleşme döneminden sonra, Rinkeby'deki kadınların yaşamında en önemli değişiklik, tahmin edileceği gibi kadınların ev dışında ücretli emek olarak çalışmaya başlamaları olmuştur. Bizim örneğimize giren ailelerdeki eşlerden 3'ü hariç hepsi çalışmaktadır. Tıpkı kocaları gibi, birçok kadın, tamamen yabancı oldukları bir ortamda, tamamen yabancı oldukları karmaşık bir iş yaşamına ve kocalarından farklı olarak, ilk defa, aile ve akrabalık ilişkilerinin dışındaki insanlarla bir arada çalışmaya başlamışlardır. Bu durum, doğal olarak, gerek aile içi gerekse aileler arası ilişkileri de değişmeye uğratmıştır.

Rinkeby'deki ailelerde, özellikle ev içi sorumlulukların paylaşılmasında, işbölümünde ve karar mekanizmalarında cinsiyete göre farklılaşmış bir işbölümü bulunmasına karşın, bunda önemli değişmelerin varlığı gözlenmektedir.

Evin düzeninin sağlanması ve çocukların bakımı, her ne kadar erkekler tarafından esas olarak kadın işi olarak kabul edilse bile, aileler arası yardımlaşmanın azalması ve kadınların ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte, kocaların geleneksel olarak kadın işi olarak görülen pek çok konuda olduğu gibi burada da bazı sorumlulukları üstlendikleri görülmektedir.

Çocuk bakımı, Rinkeby'deki erkeklerin en çok üstlenmek zorunda kaldıkları konulardan biridir. Çünkü, Rinkeby'de kadınların eve getireceği ücret gelirinden vazgeçmek, ailenin buradaki temel kalış nedenlerinden biri olan "daha fazla kazanmak ve para biriktirmek" amacını ertelemek anlamına geldiğinden, geçici olarak düşünülse bile bütün kadınların çalışmaya başlaması kaçınılmaz bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bölgedeki yuva kapasitesinin yetersiz kalması nedeniyle

le, özellikle yuva yaındaki çocukların yarısı evlerde bakıldığından, bazı aileler küçük çocuklarını Türkiye'ye göndererek, bazı aileler ise farklı iş saatlerinde çalışarak bu işi çözümlmeye çalışmaktadır. Her iki durumda da erkekler, çocukların bakımı ve çocuklarla ilgilenmek konusunda daha fazla sorumluluk almak zorunda kalmaktadır. Örneğin iki Kululu göçmenle görüşme, evlerinde ve karıları işte olduğu için küçük çocuklarına bakarken yapılmıştır. Rinkeby'de erkeklerin çocuklarına bakmaları artık kabul edilebilir bir sorumluluk haline dönüşmüştür. Ayrıca, çocukların yuvaya getirilip götürülmesinde de kadınlarla erkekler arasında önemli bir farklılık görülmemektedir.

Aile içindeki işbölümünün, İsveç'e göç edilen tarihteki yaşa göre değişimler gösterdiğini belirtmek gerekir. İsveç'e çocuk yaşta ya da genç yetişkinler olarak gelen erkeklerin evlerinde bu cinsiyete göre ayrılmış işbölümünün azaldığı ve erkeklerin diğer ev işlerinde de yaygın olarak kadınlarla sorumluluk paylaştıkları görülmektedir. Örneğin bir Kululu genç kadın, "Kocam ev işlerinde bana yardımcı olmak zorunda. Ayrıca babam da anneme yardım etmişti. Biliyorum, Kulu'da olsak babama da kocama da kılıbık derlerdi. Ama burada durum başka" demektedir.

"Altın Pasaport" aracılığıyla göç eden erkeklerin bulunduğu ailelerde, kadınların konumu, çok daha farklı bir nitelik taşımaktadır. Bu ailelerdeki kadınların ikisi, "ailede nihai karar verici"nin kendileri olduğunu belirtmişler ve kendilerini de "aile reisi" olarak tanımlamışlardır. Kocalar da bu durumu kabul ediyor görünmüşlerdir. İsveç'e çocuk yaşta gelmiş olan bu kadınlar, İsveççe'yi ve İsveç kurumlarının işleyişini bildikleri için, kocalarının ilk geldikleri yıllarda tüm kararları kendileri vermişlerdir. Kocalar da, göçlerinin ilk yıllarında, bu durumu kabul etmiştir. Ancak, bu durumun bir süre sonra aile içi sürtüşmelere de neden olduğunu belirtmek gerekir. Görüşme yapılan ailelerde gözlenen iki boşanma da bunu göstermektedir. Bu örneklerden birincisi anne ve babasıyla ve evlenmemiş kardeşleriyle birlikte yaşayan boşanmış bir Kululu genç kadındır. Bu Kululu kadın, İsveç'e sonradan gelen kocasının buraya uyum gösteremediğinden ve kendisine baskı yapmaya kalkma-

sından şikâyetçi olduğu için boşanmaya karar verdiğini belirtmiştir. Görüşme sırasında yanımızda olan babası da, kızına büyük ölçüde hak verdiğini ve kızının boşanmasını desteklediğini söylemiştir. İkinci örnek ise, iki çocuğu ile yalnız yaşayan genç bir Kululu kadındır. Bu görüşme-ci de, kocasından aynı gerekçelerle boşandığını, anne ve babası ve diğer birçok akrabası Rinkeby’de olduğu halde yalnız yaşamayı tercih ettiğini ve ailesinin de bu durumu onayladığını belirtmiştir.

Rinkeby’deki ailelerde, kadınların görelî olarak bağımsızlaşması ve aile içi ilişkilerde görelî olarak daha eşitlikçi eğilimlerin görülmesi kadınlar tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Ancak, erkeklerin, özellikle kız çocuklarının bağımsızlık eğilimlerinden endişe duydukları açıkça belirtilmektedir. Kız çocuklarının oldukça erken yaşta evlendirilmesinin ya da Türkiye’de okutulmak istenmesinin nedenlerinden biri de bu olmaktadır.

Rinkeby’de Kadın ve Erkeklerin Ayrı Yaşamları

Aile içinde algılanan, görelî olarak daha eşitlikçi ilişkilerin ev dışı ilişkilerde çok farklı bir nitelik taşıması, Rinkeby’deki günlük yaşamın bir başka özelliğidir. Çeşitli zorunluluklarla, ev içi düzende birçok değişiklik gerçekleşse bile, ev dışı yaşam, cinsiyete göre çok belirgin bir şekilde ayrılmıştır.

Rinkeby’deki erkeklerin ev dışı yaşamlarını açıklayabilmek için burada kurdukları bazı yeni ilişkiler hakkında bilgi verilmelidir. Rinkeby’de yaşayanlara, burada kurdukları yeni ilişkileri saptayabilmek için, “İsveç’te yeni tanışlarınız oldu mu?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya bütün görüşmeciler olumlu cevap vermişlerdir. Ancak hemen hepsi yeni tanış olarak burada tanıdıkları Türkleri göstermişlerdir. Kululuların bu soruya verdikleri yaygın cevap ise “Kulu’da uzaktan tanıdıklarımı burada daha iyi tanıdım” olmuştur. Kululular için, akrabalık ilişkileri dışında tanıştıkları kimseler “yeni tanış” anlamına gelmektedir.

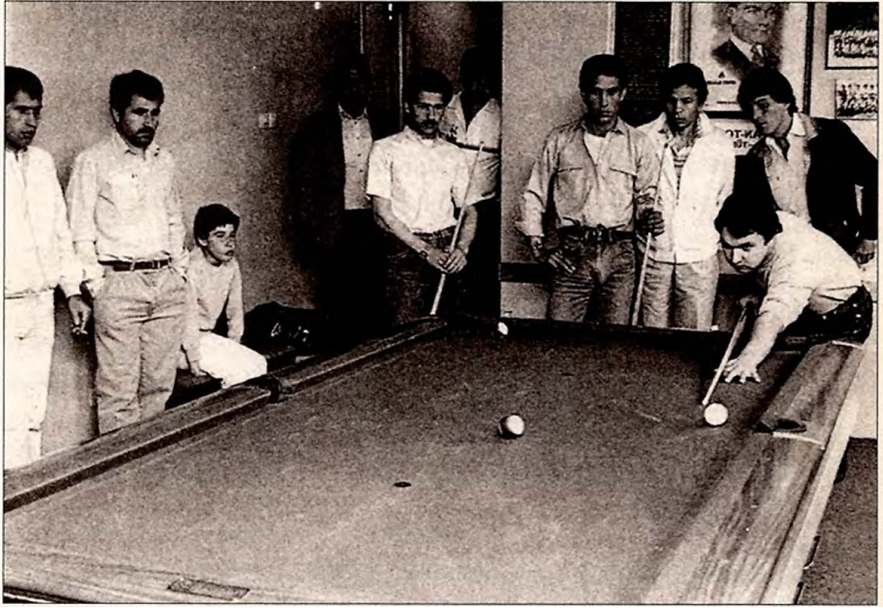
Kululuların akrabaları dışındaki kişilerle ilişkilere girmesiyle birlikte, Rinkeby’de başka bir enformel ilişki biçimi daha ortaya çıkmıştır. Arkadaşlık ya da aynı memleketten gelme, Türk olma gibi bir-

çok nedenle, Rinkeby'deki Türklerin çok yoğun ilişki içine girdikleri görülmektedir. Özellikle Kululular arasında, sadece akrabalık ilişkilerine dayalı yardımlaşma konuları azalırken, Rinkeby'de, arkadaş gruplarını ve dolayısıyla diğer Türkleri de içeren daha geniş kapsamlı bir yardımlaşma ve dayanışma çerçevesi oluşmuştur. Yabancı bir ülkede, ortak sorunların getirdiği bu beraberlik, bu alanda yaşayan ve benzer koşullarda olan Türkleri bir araya getirmiştir.

Rinkeby'de kurulan sürekli ve yaygın ilişkiler, hem kadınlar hem de erkekler arasında çok yaygın bir haberleşmenin doğmasına neden olmaktadır. Toplumsal baskı ve dedikodu, Rinkebylilerin hepsinin katıldığı ve aynı zamanda endişe duyduğu bir konudur. Kendileri için tamamiyle yeni olan pek çok durumla karşılaşmış ve karşılaşmakta olan Rinkebyli Türkler için, bu enformel iletişim sistemi, hem yeni durumlar için bilgilenmelerini sağlamakta, hem de "kabul edilebilir ya da kabul edilmez" durumların uzun uzun tartışılmasına neden olmaktadır. Kadınların ev dışında çalışmaları, çocukların bebekliklerinden itibaren yuvalara bırakılmaları gibi, daha önce pek de kabul edilmeyen birçok durum, şimdi yaygın olarak alışılmış konulardandır. Örneğin, çocuk bakımı gibi bir "kadın işi" bile buradaki hemen tüm erkeklerin üstlendiği bir konu olmuştur. Yine de, burada kabul edilen pek çok durumun, geldikleri yerlerde öğrenilmesinden endişe ettikleri de görülmektedir. Örneğin, görüşme yaptığımız orta yaşlı bir Kululu, "Karım Türk sınırını geçene kadar 'İsveçli' gibi davranabilir, ancak Türk sınırını geçince külâhları değiştiriyoruz" diyerek, Rinkeby'de kabul edilebilir bir durumla, Kulu'da kabul edilmez durumun ayrımını çizmektedir.

Rinkeby'de süregiden ve hemen hemen en önemli faaliyet olan sohbetler, gerek erkeklerin, gerekse kadınların süratle oluşan değişimleri izlemelerinin de bir yolu olmaktadır.

Rinkeby'deki kadın ve erkeklerin, iş dışındaki saatlerinin önemli bir kesimi bu ayrı dünyalarda geçmektedir. Erkekler iş saatleri dışındaki boş saatlerini genellikle bir arada geçirmektedirler. Yazın Rinkeby Meydanı'ndaki banklar, kışınsa yine meydandaki kahve ya da yaşlılar evinin lokantası erkeklerin Rinkeby İşçi Derneği Lokali'nin açılış saati

İsveç'teki Türk işçilerinin lokallerinde erkekler için tavia, domino, iskambil oyunu kadar bilardo da boş vakitlerin değerlendirilmesinde yeri olan önemli bir oyundur. Stockholm'deki bir lokalde bilardo oynayanlar.

olan akşamüstü beşe kadar buluştukları yerler olmaktadır. Bu dernek Rinkeby'deki Türklerin katıldığı en önemli gönüllü formel örgüt olarak özel önem taşımaktadır. Alan çalışmasının bu dernekle ilişkiden önce ve bu derneğin yardımı olmadan yürütülmesinin mümkün olmayacağından daha önce de söz edilmişti. Bu derneğin burada yaşayan Türklerin kendi içlerinde ve "dış dünya" ile ilişkilerinde çokişlevli bir örgüt olarak önemli bir yeri vardır. Bir anlamda bu örgüt bu alanda getto özelliğini veren kurumlardan sadece Türk etnik grubuna dönük bir kurum olarak belirginlik kazanmaktadır.

Hemen bütün Rinkebyli erkekler, akşam saat beşten akşam yemeğine kadar olan boş vakitlerini bu derneğin lokalinde geçirmektedir. Lokal ve diğer buluşma yerlerine sadece erkekler gidebilmektedir. Dernek lokali, erkekler arası tüm haberleşmenin sürdüğü, yoğun sohbet-

lerin ve tartışmaların yapıldığı, bu arada tavla ve kâğıt oyunlarının da oynandığı en önemli buluşma yeridir. Lokaldeki kısa dalga radyo sürekli olarak "Türkiye'nin Sesi"ne ayarlı olduğu için, buradan içeri girildiğinde herhangi bir Türk yerleşmesindeki kahveden pek farkı görülmemektedir. Erkekler, buradaki buluşmalarında Stockholm'deki yeni iş imkânları, Türkiye'deki siyasal ve ekonomik gelişmeler, döviz kurları ve bu arada Rinkeby'de olup bitenler hakkında etraflı bilgiler edinebilmektedir.

Dernek lokalinin Türkiye'deki kahvelerden farkı, buranın birçok başka işlevi de üstlenmesindedir. Lokal, cuma günleri, bayram günleri ve diğer günlerde cami olarak da işlev görmektedir. Derneğin kendi çabalarıyla getirttiği "hoca", hem buradaki Müslümanlara hizmet etmekte, hem de bu alanda yaşayan çocukların İslamî eğitimlerini de üstlenmektedir.

Dernek, Rinkeby'de yaşayanların cenazeleri olduğunda, Türkiye'ye gönderilme işlerini ve masraflarını da karşılamak üzere özel bir "Cenaze Fonu" oluşturmuştur. Böylece, daha önceleri sadece akrabalar arası yardımlaşmayla sürdürülen bu iş, şimdi tüm Türk grubunun ortaklaşa çözdüğü kurumlaşmış konulardan biri haline gelmiştir.

Bunlardan başka, dernek lokali, yaz aylarında sürekli seferler yapan ve Stockholm-İstanbul-Ankara-Kulu güzergâhını takip eden Hasret Tur ve Vatan Tur otobüs şirketlerinin başlangıç ve varış terminali işlevini de görmektedir. Lokale, kadın ve çocukların geldiği nadir zamanlardan biri de, bu otobüs seferlerinin kalkış ve varış günleri olmaktadır.

Erkekler, Rinkeby Meydanı'nda ve dernek lokalinde günlük buluşmalarını yaparken, kadınlar da kendi aralarında ayrı mekânlarda toplanmaktadır. Büyük kesimi üniversite ya da Karolinska Hastanesi'nde nitelsiz temizlik işlerinde çalışan kadınların işyerlerine birlikte gidip geldikleri, iş dönüşü boş vakitlerini de çoğu zaman gruplar halinde bir arada toplanarak geçirdikleri gözlenmektedir. Evler genellikle kadınların mekânıdır. Özellikle kış aylarında, kadınlar, evlerde yine yoğun bir şekilde konuşarak, yün örerek ya da video seyrederek vakit geçirmektedir.

Yaz aylarında ise durum biraz değişir ve kadınlar, evlerin arasındaki avlularda ya da çevredeki parklarda topluca otururken görülebilirler. Hafta sonları, genellikle kadınlı-erkekli bütün aile üyelerinin diğer akrabalarla birlikte biraraya geldikleri günler olmaktadır. Kentin diğer kesimlerindeki akrabalar da genellikle hafta sonları ziyaret edilmektedir.

Kadınların birlikte yaptıkları en önemli faaliyet alışveriştir. Gerek günlük tüketim malzemelerinin, gerekse Türkiye'ye yaz aylarında yapılacak gezi için alacakları hediyelerin ucuza mal edilmesi, kadınların en önemli sorun ve sorumluluklarından biridir. Taze meyve, sebze ve et yeme alışkanlığı olan Türk aileler için, Rinkeby'deki küçük göçmen dükkânları çok uygun alışveriş merkezleridir. Bu yiyecekler, bu dükkânlarda kolayca ve çok ucuza sağlanabilmektedir. Rinkeby içindeki alışverişlerin bir kesimini ve özellikle kentin merkezinde yer alan ve İslamî kurallara uygun kesim yapan kasaplardan et alışverişini erkekler üstlenmişlerdir. Ancak, diğer dükkânlardan yapacakları diğer alışverişler için, kent içindeki fiyatların izlenmesi de önemli bir iş olmaktadır. Kentin çeşitli kesimlerinde çalışan ya da yaşayan akrabaları ya da arkadaşları aracılığıyla, kadınlar, kent içindeki fiyatları inanılmaz bir hızla izlemekte ve buralara alışverişe hep birlikte gitmektedir.

Rinkeby'deki Türklerin, kendi içlerine kapalı, ancak ev dışında kadın ve erkeklerin ayrılmış mekânlardaki yaşamları çocuklar için de geçerlidir. Gün boyu yuva ya da okulda kalan çocuklar, okul dışında, genellikle anneleriyle birlikte olurlarken, yetişkin yaştaki erkek çocuklar ayrı gruplaşmalar halinde bir arada dolaşp gezerler. Oldukça erken yaşta çalışmaya başlayan ve evlendirilen erkek çocukların kız çocuklarına göre daha bağımsız yaşadıkları bilinmektedir. Ancak, erken yaşta ayrı ev kurarak yeni bir yaşama başlayan gençlerin, babalarınınkine benzer bir günlük yaşam devresine girmeleri çok uzun sürmemektedir.

Rinkeby'deki Diğer Etnik Gruplarla İlişkiler

Rinkeby'de yaşayanlar sadece Türkler değildir. Çok çeşitli etnik grupların Türklerin yaşamlarına benzer şekilde kendi içlerine dönük olarak yaşadıkları bilinmektedir. Ayrıca, Rinkeby'deki anadili eğitimi ya-

pan çeşitli okul ve yuvaların dağılımı da, Rinkeby içinde çok kesin çizgilerle ayrılmasa bile, bazı alt etnik yoğunlaşma alanlarının oluşmasını hızlandırmıştır. Örneğin, Yunanlı, Finli ya da Latin Amerikalı çocukların devam ettiği okul ve yuvalar ayrı ayrı mekânlarda yer almaktadır. Bu, çeşitli etnik grupların çocuklarının birbirleriyle gün boyu sürebilecek ilişkilerinin asgari düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda, çocukların oyun alanları bile birbirinden ayrılmaktadır. Çeşitli etnik gruba mensup çocuklar kendi içlerinde oyun oynamaktadır.

Ancak, meydan her gruptan insanın dolu olduğu bir alan olarak, çeşitli grupların bir dereceye kadar bir araya geldikleri yer olmaktadır. Bunun yanında, meydandaki göçmen dükkânları da çeşitli grupların birbirleriyle ilişki kurdukları yerler halindedir. Bu dükkân sahipleri, bölgede konuşulan bütün dilleri az da olsa konuşarak, bir çeşit kültürler arası ilişkinin merkezi olmaktadır.

Rinkeby’de yaşayan Türklere, “İsveç’te hiç yabancı yani Türk olmayan arkadaşınız var mı?” sorusu sorulduğunda, 9 aile olumsuz cevap vermiştir. Buna karşılık, 12 aile, yabancı arkadaşlarının olduğunu belirtmiştir. Bunlar arasında sadece 4 aile, İsveçlileri de diğer etnik grupların yanında saymıştır. Diğerleri ise, Rinkeby’de yaşayan çeşitli etnik gruptan kişilerden söz etmişlerdir. İki ailenin Yugoslavya’dan, bir ailenin de Yunanistan’dan gelen Müslüman ailelerle tanıştıkları ve görüştükleri ortaya çıkmıştır. Diğerlerinin yabancı arkadaşları ise çeşitli etnik gruplara mensuptur.

Ancak, bu yabancı arkadaşlarla ilişkilerin oldukça gevşek olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle aynı evde oturmak ya da aynı işyerinde çalışmaktan ileri gelen tanışıklıkların selamlaşmadan öteye gitmediği ve pek fazla yakın ilişki olmadığı anlaşılmaktadır. Görüşmecilerin çok az bir bölümü bu yeni arkadaşlarını evlerinde ziyaret etmişlerdir.

Rinkeby’deki Türklere sorulan bir diğer soru, “Hiç İsveçli arkadaşınız var mı?” olmuştur. Bu soruya genel olarak –bir aile hariç– olumlu cevap verilmiştir. “İsveçli arkadaş” diye tanımlananların da, genellikle, işyerlerindeki İsveçli şef dedikleri amirleri ya da dil kurslarındaki öğretmenleri olduğu anlaşılmaktadır. Ailelerden 9’u hiçbir İs-

veçli'nin evlerine ziyarete gelmediğini belirtmiştir. 8'ine ise bir kez İsveçli ziyaretçi gelmiştir. Biri de evlerine gelen sosyal hizmet asistanından "İsveçli misafir" olarak söz etmiştir. Ailelerden sadece 8'i, ailecek bir İsveçli'nin evine misafir gitmiştir. Bu ziyaretlerin de, İsveçli şefler ya da öğretmenler tarafından düzenlenmiş ziyaretler olduğu anlaşılmaktadır. Rinkeby'de görüşme yapılan ailelerden sadece 4'ünün, arada sırada da olsa, İsveçli ailelerle ilişkileri vardır. Bunların bir kesimi Türk'le evli, bir kesimi ise okul arkadaşı İsveçlilerdir.

Bunlardan da anlaşıldığı üzere, oldukça kapalı bir çevreden gelmiş olan Rinkeby'deki Türkler anonim ilişkiler kurmaya alışık olmadıkları için gerek işyerlerinde, gerek okulda, gerekse diğer kurumlarda yüz yüze kurdukları hemen tüm ilişkileri "arkadaşlık" ilişkisi olarak algılamakta ve diğer etnik gruplarla ve İsveçlilerle kurdukları çeşitli düzeydeki ilişkileri de bu nedenle "arkadaşlık" olarak kabul etmektedir.

Rinkeby'de yaşayan Türk erkeklerinin, evlilik dışı ilişkiler yoluyla, İsveçli kadınlarla daha çok tanıştıkları verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Erkeklerin, evlilik dışı ilişkiye girmeleri, özellikle ailelerin parçalanma dönemlerinde kadınların da bildiği ve kabul ettiği bir durum olmaktadır. Eğer kocaları bu yolla oturma ve çalışma izni almıyorsa, kadınlar da bu durumdan haberdar olmakta ve ailelerinin geleceği için bu durumu kabul ettiklerini belirtmektedir. Ancak, aile birleşmelerinden sonra, çoğunlukla genç erkeklerin kendi aralarında düzenledikleri eğlencelerden biri olan "disko"ya gitme ve orada yabancı kadınlarla eğlenme, karı-koca arasında zaman zaman sürtüşmelere neden olmaktadır. Ancak kadınlar, sürekli bir ilişki olmadıkça, bunu evlilikleri için pek önemli bir tehlike olarak görmemektedir.

Rinkeby'deki Türklerin burada yaşayan diğer etnik gruplarla fazla yakın bir ilişki içinde olmadıkları açıkça görülmektedir. Ancak, genç erkek çocuklar zaman zaman diğer etnik gruplardaki çocuklarla da birlikte olmaktadır. Örneğin, görüşme yaptığımız ailelerden birinin, genç oğullarını, kurduğu gençlik çetesi nedeniyle başının polisle derde girmesinden korkarak Türkiye'ye gönderdiklerini babası anlatmıştır.

Antepli Fatih diye tanınan bu çocuğun grubunda, Finli ve Yugoslav çocuklarının da bulunduğu ve bunların özellikle Rinkeby'ye saldırmalarından zaman zaman endişe duyulan "dazlak kafalılar"a karşı bir enformel göçmen dayanışma örgütü kurdukları anlaşılmaktadır.

İsveç'te gelişen ırkçı hareketlere karşı, genellikle göçmen dernekleri arasında ve burada bulunan bazı siyasal partilerin yerel bürolarıyla bir işbirliği varsa da, bu konuda Antepli Fatih örneği dışında başka bir enformel örgütlenmenin varlığı konusunda bilgi edinilememiştir.

Rinkeby'de görüşme yapılan ailelere komşularıyla ilgili sorular sorulduğunda, kendi oturdukları binalarda yaşayan tüm aileler hakkında bilgi sahibi oldukları ortaya çıkmaktadır. Bunlar, binada oturan Türk ailelerle görüştiklerini, buna karşılık diğer ailelerle sadece selamlaştıklarını belirtmektedir. Rinkebyli Türkler, komşularıyla ilişkilerinin "iyi" olduğunu ve onlardan hiçbir şikâyetleri olmadığını söylemişlerdir. Bunun dışında, özellikle İsveçli komşularını, "iyi", "mütevazı", "kendi hallerinde" ve çoğunlukla da "yalnız" olarak tanımlamaktadırlar.

Rinkebyli Türkler, her vesile ile kendi aralarında oluşturdukları yoğun akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinden övünçle söz etmektedir. Bu alanda yaşayan diğer yabancıların ve İsveçlilerin yalnızlıklarını ise "üzüntü verici" olarak nitelemektedirler.

Kentin Diğer Kesimleriyle İlişkiler

"İşten Rinkeby'ye dönünce köyümüze dönmüş gibi oluyorum." Kululu görüşmecilerden biri Rinkeby'de oturma nedenini sorunca bu cevabı vermiştir. Rinkeby'de yaşayanların, iş dışındaki vakitlerinin büyük bir kesimini de Rinkeby'de geçirmelerinin altında yatan gerçek bu olmalı. Kent içinde en çok gidilen yer, diye sorulduğunda diğer bir Türk yoğunlaşma merkezi ve Rinkeby'ye en yakın yerleşme olan Tenssta birinci sırayı almaktadır. Tenssta, daha çok orada oturan akrabaları ya da arkadaşları ziyaret etmek için gidilen yer olmaktadır. İkinci sırada, Rinkeby-Tenssta konut komplekslerinin en yakınındaki bir alt merkez olarak planlanmış olan Kista merkezi gelmektedir. Kista, daha büyük çarşısı ile bazı hizmetlerin merkezi ve Rinkeby alanının birçok hiz-

metnin karşılandığı yer olarak önem kazanmaktadır. Örneğin İş ve İşçi Bulma Kurumu (Arbetsförmedling) buradadır. Ayrıca, Rinkeby'ye en yakın sinema yine Kista'dadır. Verilen cevaplarda, Kista, özellikle gençlerin gezip dolaşmak, diğerlerinin ise alışveriş yapmak için gittikleri bir merkez olarak önem kazanmaktadır. Rinkebylilerin kent içinde gittikleri yerler arasında üçüncü sırayı kent merkezi (T-Centralen) alır. Buraya gidiş nedenleri ve gidiş sıklıkları hakkında bilgi ayrıca verilecektir. Dördüncü sırayı ise, Rinkeby'de yaşayan Türklerin akrabalarının bulunduğu Fitja gibi diğer alanlar almaktadır.

Rinkeby'de yaşayan Türklerin alışveriş ve diğer hizmetler bakımından en çok kullandıkları merkez Kista'dır. Kent merkezi ise, buraya göre çok daha az gidilen bir yer olmaktadır. Görüşmecilerin yarıdan çoğu kent merkezine ayda yılda bir kere gittiklerini belirtmişlerdir. Kent merkezine gidişin amacı, çoğunlukla konsoloslukla ilgili bazı işleri halletmek ya da alışveriş yapmak olmaktadır. Buna karşılık, gençlerin merkeze daha sık gittikleri anlaşılmaktadır. Gençler için en büyük eğlence, bir araya gelerek kent merkezinde gezmek ve dolaşmaktır. Görüşme yapılanlardan 10 tanesi, hemen haftada bir gün merkeze gittiklerini belirtmişlerdir. Bunlardan bir kesimi de, merkezde, göçmenlerin gittikleri kahvelerde, arkadaşlarıyla buluştuklarını söylemişlerdir. Görüşmecilerden birinin ise iki yıldır hiç kent merkezine inmediği ortaya çıkmıştır.

Rinkeby'de yaşayan erkeklerin, kent merkezine eşleriyle birlikte gitmeleri, daha da seyrek olmaktadır. Görüşme yapılan ailelerden 6'sı birlikte kent merkezine hiç gitmediklerini belirtmiştir. Dört çift yılda bir kez, o da Türkiye'ye tatile gitmeden önce büyük alışveriş yapmak üzere, diğer çiftler ise ayda bir ya da iki kez alışveriş ya da başka bir iş için kent merkezine gittiklerini belirtmişlerdir. Kent merkezine, eşyle lokantaya yemek yemeye ya da başka bir eğlenceye birlikte giden çift sayısı sadece ikidir. Bu çiftler de kent kökenli ve Rinkeby'den çok kısa süre içinde taşınmayı düşündüklerini belirten ailelerdir.

Kvarnbyskolan'daki Türk öğretmenlerle yapılan konuşmalardan, çocukların kent merkezine çok daha az gittiği anlaşılmaktadır.

Okulun ikinci sınıf öğrencilerini kent merkezine götüren bir öğretmen, büyük bir çoğunluğu burada doğan çocukların çoğunun kent merkezini ilk defa geldiklerini söylemiştir.

Görüşmecilere, kent içindeki çeşitli faaliyetlere katılma derecelerini ölçebilmek amacıyla, "boş zamanlarını nasıl geçirdikleri" hakkında bazı sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan, en önemli boş zaman faaliyetinin "arkadaşlarla sohbet" ve "video seyretmek" olduğu ortaya çıkmıştır. İsveç televizyonu yayınlarını çok az seyreden Rinkebyli Türkler, boş zamanlarının çoğunluğunu videoda Türk filmi seyrederek geçirmektedir.

Tablo 32 Rinkeby'de yaşayanların, Stockholm kenti içinde düzenlenen bazı etkinliklere katılmaları hakkında bilgi vermektedir. Tabloda da görüleceği gibi, erkeklerin birlikte en sık yaptıkları faaliyet, lokantaya giderek, konuşup içki içmek olmaktadır. Erkeklerin kendi aralarında birlikte düzenledikleri eğlencelerden bir diğeri de yüzme havuzlarına gitmektir. Karısı ile birlikte yüzme havuzuna giden oldukça azdır. Genç karı-kocalar, seyrek de olsa yüzme havuzuna gittiklerinde, Türklerin bulunmadığı uzak havuzları seçtiklerini belirtmektedir. Ka-

TABLO 32
Rinkeby'dekilerin Stockholm'deki Bazı Etkinliklere Gidiş Sıklıkları (Erkekler)

	BİR KEZ				Geldiğinden Bu Yana
	Hiç Gitmez	Haftada	Ayda	Yılda	
Sinema	11	1	3	1	5
Tiyatro*	13		1	3	4
Konser**	6			5	10
Disko***	8	2	4	2	5
Lokanta	1	2	11	4	3
Hayvanat bahçesi	2		1	14	4
Yüzme havuzu	2	8	8	1	5
Kayak	19				

(*) İki kişi hariç gerisi Türkçe oyunlara gitmiş.

(**) Bir kişi hariç geri kalanı Türk müziği konserlerine gitmiş.

(***) Hayır diyenlerden üçü "gençken giderdim" diye cevaplandırdı.

dınların katılmadığı bir başka eğlence, daha önce de sözünü ettiğimiz “disko” geceleridir.

Eşlerle ya da ailecek birlikte yapılan eğlenceler, Türk İşçi Dernekleri Federasyonu tarafından düzenlenen Türk tiyatro ya da Türk müziği gecelerine katılmak olmaktadır. Bunlar, çoğunlukla, İsveç hükümetinin göçmen fonundan özel olarak desteklediği faaliyetlerdir. Ailecek yapılan bir başka eğlence ise, Kululuların “Gençlik Parkı” dedikleri hayvanat bahçesine ya da lunaparka yılda bir kez gitmek olmaktadır.

Yukarıda belirtilmeye çalışıldığı gibi, Rinkeby’de yaşayan Türklerin iş yaşamı dışındaki ilişkileri oldukça içe kapalıdır. Rinkeby dışındaki kentsel alanlar ya da kurumlarla ilişkileri çok sınırlı konuları kapsamaktadır. İsveç’te kurumlaşmış, çoğu zaman da refah toplumu hizmeti olarak kabul edilen ve ticarî faaliyetlerin dışında kamuca düzenlenmiş birçok kültürel ya da sportif etkinliğe Rinkebyliler hemen hiç katılmamaktadır. Bunlar içe kapalı getto yaşamının çeşitli nitelikleri bakımından bilgi vermektedir. Daha önceki yaşamlarında hemen hiç olmayan pek çok kurum gibi boş zaman etkinlikleri de, İsveç’te genellikle ya ticarî kuruluşlar ya da kamu kurumları tarafından farklılaşmış örgütler tarafından düzenlenmektedir. Bütün bu etkinlikler İsveç kurumları tarafından yürütülseler de, bu alanda yaşayan nüfusun özelliklerine göre değişime uğramıştır. Bunlar da tıpkı diğer “getto kurumları” gibi içe kapalı ve toplumun diğer kesimlerinden ayrılmış olarak yaşamalarını sürdürmelerine neden olmaktadır.

“Dış Dünya” ile İlişkiler

Rinkeby’deki Türkler, akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri çerçevesinde karşılıklı güven ve dayanışmaya dayanan ve kendi içlerine oldukça kapalı bir dünyada yaşamlarını sürdürmektedir. Rinkeby de bu yoğun ve içe dönük ilişkilerin kurulmasına ve sürmesine büyük ölçüde imkân veren bir fizik mekân olarak Türk göçmenlerin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır.

Ancak, dikkat çekici nokta, Rinkeby’de yaşayan Türklerin bu kapalı iç yaşamlarının, geldikleri ortamdaki yaşamlarından oldukça

farklı olmasıdır. Büyük bir değişim geçiren ve geçirmekte olan Rinkeby-li Türkler, ne kadar içe kapalı bir yaşam sürdürseler ve ne kadar kendilerini bu toplumda "geçici" olarak kabul etseler de, uzunca bir süredir başka bir toplumda yaşamaktadırlar. Tıpkı bu toplumun diğer üyeleri gibi çalışmakta, tüketmekte ve gittikçe daha da artan oranlarda, bu toplumun çeşitli kurumlarını kullanarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

Sonuç olarak, Rinkeby'deki Türkler, tek tek İsveçlilerle çok az ilişki kuruyorlarsa da, bu toplumun çeşitli kurumlarını yaşamlarının her anında kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Kaldı ki, İsveç toplumu olağanüstü düzeyde örgütlenmiş bir sanayi toplumu olarak kendi üyeleri bakımından yüz yüze ilişkilerin ve enformel ilişkilerin oldukça kısıtlı olduğu bir toplumdur. Bu nedenle burada yaşayan Türkler de kendi yaşamlarını sürdürürken kişilerden çok bu kurumlarla ilişkiye girmek durumunda kalmaktadır.

Bu bölümde, Rinkeby'de yaşayan Türklerin İsveç toplumunda ki bu çok çeşitli ve karmaşık kurumlar ile ilişkilerini ve bu kurumları kullanma biçimlerini açıklamaya çalışacağız.

Öncü göçmenler olarak adlandırdığımız ilk gelen göçmen grubu için, bugünkü "göçmen-İsveç kurumları" ilişkilerini sağlayan çeşitli mekanizmalar henüz kurulmamıştı. Bu nedenle, ilk gelenlerin birçok önemli sorunla karşılaşmış oldukları muhakkaktır. Öncü göçmenlerin, özellikle "iş bulma" ya da "kalacak yer bulma" gibi birçok sorununun daha önce sözü edilen "aracı Türkler"in yardımıyla çözümlendiği anlaşılmaktadır. Bu, bir anlamda, yeni gelen grupların geldikleri ortamlara özgü patronaj mekanizmalarını göç süreci içinde kullanmaları demektir. Ancak, daha sonra gelenler için, özellikle Türklerin Rinkeby'de yerleşmelerinden sonra, çözümler daha kolaylaşmıştır. Birçok konunun çözülme yoluna ilişkin deneyim kazanmış bir Türk topluluğu ve bu Türk topluluğun gereksinmelerine ve İsveç toplumunun koşullarına göre yeniden düzenlenmiş birçok kurum, büyük ölçüde yardım edici hale gelmişlerdir.

Nitekim, "İsveç'e ilk geldiğinizde karşılaştığınız en büyük güçlük ne oldu?" şeklindeki soruya verilen cevaplardan, ilk gelen göçmenlerin şimdi unutmaya yüz tuttıkları birçok sorunları olduğu anlaşıl-

maktadır. Bu ilk gelen göçmenlerin, konut ve uygun iş gibi çok hayati sorunlarının yanında, Rinkeby gibi bir modern konut alanında yeni bir yaşama başlama süresince üstesinden gelmek zorunda oldukları pek çok diğer sorunları olduğu bilinmektedir. Kululularla, öğretmenlik ya da başka nedenlerle ilişki kurmak zorunda kalan ve çoğunluğu kent kökenli ve iyi eğitim görmüş olan Türklerin anlattığı hikâyelerde bu sancılı sürecin ipuçlarını elde etmek mümkündür. Domuz eti yemekten çekinen ya da Kurban Bayramı'nda dinî görevlerini yerine getirmek isteyen ailelerin, banyolarında kurban kesmeye kalkmaları ya da o dönemlerde oldukça pahalı olan taze sebze için odalarının birini taze sebze yetiştirmeye ayırmaları bugün bile hâlâ anlatılan canlı anlardır. Görüşme yaptığımız göçmenlerden biri de, ilk geldiği günlerde meydana kavgaya eden çocukları iterek ayırmasından dolayı polisle başının derde girmesini bugün gülererek anlatmaktadır.

Bugün Rinkeby'de yaşayan gençler, "Bizim pek sıkıntımız olmadı, asıl bizden önce gelenlerin çok sıkıntıları olmuş" derken, metroya binmekten, apartmandaki çöp düzenini kullanmaya ya da kiralık konut bulmak için Konut Bulma Kurumu için gerekli belgeyi doldurmayaya kadar birçok sorunu yaşayarak çözmüş olan öncü göçmenlerin deneyimlerinden büyük ölçüde yararlanmakta olduklarını anlatmaktadır. Bugün, artık Rinkeby'ye yeni gelenler İsveç'te çocuk dövmenin suç olduğunu –eğer daha önce duymamışlarsa– ilk günden öğrenir.

İsveç'te yaşayabilmek ya da yaşamı sürdürebilmek, her gün evlere gelen çeşitli belgelerin vaktinde ve doğru olarak doldurularak ilgili kurumlara gönderilebilmesine doğrudan bağlı olmaktadır. Bugün, hemen bütün Rinkebyliler, yeterli İsveççe bilmeseler bile, evlerine çeşitli kurumlardan gelen bu belgelerin ne anlama geldiği, nasıl doldurulacağı ve nereye gönderileceği konusunda bilgi sahibidirler. Olağanüstü koşullar yani rutin dışı bazı olaylar olmadıkça da, bu dolaylı ilişkileri kurabilmeyi büyük ölçüde başarmaktadırlar. Rutin dışı durumlarda ise bilgisine güvendikleri akraba ya da arkadaşlarına ya da bu konuda yardımcı olmak üzere kurulmuş göçmen bürolarına başvurarak sorunlarını çözebilmektedirler.

Bu nedenle, yeni gelen göçmenler, Rinkeby'ye yerleştiklerinde, Türk topluluğunun bu bilgi birikiminden büyük ölçüde yararlanmak olanağına sahip olmaktadır. Nitekim, halen Rinkeby'de yaşayanların, ilk geldiklerinde çektikleri en büyük sıkıntının, ilk gelenlerden farklı olarak, "bağımsız hareket etmelerini sağlayabilecek kadar dil bilmemek" olduğu anlaşılmaktadır. Konut, iş ve ilk yerleşme ile ilgili sorunlarını büyük ölçüde akraba ve arkadaşlarının yardımlarıyla çözdüklerini belirten yeni gelenlerin "dil sorunu" ise, büyük ölçüde İsveç Göçmen Kurumları tarafından çözümlenmektedir. Hemen bütün görüşme yaptığımız Rinkebyliler, ilk geldikleri dönemlerde, kısa ya da uzun süreli dil kurslarına devam ettiklerini söylemişlerdir. Günlük konuşma yapabilecek ve en azından niteliksiz bir işte çalışmaya yetebilecek kadar dil öğrenmenin, bu dil kursları yardımıyla bir yıl kadar bir süre gerektirdiğini belirten görüşmeciler, bu süre içinde işlerinin çözümü için büyük ölçüde akraba ve arkadaşlarının yardımlarına başvurduklarını belirtmektedirler.

İsveç'e yeni gelenlerin, "dış dünya" ile doğrudan karşılaştıkları ilk kurum da genellikle bu kurslar olmaktadır. Rinkeby'yi ve kenti akrabaları ile dolaşarak öğrenen, konut bulmak için akrabalarının yardımını isteyen, alışverişin yollarını, Rinkeby içinde ve kent içinde gidilecek yerleri yine akrabalarından ya da arkadaşlarından öğrenen yeni gelenler, bu kurslarda, ilk defa kendi başlarına, diğer yabancılar ve İsveçli öğretmenlerle, İsveç toplumuyla tanışmaya başlamaktadırlar. Bu kurslar, dil öğretmenin yanı sıra, göçmenlere İsveç toplumu hakkında bilgi vermek amacını da taşımaktadır. İsveç kurumları ve toplumsal yaşam hakkında yoğun bilgi aktarımının yapıldığı bu kurslardaki öğretmenler, göçmenlerin, işyerlerindeki İsveçli şefleri gibi, yakından tanımak olanağına sahip oldukları nadir İsveçlilerdendir.

Genellikle "geçici" olarak geldiklerini düşünen Türkler için İsveççe'yi çok iyi öğrenmek gibi bir amaç olmadığı için, görüştüğümüz kişilerin büyük bir kesiminin bu kurs süresini "işsizlik" gibi algıladıkları anlaşılmaktadır. Bir kesim ise, bu "boşa geçen" zamanı değerlendirmek üzere, yine diğer Türklerin aracılığıyla buldukları geçici kaçak niteliksiz işlerde çalışmaktadır.

İş Yaşamındaki Kurumlarla İlişkiler

Çalışmak, özellikle ilk dönem göçmenleri için, İsveç'te bulunmanın tek ve en önemli gerekçesidir. Genellikle niteliksiz ya da yarı nitelikli işlerde çalışan Türklerde işin niteliği, ilk dönemlerde çok büyük önem taşımamaktadır. Gerek ilk işlerini gerekse daha sonraki işlerini enformel kanallardan bulan ve tüm çabaları “daha çok para biriktirerek Türkiye’de iyi bir iş kurmak” olan Türk işçileri, daha nitelikli bir işe girmek için gerekli olan “iyi İsveççe bilmek” ve buradaki kurslardan belge almak gibi çabaları ikinci planda tutmaktadır. Gelecekle ilgili planları, Türkiye’de yapacakları işlere dönük olanlar için, buradaki işlerin niteliği pek fazla önem taşımamaktadır. Bir an önce para getirecek bir işe girme arzusunda olanlar, gerek İsveççe öğrenmek, gerekse kursa katılmak için zaman kaybetmek, daha doğrusu bunları sağlamak için belirli süre gelirden vazgeçmeyi istememektedir. Bu durum yeni gelen gençler için de geçerlidir.

İsveç'teki iş yaşamında oldukça önemli bir kurum olan “İş Bulma Kurumu” (Arbetsförmedling) hem iş bulmada hem de yetişkinlere ve gençlere daha iyi iş bulmaları için meslek eğitimi kursları düzenlemeye yetkili bir kamu kurumudur. Rinkeby’de yaşayanların hepsi bu kurumdan haberdardır. Ancak, bu kurumun, özellikle kendileri gibi az İsveççe bilen ve geçerli bir mesleği olmayanlar için, fazla yararlı olmadığı konusunda da hemen hepsi hemfikirdir. Rinkeby’dekiler, kendi işleri gibi az nitelik gerektiren ancak piyasadaki işlere göre nispeten daha iyi koşullardaki işleri bulmanın tek yolunun enformel ilişkiler olduğuna inanmaktadırlar. Kendi çalıştıkları işlerden daha elverişli işleri, akrabaları ya da arkadaşları aracılığıyla öğrenen Türk işçileri, Türk işçi çalıştırmış olan İsveçli işverenlerin daha peşin hükümsüz olduklarını ve bu tür işlere ancak bu kanallarla girebildiklerini belirtmektedir.

Bu görüşün doğruluğunu kanıtlamak için de, meslek kurslarını sürdürece kadar yeterli İsveççe bilmediklerini ve geçerli meslekler için uzun süreli kurslara gitmenin gerekli olduğunu, bu kursların ise çoğu kez uzun süre belirli bir gelirden vazgeçmek anlamına geldiğini söylemektedirler.

İş Bulma Kurumu "Sıkıntı Duyulan Meslek Dalları" diye tanımladığı bazı meslek dallarındaki kursları özendirmek amacıyla eğitim yardımı yapmaktadır. Bu eğitim yardımı, kurs süresince belirli bir ücretin alınması demektir. "Göçmen Hizmet İşleri" diye gruplandırdığımız ve "Ana Dili Eğitimi" yapan okul ve yuvalar için öğretmen, öğretmen yardımcısı, çocuk bakıcısı yetiştirilmek üzere açılan kurslar "Sıkıntı Duyulan Meslek Dalları" arasında yer almaktadır. Halen Rinkeby'de, bu tür işler, hem uygun iş saatleri olduğundan, hem de daha nitelikli işler arasında görüldüğünden oldukça revaçtadır. Kurs süresince önemli bir gelir kaybının da olmayışı, göçmen çocuklarının bu tür işlere yönelmesini kolaylaştırmaktadır. Bu da iş yaşamındaki ayrımcı uygulamaların bir diğer örneğini oluşturur. Göçmen çocuklarının "göçmen hizmet işlerine" yönlendirilmesi bu grubun daha da içe kapalı olarak yaşamalarına neden olmaktadır.

İlkgençlik yıllarını İsveç'te geçirerek, daha iyi İsveççe öğrenebilmiş olan gençlerle kent kökenli göçmenler için, "Göçmen Hizmet İşleri" beyaz yakalı işler içinde en kolay ulaşılabileni olduğundan tercih edilmektedir.

Göçmen Hizmet İşleri, gerek kır kökenli gerekse kent kökenli göçmenler için görece olarak daha kolay ulaşılabilecek nitelikli işler arasındadır. Kır kökenli göçmenlerin daha da içe kapalı yaşam sürdürmesine neden olan bu işler, kent kökenli göçmenler yönünden bir başka anlam taşımaktadır. İsveç göçmen kurumlarının İsveçli görevlilerine daha yakın konumlarda çalışmakta olan bu grup, içe kapalı yaşayan bu kır kökenli göçmenlerin dış dünya ile ilişkilerini düzenleyen ve dolayısıyla onların dış dünya ile ilişkilerini daha da azaltan bir işlev görmektedir. Bu bakımdan bu tür işlerde çalışan Türkler dış dünya ile ilişki kanallarının daha da kapanmasına neden olan araçlar (*gate keepers*) niteliği taşımaktadır. Kent kökenli ve eğitim görmüş Türkler için başka iş olanaklarının kısıtlı olması bu tür işlerin canlı olarak yaşamasına neden olmaktadır.

Çalışma yaşamının kendisi, Rinkebylilerin İsveç toplumuna doğrudan katıldıkları alanlardan biridir. Genellikle az nitelik gerektiren iş-

lerde çalışmalarına karşın, Türk işçilerin, yüksek bir devingenlik hızına sahip oldukları ve kendi konumlarına göre en uygun ve en iyi koşullardaki işlere doğru kaydıkları da bilinmektedir. Ancak, ergin yaşta gelenler, gerek kendileri, gerekse eşleri için buradaki çalışmayı “geçici” olarak görmekte ve sürekli olarak gelecekle ilgili iş planları yapmaktadır. Henüz başarılı bir iş kurarak göç etmiş kimse örneği bulunmamakla beraber, bu umut, sürekli olarak canlı kalmaktadır. Hemen hepsinin Türkiye’de malik oldukları konut, arsa ve büyük bir kesiminin yürütmekte olan işleri vardır. Emeklilik yaşı 65 olan İsveç’te “emekli olmaya ömrümüz yetmez” diyen Rinkebylilerin bu canlı projeleri, bir yandan, buradaki olağanüstü koşulları daha kolaylıkla kabul etmelerine neden olurken, diğer yandan, buradaki toplumsal konumlarında köklü değişiklik yapabilecek bazı önlemleri almalarını da engellemektedir.

Alpay’ın, Türk göçmenlerinin siyasal tavırları üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi, kır kökenli Türk göçmenler, göçmenler içinde sendikalaşma oranının en düşük olduğu gruptur. Türk göçmenler, aynı zamanda, sendikalı olsalar bile sendikal faaliyetlere de en düşük oranda katılmaktadır.¹⁶¹ Bu da, Türklerin İsveç’teki iş yaşamının en önemli ögesi olan sendikal faaliyetlere oldukça kayıtsız olduklarını göstermektedir. Gerçekten, Rinkeby’de yaptığımız gözlemlerde de iş konusunda sorunu olduğunda sendikaya başvurdıklarını söyleyen göçmenlerin sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Buna karşılık, iş yaşamında herhangi bir sorunu çıktığında, doğrudan İsveçli şefle ilişki kurduklarını belirtenlerin oranı çok daha yüksektir.

Yine Alpay’ın çalışması, yerel seçimlerde oy verme hakkı elde etmiş olan göçmenler arasında yüksek oy verme oranına sahip olan Türk işçilerinin, İsveç’teki siyasal yaşamla en az ilgili grup olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.¹⁶² Bu durum oldukça çelişik gibi görülsede, Türk işçilerinin, özellikle göçmenlere daha fazla hak verecek partilere oy verdikleri göz önünde tutulacak olursa, bu konuda da seçici ve genel tutumlarıyla tutarlı bir tavır içinde oldukları ortaya çıkmaktadır.

¹⁶¹ Alpay, Ş. (1980), *a.g.e.*, s. 202.

¹⁶² Alpay, Ş. (1980), *a.g.e.*, s. 188-194.

Buradaki konumlarını "geçici" olarak kabul ettiklerinden ve sürekli olarak yurda dönüşle ilgili planlar yaptıklarından, göçmenlerin, buradaki iş yaşamı ve siyasal yaşamla ilgili tavırları da, sadece halihazır konumlarında çok köklü değişiklikler yapabilecek yönde değil, ancak görece ferahlama yaratabilecek yönde olmaktadır. Buna karşılık, Türkiye'deki iş yaşamı, ekonomik kararlar ve siyasal gelişmelerle çok daha yakından ilgi duyulduğu açıktır.

Kendilerini İsveç'teki iş yaşamının aslı üyeleri gibi görmeseler ve bu nedenle de iş yaşamının, sendika gibi örgütlerinde aktif olarak çalışmasalar bile, çalışma yaşamı Türk işçilerinin birçok başka örgütle de ilişki kurmalarının kaynağı olmaktadır. İşsiz oldukları zaman, "arbetlösüm" (işsizlik sigortasından para alıyorum) ya da hasta oldukları zaman "sjukkassayım" (sağlık sigortasından para alıyorum) diyerek durumlarını anlatan birçok Türk işçisi için, daha önce tanımadıkları bu kurumların Türkçe karşılıklarını bulmak çoğunlukla güç olmaktadır. Ama bu kurumlarla iç içe ve bu kurumlardan yararlanarak yaşamalarını sürdürmektedirler.

Rinkeby'deki Türklerin, dış dünya ile Rinkeby dışında ilişki kurdukları en önemli alanın çalışma yaşamı olduğunda kuşku yoktur. Herhangi bir iş örgütü içinde ve belirli bir hiyerarşiye dayalı bir işbölümünün gerektirdiği işlerde çalışanlar için, İsveççe bilmenin önem kazandığı tek önemli yer de iş yaşamı olmaktadır. Türklerin bu iş örgütleri içindeki konumlarını, büyük ölçüde İsveççe bilgileri belirlemektedir. İş yaşamında ilerleme kaydedebilmek büyük ölçüde daha iyi İsveççe öğrenmeye bağlı olabilmektedir. Bunun yanında İsveçlilerle birlikte oldukları tek alan da bu iş yaşamıdır.

Görüldüğü üzere çok örgütlü ve denetimli bir toplumda karmaşık iş yaşamının çeşitli kurumlarını kullanırken, Türk göçmenler, kendilerine özgü enformel iletişim kanallarını kullanmaktadır. Bu enformel iletişim kanalları düşük konumlu göçmen grubunun görece olarak daha iyi iş koşullarına ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. İsveç çalışma yaşamının kendine özgü kanalları bu grubun devingenliğini daha çok "Göçmen Hizmet İşleri" gibi grubun daha da içe kapanmasına ve

daha ayrılmış (segregated) olarak yaşamlarına neden olacak biçimde yönlendirmektedir.

Yerel Kurumlarla İlişkiler

Rinkeby’de yaşayan Türklerin dış dünya ile en doğrudan ilişki kurdukları iş yaşamı ve bununla ilgili diğer kurumlar kentin çeşitli kesimlerine dağılmış durumdadır. Buna karşılık, göçmenlerin günlük yaşamlarında en çok ilişki kurdukları birçok İsveç kurumunun ise Rinkeby’de yerel büroları bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında, Sosyal Hizmet Bürosu (Social Service Central), okullar, bazı sağlık kurumları ve göçmen bürosu özel önem taşıyan kurumlar olarak sayılabilir.

Sosyal Hizmet Bürosu, İsveç toplumsal yaşamında önemli kurumlar arasında yer almaktadır. Bu kurum geliri düşük olan ailelere, çeşitli konularda mali yardım yaptığı gibi, ailelerin bazı toplumsal sorunlarını izlemek ve bunları çözümlmek üzere çeşitli derecelerde müdahale etmek yetkisine de sahiptir. Çocuk ve gençlerin bakımı ve sorunları, ailelerin çeşitli sorunları, alkolizm ve diğer pek çok konuda yerel nüfusun yaşantısını sürekli olarak izlemek ve müdahale etmek durumunda olan bu kurumun, özellikle göçmen yoğunlaşma alanlarındaki çalışma konuları oldukça farklıdır ve çeşitli özellikler gösterir. Bu büroda, çok sayıda İsveçli sosyal hizmet asistanı, psikolog, pedagog görev yapmaktadır. Bunların yanı sıra, bu alanda yaşayan göçmen gruplarını izleyebilmek amacıyla, bu gruplara mensup, ancak büyük ölçüde yardımcı hizmetlerde çalışan personeli de istihdam etmektedir. Örneğin, halen iki Türk psikolog burada görev yapmaktadır. Büro, ayrıca, bu alanda yaşayan nüfusla daha iyi bir iletişim kurabilmek için göçmen dillerinde yazılmış duyurular, broşürler ve başvuranlara kendi dillerinde tercümanlık hizmetleriyle donatılmıştır.

Türk nüfusu için, yepyeni bir kurum olan bu büro ile ilişkilerde geçen on yıla yakın süre içinde, oldukça önemli sıkıntıların olduğu anlaşılmaktadır. Ailelerle yapılan görüşmelerde, bu kurum hakkında, genel bir çekingenlik ortaya çıkmaktadır. Rinkebyli aileler, bu büroya daha çok çocuklarının yuvalara yerleştirilmesi sırasında başvurmakta-

dır. Çocukların yuvalara yerleştirilmesini ve daha sonra da yuvadaki bakımlarını ve eğitimlerini büyük ölçüde denetleyen kurum, ayrıca ailelerin çocuk eğitimlerine de müdahale hakkına sahip bulunmaktadır. Çocuklarına sürekli olarak kötü davranan ailelerin çocuklarının bu ailelerin yanından alınması hakkı, Türk ailelerini büyük ölçüde tedirgin eden konulardan biridir.

Rinkebyli aileler, her ne kadar sadece çocuklarının yuvalara yerleştirilmesi sırasında bu büroya başvurduklarını belirtmişlerse de, büroyla yapılan görüşmelerden, bu alandaki Türk ailelerinin birçok başka konuda da başvuruda bulundukları öğrenilmiştir. İsveçli sosyal hizmet görevlileri, özellikle Türk göçmenlerinin, ilk yerleşme dönemlerinde, bu büronun yöreye yerleşen Türk ailelerin yapılarını bilmemelerinden ileri gelen birçok yanlış uygulamaları olduğundan söz etmişlerdir. Çocuklarını 10-12 yaşındaki ablalarıyla sokakta bırakarak çalışmaya giden ailelerin, "kötü" anne-babalık yaptıkları gerekçesiyle ya da kendi çocuklarını dövdükleri için sosyal hizmet personeliyle karşı karşıya gelmeleri, özellikle ilk dönemlerde, Türk aileler için oldukça şaşırtıcı ve korkutucu uygulamalar olmuştur.

Sosyal Hizmet Bürosu, ilk dönemlerde, çocukların yuvalara gönderilebilmesi konusunda çok çaba harcadıklarını ve bunu da büyük ölçüde başardıklarını belirtmektedir.

Yine aynı büro personeli, burada yaşayan Türk ailelerinin bu büroyu oldukça etkin bir şekilde kullandıklarından söz etmektedir. Büro, özellikle malî konulardaki tüm olanakları Türk ailelerinin sonuna kadar değerlendirdiklerini belirtmektedir. Hatta, büronun ilk yıllarında, ailelerini getirmek için yolculuk parasını almak ve ailelerin getirilmesinden sonra evlerini döşemek için yardım alma haklarının olduğunu ilk ortaya çıkaran ve bu hakları en çok kullanan göçmen grubunun Türkler olduğunu belirtmişlerdir. Çok az İsveççe bildikleri halde, bu tür haklarını en çok kullanan grubun Türkler oluşu büro için de şaşırtıcı bir sonuçtur. Ancak, bazı durumlarda ve özellikle malî konularda gerçeğe uygun olmayan bazı beyanlarının da olduğu yine aynı büroca saptanmıştır. İlginç örnek olarak, bazı kadınların, kocalarının

kendilerini terk ettiği gerekçesiyle yardım almak üzere büroya başvurduklarını, ancak büronun yaptığı araştırma sonucunda, kocaların o sırada Türkiye’de ailenin çeşitli işlerini izlemekte olduklarının ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Büro yetkilileri, bugünlerde, ekonomik yardımlar konusunda Türklerle diğer göçmenler arasında çok önemli farklılıkların bulunmadığını, ancak, çocukların erken evlendirilmesi, kız çocukların büluğ çağından sonra okula gönderilmemesi gibi sorunların olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bu büronun işlevlerini öğrenmiş olan bazı gençlerin ailelerinden şikâyetçi olmak üzere büroya geldiklerini, ancak bu konuda da, eskisinden daha hoşgörülü ve çocukların ailelerden koparılma- dan sorunların çözülmesi yolunda uygulamalar yapmaya çalıştıklarından söz etmişlerdir.

Rinkebyli Türklerin Sosyal Hizmet Bürosu ile tanışmaları ve ilişkileri oldukça farklı bir nitelik taşımaktadır. “Bunlar bizim her şeyimizi biliyorlar, aile hayatımızı bile izliyorlar. Bunların Kulu’da bile casusları var” derken yaşamlarına büyük ölçüde müdahale hakkı olan bu kurumla ilişkilerini asgari düzeyde tutma kararına varmış gibi görünmektedirler. Büroda çalışan, çoğunluğu kent kökenli ve iyi eğitim görmüş olan Türk personele de fazlaca güven duymadıklarını ve onların “İsveçliler için” çalıştıklarını belirtenler de olmuştur.

Çocuklarını yuvalara yerleştirdikten sonra Rinkebyli aileler, yuvadaki öğretme ve çocuk bakıcıları ile doğrudan ilişki kurmaktadır. Çocukların büyük bir kesimi, Türkçe eğitim yapan yuvalara gittiği için, hemen her gün çocuklarını yuvaya getirip götüreren ana-babalar için, yuvalarda doğrudan ilişki kurabilecekleri kimseler Türk personel olmaktadır. Yuvalardaki Türk öğretmenlerle bakıcıların bir kesimi, yine Rinkebyli ailelerin çocukları olduğu için, yuvalarla ilişki kurmak hiç de önemli bir sorun olmamaktadır.

İlkokul çağındaki çocukların da büyük bir kesimi, Türkçe eğitim yapan sınıflara devam ettiklerinden, Rinkeby’deki aileler, çocuklarının okulla ilgili sorunlarını da doğrudan bu Türk öğretmenlere başvurarak çözümlenmektedirler. İlkokuldaki Türk öğretmenler ve onların

Türk yardımcıları, ana-babalarla İsveçli okul yöneticileri arasında aracı görevini üstlenmektedir. Bu hem Sosyal Hizmet Bürosu'nun hem de okul yönetiminin iletmek istediği mesajları ailelere ileten, buna karşılık Türk ailelerin de eğilimlerini bu makamlara yansıtan önemli bir görev olarak işlemektedir. Yine bazı öğretmenlerin ve özellikle de öğretmen yardımcılarının, Rinkebyli ailelerin çocukları oluşu, bu ilişkilerin kolaylaşmasına neden olmaktadır. Öğretmenler, çeşitli İsveç kurumlarının da etkisiyle, hiç olmazsa aleni olmaktan çıkmış olan fizikî cezalandırma, dayak gibi otoriter araçların kullanıldığı aile çevresiyle, karnenin bile kaldırılmış olduğu özgür bir eğitim sistemi arasında ve oldukça zor bir konumda ailelerle okul idaresi arasında önemli bir işlevi yürütmektedir.

İsveç'teki en karmaşık ve özellikli kurumlardan biri de "sağlık kurumları"dır. Büyük ölçüde koruyucu hekimlik uygulamalarına ağırlık vermiş olan İsveç sağlık kurumlarını, Türk göçmenlerin kullanabilmesi oldukça uzun bir süreç almıştır. Sachs, "Nazar mı, Bakteri mi" (*Evil Eye or Bacteria*) adlı araştırmasında, Kululuların hastalıklarını algılama biçimlerini, Türk formel ve enformel sağlık sisteminin özelliklerini ve İsveç sağlık sistemini inceleyerek, İsveç sağlık örgütlerinin, Kululu hastalarını tanıyabilmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu araştırma, özellikle İsveçli bir gözlemcinin Türk sağlık sistemi hakkındaki izlenimlerini aktarması bakımından ilgi çekicidir. Büyük ölçüde, Kulu'daki doktor-hasta ilişkisi ve Kulu'daki kadınların hastalıklarını tanımlama ve algılama biçimlerine dayandırarak, İsveç'teki Kuluların sağlık kurumlarından beklentilerini ve kullanma biçimlerini açıklamaya çalışan Sachs, yine de Türklerin İsveç'teki bu kurumu kullanmalarındaki büyük değişiklikleri gözleyebilmiştir.

Rinkeby'de yaşayan Türkler, farkında olmasalar bile, İsveç'teki yaygın sağlık hizmetlerinden büyük ölçüde yararlanmakta ve bunun sonucunda oluşan değişikliklerden etkilenmektedirler. Rinkeby'deki "Ana-Çocuk Sağlık Merkezi", hem hamile kadınların hem de bu yöredeki yuva ve okul çağındaki çocukların bakımını sürekli olarak yapmaktadır. Okul çağındaki ve yuvadaki çocukların bakımı, okulları

aracılığıyla sürdürüldüğünden, ailelerin bu konuda en yakın yardımcıları öğretmenlerdir. Ayrıca, kadın ve çocuklar doğrudan bu merkeze giderek de bakımlarını yaptırmaktadırlar. Çocuk ölümlerindeki azalma ve doğum kontrol olanaklarından sürekli yararlanmanın, doğurganlıkta azalmaya neden olduğu ve Sachs'ın da bu konudaki yaygın kullanımdan söz ettiğinden daha önce bahsedilmişti.

Sağlık konusunda rutin olmayan durumlar için, Rinkeby dışındaki sağlık kurumlarına başvurmak gerekmektedir. Bu kurumlara başvurma biçimleri için bilgilendirme, büyük ölçüde enformel kanallarla yapılmaktadır. İsveççe bilgisinin zorunlu olduğu bu durumlar için Rinkeby'de görüşme yaptığımız aileler, daha çok akrabaları arasında iyi dil bilenlerin kendilerine yardımcı olduğunu, ancak doktora gidildiğinde mutlaka tercüman kullandıklarını belirtmişlerdir.

İsveç sağlık sisteminde, tedaviye geçilmeden önce uzun araştırmaların yapılması, ilacın en son aşamada ve nadir olarak verilmesi, hastaneye uzun bürokratik aşamalardan sonra ulaşılabilmesi genellikle yadırganmaktadır. Ancak, yine de, görüşmecilerin Türkiye ile İsveç'i karşılaştırdıklarında en çok değindikleri konu buradaki sağlık kurumlarında gördükleri ilgi olmaktadır.

Özel Getto Kurumu: Göçmen Bürosu

Burada, son olarak Rinkeby'deki özel bir göçmen hizmet kurumundan söz edilecektir. Göçmen Bürosu (Invandrarbyrå), Stockholm Belediyesi tarafından göçmenlere, kendi dillerinde hizmet vermek üzere kurulmuş özel bürolardır. Çoğu işlevli olan bu büroları, göçle birlikte ortaya çıkan ve çoğunlukla enformel ilişkiler yoluyla çözümlenmekte olan konuların, İsveç bürokratik sistemi içinde çözümlenmesinin ve bu bürokratik sistemin içine alınma çabasının ilginç bir örneği olarak kabul etmek gerekmektedir.

Büroların kuruluş amacı, göçmenleri İsveç'e özgü kurumların işlevleri ve işleyişleri konusunda bilgilendirmek ve onların bu kurumlarla en doğru bir biçimde ilişki kurmalarını sağlamaktır. Bürolar, göçmenlere kendi dillerinde ücretsiz olarak bilgi verdiği gibi, göçmenlerin

zaman zaman ilişki kurmak durumunda kaldığı resmî kurumlara ulaşmaları konusunda da yardımcı olmaktadır. Büro bu amaçla, göçmenlere gerekli belgelerin doldurulması, dilekçe yazılması, ilgili yerlerden randevu alınması ve gerekli durumlarda çevirmen bulunması konusunda yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu büronun bir diğer özelliği de sır saklama yükümlülüğünün olmasıdır.

Bu işlevleriyle, göçmen büroları, Türkiye’de, özellikle kırsal kent göçünden sonra daha da yaygınlaşmış olan “arzuhalcilığe” benzetilebilir. Bu işlevin, bir kamu kurumu halinde, örgütlü ve denetimli bir şekilde gerekli etkinlikle yürütülmesi söz konusudur. Nitekim görüşme yaptığımız Rinkebyli aileler, bu büroların ilk yıllarında, gerekli belgelerin doldurulabilmesinde zaman zaman duydukları yardım ihtiyacının, çoğunlukla kent kökenli ve iyi İsveççe bilen Türkler tarafından ücret karşılığında yapıldığını, ancak bu büroların kurulmasıyla bu kimselere artık ihtiyaçlarının kalmadığını belirtmişlerdir.

Rinkeby’de görüşme yaptığımız ailelerin tümü, bu kurumdan haberdardı. Bu aileler, özellikle iki durumda bu bürolara başvurduklarını belirtmişlerdir. Bunlardan *birincisi*, özel bilgi birikiminin ya da özel bir dil kullanmanın gerekli olduğu durumlarda bu büroların kullanılmasıdır. Rinkebyliler, çeşitli kurumlarla ilişkilerini evlerine ya da işyerlerine gelen belgeleri vaktinde ve doğru olarak doldurmayı genellikle öğrenmişlerdir. Ancak bazı durumlarda, daha doğrusu rutin dışı durumlarda, örneğin bir ödemeye itiraz etmek ya da yeni bir hak elde etmek için dilekçe yazmak gibi durumlarda, çoğu zaman kendilerinin ve yakın çevrelerinin İsveççe bilgisi yetersiz kalabilmektedir. Bu özel bilgi birikiminin ve özel dil bilgisinin gerekli olduğu durumlarda işlerini Göçmen Bürosu aracılığıyla çözümlemektedirler.

Rinkebylilerin bu büroyu kullandıkları *ikinci durum*, kendi çözemedikleri, ancak aileleri dışında yakın akraba ve arkadaşlarının da duymalarını istemedikleri ve “gizliliği” olan konularda enformel ilişkiler yerine büroyu seçtikleri durumlardır. Dedikodu ve toplumsal baskıdan çekinen pek çok aile, boşanma, banka ile ilişkiler, vergi gibi konularda bu bürolara başvurmayı yeğlemektedir.

Bütün bu nedenlerle vergi daireleriyle, polisle, adli mercilerle, avukatlarla, iş bulma kurumuyla, sendikayla, hastaneyle ve diğer birçok İsveç kurumuyla ilişki, bu büroların aracılığıyla sürdürülmektedir.

Bu bürolar, İsveç bürokratik sisteminin, göçmenlerin gelmesiyle birlikte oluşan yeni etkinliklere uyum göstermesinin de önemli bir örneğidir. Bir yandan göçmenlere çeşitli konularda ücretsiz ve gizlilik garantili hizmet verirken, diğer yandan da İsveç sisteminin doğru işlemini sağlamak ve sistemde, yanlış uygulamalar yoluyla kaçaklar meydana gelmesini engellemektedir. Bu yönüyle kurum, çokişlevli ve çok yönlü çalışmalarıyla, göçmenlerin çok örgütlü toplumla “kurumsal düzeyde bütünleşmelerini” sağlamaktadır.

Bu da, çok örgütlü ve denetimli bir toplum olan İsveç’e, kendine özgü kurumlarıyla gelerek enformel ilişkileri yaygın olarak kullanmak zorunda kalan göçmen gruplarının İsveç’teki örgütlerle ilişkilerinde kullandıkları “aracı” gibi ara formların, bir başka formel kamu örgütü aracılığıyla eritilmesi demektir. Bu çokişlevli kurum, büyük bir ihtimalle, göçmen gruplarının İsveç toplumuyla tümüyle bütünleşmelerine kadar faaliyetini sürdürecektir “geçici” bir uyum kurumudur.

Söylenenler özetlenirse Rinkeby’de yaşayan Türkler, gerek kendi içlerinde oluşturdukları enformel ilişkiler ve gerekse İsveç kurumlarının, göçmenlerin özel gereksinimlerine göre yeniden örgütlenmeleri ile oluşan yeni kurum ve ilişkiler sistemi ile halen bu toplumda yaşamalarını sürdürmektedirler. Bu yönüyle, bu alanda yaşayan göçmenlerin, yeni yaşam biçimine uyum gösterdiklerinden söz etmek mümkündür. Anlaşılmaktadır ki, göçmenler, gerek Rinkeby içindeki gerekse Rinkeby dışındaki çeşitli kurumlar hakkında bilgi sahibidirler ve bu kurumları kendi gereksinimlerine uygun olarak kullanmanın yollarını kurmuşlardır.

Rinkeby’deki Getto Yaşamının Genel Nitelikleri

Rinkeby’de yaşayan Türklerin büyük bir kesimi, baba mesleği tarım olan ve kırsal alanlardan yeni kopan, oldukça genç bir nüfustan oluşmaktadır. Bu grubun büyük bir kesimi (Kululular) tamamen enformel

kanalları kullanarak "aracı"lar yardımıyla bu topluma tesadüfen göç etmiş bir grubun çeşitli düzeylerdeki akrabalarından oluşan, özel bir alt grup olarak dikkati çekmektedir. Burada yaşayanların büyük bir kesiminin, bu alanda yaşayan çok sayıda akrabaları vardır. Bu nedenle de, gerek göç süreci içinde gerekse göçten sonraki yerleşme dönemlerinde, yoğun akrabalık ilişkileri ve yardımlaşma sürüp gitmiştir.

Rinkeby'de yaşayan göçmenler, bu alana yerleşirken kullandıkları yoğun akrabalık ilişkilerini, bu alana yerleştikten sonra da uzun süre kullanmışlardır. Ancak İsveç toplumunun, bu gruplara sunduğu birçok olanak, Rinkeby'de yaşayanların beraberlerinde getirdikleri en önemli kurum olan aile yapıları ve akrabaların ilişkilerinde önemli değişikliklerin oluşmasına neden olmuş ve buradaki Türk grupları bu kurum ve olanakların yardımıyla, geldikleri ortamdan çok farklı yeni bir yaşam tarzı kurmuşlardır.

İsveç toplumunun, ucuz ve elverişli konut olanakları, çocuk yuvaları, iş güvenliği, işsizlik sigortası, asgari geçim düzeyi garantisi gibi birçok refah toplumu olanakları, bu alana göç eden gruplara eşit bir şekilde sunulmaktadır. Kadınların akraba yardımına gerek kalmadan çalışma yaşamına katılabilmesi, ailelerin ayrı konut biriminde yaşayabilmeleri ve işsiz kalma korkusunun olmaması ya da işsiz kalınsa bile akrabaya muhtaç kalınmaması gibi birçok olanak gerek aile içi, gerekse ailelerarası ilişkilerde hayati yardımlaşma konularının sayısını büyük ölçüde azaltmıştır. Bütün bu yeni kurum ve olanaklar, Rinkeby'de yaşayan Türklerin, hem aile içi hem de ailelerarası yaşamlarında önemli değişmelere neden olmuştur. Kadınların ücretli emek olarak ev dışında çalışmasından, çocukların ev dışındaki kurumlara çok küçük yaşlardan itibaren bırakılmasına kadar birçok önemli değişiklik, Rinkeby'deki ailelerin, geldikleri çevrelerden çok farklı bir ilişkiler sistemi kurmalarını sağlamıştır.

Rinkeby'de yaşayan Türkler ve özellikle Kululular arasında yoğun ilişkiler sürmekteyse de, artık bu grup, aile ve akrabalık ilişkilerinin dışında ve kendileriyle aynı konumda olan diğer Türkleri de içeren yeni bir grubun üyeleridir. Ortak sorunları, kullandıkları ortak formel

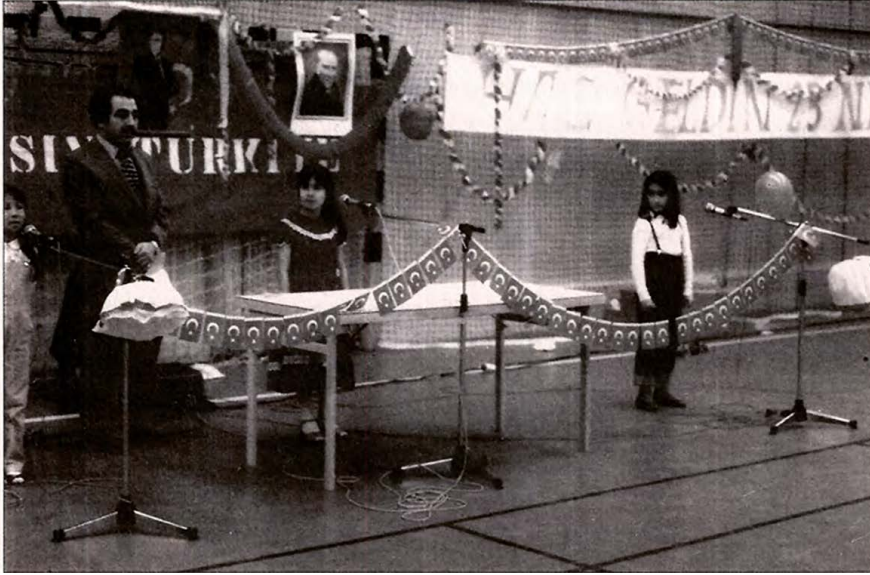
ve enformel kurumlar, kullandıkları ortak dil ve ortak değer yargıları-
la “Rinkebyli Türkler” olma özellikleri, artık Kululu ya da Diyarbakır-
lı olmalarından daha belirgin hale gelmiştir. “Rinkebyli Türkler”, kur-
dukları iç yaşamın özellikleri bakımından, Türkiye’de geride bıraktık-
ları akrabalarından ve hatta Türkiye’deki kentsel alanlara göç eden ya-
kınlarından çok farklı niteliklere ve deneyimlere sahip olan bir gruptur.

Konuya, “uyum” ve “bütünleşme” gibi sorunlar yönünden ba-
kacak olursak, bu alana göç etmiş olan kır kökenli göçmenlerin, bu
toplumda geçirdikleri on yıllık süre içinde, bu toplumda kendilerine
sunulan olanakları ve bu toplumda yaşamın sürdürülmesi için gerekli
kurumları, kendilerine özgü biçimlerde de olsa, oldukça etkin bir şe-
kilde kullanabilecek kadar değişmeye uğradıkları görülmektedir.

Ancak, yine de Rinkebyli Türkler her ne kadar kendi geldikleri
ortamdan farklı bir ilişkiler sistemi kuracak kadar değişme süreci ge-
çirmişlerse de, bu toplumun –İsveç’in– tümünden çok farklı bazı özel-
liklere de sahiptirler. Kurdukları yeni yaşam tarzı, ilişkiler sistemi ve
yeni kurumlar, “dış dünya” diye adlandırdığımız İsveç toplumunun di-
ğer kesimlerinden daha farklı nitelikler taşımaktadır.

Rinkeby, iyi planlanmış, konut standardı yüksek, tüm refah
toplumu kurumlarına sahip ve dolayısıyla fiziksel koşulları bakımın-
dan dünyadaki diğer getto alanlarından oldukça yüksek nitelikte bir
konut alanıdır. Fiziksel özellikleri ve standartları bakımından belki de
kentin diğer alanlarına göre büyük bir farklılık göstermemektedir. An-
cak Rinkeby, gerek içinde yaşayan insanların nitelikleri, gerek bu alan-
da bulunan ve kentin diğer kesimlerinde rastlanmayan, özel kurumla-
rı ve gerekse bu alanda yaşayanların kurdukları kendilerine özgü iç ya-
şam bakımından “getto” olma özelliklerini göstermektedir.

Bu getto alanında yaşayan Türkler, tıpkı diğer göçmen grupları
gibi kendilerine özgü içe kapalı bir yaşam oluşturmuşlar ve içe kapalı
bir şekilde yaşamaktadırlar. Rinkeby’deki Türklerin iç yaşamı, burada
yaşayan Türk grubuyla sınırlı kalan ve Türkiye ile sürekli devam eden
ilişkiler biçiminde şekillenmiştir. Kentin diğer kesimleriyle ilişkileri çok
kısıtlıdır. Dış dünya ile doğrudan ilişki kurdukları en önemli alan olan

İsveç'te anadil eğitiminin en yaygın olduğu bir bölge olarak bilinen Rinkeby'de göçmen işçilerin ilkokul çağındaki çocukları için ayrı sınıflar bulunmaktadır. Böyle bir okulda bulunan Türk sınıfındaki öğrencilerin 23 Nisan kutlaması (1983).

çalışma yaşamları ile ilgili beklentileri de düşük ve sınırlıdır.

Kendilerini Rinkeby'de ve İsveç'te geçici olarak gören Rinkebyli Türkler için, burada yaptıkları düşük konumlu işler de, "geçici" işlerdir. "Daha çok çalışmak" ve "daha çok para kazanarak Türkiye'ye zengin bir işadamı olarak dönme" umudu (ya da miti) sürekli ve canlı olarak yaşamlarına yön vermektedir. Oldukça düşük tüketim düzeylerinin de elvermesiyle, para biriktirmiş olan ve bu paralarıyla geldikleri yerlerdeki toplumsal konumlarında somut ilerlemeler kaydetmiş olan Türkler için, "beklenti halindeki toplumsal statü" buradaki "nesnel konum"larından daha büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu grubun kendilerini kıyasladıkları gruplar burada kendileriyle benzer konumda olan diğer yerli işçiler değil, Türkiye'deki akraba ya da arkadaşları ya da burada çeşitli işler için biriktirim yapmakta olan diğer Türkler olmaktadır.

Bu nedenle, bu alanda yaşayan Türkler için, İsveç'teki işlerin niteliği ve burada kendilerine daha iyi bir konum sağlayacak olan devingenlik kanalları önem taşımamaktadır. Türkiye'de ya da Türkler içinde geçerli olan devingenlik kanalları, sözelimi küçük mülkiyet ve işyeri sahipliği çok daha güncel, somut ve erişilebilir kanallar olmaktadır.

“Getto yaşamı” diye adlandırdığımız bu içe kapalı yaşamın oluşmasında, Türk grubunun, geri dönme umudunun sürmesinin etkisi önemlidir. Ancak, bunda, İsveç'in çeşitli kurumlarının işleyişinin de etkisi oldukça büyüktür. Konut Bulma Kurumu'nun, göçmenlerin belirli alanlarda yoğunlaşmaya neden olucu işleyişinden daha önceki bölümde söz edilmişti. Bunun yanında İsveç'teki iş yaşamı, göçmenlerin, itibarlı mavi ve beyaz yakalı işlere ulaşmasında oldukça önemli engeller yaratmaktadır. Bu işlere ulaşabilmek için uzun eğitim dönemlerinden geçmek zorunludur. Buna karşılık, Rinkeby alanında, göçmenlerin eğilimleri gözönünde tutularak oluşan “getto kurumları” Türkler içinde canlı olan içe kapanma eğiliminin ve geri dönme beklentisinin daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Bu alanda, Türklere kendi dillerinde hizmet veren göçmen hizmet büroları, anadili eğitimi yapan yuva ve okullar, burada yaşayan nüfusun çeşitli gereksinmelerini kolayca gerçekleştirmelerine olanak verdiği kadar, İsveç toplumundan daha da ayrılmış (segregated) olarak yaşamlarını sürdürmelerinin de nedeni olmaktadır.

İsveç toplumunun, göçmen çocuklarına açtığı en önemli imkân “göçmen hizmet işleri” olmaktadır. İş Bulma Kurumu'nun parasal destekleriyle, göçmen çocukları, göçmen hizmet işlerine yönlendirilmektedir. Bu işlerde çalışan Türkler, Rinkeby'de yaşayan Türklerin “dış dünya” ile ilişkilerinde önemli “aracı görevleri” (gate keeper) üstlenmektedirler. İsveç iş piyasasındaki ayrımcı uygulamaların etkisiyle, özellikle iyi eğitim görmüş kent kökenli Türkler için girilebilecek en itibarlı beyaz yakalı işler, genellikle bu tür işler olmaktadır. Bunlar, bir yandan bu işlerde çalışan Türklerin, sadece Türklerle ilgili işlere girmelerine, beri yandan bu grupların hizmet ettiği kır kökenli göçmenlerin daha da içlerine kapalı olmasına ve “dış dünya” ile ancak dolaylı ilişkiler kurarak yaşamlarını sürdürmelerine neden olmaktadır.

Bütün bu eğilimler, bu alanda yaşayan Türk göçmenlerin, içe kapanma ve gettolaşma eğilimlerinin gittikçe daha da kurumlaşarak sürmelerini getirmektedir. Bu nedenle, bu alanda yaşayanlar, her ne kadar önemli bir değişme süreci geçirerek “uyum” kurmuşlarsa da, bu toplumla “bütünleşme” ya da “emilme”leri, ancak getto kurumlarının yerini, “dış dünya” kurumlarının kendisi aldığı takdirde gerçekleşebilecektir. Bu da Türk grubunun değişim özelliği kadar İsveç toplumunun da bu grubu kabul etme koşullarının doğmasına bağlı olacaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. Gettolar, genellikle dış göç süreci ile bir topluma sonradan katılmış, düşük toplumsal konumlu grupların yerleştiği, düşük toplumsal konumlu kentsel alanlar olarak tanımlanmaktadır. Sanayi toplumu kentlerinin özelliklerinden biri, toplumsal tabakalaşmaya göre belirlenmiş bir hiyerarşi içinde, farklı toplumsal tabakaya mensup grupların kentsel mekân içinde de fiziksel olarak “ayrışmış” (*segregated*) alanlarda yaşamalarıdır. Gettolar da çoğunlukla, bu genel hiyerarşik yapı içinde en düşük konumlu alanlar olarak belirginleşmektedir. Çoğu zaman göçmenler, bu alanlarda diğer göçmen gruplarıyla ve toplumun yerli nüfusunun daha çok “dışlanmış” (*outcast*) kesimleriyle bir arada yaşamaktadırlar.

2. Gettoların kent mekânı içindeki “konum”ları büyük ölçüde göçün hızına, niceliğine, göç edilen kentin niteliğine –örneğin metropoliten kent ya da sanayi kenti olmasına– ve kent içindeki konut piyasasının özelliklerine bağlı olmaktadır. Uzun bir zaman dilimi boyunca ve sürekli olarak dış göç almış olan Amerikan metropoliten kentlerinde bu alanlar, genellikle merkezî iş alanlarının çevresinde beliren çöküntü alanlarında oluşmuştur. Buna karşılık, daha kısa sürede ve da-

ha az sayıda göçmen almış olan Avrupa kentleri incelendiğinde, kentsel gelişme süreci içinde, göçmenlerin zaman zaman merkezî iş alanlarının çevrelerinde büyük getto alanları oluşturmaktan çok, küçük adacıklar halinde yerleştiklerini, ancak bu alanlarda yenileşme (*renovation*) faaliyetleri başladığında bu alanları da terk ederek kentin çevresindeki ikinci derecede düşük konumlu konut alanlarına doğru kaydıkları gözlenmektedir. Ancak, hepsindeki ortak olgu, herhangi bir kentsel alana göçmen gruplarının yerleşmesinden sonra bu alanların itibarının düşmesi ve "ardıllık" (*succession and invasion*) süreci içinde yerli nüfus tarafından terk edilmesi olmaktadır. Bu çalışma içinde yapılan incelemelerde, İsveç toplumunun kentsel alanlarında da aynı süreçler gözlenmektedir.

3. Bizim analizlerimize göre, gettolarda yaşayan göçmen gruplarının genel olarak katıldıkları toplumlardaki işlevleri belirli ve sınırlıdır. Bu düşük toplumsal konumlarının sürmesinde sonradan katıldıkları toplumların bu grupları kabul etmede gösterdikleri direnç, segregasyon süreci olarak adlandırılabilir. Bu ayrımcılık uygulamaları, kimi zaman "açık yasal engeller" olarak belirlemekte, kimi zaman da açık olmayan, ancak seçici olarak işleyen "gizli ayrımcılık uygulamaları" haline dönüşebilmektedir. Buna karşılık, göçmen gruplarının da belirli alanlarda yoğunlaşarak bir arada yaşama eğilimleri vardır. Bu eğilime de "içe-kapanma" (*self-isolation*) adı verilebilir. Bize göre, bu iki eğilim "getto oluşturma mekanizmaları" adı verilen mekanizmaları harekete geçirerek gettoları yaratmaktadır.

4. Gettolarda yaşayan göçmenler, beraberlerinde getirdikleri, kendi geldikleri çevrelere özgü kurumların bu yeni ortamdaki koşullara uygun olarak değişmeye uğramasıyla oluşan, yepyeni bir ilişkiler sistemi kurmaktadır. Bu ilişkiler sistemi, hem geldikleri yerlerden hem de sonradan katıldıkları toplumun genelinden de büyük ölçüde farklı bir "iç yaşam"ın oluşmasının kaynağıdır. Araştırma yaptığımız Stockholm metropoliten kenti içindeki göçmen yoğunlaşma alanlarından biri olan Rinkeby, ileri sanayi toplumuna göç eden bir grup kır kökenli göçmenin bu toplumda geçirdiği değişimin gözlenebildiği bir

alan olarak, iki farklı toplum yapısının etkileşimi sonucu oluşan değişmelerin ilginç bir örneğini oluşturmaktadır. Bir refah toplumu olan İsveç'e göç eden kır kökenli göçmenler planlı bir çevrede oluşan ve fiziksel çöküntü nitelikleri taşımayan son derece yüksek standartlı bir konut alanında oluşan gettolaşmayı gözlemleme olanağını vermektedir. Bu özelliklerinden dolayı "refah toplumu gettosu" olarak tanımladığımız Rinkeby alanında yaşayan kır kökenli Türk grubu, bu toplumun kendilerine sunduğu uygun ve ucuz konut olanakları, ücretsiz yuva ve eğitim olanakları, iş güvenliği, işsizlik sigortası, asgari geçim düzeyi garantisi gibi birçok refah kurumunu kullanmaya başlayınca, önemli ölçüde değişmeye uğramıştır. Geldikleri çevreden taşıdıkları en önemli kurum olan çokışlevli aile yapıları değişmenin açıkça gözlenebildiği konu olmaktadır. Aile içinde ve çeşitli derecelerde ve biçimlerde yardımlaşmalarla çözümlenen birçok işlevin bu toplumda formel olarak farklılaşmış ve örgütlenmiş olması, aile içi ve akrabalık ilişkilerinin yeniden biçimlenmesine, dolayısıyla bu yeni koşullara uyum göstererek değişmesine neden olmuştur. Böylece, göçmenler kendilerine özgü bir "iç yaşam" oluşturmuşlardır. Bu iç yaşam hem geldikleri çevredeki yapıdan hem de İsveç toplumundan farklı nitelikler taşımaktadır.

5. Gettolarda yaşayan göçmenlerin, sonradan katıldıkları toplumlarla ilişki kurmada ve bu sonradan katıldıkları toplumun kurumlarını kullanmada, kentin diğer alanlarında yaşayanlardan farklı yolları bulunmaktadır. Bir anlamda, getto sakinleri ile "dış dünya" diye adlandırılabilir toplumun diğer kesimleri ve kurumlarıyla ilişki kurulmasında bizim bu çalışmada "getto kurumları" diye adlandırdığımız özel kurumlar ve iletişim kanalları bulunmaktadır. Getto kurumları göçmenlerin kendilerine özgü kurumlarıyla sonradan katıldıkları toplumların bu gruplara sundukları olanakların etkileşimi sonucunda oluşmuş yeni tür kurumlardır. Nitekim, Rinkeby alanında yapılmış olan çalışmada, göçmenlerin kendi özgün kurumlarının burada bazı değişikliklere uğrayarak "getto kurumu" haline dönüşmeleri açıkça gözlenmiştir. Etnik dükkânlar, enformel iletişim sistemi, buluşma mekânları, kahveler, Rinkeby İşçi Derneği, enformel iş bulma kanalları

gibi birçok formel ve enformel kurum, bu alanda yaşayanların geldikleri ortamdaki gettiledikleri, ancak burada işlev ve nitelik değiştirerek süren getto kurumlarına açık örnekler olarak gösterilebilir.

Bunun yanında, İsveç'in çok ihtisaslaşmış, farklılaşmış örgütleri de bu alanlarda nitelik değiştirerek birer getto kurumu gibi işlev görmektedir. Bunlar, göçmen dillerinde hizmet veren ve bu yörenin özelliklerine göre kendilerini yeniden örgütlemiş çeşitli kamu ve yerel yönetim kurumlarıdır. Sosyal Hizmet Bürosu, belediyenin yerel bürosu gibi birçok büro ve özellikle de anadili eğitimi veren okul ve yuvalar bu tür getto kurumların örnekleri arasında sayılabilir. İsveç gibi çok örgütlü bir toplumda ortaya çıktığını gözlemlediğimiz "Göçmen Bürosu" (Invandrarbyrå) olmaktadır. Bu büro, bizim analizlerimize göre göçmen gruplarının genellikle geldikleri yerlere has kanallarla sorunlarını çözmek zorunda kalmaları nedeniyle, İsveç'te daha önce oluşmuş olan ücretli araçların işlevinin bu formel kamu örgütü aracılığıyla eritilmesi anlamını taşımaktadır. Bu bürodan önce yeterince İsveççe bilmeyen göçmenler, çeşitli kamu kurumlarındaki işlerini buraya daha önce gelmiş, çoğunlukla kent kökenli Türkler aracılığıyla ücret karşılığı ya da patronaj ilişkileriyle yürütmekteydiler. Bu büro, halen göçmenlere her türlü işleri için ücretsiz ve gizlilik garantisi altında hizmet vererek bu denetim dışı gelişmeyi kendi örgüt yapısı içinde kurumlaştırmıştır.

6. Gettolar, genellikle yeni gelen göçmenler için, hem bu bölgelerde yaşayan göçmenlerin deneyimlerinden yararlanma ve hem de bu alanda oluşan getto kurumlarını kullanma olanağını veren alanlar olarak "uyum" sürecinin daha az sorunlu olmasını sağlamaktadır. Nitekim, Rinkeby'de yapılan gözlemlerden de, gerek yeni gelen göçmenlerin gerekse ilk yerleşme döneminde diğer göçmenlerin bu toplumda yeni bir yaşam tarzı kurarak, daha az sorunlu bir geçiş dönemi geçirmesinde bu alanda yaşamının önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Burada yaşayan Türkler, genellikle bu alanda yaşamaktan hoşnutturlar ve İsveç'te yaşadıkları sürece başka alanlara taşınmayı da pek düşünmemektedirler. Ancak, bu toplumda yaşamlarını sürdüreceklerini kavrayan bazı göçmen aileleri, bu alandan taşınmayı düşünmektedir.

7. Amerikan metropoliten alanlarındaki gettolarda yapılan araştırmalarda, gettolarda yaşayan göçmenlerin “emilme” süreçleri ile kent mekânı içindeki farklı alanlara yayılmaları arasında oldukça sıkı bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle göçmen nüfusunun, getto alanlarından çıkarak kentin diğer kesimlerinde kendileriyle aynı işi yapan, aynı konumda olan yerli nüfusuyla karışık ve benzer bir yaşam tarzı sürdürerek yaşamaya başlamaları, genellikle bu göçmen nüfusunun emilmesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Özellikle 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında Amerikan kentlerinde gettolar, sürekli olarak nüfus değiştirmiş ve bu alanlarda yaşayan göçmen grupları kent içinde başka alanlara yayılmışlardır. Bu nedenle de bu alanlar, “Eritme Potası” (*Melting Pot*) olarak adlandırılan Amerikan toplumuna sürekli olarak katılmakta olan yabancı grupların, bu topluma uyum gösterdikleri geçici yerleşmeler olarak kabul edilmişlerdir. Ancak, gettoların tarihsel süreç içinde incelenmeleri, toplumsal değişimin görece olarak hızlı olduğu dönemlerde gettoların daha hızlı bir emilme süreci içine girdiklerini ve böyle dönemlerde gettoların bir ya da iki kuşak süren ve fazla yerleşiklik kazanmayan geçici mekânlar olduklarını göstermektedir. Bunun yanında, durgunluk dönemlerinde, ayrımcılık uygulamalarının daha da keskinleştiğini ve getto sakinlerinin daha da içe kapanarak yaşadıklarını ve de getto kurumlarının da daha yerleşik kurumlar haline geldikleri gözlenmektedir.

8. “Gettoların çözülmeleri”, burada yaşayan grupların toplumun diğer kesimleri içinde erimeleri olarak da kabul edilebilir. Bize göre, bunun bir diğer anlamı da, göçmenlerin göç ettikleri toplumlardaki devingenlik kanallarına katılmaları ve bu kanallara katılmak için bu toplumca belirlenen niteliklerle donatılma olanağına kavuşmalarıdır. Bir başka yönüyle de, toplumdaki tüm kurum ve olanakları toplumun diğer kesimleri gibi kullanma olanağına kavuşma anlamına gelmektedir. Bu da, bize göre, göçmen gruplarının uyum kabiliyetlerinden çok, bu toplumda onları kabul etmek için gerekli koşulların doğmasına bağlı olmaktadır. Bu genel çerçeve içinde Rinkeby’deki Türkleri inceleyecek olursak, bu alanda yaşayan Türklerin her ne kadar aile ve ak-

rabalık ilişkileri dışında ve diğer Türkleri de kapsayan daha geniş bir ilişkiler sistemi kurmuş oldukları ve birçok konuda önemli değişimlere uğradıkları gözlemlenmekteyse de, çok içe kapalı olarak yaşamakta oldukları da bir gerçektir. Bütün göçmenlerde doğal olarak varolan "geri dönme miti", bu grubun, bu alanda yaşayan Türklerle ve Türkiye ile çok sıkı ve yoğun ilişkiler sürdürerek yaşamalarına neden olmaktadır. Türk göçmenler, bu toplumda ve Rinkeby'de kendilerini geçici olarak görmektedirler. Bu toplumdaki düşük konumlarının farkında olmakla birlikte, bu durumlarını geçici olarak kabul etmektedirler. Özellikle ilk yıllardaki düşük tüketim eğilimleri ve buradaki birikimlerinin Türkiye'de sürekli olarak değer kazanması nedeniyle, büyük bir kesim Türkiye'de en azından bir konut ve arsa sahibi olmuştur ve sürekli olarak geri dönüşleriyle ilgili birtakım girişimler için çabalarda bulunmaktadır. Bir anlamda bu grup, İsveç'teki konumları nesnel olarak düşük olsa da, Türkiye'de küçük mülk sahibi olmaya yönelik ya yürüyen ya da tasarı halinde olan bir girişimin sahibi durumundadırlar. Konumları ve beklentileri yönünden, küçük mülkiyetin ve girişiminin neredeyse tamamen tasfiye edildiği ve nüfusun yüzde 91'inin ücretli emek olarak çalıştığı İsveç toplumundaki diğer işçilerden önemli farklılıklar göstermektedirler.

Bu gruplar için geldikleri çevrelerde somut bir toplumsal statü değişimi gerçekleşmiştir. Bu da bu grubun nesnel konumlarından çok, "beklenti halindeki toplumsal konumları" ile ilgilenmeler sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'ye zengin bir işadama olarak dönme düşüncesi, İsveç'teki toplumsal devingenlik kanallarına kayıtsız kalmaya neden olmaktadır. İsveçle ilgili beklentiler düşük ve sınırlıdır. Bu nedenle, İsveç'teki kurumları kullanmada çok seçici olunmakta ve kendilerine özgü tercihleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin, çocukların daha iyi İsveççe öğrenmelerinden çok, kısa süre içinde çalışmaya başlamaları ya da İş Bulma Kurumu'nun meslek eğitimi kurslarına katılarak daha iyi işe girme olanaklarını zorlamaktansa, enformel kanallarla becerisiz, fakat kısa sürede daha fazla para getirecek işlerin bulunması yeğlenmektedir. Buna karşılık, Türkiye'de yaygın olan küçük mülkiyet ve

küçük girişim ağırlıklı devingenlik kanalları, bu gruplar için daha somut ve ulaşılabilir hedefler olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar bugüne kadar zengin işadamları olarak Türkiye'ye geri dönenlerin sayısı yok denecek kadar az olsa da, bu eğilim sürmektedir.

9. Daha önce de belirttiğimiz gibi, göçmenlerin, sonradan katıldıkları toplumlardaki devingenlik kanallarına katılabilmeleri, kendi nitelikleri kadar, sonradan katıldıkları toplumların bu grupları kabul etme isteklerine de bağlıdır. İsveç'te her ne kadar ayrımcılık yasal olarak engellenmekte ise de, bizim şaptamalarımıza göre çeşitli mekanizmalarla ayrımcı uygulamalar sürmektedir. Bir yandan Konut Bulma Kurumu, düşük gelirli ve göçmenlerin belirli alanlarda yoğunlaşmalarına neden olacak uygulamaları yürütürken, diğer yandan iş piyasasıyla ilgili birçok uygulama da göçmenlerin daha itibarlı beyaz ve mavi yakalı işlere girmelerini engellemede etkili olmaktadır. Bazı beyaz yakalı işler göçmenlere kapalı olduğu gibi, göreceli olarak daha itibarlı mavi ve beyaz yakalı işlere girmek, göçmenler için çok büyük güçlükleri aşmak anlamına gelmektedir. Bunun yanında, Rinkeby'de oluşmuş olan "göçmen hizmet işleri" ve "getto kurumları", Türklerin sürekli olarak içe kapalı olarak yaşama eğilimlerinin artarak sürmesine neden olmaktadır.

İsveç iş piyasasının göçmen çocuklarını malî desteklerle yönlendirdikleri işler genellikle getto kurumlarında göçmen hizmet işleri olmaktadır. Bu tür beyaz yakalı işler, özellikle göreceli olarak daha iyi eğitim görmüş kent kökenli Türkler için İsveç'te ulaşılabilir en iyi işler olmaktadır. Ancak, bu işler, bir yandan Türklerin sadece Türklerle ilgili işlerde çalışmasına yol açarak ayrımcılığın önemli bir göstergesi olmakla kalmayıp, bu grupların hizmet ettiği kırsal kökenli Türklerin git-tikçe daha içe kapalı olarak yaşamalarına da neden olmaktadır. Bu işlerde çalışan Türkler, getto alanında yaşayan Türklerin dış dünya ile ilişkilerinde "aracılık" (*gate keepers*) yaparak, bu grupların bu toplumla bütünleşmelerini büyük ölçüde engellemektedir.

Genel olarak, bu çalışma sonucu ortaya çıkan analizlerimize göre; iki farklı kültürün etkileşimiyle oluşan getto kurumları, özellikle

yeni gelen göçmenlerin uyum sürecini kolaylaştırıcı bir işlev görmekle birlikte, bunların gittikçe yapılaşarak sürüyor olması, bu grupların göç ettikleri toplumla tam anlamıyla bütünleşmelerini engellemektedir. Göçmenlerin, bu toplumlarla tam anlamıyla bütünleşmeleri ancak bu özel kurumların çözülmesine ya da getto alanının çözülmesine bağlı olacaktır. Bu da, burada yaşayan göçmenlerin tek taraflı olarak çözümleyeceği bir konu değildir. Bu, ancak, göç edilen toplumun bu gruplara devingenlik kanallarını açmasını sağlayacak koşulların doğmasına bağlı olacaktır. Aksi halde, göçmenlerin bugünkü konumlarının ve işlevlerinin daha da kurumlaşarak süreceğini varsaymak mümkündür.

1986

Uluslararası Göç Tartışmaları ve “Göçmen” İmaji *

İleri sanayi ülkeleri 1960’larda emek piyasalarında ortaya çıkan çeşitli nitelikteki açığı dış göç yoluyla denetimli olarak, kolayca karşılayabileceklerini umuyorlardı. Nitekim o günlerdeki tartışmalar dış göçü alan ve veren ülkenin kazanç ve kayıpları üzerinde, genellikle iyimser hesaplamalara dayanıyordu. Ancak, daha sonraki gelişmeler dış göçün umulduğu kadar kolay denetlenemediğini ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan ülkeler arası eşitsizlik sürerken, diğer taraftan Üçüncü Dünya ülkelerinde göç etmeye hazır kitlelerin büyümesi, dış göç potansiyelinin beklenmedik ölçüde artmasına neden olmuştur. Bugün artık temel konu dış göçün gelecekteki boyutları ve bunun muhtemel sonuçları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde dış göçü kısıtlamak isteyen ileri sanayi toplumları, geliştirdikleri bütün idarî ve yasal tedbirlere karşın, ülkelerindeki “yabancı” nüfusun artmasına engel olamamışlardır. Bir anlamda dış göç yoluyla hareketlenen emeğin uluslararası ekonomik politikanın temel unsurlarından biri olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle de göçmen işçilerin uluslararası

(*) “Uluslararası Göç Tartışmaları ve Göçmen İmaji”, *Mülkiye* dergisi, İstanbul, 1988.

emek piyasasındaki konumu ve işlevleri tartışılan önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir.

Uluslararası göçün yönü genellikle göç alan ülkelerin emek piyasasının özelliklerine göre belirlenmektedir. Bilindiği üzere, Kuzey Amerika ülkeleri, öteden beri dış göç alarak büyüyen ve formel emek piyasalarının gereksinmelerine göre belirli kotalarla, kalıcı göçü destekleyen ülkelerdir. Bir anlamda bu ülkeler için denetimli göçün emilmesiyle ilgili mekanizmalar artık önemli bir sorun olmaktan çıkmıştır. Bu ülkelerin gündemindeki konu bu denetimli göçün dışında illegal olarak ülkelere giren ve genellikle kaçak olarak çalışanlarla ilgilidir. Bir yandan dış göçle ilgili kurumlar bu göçün önlenmesiyle ilgili tedbirleri geliştirmekle uğraşırken, diğer yandan bu ucuz, sosyal güvencesiz ve dolayısıyla toplumsal maliyeti düşük işgücünün bazı sektörlerce istekle kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle de bu enformel işçi göçünün gerçekten denetimsiz mi olduğu, yoksa bazı sektörlerin gelişmesi için bir tür göz yumma mı olduğu bu ülkelerde tartışılan bir konudur.

Diğer taraftan, başlangıçta sadece “geçici” işçi göçüne kapılarını açan Batı Avrupa ülkelerinin gündemindeki konu, “yabancı” nüfusun bütün denetimlere karşın aile birleşmeleri, mülteciler ve turist işçiler yoluyla devam etmesidir. “Yabancı” nüfusun kalıcılığının ve işgücü göçünün sürekliliğinin anlaşılması, bu ülkelerdeki tartışma ve çatışmayı, açıkça olmasa bile, ucuz emeği kullanan sektörlerle, toplumsal alt yapı ve refahı belli bir standartta yürütmekten sorumlu kurumlar arasına çekmiştir.

Bu genel çerçevede içinde, özellikle düşük nitelikli göçmen işgücünün ileri sanayi toplumlarının emek piyasalarıyla nasıl bütünleştikleri konusunda tartışmaların sürdüğü gözlenmektedir. Göçmen işçilerin daha çok yerli nüfusun boşalttığı, emek yoğun, düşük nitelikli, düşük statülü ve daha çok düşük ücretlerin hâkim olduğu işkollarında yoğunlaştıkları ve bu durumun değişik göçmen politikalarıyla desteklenmediği bilinmektedir. Ancak, bunun yanında son zamanlarda üzerinde durulan bir başka nokta da, bu düşük nitelikli ve düşük ücret almaya razı göçmen nüfusunun varlığının önceden düşünülmeyen sonuçları-

la ilgilidir. Bu ülkelerde sadece bu göçmen nüfusun varlığı nedeniyle kendi kendini besleyen yeni emek piyasalarının oluştuğu gözlenmektedir. Bu yeni tür emeğin, bu ülkelerde bir kesimi daha önce yok olmaya başlamış bazı sanayi dallarının ve ortadan kalktığı düşünülen bazı tür iş örgütlenmelerinin yeniden canlanmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle konfeksiyon ve elektronik işkollarında yapılan bazı araştırmalar –örneğin bu araştırmalardan biri New York’ta yapılmıştır– bu ileri sanayi toplumlarında parça başı iş, ev içi üretim gibi enformel iş örgütlenmesinin bu kaçak işgücü tarafından beslenerek büyüdüğünü ve yeni emek göçüne uygun bir ortam hazırladığını göstermektedir (Örneğin Marshall, 1988 ve Sassen-Koob, 1988). Bunun yanında yine bu göçmen grubunun varlığıyla ortaya çıkan ve daha çok bu göçmen gruplarına hizmet götüren küçük girişimciliğin hâkim olduğu “göçmen işletmeleri” de büyüyen yeni iş dalları olarak ilgi çekmektedir. Bugünlerde sanayi toplumlarındaki enformel ekonomiler üzerinde de bu bağlamda yeni tartışmalar gözlemlenmektedir. Ancak, genel olarak gözlemciler, göçmen işçilerin yerli emek için rakip olmadığını vurgulamaktadırlar. Bunun yanında yerli nüfus arasında gözlenen işsizlik sorununun dış göçten kaynaklanmadığını ve bunun daha çok ekonominin farklı kesimlerinde ortaya çıkan bunalımlardan kaynaklandığını ileri sürmektedirler.

Öte yandan yabancı nüfusun kalıcılığını yeni yeni kabul eden birçok Batı Avrupa ülkesinin gündeminde olan konulardan biri de, bu “yabancı”ların kendi toplumlarına nasıl uyum göstereceklerdir. Bu tartışmalar daha çok sosyal yardım, göçmen büroları, eğitim kurumları gibi resmî kurumların gündemindedir. Bu kurumlar bir taraftan kendi toplumlarına yeni katılan bu grupların kültürel özelliklerini tanımaya dönük araştırmalar yapmakta, diğer taraftan bu kültürlerin kendi toplumlarıyla nasıl bir politika çerçevesinde bütünleştirilecekleri üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Bu arada, “çoğulculuk”, “çok-kültürlülük”, “kültürlerarası ilişki” gibi kavramlar çerçevesinde dile getirilen, kültürel farklılıkları hazmetmeye ve ayrımcılığı önlemeye dönük birçok iyi niyetli çabanın varlığı da gözlenmektedir. Ancak, bütün

bu iyi niyetli çabaların özünde bile eski sömürge dönemlerinden kalma, oryantalist ve etnosantrik değerlerin yaygın olduğu gözlenebilmektedir. Bu tür yaklaşımların sonucu, zaman zaman, göçmen grupların mensup olduğu kültürel ortamın en farklı, en çarpıcı özelliklerinin vurgulandığı stereotiplerin ya da klişelerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu stereotiplerin belirlediği göçmen imajları basın, filmler gibi birçok kitle iletişim aracıyla da yaygınlaştırılmaktadır.

Nitekim, Ekim 1988’de Berlin’de UNESCO’nun desteğiyle yapılan “Uluslararası Göç Hareketinde Kadınlar” konulu uluslararası toplantıda, çoğunluğunu ikinci nesil göçmen kadınların oluşturduğu araştırmacılar, özellikle göçmen kadınlar açısından bu “imaj” konusunun önemini gündeme getirmişlerdir (Morokvasic, 1988). Toplantıda “egzotik”, “geri”, “doğulu”, “ezilmiş”, “pasif”, “geleneksel”, “zavalı”, “toplumsal sorun” gibi kavramlarla eşanlamlı olarak beliren göçmen kadın imajlarının, gerek bilimsel araştırmalarda, gerek göçmen politikasını oluşturan ve uygulayan kurumlarda, gerekse kitle iletişim araçlarında yaygın olduğu ve bunun ayrımcılığı artırdığı vurgulanmıştır. Bu anlayışla mücadele edilmesinin diğer siyasal ve sosyal haklardaki çifte standartlarla mücadele edilmesi kadar önemli olduğu belirtilmiştir. Bu da, son yirmi ya da otuz yıldır bu ülkelerde yaşayan göçmen gruplarının var olma çabaları içinde gündeme getirmeye çalıştıkları bir konu olarak belirmektedir.

Bu arada, göçmen kadın konusunun da çeşitli çevrelerde gündemde kalmaya devam ettiği gözlenmektedir. Daha önceleri, özellikle Batı Avrupa’ya göç hareketinin erkek işçi göçü olarak başlamış olması nedeniyle kadınlar daha çok “işçi ailesi” çerçevesinde gündeme gelmekteydi. Ancak, gerek feminist hareketin kadının konumu konusundaki sorgulamaları, gerekse son dönemlerdeki göç hareketinin daha çok aile birleşmeleri yoluyla sürmesi ve bu nedenle göçmen kadınların işgücüne katılma oranlarının yükselmesi, kadın göçmen grubunun özel bir gündem maddesi haline gelmesine neden olmuştur. 1980 öncesinde göçmen kadın konusu daha çok işçi, kadın ve göçmen konularının getirdiği, “üçlü sömürü” kavramı çerçevesinde ele alınmaktay-

dı. Bu bağlamda, kadınların göç yoluyla ücretli oluşlarının “özgürleşmelerine” katkısının olup olmadığı ve göçmen kadın konusunda vurgunun “cinsiyet” mi, “göçmenlik” mi olmasının tartışıldığı gözlenmekteydi. Ancak, son Berlin toplantısı bu tartışmaların artık geride bırakıldığını göstermektedir. Artık “imaj” değişikliği ve yeni rol modelleri arayışıyla ilgili tartışmalar, “ezilmişlik” vurgulamasının yerini almıştır. Bu durum, artık göçmen kadınların tartışmalara katılmalarının ve gündemi etkilemelerinin sonucu olarak görülebilir.

Bütün bu gözlemlerden sonra, belki bizim de kamuoyunda yaygın olan “Alamancı” ya da “Gurbetçi” imajlarını yeniden sorgulamamızda ve bunları yeniden üreten mekanizmaları bir başka gözle değerlendirmemizde yarar olacaktır.

Zincirleme Göç Sürecini Yaşayan Ailelerde Kadın ve Kentsel İlişki Ağları*

Türkiye’de, kırdan kente göç sürecine hem iç hem de dış göç bağlamında kadınlardan çok, erkeklerin öncülük yaptığı varsayılır. Genel olarak, göç dalgasının öncülerinin erkekler olduğu, kadınların ise daha çok pasif izleyiciler olarak onları izlediği düşünülmektedir. Ancak, bu sürecin analizini genel sayısal veriler üzerinden yapmak pek de kolay değildir. Türkiye’nin kırsal alanlarında yapılan derinlemesine çalışmalar, göçün kaynaklandığı yerdeki değişimin niteliğine, boyutuna, göç edilen yerdeki emek piyasasının özelliklerine ve bu ikisinin etkileşimine dayanan çok daha karmaşık örüntülerin söz konusu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu göç çalışmaları zincirleme göçün eski köylüleri yeni yerlerine ulaştırmada çok önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir.

HANE HALKININ ÜYESİ OLARAK KIRSAL KÖKENLİ KADIN VE GÖÇ

Bireyleri göç etmeye zorlayan mekanizmaları anlayabilmemiz için analiz birimi olarak “hane halkını” almak zorunda olduğumuz açıktır. Bi-

(*) “Women in Chain Migrant Families and Urban Networks”, UNESCO ve Berlin Üniversitesi’nin ortaklaşa düzenlediği “International Symposium on Women in International Migration”a sunulan yayınlanmamış tebliğ. Berlin, Ekim 1988.

lindiği üzere, “hane” içindeki kadınlar ve erkekler “bireyler” olarak değil, hane halkı üyeleri olarak davranırlar. Çünkü sosyal bir bütünlük olarak hane halkı, üyelerinin kendi toplumsal evrenlerinde meydana gelen herhangi bir değişimin etkisini yansıtmada, birey ile toplum arasında aracı rolü oynar. Dolayısıyla kişiler hane halkı içinde verilen kararın sonucunda göç ederler ve bu karar da hane halkının kaynaklarının azamiye ulaştırılması ve diğer refah unsurlarıyla ilgili beklentilerini yansıtır. Sonuçta, yaş ve toplumsal cinsiyet bakımından göç biçimleri çoğunlukla “hane halkı stratejileri”ne dayanır ve genellikle onların göç deneyiminin muhtemel sonuçlarıyla ilgili algılamalarını yansıtır. Bu stratejilerin oluşmasında, doğal olarak, enformel ilişki ağlarının yaygın olarak kullanılması önemli bir rol oynar.

Bu noktada Türkiye’deki iç göçün genel koşulları ve göç örüntülerine, önemli benzerlikler göstermeleri ve aralarında bir etkileşim olmasından dolayı, kısaca değinmekte yarar vardır.

Türkiye’nin son otuz yılına kitlesel kır-kent göçünün damgasını vurduğu söylenebilir. Yüksek nüfus artışı ve geleneksel toplumsal yapının çözülüşünün birikimli etkisi, kırsal Türkiye’nin önce 1950’lerde ülke içindeki kentlere, daha sonra 1960’larda ise Avrupa’ya göç etmesine kaynaklık etti. Diğer taraftan, Türkiye’nin kırsal alanlarının toplumsal ve ekonomik yapılarının türdeş olmadığını belirtmek gerekir. Aksine hem her bölge kendi içinde, hem de birbirlerine göre önemli farklılıkları içerir (Pamuk ve Toprak, 1988). Bunun sonucu olarak, göçün hızı, etkisi ve temel özellikleri de önemli çeşitlikler gösterir (Hinderink ve Kıray, 1980; Tekeli ve Erder, 1978 vd.). Bununla birlikte kırsal yapının baskın biçiminin küçük üretim olduğu ve kentsel alanlara göçün bu tip aile işletmelerinin varlığını sürdürmesini kolaylaştırdığı söylenebilir.

Diğer çevre ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye’deki kentsel emek piyasaları da son derece düzensiz ve kaotik bir yapı sergilemektedir. Kentlerdeki sanayileşme düzeyi düzenli gelir sağlayan ve sosyal güvenesi olan formel ya da birincil işler sağlamakta yetersizdir. Kentlerde gün geçtikçe büyüyen, kendi işyerinde çalışma olanağı sağlayan enformel sektör, göçmenlere önemli bir alternatif sunmaktadır. Kapsayıcı

bir sosyal güvenlik sisteminin olmayışı; birincil ve ikincil sektörlerdeki ücretlerin düşüklüğü, göçmenleri yardımlaşma ve dayanışmaya, dolayısıyla akraba ve hemşehrilik ilişki ağlarına dayanmaya zorlamaktadır. Başka bir deyişle, formel sektörde düzenli bir iş bulma şansını yakalayan göçmenler bile, yaşamlarını “ücretli çalışan” birer birey olarak, hatta kendine yeten birer çekirdek aile olarak sürdürememektedir. Bu nedenle, göçmenlerin kentsel yaşamlarını incelerken analiz biriminin “hane halkı” ve onun etrafında oluşan ilişki ağları olması gerekmektedir. Böyle bir yaklaşımla bakıldığında, Türkiye’deki kentsel alanlarda artan kollamacılık ilişkilerini, bölgeciliği, etnik kimliğe dayanan ilişkileri ve dinseliliği anlamak mümkün olur.

Bu bakış açısından, kentte yaşayan göçmen hanesinin hem esnek bir birim olduğu, hem de özünde geçici ve duruma göre sürekli değişen bir yapıya sahip olduğu kavranabilir. Kuşkusuz hane halkının bu dinamik ve sürekli değişen yapısı, en azından belirli bir dönem boyunca, üyelerinin uyum stratejileri tarafından belirlenir ve biçimlenir. Hane halkı biriminin üretim işlevlerinin ortadan kalkmaya başladığı durumlarda bile, karşılıklılık esasına dayanan toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların yerleşik ekonomik rolü varlığını sürdürür. Türkiye gibi azgelişmiş bir ekonomide kadının ücretli çalışan biri olarak kamusal alandaki varlığı, onun özgür birey olarak elde ettiği başarıdan çok, hane halkının hayatta kalma stratejisinin bir sonucu olarak görülmelidir. Bu işlerden kadınların elde ettikleri kazançlar, hane halkına ek gelir sağlar ve hanenin görelili olarak rahatlamasına katkıda bulunur. Kentteki orta sınıfların tüketim kalıplarını taklit etmeye çalışarak yeni tüketim kalıplarına uyum sağlamak, “görelili varsıllık duygusu”nu (Şenyapılı, 1982) gösterir.

“RAKİP HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ”NİN

GENEL KOŞULLARI

Zincirleme göçmen ailelerindeki ve kentsel ilişki ağlarındaki Türk kadınlarının konumlarını anlayabilmek için, onların da bir parçasını oluşturdukları günümüzdeki uluslararası göçün genel koşullarını analiz etmemiz gerekir.

Günümüzdeki uluslararası göç, diğer Üçüncü Dünya ülkelerinin vatandaşları gibi Türkiyeli göçmenler için de çok denetimli bir ortamda gerçekleşmektedir. Bu durum, yalnızca Batılı yönetimlerin önleyici düzenlemelerinden değil, aynı zamanda bu toplumların yeni gelenlere sunduğu toplumsal ortamdan da kaynaklanmaktadır. Göçmenlerin, Batılı sanayi toplumlarının bölünmüş emek piyasalarında ikincil bir konumda oldukları genel olarak kabul edilen bir olgudur. Toplumsal tabakalaşma, toplumsal mesafe ve mekânsal ayrımlaşma, bu toplumlardaki sınıf mücadelesinin önemli bileşenlerini oluşturur. Bunun yanı sıra bu toplumlarda, önceki dönemlerdeki sürekli ekonomik büyümenin yerini alan, göreceli bir ekonomik durgunluk, onların geleceğe ilişkin beklentilerinde iyimserliğe pek yer bırakmamaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerdeki emek piyasalarındaki sınırlamaların kendi yurttaşları için bile devam edeceğini, göçmenler için ise çok daha olumsuz olacağını tahmin etmek daha gerçekçi görünmektedir.

Bu koşullar altında sanayi toplumlarında yaşayan göçmenlerin hayatta kalma stratejilerini anlamak çok karmaşık bir sürecin dikkatli bir analizini gerekli kılar. Memleketlerindeki ve göç edilen ülkedeki genel koşulların yanı sıra, bunların etkileşimlerinin sonuçlarını da değerlendirmek zorundayız.¹ Günümüzde yaygınlaşan kolay ve ucuz ulaşım ve iletişim olanakları göçmenlerin memleketleriyle ilişkilerinin sürmesine, böylece onların ekonomik, politik ve ideolojik bağlarını sürdürmelerine yardım etmektedir. Bu durum göçmenlerin ikili bir yaşam deneyimi sürdürmesine olanak sağlar. Biri düşman, ikincil ve ayrımcı fakat maddî koşullar açısından göreceli olarak güvenliken, diğeri maddî anlamda çok riskli olmasına karşın toplumsal hareketlilik açısından onlara daha iyi olanaklar sunar. Bu iki farklı koşuldan kaynaklanan ikili deneyim, göçmenleri memleketlerinde ve “gurbette” birbiriyle çatışabilen “rakip hayatta kalma stratejileri” geliştirmeye ve bunlarla baş etmeye zorlar.

1 Dış göçün etkileri üzerine yapılan çalışmalar, ekonomik açıdan bölgesel farklılıkların ve konjonktürel ekonomik koşulların önemini göstermektedir; bir başka deyişle, genel olarak dış göç gelenen ülkedeki süregiden eğilimleri hızlandırmıştır (Keyder ve Koç, 1988; Öncü, 1988).

Kentsel ilişki ağı içindeki göçmen kadınların statülerini anlayabilme çabası, hane halkı ve böylesi bir “rakip hayatta kalma stratejileri” çerçevesi içindeki konumlarının analizine dayanmak zorundadır. Bu “rakip hayatta kalma stratejileri” hane halkının yaşam örüntüsünü belirlemektedir.

REFAH TOPLUMU GETTOSUNDA YAŞAYAN TÜRKİYELİ KADINLAR

Özel Bir Toplumsal-Mekânsal Oluşum: Getto

Biz burada, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve Stockholm’ün yeni inşa edilmiş ve iyi planlanmış bir banliyö alanı olan Rinkeby’de yürütülen bir alan araştırmasının sonuçlarını sunacağız.² Rinkeby, İsveç toplumunun refah toplumu uygulamalarından dolayı fiziksel koşullar ve çöküntünün önemsiz bir rol oynadığı günümüz gettolarına ilginç bir örnektir. Bununla birlikte, getto oluşturma mekanizmaları, İsveç toplumunun hem emek piyasasında hem konut alanındaki ayrım eğilimleri ile bu mekânda yaşayan Türklerin içe kapanmacı eğilimleri, eş zamanlı olarak işleyerek söz konusu “refah toplumu getto”sunu oluşturmaktadır (Köksal, 1986).

Bu makalenin sınırları dolayısıyla burada getto oluşturma mekanizmalarının ayrıntılarını analizimize dahil etmeyeceğiz. Bununla birlikte vurgulanması gereken nokta, nüfusun belli bölgelerde yoğunlaşmasının, mekânsal ve toplumsal farklılaşma ve tecridin basit bir göstergesi olmadığı ve aynı zamanda bu durumun yeni tür ilişki biçimleri ve kurumların oluşumu için verimli bir zemin hazırladığıdır. Bir getto, göçmen gruplar ile göç alan toplumun toplumsal kurumlarının etkileşimi süreci sonucu, “getto kurumları”nın olduğu yerleşme biçimi-

2 Bu çalışmada, Eylül 1982-Ağustos 1983 tarihleri arasında yürütülen bir alan araştırmasının bazı sonuçlarını sunacağız. Bulguların bir kısmı, soru kâğıdının bölgede yaşayan 232 hane içinden tesadüfi olarak seçilen 21 hane halkına uygulanmasından elde edilmiştir. Buna ek olarak, bir yıllık bir süre boyunca bu bölgede ikamet etmiş olmak, kapsamlı gözlemler ve Türk grup ile enformel ilişkiler ve İsveçli görevlilerle çeşitli formel ilişkiler için bir zemin sağlamıştır. Ayrıca, Kulu’ya yapılan kısa bir ziyaret de, onların aradaki konumlarını anlamakta yararlı olmuştur.

midir. Burada, ev sahibi toplumun göçmen gruplarını kabul etmeleri sırasında onlara sunduğu olanaklar, bilgiler ve sosyal yardım hizmetleri bir taraftan göçmenlere önemli ekonomik ve siyasal avantajlar sağlarken, diğer taraftan göçmenlerle İsveç toplumunu birbirinden ayıran mekanizmalar haline dönüşerek getto kurumlarını ortaya çıkarır. Gettonun bu görünmeyen duvarları arasında yaşayan göçmenler, bu alanlarda, hayatta kalma stratejilerini kurma ve geliştirmelerine yardım eden, yeni ilişki biçimlerini ve ilişki ağlarını inşa ederler.

Uyum Stratejileri Olarak Göç Örüntüleri ve Kadınlar

Rinkeby’de yaşayan Türklerin çoğunluğu köy kökenli, daha önce hiç kentte yaşamamış olan ve İsveç’teki kent yaşamına doğrudan ve tesadüfen yerleşen göçmenlerdir.³ Bu grubun öncüleri, İsveç’e acil geçici emek talebinin olduğu ve göçle ilgili sınırlamaların olmadığı, 1960’lı yıllarda, enformel kanallarla göç etmiştir. Her ne kadar öncülerin İsveç’e gelişi oldukça tesadüfi yollarla olsa da, bu deneyim öncü göçmenlere, göç örüntüsünü de biçimlendiren bazı kollamacı ilişki ağlarını kurma olanağı vermiştir. Dolayısıyla, önce geniş akrabaları ve daha sonra aile birleşmelerini içine alan göç süreci, ne tesadüfi, ne de düzensiz bir biçimde gerçekleşti. 1970’lere dek çoğunlukla geniş hane halklarının genç erkek üyeleri İsveç’e göç ettiler ve bu dönemde yalnızca evle ilgili harcamaların en aza indirilmesini sağlamak ve ev işlerini yapmak amacıyla, çok az sayıda kadın İsveç’e “getirildiler”. Bu dönemde, öncü göçmen olan baba ve yetişkin erkeklerin mensup olduğu hanelerden hangi kadının göç edeceği de tesadüfi değildi. Öncü göçmen, ailenin kadın üyeleri arasından, eğer ev işlerini yapabilecek kadar gençse anne, eğer anne yeterince genç değilse, en büyük erkek oğlun karısı göç etmek üze-

3 Nüfusunun yarısı yerlilerden, geri kalanı ise farklı ülkelerden gelen göçmenlerden oluşan Rinkeby oldukça heterojen bir sosyo-ekonomik profile sahiptir. Türkler ne en büyük göçmen grup oldukları, ne de İsveç’te yaşayan Türklerin çoğunluğunu oluşturdukları halde, Rinkeby büyük ölçüde Türklerin yaşadığı bir bölge olarak bilinir: “Türkeby.” Türklerin büyük çoğunluğu kırsal kökenlidir ve anlaşılan bu grubun kendine has özellikleri, bu bölgeye kendi damgasını vurmaktadır. Bu grup, Orta Anadolu’nun küçük bir kasabasından ve bu kasabanın civar köylerinden kaynaklanan zincirleme göç akımının bir örneğini temsil etmektedir (Konya-Kulu).

re seçilmiştir. Bu süreç boyunca, öncü göçmen babanın evi veya “en büyük evli oğlun” evi, evli ya da bekâr bütün göç etmiş erkek akrabaların geçici yerleşim yeri olarak kullanıldı. Bu dönemde, tüm aile gelirin toplandığı ortak bütçe, günlük harcamaları düzenleyen karısının da yardımıyla, baba ya da en büyük erkek kardeş tarafından kontrol edilmektedir.⁴ Kadının günlük harcamalar üzerinde karar verici konumda olması ona ve kocasına, gerek Rinkeby’de gerekse Türkiye’de yaşayan hane halkının diğer erkek ve kadın üyeleri üzerinde, büyük bir güç sağladı. Doğal olarak, kadınların günlük işler üzerinde karar verme yetkisi ne temel karar alıcı yapı olarak hane halkı biriminin, ne de bu birim içindeki ataerkilliğin önemini azaltmaktadır. Örneğin bu geniş ailelerde, eğer harcama yönetimi en büyük erkek kardeşin eşi tarafından kullanılıyorsa, hane halkı içindeki güç ilişkisi onun kocasının lehine işlemekte ve onu erk sahibi olarak yeniden tanımlamaktadır (Kıray, 1976). Bazı durumlarda ise baba, gurbetten para gönderilerek elde edilmiş olan aile mülküyle ilgilenmek üzere Türkiye’ye geri gönderilir.

Bir süre sonra, İsveç’in göç politikalarındaki sınırlamalar ve kadınlar için bazı işlerin varlığının keşfedilmesi göçün örüntüsünde değişikliğe neden olmuştur. Bu dönemde, aile birleşmeleri ve evlilik yoluyla göç önem kazanmıştır. Bu durum, kadın göçünü yalnızca ev ve yeniden-üretim temelli olmaktan çıkarmış, kadınlar potansiyel bir “ücretli işçi” olarak da göç etmeye başlamıştır. Göç döngüsünün bu aşamasında çok sayıdaki ücretli çalışan ve ev işlerini yapan genç kızlar⁵ da dahil olmak üzere yeni gelen kadın üyelerin katılımıyla büyüyen aile, ortak bütçe yoluyla oldukça büyük bir kaynak sahibi olmayı başardı. Bununla birlikte kontrol ve güç, hâlâ esas olarak, hane halkı üyelerini göçe yönelten ve onlara destek sağlayan öncü göçmenlerdedir.

4 Baba-oğul ilişkilerinin son derece büyük bir öneminin olduğu geleneksel kırsal toplumsallaşma kalıplarında, oğul ailenin gelecekteki refahının kendisine emanet edileceği en değerli çocuktur. (Kıray, 1976).

5 Genç kızlar “anne rolü”nü üstlenmek üzere yetiştirilir ve dolayısıyla genellikle ne yurtdışında ne de kendi ülkelerinde okula devam ederler. Ayrıca, yurtdışındaki kız çocukları ya aile içinde gerilim yaratan (Abadan-Unat, 1982; Alpay ve Sariaslan, 1984) ya da kadına güç ve statü kazandıran (Sachs, 1983) düzenlenmiş evliliklere zorlanabilirler.

Öte yandan, Rinkeby'deki ucuz ve uygun konut bulma olanağı, birlikte yaşayan akrabaların ayrılması ve karı-kocadan oluşan ailenin temel aile biçimini almasıyla sonuçlandı: Buna karşın konutların birbirine yakınlığı akrabalık ilişkilerinin yaygın biçimde kullanılmasına imkân tanımıştır. Alan araştırmasının yürütüldüğü dönemde, göç üzerindeki sınırlamalar yeni akrabaların gelmesini engellerken, Rinkeby'de göçmenler çoktan çekirdek aileler olarak yaşamaya başlamışlardı.

Rinkeby'de Yaşayan Türklerin “Rakip Hayatta Kalma Stratejileri”nin Temelleri

İsveç, bu göçmenlere “misafir işçi” politikası uygulamamasına ve göçmenlere bir dizi geniş sosyal ve siyasal haklar sağlamasına rağmen, bütün göç hareketlerinde gözlemlendiği üzere ne öncü göçmenler ne de sonradan gelenler sürekli yerleşmek üzere göç etmişlerdir. Öncü grubun İsveç'e gelişinin üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmesine karşın, göçmenler arasında hâlâ “geri dönme miti” varlığını sürdürmektedir. Rakip hayatta kalma stratejileriyle ilgili koşulların yanı sıra, Türkiye'ye “geri dönme miti”ni canlı tutan diğer iki önemli neden bulunmaktadır.

Göçmenlerin Kendilerini Bir “Ücretli Çalışan” Olarak Nasıl Algıladıkları?

Rinkeby'de yaşayan göçmenlerin hiçbirinin, göç etmeden önce, düzenli ve iyi tanımlanmış iş ilişkileri yoktu. Göç öncesinde erkekler, ya kırsal hane halkının üyeleri ya da tarımsal olmayan küçük işletmelerin usta-çırak ilişkisi içinde çalışıyorlardı. Erkekler için “ücretli çalışan” olmak yeni bir deneyimdir. Fakat bu durum, kamusal alana ilk kez giren kadınlar için bundan çok daha fazla bir anlam ifade etmektedir. Dış göç öncesinde, kadınlar ya kırsal hane halkının üyesi ya da ev kadınıydılar.

Diğer taraftan, İsveç'te “ücretli çalışan” olmak, göçmenlere “memleketlerinde”, Türkiye'de, yeni hareketlilik kanalları da açmıştır. Çoğunlukla düşük gelir grubuna mensup olan öncü göçmenler ortak aile bütçesinde topladıkları kaynaklar aracılığıyla, Türkiye'de servet

ve toplumsal konum açısından, somut bir iyileşme de elde etmişlerdir. Aynı zamanda, hane halkının göç etmemiş olan ve Türkiye’de yaşayan üyeleri de tasarrufları ve yeni edinilen mülkün yönetilmesi ve gelecekte kendi işlerini kurma “proje”lerinin uygulanması konusunda sorumluluk üstlenmişlerdir. Bu süreç sayesinde bu hane halkları memlekette “orta sınıf” konumuna ulaşmayı başarmışlardır (Alpay ve Sarıaslan, 1984). Bu “orta sınıfa” ulaşma durumu ise, hane halkının çocukları için daha “iyi evlilik” olanağı (Sachs, 1983, 124), kadınlar için “ev kadını” olma, erkekler için ise “küçük girişimci” olma anlamına gelir.⁶

Rinkeby’de yaşayan Türkler İsveç emek piyasasındaki “düşük” konumlarının da farkındadırlar. Dolayısıyla onların, İsveç’teki geleceklerine ilişkin beklentileri çok da iyimser değildir. Erkeklerin, İsveç toplumundan beklentileri son derece sınırlıdır. Çünkü, onlar ne daha iyi konuma ulaşma için gerekli niteliklere sahiptirler, ne de İsveç ekonomisi onlara kısa yoldan “işadamı” olma olanağı sağlamaktadır. İsveç’te çalışma hayatına giren kadınlar için ise “ücretli çalışan” olmak, sadece aileye katkıda bulunacak ek bir gelirin elde edildiği geçici bir durum anlamına gelmektedir. Kadınlar “ücret kazanan” biri olarak kendi konumlarını ve aile bütçesine yaptıkları katkıyı da fazla önemsemezler. Kadınların daha iyi bir geleceğe dair beklentileri, büyük ölçüde, erkeklerin gerçekleştireceği projelerin başarısına dayanmaktadır.

Yaşam Döngüsündeki Uyumsuzluk

İsveç bir “refah devleti” olarak göçmenlere çok kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi sunar ve göçmenler bu sosyal güvenlik sisteminden, farklı bir şekilde ve farklı bir kavramsal çerçeve içinde, yoğun olarak faydalanırlar (Sachs, 1984 ve 1986). Aşağıda, bu kurumların etkileri tartışılacaktır. Öncelikle, göçmenlerin bu sisteme ilişkin bazı çekincelerinin olduğunu söylemek gerekir. Bu çekinceler, göçmenlerin yalnızca böylesine kurumsallaşmış bir sosyal güvenlik sistemine ya-

6 Örneğin, Gürel ve Kudat Berlin’deki Türk kadınları için bu sıradışı hareketliliğin bir türünü gözlemlemişlerdir (Gürel ve Kudat, 1978).

bancı olmalarıyla ilişkili değildir; fakat aynı zamanda, özellikle emeklilik projeleriyle ilgili, kendi yaşam döngüleriyle bu sistemde uyumsuzluk olduğu algılamasıdır.

Türkiyeli göçmenlere göre, İsveç toplumunun emeklilik için sunduğu koşullar gerçekçi değildir. Bu algılamada, kendilerinin tarihsel olarak yaşam beklentisinin kısa ve ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu bir toplumsal ortamdan gelmeleri etkilidir.^{7,8} İsveç'te 65 olan emeklilik yaşı, geldikleri yerdeki doğumdaki yaşam beklentisi 48,3 (1970) olan Türkiyeli göçmenlere "mezarda emeklilik" duygusu vermektedir. Farklı bir yaşam döngüsü deneyiminin yanı sıra, yüksek ölüm oranlarının etkileri, yalnızca emeklilik konusunda değil, göçmenlerin değer sistemini önemli ölçüde biçimlendiren yaşlılık, gençlik ve evlilik yaşı gibi yaşamlarıyla ilgili diğer birçok konuda da gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla, bir İsveçli'nin yaşam döngüsü deneyimi çerçevesinde biçimlendirilmiş olan İsveç sosyal güvenlik sistemi ve emek piyasası koşulları, Rinkeby'deki Türkiyeli göçmenlerin beklentilerini karşılamamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiyeli göçmenlerin yaşlılık dönemine ilişkin beklentileri, onlar için daha uygun gibi görünen memleketlerine yöneliktir.⁹ Bu durum göçmenlerin, Türkiye'de kalıp göç etmemiş olan ak-

7 Kulu'daki nüfusun ölümlülük örüntüsü üzerine kesin rakamlar yoktur, fakat 1970'te Türkiye'de doğumdaki yaşam beklentisi 54,5 yıl olarak tahmin edilirken, kasabanın içinde yer aldığı bölge için doğumdaki yaşam beklentisinin 48,3 yıl olması bir göstergedir (HIPS, 1979). Türkiye'de doğumdaki yaşam beklentisi artmaktadır, 1945-50 dönemi için bu rakam 38,1 (Shorter ve Macura, 1982); 1975-80 dönemi için 54,9 yıl (SPO, 1986) olarak tahmin edilmiştir. Türkiye'de beş yaşındaki yaşam beklentisi gerçekte daha da yüksektir, 1945-50 döneminde bu rakam erkekler için 53,1 yıl, kadınlar için 54,0 yıl (Shorter ve Macura, 1982); 1975-80 döneminde ise erkekler için 62,9 yıl, kadınlar için 66,5 yıl olarak tahmin edilmiştir (SPO, 1986), ki bu da yüksek bebek ölümleri düzeyinin etkisini göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye'deki kırsal alanlar bu ortalamalara oranla oldukça yüksek ölümlülük örüntülerine sahiptir (Shorter ve Macura, 1982).

8 Sosyal güvenlik konularında Türkiye ile iki taraflı bir anlaşmanın olmayışı bu kanıyı güçlendirmektedir.

9 Türkiye'de sosyal güvenlik yasaları daha genç yaşlarda emekli olma olanağı sunmaktadır, örneğin kadınlar için 38, erkekler için 43 yaş olası emeklilik yaşlarıdır. Bu durum bir bakıma düşük ücretleri kabul etmek için bir temel yaratmaktadır; dolayısıyla bu, daha genç yaşlarda "ücretli çalışan", orta yaşlarda ise "kendi işinin sahibi" olma eğilimini güçlendirmektedir. Aile işletme-

rabalarıyla ilişkilerine dayalı ve memlekete yönelik yeni stratejiler geliştirme ihtiyacını güçlendirmektedir. Örneğin bu göçmenlerin yaşlılıklarında memleketlerine döndüklerinde rahat bir yaşam sürebilmeleri, bir gayri menkûlün satın alınması veya küçük girişimci bir işin kurulmasıyla mümkün olacaktır. Bu süreçle, İsveç'te belli bir süre ücret karşılığı çalışan kadınlar ise, Türkiye'ye döndüklerinde ev kadını olabileceklerdir.

Rinkeby'deki Kentsel İlişki Ağı ve Göçmen Kadınlar

Yukarıda belirtilen koşullar altında bir "refah gettosu"nda yaşamak Türkiyeli göçmenleri bir dizi belirli aile, akraba ve hemşehrilik ağları kurmaya yöneltmiştir. Aşağıda bu ilişki ağının belli başlı özellikleri tartışılmaktadır.

"Grup İçi" İlişki Ağı

Araştırmanın yürütüldüğü dönemde, hanelerin üretim işlevinin İsveç'in refah ortamında ayakta kalmaması nedeniyle, eşlerin oluşturduğu aile temel aile biçimi haline gelmişti. Bu durum, geniş hane halklarının ortak bütçesinin ortadan kalkmasına yol açmıştır. İsveç toplumunda bazı sosyal ve ticari hizmetlerin varlığı bu süreci hızlandırmıştır. Ortak bütçenin birbirinden ayrılması, geniş aile içinde sürtüşmelere neden olmuş ve yardımlaşmanın bazı biçimlerini ortadan kaldırmıştır. Böylece daha önce geniş ailenin kadın üyeleri tarafından yapılan bazı ev işleri ya İsveç refah devletinin kurumları tarafından üstlenilmiş, ya da çekirdek ailenin üyeleri tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Bu yeni aile biçiminin, farklı aile fertleri üzerindeki etkisi, geniş ailenin otorite yapısının hiyerarşisi içinde eşlerin konumuna bağlı olarak farklılaşır. Öncü göçmenler için bu durum bir tür güç kaybı anlamına gelirken, gençler için, en azından ailenin günlük işlerinde, görece bir

lerinde ya da küçük işletmelerde, emeklilik üretim sürecinde kontrol konumuna gelmeyi ifade eder, ki bu da daha az kol emeği gerektirir. Hanedeki kadınlar için ise, bu yetişkin kızlara sahip olma ve/veya kayıvalıde olma konumunu elde etme yoluyla hanedeki kadınlar arası hiyerarşide bazı ev içi görevlerin yükünden kurtulma anlamını taşır.

özerklik sağlama anlamına gelmiştir. Eşlerden oluşan ailedeki işbölümü, çoğunlukla ailenin ve göç döngüsünün bulunduğu aşamaya göre değişir. Ancak, geniş aile ilişkilerinin zayıflaması, kocaları, daha önce kadınların görevi olarak değerlendirilen bazı ev işlerine de yardım etmeye zorlar.

Tüketim bütçelerinin özerkliği, eşlerin oluşturduğu aileler için, geniş ailelere göre daha yüksek tüketim düzeyi biçimi anlamına gelmektedir. Eski hane halkı reisleri olan öncü göçmenler, çekirdekleşmiş ailelerin farklı bir tüketim kalıbı uygulama isteğini, geniş hane halkının gelecekteki çıkarları açısından endişeyle karşılarlar. Ancak, genç çiftler için nakit akışının kontrolünde özerkliğe sahip olmak bile yeni bir olaydır. Genç çiftler, cinsiyet rolleri ve geleceğe ilişkin beklentiler gibi konularda, geniş ailenin diğer üyeleriyle benzer davranışlar gösterebilirler de, bu özerklikten hoşnut görünürler. Genç çiftler için, ailenin geleceği ve bunun için daha çok kazanıp daha çok tasarruf etmek önceliklidir. Bu amaçla, kendilerine atfedilmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmeyi ileri bir tarihte erteleyebilirler. Kadınlar için bu, toplumdaki ve evdeki yeni konumlarının onlara sunduğu “özgürleştirici” potansiyeli gönüllü olarak terk etmeleri anlamına gelmektedir. Çünkü, genç çiftler, erkeklerin bazı ev işlerine katılımını ve kadınların ev dışında para karşılığı çalışmaya başlamalarını “geçici” bir durum olarak değerlendirirler. Bu durum, Morokvasic’in gözlemlediği Yugoslav kadınların durumlarıyla benzerlik göstermektedir: Bu “düşman” ortamda kendi erkekleriyle dayanışma ve uzlaşma kadınlara özgürleşme potansiyelinden daha önemli görünmektedir”¹⁰ (Morokvasic, 1984).

10 Göçün kadınların konumu üzerindeki özel etkileri ele alındığında genellemeler yapmak kolay bir iş değildir. Dolayısıyla, Türk aile yapısı tek biçimli olmayan ve farklı sosyo-ekonomik gruplar ve sosyo-coğrafi alanlar arasında çeşitlilikler gösteren bir yapı olarak kabul edilir. Böylece, “geçmiş deneyim”, onların katıldıkları emek piyasasının nitelikleri kadar çeşitlilik gösterir. Sınırlı emek piyasası koşullarında, geçmiş cinsiyet rollerinin yeni koşullara kolayca yeniden uyarlanabileceğini belirten Morokvasic ile tamamen aynı fikirdeyiz (Morokvasic, 1984, 129). Bununla birlikte zincirleme göç sürecini yaşamış ailelerde “geçmiş deneyim” de çeşitlilik gösterir, bu durumda göç döngüsü ve ailenin yaşam döngüsü önemli etkenler haline gelir. Dolayısıyla yeni deneyimler olarak ücretli çalışan olmak ve aynı zamanda karı-koca ailesi içinde yaşamak farklı etkilere sahiptir. Örneğin bazı durumlarda ve bazı konularda bu erkek kontrolünde bir

Ailenin tasarrufu üzerindeki kontrole sahip olma ayrıcalığı yine erkeğe aittir. Kadınların ev içi alandaki eylemleri ise, hane halkının sürekliliğini sağlamakla sınırlıdır. Bu durum kadın için daha az rahatlık ve daha az eğlence, buna karşın yaptığı tasarruflarla ailenin gelecek projelerine daha çok katkı yapması anlamına gelse de, becerikli bir kadın, günlük harcamalardan tasarruf yapabilen biri olarak tanımlanır.

Bu noktada, farklı bir bağlamda ve daha geniş bir çerçevede içinde toplumsal cinsiyet tabanlı ilişki ağının yeniden oluşumunu görüyoruz. Genel olarak “yatırım” projeleri, hane halkının Türkiye’deki göç etmemiş olan erkek üyelerini de kapsayan, erkek üyeleri arasında tasarlanmakta ve yürütülmektedir. İsveç’te yaşamak, göçmenleri hemşehrileri ve diğer memleketlileriyle ilişki kurmaya yönelterek, yardımlaşmanın niteliğini ve konularını değiştirmiştir. Günlük ilişkiler ve sözlü iletişim, göçmenlerin stratejilerini dayandıracakları bilgileri edinmelerini sağlar. Kadınlar ve erkekler, yalnızca akrabalarla sınırlı olmayan, diğer hemşehrilerini de kapsayan, ayrı iletişim ağları oluşturmuşlardır. Kadınlar, çoğunlukla işyerlerinde veya alışverişe gitmek için bir araya gelirler. Kadınların yaygın iletişim ağları onlara uygun ve mevcut iş olanakları, günlük fiyatlar ve diğer günlük, eve ilişkin konularda bilgi sağlamasının yanı sıra bu yabancı ülkede, bir toplumsal kontrol aracı olarak, nelerin “yapılacağı” ve nelerin “yapılamayacağı”nın bilgisini sağlar. Rinkeby’de her iki cins ayrılaşmış alanlara sahiptir: Kadınlar çoğunlukla gündüzleri evlerde, sokaklarda veya parklarda toplanırlar; erkekler ise merkezde, kahvehanede veya Rinkeby’deki Türk İşçileri Derneği’nin lokalinde bir araya gelirler.¹¹

Dolayısıyla Rinkeby’deki Türkler için yeni bir referans grubu ortaya çıkmıştır. Bu grup, kesinlikle akrabalık grubundan daha geniştir ve grubun ortak deneyimleri, özelemleri, değerleri ve güç ilişkileri ona öz-

artışa (Brouwer ve Priester, 1983) ya da karı-koca arasında daha eşitlikçi bir ilişkiye yol açabilir (Yasa, 1979; Yenisey, 1979; Kosack, 1976; Abadan-Unat, 1977 vd.).

11 Rinkeby’deki Türk İşçileri Derneği bölgede aynı zamanda topluluk içindeki güç ilişkilerini yansıtan çok işlevli bir gönüllü örgüttür. Bu dernek, esas olarak, topluluk içi ilişkilerin kurulduğu ve kararların alındığı bir erkek alanıdır. Bu derneğin küçük lokali kahvehane, cami, çocuklar için dinsel eğitimin verildiği topluluk okulu ya da memlekete otobüs terminali işlevi görmektedir.

gün bir nitelik verir, bu da göçmenleri hem kendi ülkelerindeki memleketlilerinden hem de İsveç'teki işçi sınıfının diğer üyelerinden ayırır.

Bir “Engelli” Olarak “Kamusal Alan”a Giriş

Rinkeby yalnızca enformel ilişki ağlarının bulunduğu bir alan değil, aynı zamanda “kamusal alan”ın İsveç toplumundan da farklılaştığı bir alandır. Çok etkin bir biçimde örgütlenmiş bir toplum olarak İsveç, toplumsal yaşamın neredeyse tüm alanlarını kapsayan çok çeşitli formel kurumları barındırır. Rinkeby'deki göçmenler, rutin olarak, göçün erken dönemlerindeki öncüleri de zorlamış olan, karmaşık bürokratik işlemlerle uğraşmak zorundadırlar. Başlangıçta, Stockholm'de yaşayan kent kökenli Türkler “aracılık” rolü oynamış ve öncüler için durumu kolaylaştırmışlardır. Daha sonra ise, öncü göçmenler İsveç bürokrasisiyle uğraşmada deneyim kazanmışlar ve bu nedenle, topluluk içindeki güç ilişkilerinde etkin bir konuma gelmişlerdir. Bugün, Türk topluluğunun büyük bir kısmı bürokratik konularda deneyim kazanmış, formel İsveç kurumları da “göçmen hizmetleri”ni geliştirerek göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak hale gelmiştir. Nitekim, artık Rinkeby, yeni gelen birine, Türk sakinlerinin yanı sıra, özel İsveç kurumları aracılığıyla da “dış dünya”yla ilişki kurmak için çeşitli kanallar ve olanaklar sunmaktadır.

Rinkeby'de bulunan tüm kamu kurumları “göçmen hizmetleri” sunmaktadır. Genel olarak Rinkeby, ilkokuldaki Türkçe eğitimiyle, çocuk yuvalarında Türk elemanları istihdamıyla ve diğer hizmet alanlarındaki Türkçe iletişim olanağıyla, bir Türk'ün iletişim kurmak için İsveççe öğrenmeye gerek duymadığı bir yerdir. Çoğunlukla kent kökenli, görece olarak iyi eğitilmiş ve İsveççe bilen bu Türk elemanlar - göçmenlerin yaşamında, göçmenler ile İsveç kurumları arasında “aracılık” yaparak önemli bir rol oynarlar.¹² Buna karşılık, Rinkeby'de ya-

12 Emek piyasasındaki ayrımcı pratikler nedeniyle, eğitilmiş Türkler için sadece bu tür hizmet işleri ulaşılabilir niteliktedir. Bunlar elde edilebilir, daha uygun, daha az yorucu ve görece yüksek statüsü olan işlerdir, dolayısıyla bu alanda çalışan Türkler genellikle bu tür işlerin artması için baskı yapmaktadır.

şayan göçmenlerin bu aracı grupla ilişkileri oldukça mesafelidir ve onları Türk olmalarına karşın, “İsveçlilerin adamları” olarak değerlendirirler ve kendi topluluklarının üyesi olarak görmezler.

Diğer taraftan, Sachs’ın da gözlemlediği gibi, İsveç kurumları Türk aileleri uğraşılması gereken bir “sorun” olarak algılamaktadırlar. Onları bilgilendirmek, desteklemek ve onlara yardımcı olmak için yoğun çaba harcamışlardır. Türkler, “çocuk yaşta evlilikler”, “çocuklara kötü muamele”, “ezilmiş kadın” ve “çocuk çalıştırma” gibi sorunları ortaya çıkaran bir grup olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, bu Türk grubu ve özellikle bu grubun kadınları, söz konusu İsveç kurumlarını ve bu kurumların hizmetlerini “hediye” veya “yardım” olarak algılamaktadır. Üstelik bu hizmetleri bir hak olarak elde etmeleri mümkünken, onlar bu hizmetleri elde edebilmek için “fakir rolü” oynamışlardır (Sachs, 1983, 108-137). Buna ek olarak, Türk göçmenler, İsveç toplumunda bir “engelliye” tanınan bazı “ek yardımların” kolayca farkına varmışlar ve bazen de bu durumdan kendi hane halklarının gelecek çıkarları için yararlanmışlardır. İsveç refah kurumları ise, Rinkeby’deki Türk kadınlarını en çok ezilen grup olarak görmekte ve bu grubun daha çok “yardım”ı hak ettiklerini düşünmektedir. Dolayısıyla, bir taraftan “engelli” olarak değerlendirilmek; diğer taraftan daha çok “yardım” almaya istekli olmak birbirini tamamlamaktadır. Bu durumdaki kadın, yaşamında ilk kez girdiği kamusal alana daha çok katılmakta ve bunun yanı sıra hane içindeki statüsünü de yükseltmektedir.

Sonuç olarak, Rinkeby’deki kadınlar –tüketici, ücretli çalışan, eş ve topluluğun üyesi– olarak ilişkilerin, içteki grupların eğilimleri tarafından belirlendiği bir ilişki ağı içinde yaşayan yeni bir kent figürü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle biz, göçmen kadınların genellikle çalışma yaşamının örgütleri aracılığıyla değil de, yukarıda belirtilen pragmatik kanallar aracılığıyla, titizlikle seçerek kentsel alana katıldığı sonucuna kolaylıkla ulaşabiliyoruz. Geri dönme miti, kadınların çalışma yaşamına girişlerini değersizleştirirken, İsveç toplumsal sistemi, bu eğilimi güçlendiren bazı görünmez getto duvarları yaratmaktadır. Göçmen kadınların İsveç kurumlarıyla olan ilişkileri seçicidir ve

bu ilişkiler, onların hane halkı stratejilerinin etkilerini yansıtır. Bu çerçevede Rinkeby’de yaşayan Türkiyeli kadınlar, onların Türkiye’deki yaşamlarından kesinlikle farklı, daha geniş yeni referans gruplarına sahip olarak, ev merkezli bir yaşam sürerler. Göreli özerkliği olan bir karı-koca ailesindeki eşten biri olmak onlara, daha geniş bir çevrede, kaçınılmaz olarak çatışmaları da içinde barındıran, daha esnek ilişkiler kurma olanağını sağlamaktadır. Buna karşılık kadınlar, topluluk düzeyindeki güç ilişkilerinden tamamen yalıtılmışlardır ve erkeklerin hâkim olduğu alanlardan “dışlanmışlardır.”

ÇEVİREN Sultan Atılğan

Refah Toplumunda Getto: Rinkeby'de Türkler*

GİRİŞ

Türkiye’de kırdan kente köylü göçü, başka bir göçle, Batı Avrupa ülkelerine¹ göçle koşutluk göstermektedir. Bu makale bir sanayi toplumu olan İsveç’e² göç etmiş kırsal kökenli Türkler toplumsal değişme süreci üzerine odaklanmaktadır. Göçmenlerin yoğunlaştığı Stockholm kentindeki Rinkeby örneği burada, geleneksel ve sanayi sonrası olmak üzere tanımlanabilecek iki farklı kültürün buluşma noktası olarak ele alınmaktadır.

(*) “A Ghetto in Welfare Society: Turks in Rinkeby-Stockholm” in Structural Change in Turkish Society edited by M. B. Kıray. Indiana University Turkish Studies Series. 10. 1991, s.97-110.

- 1 Türklerin dış göçü 1961 yılında Batı Avrupa ülkeleriyle iki taraflı imzalanan antlaşmalarla başladı. Başlangıçta tüm bu antlaşmalarla geçici bir işgücü değişimi planlanmakta idi. 1970’lerden sonra Batı Avrupa toplumlarının işgücü talebinin tamamen durmasına karşın Avrupa’daki Türk nüfus azalmadı. Artan sayıdaki aile birleşmeleri, kalış süresinin uzatılması, geri dönüşlerin sürekli ertelenmesi gibi göstergeler, göç dalgasının “geçici” olma niteliğinin değişen yönleri, işaretleridir. Örneğin Federal Almanya’da yaşayan Türkiyeli nüfusun yüzde 60’ının, yani yaklaşık 2 milyon kişinin bağımlı nüfus oluşu, göçün devam ettiğini ve kalıcılaştığını göstermektedir.
- 2 İsveç’te yaşayan Türkler Batı Avrupa’da yaşayan Türk nüfusun sadece yüzde birini oluşturmaktadır. Bununla beraber, İsveç’teki Türkler toplam yabancı nüfusun yüzde 5’ini oluştururken İskandinav olmayan gruplar içindeki ikinci en büyük gruptur. (1983).

İsveç toplumunun refah kurumlarından dolayı Rinkeby, fiziksel koşullar ve çöküntünün önemli bir rol oynamadığı günümüz gettolarına ilginç bir örnektir. Burada, İsveç toplumunun ayrımcı eğilimleri ve bu mekânda yaşayan Türklerin içe kapanmacı eğilimleri etkileşime girerek, söz konusu “refah toplumu getto”sunu oluşturmaktadır.

Rinkeby, iki farklı kültürün karşılaşma mekânı olarak her iki kültürden de farklı nitelikler taşıyan, yeni ve özgün getto kurumlarının oluştuğu bir alan olarak dikkati çekmektedir. Bu makalede, bu kurumların oluşum süreci ve işlevleri analiz edilmektedir. Bunun yanı sıra, getto kurumları ve mekânsal yoğunlaşmanın Türkiyeli göçmenlerin göç süreci üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

“ERİTME POTASI”NDAN “GERİ DÖNME MİTİ”NE

Batı Avrupa’nın göç geleneği eski ve güçlü etkileri olan bir olgudur. Birkaç yüzyıl boyunca Avrupa içinde ve Avrupa’dan sömürgeleştirilmiş deniz aşırı kıtalara yönelen nüfus hareketleri görece “liberal” bir ortamda gerçekleşmiştir. 1945’ten itibaren ise Batılı toplumlar Üçüncü Dünya ülkelerinden kendilerine yönelen yeni bir uluslararası nüfus akımıyla karşılaşmışlardır. Bu nüfus hareketi tamamen farklı bir sosyo-politik ortamda başlamıştır. Bu göç süreçleri incelendiğinde, günümüz nüfus hareketinin, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin kolaylaşması ve ucuzlaşması gerçeğine karşın, dünya genelinde göreceli olarak azaldığını göstermektedir. Her ne kadar göçe neden olan koşullar varlığını sürdürse de, nüfus hareketine ilişkin düzenlemeler ve ulusal sınırlardaki engellemeler, göçmenlerin gerçek sayısını azaltmaktadır.

Göç hareketinin topraktan kopuş sonucunda gerçekleştiği Üçüncü Dünya ülkeleri için çağdaş uluslararası göç çok denetimli bir ortamda gerçekleşmektedir. Bu, yalnızca Batılı yönetimlerin kendi toplumlarını koruyan düzenlemelerinden dolayı değil, aynı zamanda bu toplumların yapısının yeni gelenlere sunduğu yapıyla da ilişkilidir. Geleneksel toplumlardan, sanayi sonrası toplumlara birdenbire göç etmeyi başarmış eski köylüler, katılımlarına imkan vermeyen çok katı, tabakalaşmış bir toplum yapısıyla karşılaşmaktadırlar.

Bilindiği gibi, genel olarak göçmenler, kültürel, toplumsal ve etnik özelliklerinin çeşitli olmasına karşın, sanayi toplumlarındaki ayrılmış emek piyasasında, ikincil bir konuma yerleşirler. Düşük statülü işlerde yoğunlaşmanın yanı sıra, yerli nüfustaki yaygın önyargı ve ayrımcılık, göçmenlerin karşılaştığı ortak sorunlardır. Bu durum, günümüz uluslararası göç hareketleri içinde yer alanlar için, “eritme potası” beklentisinin geçerli olmaması anlamına gelmektedir.

Göçmenlerin, sınıfsal konumları üzerine çalışan sosyal bilimciler onları “sınıflar altı”, “bölünmüş işçi sınıfı” ya da “kast-dışı” olarak tanımlar (Örneğin J. Rex ve S. Tomlinson, 1979; Castles ve Kosack, 1973; Hoffman-Nowotny, 1983). Bu tanımlar onların emek piyasasındaki ayrılmış konumlarına dikkat çekmektedir. Göçmenlerin düşük toplumsal konumları, onların memleketlerine dönüşte ulaşacakları, olası bir üst sınıfa ulaşma isteğini teşvik eder ve artırır (Miles, 1982). Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler de, onlara memleketleriyle çok çeşitli ekonomik, politik ve ideolojik bağlantılar kurma olanağı sağlar. Bu yaygın ilişkiler, onların, geri dönüş için plan yapma ve aynı zamanda, düşük konumlarının “geçici” olduğunu kabul etmelerini destekler. Memleketle kurulan bu ilişkiler, göçmenlerin kendilerini geride kalanlarla da karşılaştırmasını mümkün kılar. Nitekim Anwar’ın (1979) İngiltere’deki Pakistanlılar için gözlemlediği “Geri Dönme Miti” diğer göçmenler için de geçerli olabilecek günümüz göç hareketinin yeni ideolojisi olarak genellenebilir.

Toplumsal tabakalaşma ve toplumsal mesafenin kurulması çoğunlukla göçmenlerin mekânsal ayrılmışmasıyla desteklenir. Mekânsal ayrılmışma mesafe koymanın toplumsal göstergesinin bir yönüdür. Bu durum, sanayi toplumlarındaki sınıflar arası ilişkilerin ve çatışmaların önemli bir unsurudur. Bu yüzyılın başlarında ABD’nin metropollerinde bu olguyu gözlemleyen kent ekolojistleri, bu alanları bireylerin kendi benzerleriyle birlikte ikamet etme eğilimleri, dolayısıyla düşük konumlu grupların oluşturduğu “doğal alanlar” olarak tanımladılar. Bu analizde, göçmenlerin yoğunlaştığı alanlar veya gettolar, göçmen nüfusun gönüllü ve geçici olarak yoğunlaştığı mekânsal tabakalaşma ve ayırım-

laşma alanları olarak kabul edildi. Bu alanlar, göçmenlerin topluma bütünleşmeleri için asgari koşulları onlara sağladı. Nitekim, bu araştırmalara göre, buralarda yaşayanlar hızlı kentsel büyüme ve ardarda gelen göç dalgaları sonucunda sürekli olarak değişmişti (Wirth, 1956 vb.). Bu iyimser açıklama, ancak hızlı kentleşme ve kentsel büyümenin “eritme potası” ideolojisiyle birlikte gittiğinde durumlarda geçerli olabilmektedir. Buna karşılık, iç kentteki çöküntünün sürekli olduğu, kentsel eşitsizliklerdeki uçurumun büyüdüğü durumlarda, kent yoksullarının artan sorunları, kentsel ayaklanmalar, kentsel krizlerin kaynaklarına ilişkin başka açıklamalar gerekli olmaktadır. Bu bağlamda, devlet müdahalesinin etkileri ile işlevleri, kentsel mekânın ve kentsel yatırımların rolü gibi konular, farklı açıdan bakan sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir (Pahl, 1975; Castells, 1977; Castells, 1978; Harvey 1973 vb.). Bu analizler, kapitalist sistemin büyümesini ve sürmesini mümkün kılan mekanizmaların farklı yönlerini açıklamaya yardım etmektedir.

Kentsel alanların tümü tabakalaşmış ve ayrılaşmış olsa bile, Batı Avrupa ülkelerinde farklı kentsel yapılar mevcuttur. Her toplumun farklı bir sanayileşme düzeyi ve farklı kentsel geçmişi vardır. Bu nedenle, Batı Avrupa toplumlarında yeni ortaya çıkan etnik topluluklar mekânsal olarak türdeş bir yapı göstermezler. Aynı zamanda, Batı Avrupa kentlerindeki göçmen nüfusun oranı, ABD deneyimi ile kıyaslandığında oldukça mütevazı kalmaktadır. Nitekim Batı Avrupa’da tek bir etnik grubun hâkim olduğu getto alanlarına rastlanmamaktadır. Bu etnik gruplar, çoğunlukla, diğer göçmenler ve düşük gelirli, düşük statülü, dezavantajlı yerli gruplarla birlikte, düşük statülü konut alanlarında yoğunlaşırlar.³ Göçmenlerin mekânsal dağılımı genellikle göçmen dalgasının hacmine, konut piyasasının yapısına ve kentsel sistemin mekânsal örgütlenmesine bağlı olarak değişir. Sonuç olarak, Avrupa kentlerindeki gettolar heterojen bir görünüme sahiptirler ve kayda değer çeşitlilikler gösterir.

3 Castles ve Kosack, 1973, s.312-317; Smith, 1977, s.38 ve 218; Clark, 1975, s.61-76; Mushaben 1983, s.19-22; Dirikx ve Kudat, 1975; Holzner, 1982, s. 65-85; vd.

İSVEÇ METROPOLİTENE GÖÇENLER

İsveç'teki göçmenler, bütün ülkeye yaygın olarak dağılmamıştır. Stockholm kenti, bir metropoliten merkez ve giriş limanı olarak, İskandinav olmayan göçmenlerin ve daha çok da Türkiyeli göçmenlerin yoğunlaştığı merkezlerden biridir. Stockholm kenti içinde de, İskandinav olmayan göçmenlerin dağılımı eşit değildir. Göçmenlerin çoğu, Stockholm merkez belediyesi içinde ve yeni oluşmuş çevre belediyelerinde yoğunlaşmıştır. Üst sınıf alanları olan belediyelerde, İskandinav olmayan göçmenlere rastlamak zordur. Türkiye'den göçenler de, diğer göçmenlerle birlikte çoğunlukla, Stockholm merkez belediyesinde ve Botkyrka ve Södertälje adlı iki çevre belediyesinde yoğunlaşmışlardır.

Ülkenin başkenti olarak Stockholm, tarihinde en sonuncusu 1960'larda olmak üzere çeşitli dönüşümler geçirmiştir. 1960'larda yaşanan sanayi, ulaşım ve iletişim alanındaki teknolojik ilerlemeler, İsveç'te, sanayi sonrası toplumun inşasına öncülük eden büyük değişime yol açtı. Bu süreç içinde Stockholm de, sanayi sonrası toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya uygun bir metropole dönüşmüştür. Bu dönüşüm, bütüncül bir planlama yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Yalnızca yeni konut alanları sağlamakla kalmayan, aynı zamanda büyüyen endüstrilere de uygun bir ortam hazırlayan yeni altkentlerin inşası ve metropoliten kentin yeni idarî ve diğer hizmet işlevlerini karşılamak üzere merkezî iş alanının inşası ve yenilenmesi kentin tüm yapısını değiştirmiştir.⁴

Bu metropoliten kent sistemindeki kapsamlı ve planlı değişim, görece kısa bir zaman içinde meydana gelmiştir. Kentin planlanması sırasında, diğer sanayileşmiş toplumların deneyimleri de dikkate alınmıştır. Bunun bir sonucu olarak göçmenler ile kente yeni gelen yerli nüfus, merkezin büyük ölçüde yenilenmiş olan çöküntü alanlarına yerleşmek zorunda kalmamışlardır. Bu kentte göçmenlerin yerleşmesinin mümkün olduğu alanlar, çoğunlukla, yeni inşa edilmiş kamu konut stoklarının mevcut olduğu altkentler olmuştur.

4 İsveç banliyölerini ABD'deki benzerleriyle karşılaştırmak için bkz. Popenoe, 1977.

İsveç toplumunu diğer toplumsal düzenlemelerle birlikte özgün bir refah toplumu haline getirmede “Bir Milyon Konut Programı”nın özel bir önemi vardır. Bu program çerçevesinde özel kiralık konut stoklarının payı hızla azalmış ve kiralık ev stokları, büyük çoğunluğu belediyelere ait olan büyük kamu firmaları tarafından denetlenmeye başlamıştır.⁵

Bir bütün olarak bakıldığında konut stokunun fiziksel standartları yüksek olmasına karşın, söz konusu konut piyasası içinde de belli bir oranda ayrılaşma ve tabakalaşma mevcuttur. Bu ayrılaşmayı, konut alanlarının mülkiyet biçimi, konumu ve çevre koşulları etkilemektedir. Bugün, İsveç’te de tıpkı diğer sanayi toplumlarında olduğu gibi, ayrılaşmış ve tabakalaşmış konut alanları oluşmuştur (Daun, 1976; Wiktorin, 1982). Kiralık konut sektöründe, Konut Kurumu, konut stokunun dağıtımında, dolayısıyla, kentsel ayrılaşmayı artırmada aracılık rolü oynamaktadırlar.

Bu ayrılaşmış konut piyasasında, göçmenlerin de içinde yer aldığı dezavantajlı gruplar, bu tabakalaşma merdivenin en alt basamağına yerleştirilmişler ve kent içinde kendine özgü yoğunlaşma alanlarını oluşturmuşlardır. Bu alanlar çoğunlukla kamu kiralık konut stokunun yoğunlaştığı yeni inşa edilmiş banliyölerde yer almaktadır. Bu bölgeler, fiziksel standartların diğer konut alanlarından düşük olmamasına karşın, sakinlerinden dolayı düşük statülü alanlar olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu alanlar, bölgenin statüsünün belirlenmesinde fiziksel koşulların temel rol oynamadığı “refah gettoları” olarak tanımlanabilir.

PLANLI BİR ÇEVREDE BİR GETTONUN ORTAYA ÇIKIŞI: RINKEBY

Rinkeby, Türk sakinleri için “Bizim Köy” olarak adlandırılırken, ortalama İsveçli için burası, “Türk Köyü” ya da “kara kafalıların” (svart-

5 Bu program çerçevesinde, kamu kiralık stokunun oranı yüzde 45’e yükselirken (1945 yılında söz konusu oran sadece yüzde 4’dür) ve özel mülkiyet konut stoku ise yüzde 40’a düşmüştür. Geri kalan yüzde 15 oranını ise kooperatiflere ait konutlar oluşturmaktadır (Ministry of Housing and Physical Planning, 1983, s. 78-79).

kalles) yaşadığı bir yerdir. Rinkeby, fiziksel açıdan iyi planlanmış bir kentsel yerleşim alanıdır. Rinkeby, komşusu Tensta ile birlikte, 1965-74 döneminde Stockholm Belediyesi tarafından “Bir Milyon Konut Programı”nın bir parçası olarak gerçekleştirilen kamu konut projelerinden biridir.

Ancak, diğer yerleşmelerden farklı olarak, Rinkeby ve Tens-ta'da inşaat devam ederken insanlar buraya taşınmaya başlamıştır. Ulaşım sisteminin kurulmamış olması, altyapı ve diğer hizmetlerin eksikliği bu alanların imajının İsveçliler açısından olumsuz olması için yeterli bir neden olmuştur. Buna karşılık, söz konusu dönemde genellikle karaborsacılar aracılığıyla ev bulmak zorunda kalan göçmenler için, bu koşullar hiç de cesaret kırıcı olmamıştır (Lunden, 1982). Bütün bunlar, planlı bir çevrede, getto alanının ortaya çıkışının başlangıcı olmuştur.

Rinkeby kentin diğer alanlarından farklı olarak, son derece heterojen bir sosyo-ekonomik profile sahiptir. Bölgenin 14.000 olan toplam nüfusunun yüzde 49'u yerli İsveçliler oluşturmaktadır, ancak bu oran sürekli olarak azalmaktadır. Göçmenler arasında en büyük grubu (yüzde 14) Finli göçmenler oluşturmaktadır. Türkler ve Yunanlılar ise, her biri hemen hemen aynı oranla (yüzde 9), onları izlemektedir. Nüfusun geri kalanı ise çeşitli milliyetlerden⁶ oluşan karmaşık bir gruptur. Bölgenin öne çıkan demografik özellikleri; göçmen oranının yüksek oluşu, göçmenlerin yüksek bir nüfus devingenlik oranına sahip oluşu, üçten fazla çocuğa sahip ailelerin oranının yüksekliği, sosyal yardım alanların oranının yüksekliği ve tek ebeveynli ailelerin yüksek oranda oluşudur (Simon 1980; 1981). Bu özellikler, burada, ortalama bir İsveç yerleşmesinden farklı iki temel grubun varlığını göstermektedir. İlk grup, genç nüfus yapısına ve/veya yüksek doğum oranına sahip göçmenleri, ikinci grup ise tek ebeveynli aile ve emekliler gibi dezavantajlı konumdaki İsveçlilerin varlığına işaret etmektedir. Belediye ve diğer kamu otoriteleriyle yapılan görüşmelerde, bu bölgede boş apartman dairelerinin çok ol-

6 Bu rakamlar ve oranlar araştırmanın yapıldığı döneme aittir. Alan araştırması sürecinde bölgeye Polonyalı ve İranlı göçmenler yerleşmekte idiler.

duğu, ancak, buraya sadece acil konut ihtiyacı içinde olan “düzenli” İsveçli aileler, geçici olarak ve istemeyerek yerleştikleri belirtilmişti. Bu durum da, bu alandaki nüfus devingenliğini hızlandırmaktadır. Diğer bir deyişle, Rinkeby, mekânsal ayrımlaşmanın meydana geldiği ve sürekli bir nüfus hareketinin yaşandığı devingen bir alandır.

RINKEBY’DE YAŞAYAN TÜRKLER

Rinkeby, Türk göçmenler burada yaşayan başlıca göçmen grubu olmasa da, hatta İsveç’te yaşayan Türklerin çoğunluğunu oluşturmada da, kamuoyunca, Türklerin yoğunlaşma alanı olarak tanınır. Anlaşılan, burada yaşayanların kendine özgü nitelikleri, bu bölgenin imajının oluşmasında damgasını vurmuştur.

Makalenin bu bölümünde biz Rinkeby’deki Türklere ilişkin, Eylül 1982 ile Ağustos 1983 döneminde toplanmış olan verilerin analizini sunacağız. Bu verilerin bir kısmı Mayıs-Haziran 1983 tarihinde Rinkeby’de yaşayan 232 hane halkı arasından tesadüfi örnekleme seçilen 21 hane halkı ile soru kâğıdı kullanılarak yazar tarafından yürütülmüş olan bir alan araştırmasından elde edilmiştir. Aynı zamanda bölgede bir yıl boyunca yaşamak, yazarın Türk grupla ilişki kurmasını ve gözlem yapmasını da sağlamıştır. Burada yaşamış olmak toplanan verinin değerlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Buna ek olarak, bölgeyle ilişkisi olan kurumların yetkilileriyle yapılan görüşmeler, çeşitli kaynaklardan bilgi toplanmasını sağlamış ve bu bilgiler genel analizlerin oluşturulması sırasında göz önünde bulundurulmuştur.

Rinkeby’de yaşayan Türklerin çoğunluğu kırsal kökenlidir.⁷ Burada yaşayan kent doğumlu Türklerin oranı düşüktür ve onlar da burada geçici olarak yaşamaktadırlar. Rinkeby’de yaşayan kırsal göçmenler iki alt grupta incelenebilir: Birincisi, bir zincirleme göç dalgasını temsil eden Orta Anadolu’nun küçük bir kasabasından (Konya-Ku-

7 Örneklemin yüzde 34’ü Kulu doğumlulardan, yüzde 14’ü Türkiye’nin diğer kırsal bölgelerinde doğanlardan, yüzde 10’u kentsel alan doğumlulardan oluşurken, yüzde 38’i İsveç doğumlu çocuklar ve yüzde 2’si ise İsveç’e gelmeden önce Yugoslavya’dan Türkiye’ye göç edenlerden oluşmaktadır.

lu) ve çevre köylerinden gelenlerin oluşturduğu türdeş özelliklere sahip olan gruptur.⁸ Bu grup Türkiye'de herhangi bir kentte yaşamadan, doğrudan bu ileri sanayi toplumunun karmaşık ortamına tesadüfen yerleşmiştir. İkinci grup ise, Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen, yine kırsal kökenli ve göreceli olarak heterojen niteliklere sahip olan gruptur. Bu grubun önemli farkı, göç öncesinde Türkiye'de kentsel alanlarda yaşam deneyimine sahip olmalarıdır.

İlk grup İsveç'e, denetimlerin çok sıkı olmadığı 1960'larda, enformel kanallarla göç etmişlerdir. Bu grubun öncüleri İsveç'e, o dönemde otel ve lokantalarında ihtiyaç duyulan vasıfsız temizlik işçileri arayan işyerleri için işçi bulan bir Türk aracılığıyla gelmişlerdir.

Rinkeby'de yaşayan kırsal kökenli göçmenlerin hepsi için yakınlarıyla kurulan enformel ilişkiler, göç sürecinde önemli rol oynamıştır. Bu göçmenlerin çoğu aile bağlantılarıyla göç etmişlerdir. 1970'lere kadar, genellikle bu öncü göçmenlerin akrabaları olan genç erkekler göç etmişlerdir. Daha sonra, göç politikalarında kısıtlama başlayınca, göç dalgası durmamış, ancak özelliğini değiştirmiştir. Bu dönemde aile birleşmeleri ve evlilikler yoluyla göç önem kazanmaya başlamıştır. Sachs'ın da gözlemlediği gibi, bu dönemde, bir yabancı ülkede çalışma ve oturma izni olan bir pasaporta sahip olmak Türkiye'de bir statü sembolü haline gelmiştir. Örneğin, bu "Altın Pasaportlar"a sahip olan kadınlar, özellikle evlenmemiş genç kızlar ve dullar, memleketlerinde daha iyi evlilik yapma olanağına sahip olmuşlardır. Bu pasaportlar, memleketteki genç erkekler arasında da büyük değer kazanmıştır (Sachs,1983).

Sonuç olarak, göç örüntüleri de nitelik değiştirmiştir. İlk dalga gelenler, çoğunlukla memleketteki kötü ekonomik koşullar nedeniyle

8 Türkiye dışına yönelik işgücü hareketi aynı zamanda Türkiye'deki yönetimin kontrolüne tabiidir. Yurtdışına gidecek işçilerin seçimiyle ilgili Türk İş Bulma Kurumu milyonlarca başvuru sahibinin yalnızca küçük bir bölümüne iş sağlayabilmekteydi. Seçilebilmek için, özellikle Federal Almanya bağlamında olduğu gibi, katı sınırlamaların varlığı ve başvuran kişilerin baskısı göç için yasal olmayan kanalların ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Kırsal kökenli vasıfsız bir kişi için göç edebilmenin tek yolu enformel ilişkiler aracılığıyla bir iş bulabilmek idi. Nitekim zincirleme göç, yönetimler tarafından öngörülen sınırların ötesinde, önem kazanmıştır. Kululu öncü göçmenler, Almanya için uzun bekleme listelerinden cesareti kırılan ve o dönemde Türkler için sınırlamaları olmayan İsveç'e girmeyi denediler. Bu İsveç'e zincirleme göçün başlangıcı olmuştur.

göç etmişlerdi. Fakat 1970'lerden itibaren göç edenler ise, çoğunlukla memlekette görece daha iyi ekonomik koşulları olan ailelerden gelmekteydi. Bir görüşme sırasında belirtildiği gibi, "Başlangıçta yalnızca fakirler göç etmeye istekliyd, oysa şimdi yalnızca zenginler göç etmeye muktedir."

REFAH GETTOSUNDA TÜRK KIRSAL AİLESİ

Kırsal Türkiye'de aile, geçiş sürecinde olmasına rağmen, hâlâ çok işlevli yapısıyla, en önemli kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Rinkeby'deki Türkler, yanlarında, en önemli kurum olan "aile"lerini de, tüm özellikleriyle birlikte, buraya getirmişlerdir. Yukarıda bahsedildiği gibi, göçün ilk dönemlerinde yalnızca yetişkin erkekler göç etmiştir. Bu durum, evli erkekler için, ailelerinden, iki yıl ile altı yıl arasında süren bir ayrı kalma anlamına gelmektedir. Kıray'ın (1976) belirttiği gibi, ailenin "çok-yerli" [*multilocal*] olma durumu, hem aile yapısını etkilemiş, hem de kocanın yokluğunda memlekette kalan kadının statüsünü değiştirmiştir. Böylece aile, tekrar bir araya gelmeden önce bile değişime uğramaya başlamıştır.

Rinkeby'de ailelerin tekrar bir araya gelmeleri de aniden gerçekleşmemektedir. Geniş aile ilişkilerinin niteliği birleşme biçimini de etkilemiştir. Baba ve yetişkin oğulların birlikte göç ettiği geniş ailelerde, genellikle ailenin kadın üyeleri arasında ilk göç eden kişi, en büyük oğulun karısı olmaktadır. Bu çiftler, çoğunlukla ailenin diğer kadın üyeleri gelinceye kadar, küçük çocuklarını memlekette bırakmaktadır. Bu dönemde bu çiftlerin haneleri, karı ve kocanın her ikisinin de evli ve evli olmayan erkek akrabalarıyla birlikte yaşadığı geçici bir yer niteliği taşımaktadır. Tüm aile İsveç'e yerleşince, evli çiftler ayrı bir konuta taşınarak kendi çekirdek ailelerini oluşturmaktadırlar. İşgücü talebinin sürdüğü dönemde, bu çekirdek aileler, çoğu zaman yeni gelen akrabalar için geçici yerleşim yeri olarak da hizmet etmişlerdir.

Araştırma sırasında, çekirdek aile, Rinkeby'de hâkim aile tipiydi. Geniş aileler yalnızca yeni evliliklerin olduğu dönemde, geçici olarak oluşmaktaydı. Düğünlerin ve yeni ev kurmanın çok masraflı olma-

Rinkeby'deki yerleşimin ilk yıllarında Türk aileler çocuklarını yuvaya göndermekten kaçınmış, çocuklarının iş saatleri içindeki bakımlarını kendi aralarında kurdukları dayanışma ile sağlamışlardır. Ancak sonraları yuvalarda anadil eğitiminin yapılması ve Türkçe konuşan uzmanların görev yapmasıyla bu sorun aşılmıştır. Rinkeby'deki bir yuvada Türk çocuklar İsveçli öğretmenleriyle birlikte. (Kaynak: Arslan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağızlarından İsveç Türkleri*, Stockholm, 1992)

sı nedeniyle yeni evliler, genellikle ayrı bir eve çıkmak için gerekli parayı elde edene kadar aileleriyle birlikte yaşarlar. Bir yandan göçün deneyim altına alınması daha uzak akrabaların gelişini önlerken, diğer yandan ucuz ve uygun konut birimlerinin varlığı Rinkeby'de çekirdek aileyi yaygın aile tipi yapmıştır. Bununla beraber, çekirdek ailelerin kuruluşu tipik geleneksel ataerkil ailelerde gözlemlenen baba evine yerleşme biçimini izlememektedir (Timur, 1972). Yeni kurulan aileler, önceden yerleşmiş olan herhangi bir akrabanın hanesine yerleşebilmektedir.

Geniş ailelerin temel özelliklerinden biri yardımlaşmadır. Aile birleşmeleri ve yeni evlilikler döneminde aileler arasında yoğun bir yardımlaşmanın olduğu gözlemlenmektedir. Genellikle ailelerin ortak bütçeleri vardır. Tüketim ve ev işleri paylaşılır. Ancak, malî kararlar gibi tüm aileyi ilgilendiren kararlar hane halkı reisleri tarafından alınır.

Aile bütçeleri iki düzeyde değerlendirilir. Bunlardan biri ailelerin mekânsal olarak ayrılmasından sonra görece özerkleşmiş olan tüketim bütçeleridir. Diğeri ise, geniş ailenin Türkiye’de yaşayan üyelerini de kapsayan ve gelecek için yatırımları düzenleyen yatırım bütçesidir. Tüketim bütçelerinin ayrılması, babalar ve oğullar arasında ve büyük erkek kardeşlerle diğer aile üyeleri arasında sürtüşmelere neden olmaktadır. Bu sürtüşmelerin geniş ailenin üyeleri arasındaki ilişkilere çok yönlü etkileri vardır. Çekirdek aile ve geniş aile tarafından yapılan tüketimin farklı düzeyde olması sürtüşmenin temel kaynağını oluşturur. Yeni çekirdek ailelerin daha çok tüketme arzusu, hane halkı reisleri tarafından, özellikle geniş ailenin gelecekteki çıkarları göz önünde tutularak eleştirilir. Bu durum da onların bazı yardımlaşma alanlarından çekilmeleriyle sonuçlanır. Örneğin, daha önce geniş aile tarafından sağlanan, çocuk bakımı, çocuk yuvalarına aktarılır. Nitekim “İsveçliler gibi olduk” şikayeti, akraba grupları arasında yardımlaşmanın azaldığını anlatmak amacıyla bölgede en sık duyulan şikayetlerden biridir.

Kadınlar için iş olanakları aileler arası ilişkileri etkileyen diğer bir unsurdur. Aile birleşmesinden sonra, kadının da ücret kazanan biri olarak çalışmaya başlaması onun hayatında diğer önemli bir yeni deneyimdir. Geniş ailenin desteğindeki azalma, kocaları, kadının görevi olarak addedilen bazı ev işlerini paylaşmaya başlamaya zorlamıştır. Çocukların yetiştirilmesi hâlâ kadının görevi olarak tanımlanmasına rağmen, kocalar, eşleri isteyken çocuklarına bakmayı kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Bazı aileler çocuk yuvalarına para ödemek-tense, vardiyalı olarak çalışmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümü, İsveç’e kocanın hangi yaşta geldiğine bağlı olarak azalma eğilimi göstermektedir. Erkek ne kadar gençse, ev içindeki ayrımcı eğilimler o kadar azalmaktadır. Di-

ğer yandan “Altın Pasaportlar”la gelen kocalar daha farklı bir örüntü göstermektedir. Bu ailelerde kocalar, yeni geldikleri ülkedeki yol yordamı bilen eşlerinin otoritesini kabul etmiş görünmektedir. Fakat bu aileler, özellikle kocaların uyum dönemlerinde, sıklıkla boşanmaya varan, aile içinde yeni çatışmaları üretme potansiyeline sahiptirler.

Hane içinde kadınların eşit statüsüne doğru bir eğilim olmasına rağmen, hane dışındaki yaşamda hâlâ birbirinden ayrı kadın ve erkek dünyaları vardır. Çiftlerin genellikle ayrılmış ev dışı faaliyetleri vardır. Erkekler arkadaşları ve akrabalarıyla, çoğunlukla erkeklerin bulunduğu mahalle merkezinde veya kahvehanelerde bir araya gelirler. Günlük alışveriş ise çoğunlukla kadınlar tarafından yapılır. Çiftler dışarıya yalnızca olağanüstü koşullarda, örneğin, bürokratik işlemler için veya aile içinde bir hastalık olduğunda, birlikte çıkarlar.

ONLAR ASLINDA “İŞADAMI”

Soru kâğıdındaki “baba mesleği” sorusuna verilen yanıtlar, çoğunluğun kırsal kökenli olduğunu göstermektedir. Kulu’dan ilk gelen göçmenlerin büyük bir kısmı da göç öncesinde kırsal işlerle uğraşmaktaydılar. Ancak, 1970’lerden sonra göç edenlerin biraz daha farklı bir iş deneyimine sahip olduğu ve Kulu’daki tarım dışı aile işletmelerinde çalıştığı anlaşılmaktadır. Türkiye’nin diğer bölgelerinden göç etmiş olanlar da, kentsel alanda yaşamış ve kırsal olmayan işlerde kısa bir süre için de olsa çalışma deneyimine sahiptir.

Buna rağmen, göçmenlerden hiçbirinin göçten önce düzenli, iyi tanımlanmış ve örgütlü iş ilişkileri yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Göçmenler karmaşık, anonim iş örgütlerine aşina değildi. Küçük toprak sahipleri olarak aile işletmelerinde ya da geleneksel (usta-çırak) iş ilişkilerinin olduğu küçük işletmelerde çalışıyorlardı. Bu nedenle göçmenlerin büyük çoğunluğunun daha önceki yaşamlarında buradakin-den tamamen farklı bir iş deneyimine sahip oldukları söylenebilir. Bu durum, göçten önce ev kadını olan kadınlar için daha da önemlidir. Göçten önce kadınlar, hane dışındaki “yabancılarla” ilişki kurmaya bile alışkın değildi.

Alan araştırmamızda görüştüğümüz, Rinkeby’de yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu büyük işletmelerde işçi olarak çalışmaktadır. Sadece birkaçı, memleketten getirdikleri ürünleri satan, küçük işletmelerin sahibiydiler. Göçmenlerin çoğu vasıfsız veya yarı vasıflı işlerde çalışmaktadır. Çoğunlukla temizlik işlerinde çalışan kadınlarda ise vasıfsız işlerin oranı daha da fazladır.

Göçmenlerin yaşamında ayrı bir yer tutan “göçmen hizmetleri işleri” özel bir iş kategorisidir. Bu hizmetler, yalnızca göçmen gruplara dönük işlerdir ve çoğunlukla, görece iyi eğitim görmüş, kent kökenli, İsveççe bilen göçmenler istihdam edilir. Bu tür işler erişilebilir, daha rahat, daha az yorucu olması ve diğer işlerden statüsünün daha yüksek olması nedeniyle, bir grup göçmen tarafından tercih edilen işler arasındadır. Rinkeby, bu tür işlerin yoğunlaştığı alanlardan biridir. Ancak bu işlerde çalışanlar çoğunlukla Rinkeby dışında yaşayan göçmenlerdir. Rinkeby’de yaşayan Türkler arasında bu tür işlerde çalışanların oranı düşüktür ve bunlar da çoğunlukla, az vasıf gerektiren çocuk yuvalarında bakıcılık ve öğretmen yardımcılığı gibi işlerde çalışmaktadır.

Gözlemler ve iş kurumlarındaki yetkililerle yapılan görüşmeler, Rinkeby’de yaşayan Türklerin iş bulmak için enformel iletişim ağlarını yoğun olarak kullanmakta olduklarını göstermektedir. Rinkeby’de yaşayan Türkler söz konusu iletişim ağlarının kendilerinin sahip oldukları niteliklere ve konumlarına en uygun işleri bulmada daha yararlı olduğuna inanmaktadırlar. Yeni gelenler, işsizler ya da ikinci iş arayanlar için bu haberleşme ağları en uygun işleri, bazen de resmî olmayan kanallarla sağlamaktadır. Böylece, İsveç’te genelde artmakta olan işsizlik oranlarına rağmen, Rinkeby sakinleri yakın gelecekte işsiz kalacaklarını düşünmemektedir.

Göçmenlerin İsveç toplumuyla ilgili beklentileri, çok gerçekçi bir algılama örüntüsünü gözler önüne sermektedir. Göçmenler için, burada ulaşılabilecek en iyi iş vasıf ve hatta uzmanlaşma gerektiren fabrika işleridir. Diğer taraftan, onlar, İsveç’te iş kurmanın zorluklarının farkındadır, dolayısıyla daha iyi bir işe ulaşma ve ek gelir sağlayacak ikinci bir iş sahibi olma dışında beklentileri yoktur.

Göçmenlerin büyük bir kısmı İsveç’e genç yetişkinler olarak gelmişlerdir. “Daha fazla kazanmak” ve “daha fazla tasarruf yapmak” yaşamlarındaki iki temel itici güçtür. Ancak, bu amaca, sadece İsveç’e geniş aile olarak yerleşmiş olan öncü göçmenler ulaşabilmişlerdir. Öncülerin, bütün ailenin gelirini kontrol ederek ve tüketim düzeylerini düşük tutarak istedikleri tasarrufu gerçekleştirebildikleri bilinmektedir. Bununla birlikte göçmenlerin neredeyse hepsinin tasarrufları ve bu tasarruflarla gerçekleştirmeyi umdukları “proje”leri vardır. Göçmenlerin neredeyse tümü Türkiye’de bir ev satın almayı başarmışlar ve ülkeye geri dönüşlerinde geleceklerini güvence altına almak için, geri dönme tarihlerini sürekli olarak erteleseler de, Türkiye’de yatırım planları yapmışlardır.

Genel olarak, Rinkeby’de yaşayan Türkler İsveç’teki düşük toplumsal konumlarının farkında görünmektedirler. Vasıflarının sınırlı oluşu ve İsveççe’yi iyi bilmemeleri toplumsal konumlarını iyileştirmeleri açısından önlerindeki en önemli engellerdir.

Sonuç olarak göçmenlerin İsveç toplumundan beklentileri de çok sınırlıdır. Diğer yandan, göçmenlerin hemen hemen hepsi, memleketlerindeki servetlerinde ve toplumsal konumlarında somut iyileştirmeler yapmayı başaramamışlardır. Birçoğu için, toplumsal hareketlilik açısından Türkiye’ye zengin bir işadamı olarak dönmek ulaşılabilir bir amaç olarak görünmektedir. Bu nedenle göçmenler daha çok Türk toplumunun onlara sunduğu toplumsal hareketlilik olanaklarıyla ilgilenmektedirler. Bununla beraber, hepsinin eve geri dönmeye ilgili projeleri olsa da, bu geri dönüşü, memlekette daha “prestijli” bir geleceğe ulaşmak için sürekli ertelemektedirler.

Sonuç olarak, İsveç’teki Türkler belli özel amaçlarına ulaştıktan sonra memleketlerine geri dönmeyi planlayan geçici yerleşimciler olmayı sürdürmektedir. Diğer bir deyişle, göçmenler olağan dışı koşullarda yaşadıklarını hissetmektedir. Bu durum, hem onların değişim sürecini etkilemekte, hem de getto yaşamına katlanmalarında etkili olmaktadır.

RINKEBY'DE GÜNLÜK YAŞAM

Bir konut alanı olarak inşa edilen Rinkeby'de göçmenlerin yoğunlaşması, önceden planlanmamış göçmen hizmetleri işlerinin ve bazı etnik işletmelerin ve diğer konut dışı faaliyetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, burada yaşayan Türklerin çoğunluğu Stockholm'ün diğer semtlerinde çalışmaktadırlar. Dolayısıyla onların bu konut alanına yerleşmelerinde işyerine yakınlık gibi bir etken önemli rol oynamamıştır.

Bu yeni inşa edilmiş, iyi planlanmış, çok katlı binalarla dolu bölge, aslında kırsal kökenli göçmenler için alışılmamış bir fiziksel çevredir. Ancak, yapılan görüşmelerde göçmenlerin hiçbiri, bu semtin bölgenin fiziksel çevresini gündeme getirmemiştir. Bir anlamda, Rinkeby'deki fiziksel koşullar, Türk sakinlerinin yaşamında ikincil bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde, İsveç kurumlarının ve etnik örgütlerin Rinkeby'de yarattığı “toplumsal ortam” ya da yüz yüze ilişkilerin sağladığı kolaylıklar da Türk göçmenler tarafından fazlaca vurgulanmamıştır. Hem burada kalmayı planlayanlar, hem de bu alanı terk etmek isteyenler, sadece buradaki toplumsal çevreyle ilgili gerekçeleri ileri sürmektedirler.

Rinkeby'de, yalnızca az sayıda kent kökenli çekirdek ailenin burada yerleşik akrabası yoktur. Diğerlerinin ise burada birden fazla akrabası yaşamaktadır. Bu ailelerin, hem koca, hem de karı tarafından akrabaları, erkek kardeşleri, kız kardeşleri, amcaları, dayıları, halaları, teyzeleri ve hatta kuzenleri bile bulunabilmektedir. Bu ailelerin bazılarının Stockholm'ün diğer bölgelerinde yaşayan akrabaları da vardır. Öncü göçmen aileler içindeki zincirleme göç ve aileler arasında evlenmeler Rinkeby'de ve İsveç'te bulunan akrabalık ağlarının genişlemesine neden olmuş görünmektedir. Dolayısıyla, “aile ve akrabalar” Rinkeby'deki enformel ilişkilerin çekirdeğini oluşturmaktadır.

Geniş aile içindeki yardımlaşma nitelik değiştirse de günlük ilişkiler, geniş bir çevre içinde sürmeye devam etmektedir. Üstelik, bu ilişkiler, artık sadece akrabalık gruplarıyla da sınırlı değildir ve memleketten gelen diğer hemşehrileri de kapsayarak genişletilmektedir. Görüşme yapılan Kulu doğumluların çoğu, burada, “uzaktan tanıdıkları,

Kululu, akraba olmayan kişilerle yakın ilişkiler kurduklarını” belirtmişlerdir. “Yeni kurulan ilişkiler”, çoğunlukla, Rinkeby’de yaşayan ve akrabalık ilişkisi bulunmayan diğer Türklerle olan ilişkiler olarak kabul edilmektedir. Nitekim, yatırım bütçeleri daha çok akrabalık grupları içinde kalırken; yardımlaşma, diğer Türkleri de kapsamaktadır.

Rinkeby’de iletişim ağının temel kanalı sözlü iletişimdir. Bilgi ve toplumsal denetimde bir aracı rolü oynayan “dedikodu”, sürekli değişen bir çevrede, toplulukça neyin “kabul edilebilir” ve neyin “kabul edilemez” olduğunu tanımlayan bir araçsallığa sahiptir. Bu bağlamda, günlük sözlü iletişimin Rinkeby sakinlerinin yaşamında özel bir önemi vardır. Kadınlar, genellikle gündüzleri veya işten sonra evde toplanırlar. Yazın ise sokaklarda veya parklarda bir araya gelirler. Erkekler ise, Rinkeby Türk İşçi Derneği’nin lokalinde neredeyse her akşam toplanırlar.

Diğer taraftan, Rinkeby’de yaşayan Türklerin bölgede yaşayan “yabancı arkadaşlar”la ilişkileri oldukça zayıftır. Daha önce de açıklandığı gibi, Rinkeby’de İsveçlilerin yanı sıra başka etnik gruplar da yaşamaktadır. Rinkeby’de yaşayan Türkler için yüz yüze ilişkiler, çoğunlukla komşuluk veya akrabalık ilişkileri olarak tanımlanır. Hepsisi, Türk olmayan komşuları hakkında, bir şeyler bilebilir, ancak onlarla ilişkileri son derece sınırlıdır. Onların “yabancı arkadaşları” çoğunlukla ya komşuları, ya da işyerlerinden tanıdıkları kişilerdir. Göçmenlerin çok azı, bu “arkadaşları”nı evlerinde ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Genellikle, evlerine gelmiş olan işyerlerindeki şeflerini, dil öğretmenlerini veya sosyal hizmet görevlileri gibi İsveçlileri “İsveçli arkadaşlar” olarak tanımlamaktadırlar. Bu tür ziyaretlerin de yılda bir ya da iki kez yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu az sayıdaki ziyaret, onların İsveçliler ve diğer göçmen gruplarla çok sınırlı ilişkileri olduğunu göstermektedir. Göçmenler İsveçlileri, çoğunlukla, “daima kendilerini düşünen”, “alçakgönüllü”, “sessiz” ve biraz da, kendilerinin yakınları ve arkadaşlarıyla yoğun ilişkileri olmasından gurur duyarak, “yalnız” olarak tanımlamaktadırlar.

Rinkeby’deki Türklerin kentin diğer bölümleriyle ilişkileri de çok sınırlıdır. Kentin sıklıkla ziyaret ettikleri bir diğer yeri, yakınlarının ve di-

ğer Türklerin yoğunlaştığı Rinkeby'nin ikiz yerleşimi olan Tensta'dır. Şehir merkezine sadece gençler, gezmek ve eğlenmek amacıyla giderler. Bu gençlerin de İsveç'teki ticarî veya ticarî olmayan kültürel veya diğer eğlence hizmetlerini kullanma eğilimi yoktur. Gençler için, Türk gruplar tarafından düzenlenen Türk pop konserleri özel bir öneme sahiptir. Bu konserler dışında Rinkeby'de boş zamanlarını arkadaşlarıyla sohbet ederek veya evde Türk filmleri seyrederek geçirmeyi tercih ederler.

Diğer bir deyişle, Rinkeby'deki Türk göçmenler çok kapalı bir yaşam sürdürürler. Rinkeby'deki Türklerin enformel ilişkileri de biçim değiştirmiştir. Onların yeni yaşamlarının bir sonucu olarak Rinkeby'de yeni ilişki biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki biçimleri hem geldikleri yerdeki ilişkilerden, hem de diğer İsveçlilerin ilişki biçimlerinden farklıdır. Bu farklı yaşam biçimi Rinkeby'yi bir getto yapmaktadır.

“DIŞ DÜNYA”YLA İLİŞKİLER

Rinkeby'deki Türkler, çok tecrit edilmiş bir yaşamları olmasına ve kendilerini bu toplumda geçici olarak değerlendirmelerine karşın, bu ülkede oldukça uzun bir süredir ayakta kalmayı başarıyla sürdürmektedirler. Bunun anlamı, onların İsveçlilerle olan çok sınırlı kişisel ilişkilerine karşın, “dış dünya” ile yaygın ilişki kurmak zorunda kalmış olmalarıdır. İsveç'in örgütlü toplum yaşamı, neredeyse tüm alanları kapsayan, çeşitli formel kurumları insanların hizmetlerine sunmaktadır. Her ne kadar, bu durum ortalama bir İsveçli için kişisel ilişkilerin önemini azaltsa da, Türk sakinler, yoğun kişisel ilişkilerin yanı sıra sorunlarını çözmek için kendilerine yabancı olan söz konusu örgütlerle de zorunlu ilişki kurmak zorunda kalmaktadırlar.

Gündelik yaşamı sürdürmek için bile, sayısız bürokratik işlemleri sürdürme gerekliliği, ortalama bir Türkiyeli göçmen için alışılmadık bir durumdur. Göçün ilk dönemlerinde, öncü göçmenler bu tür gündelik sorunları çözmekte zorlanmışlardır. Bu dönemde kent kökenli Türkler “aracılık” rolünü üstlenmişlerdir. Ancak, şimdilerde yeni gelenler için bu tip işlemler, ya eski göçmenler ve/veya İsveç kurumları tarafından yürütülmektedir. Türk topluluğu, günlük sorunları çöz-

mekte artık deneyimlidir. Rinkeby, Türkiyeli göçmenlere özellikle söz konusu ilişkileri sürdürmede de yardımlaşma olanağını sağlamaktadır. Rinkeby yeni gelen birine özel İsveç kurumları kadar, Türk sakinleri aracılığıyla da “dış dünya”yla ilişki kurma kanallarını sağlamaktadır.

Rinkeby'deki tüm kamu kurumları, okullarda, çocuk yuvalarında, sosyal hizmet bürosunda, belediyenin yerel hizmet şubesinde, kütüphanede ve hatta süpermarketlerde, “göçmen hizmetleri” vermektedir. Bunlara ilave olarak, Rinkeby'de yerel kamu kurumları tarafından yerine getirilmeyen konularda, örneğin, vergi dairesiyle ilişki kurmak gibi konularda, diğer hizmetleri sağlayan özel bir büro da (Invandrarbyrå) kurulmuştur. Emek piyasasındaki ayrımcı uygulamalar nedeniyle eğitilmiş Türkler, sadece, bu tür hizmet işlerine ulaşabilmektedir. Bu Türkler İsveç kurumları ve göçmenler arasında “aracı görevi” üstlenmekte, hatta yeni iş alanları açmak amacıyla, bu tür işlerin yaygınlaşması için baskı yapmaktadırlar.

Genel olarak, Rinkeby'deki bir Türk'ün iletişim kurmak için İsveççe öğrenme ihtiyacı bulunmamaktadır. Çünkü, ilköğretim düzeyinde Türkçe eğitim sağlanmakta, Türk elemanlar çocuk yuvalarında ve diğer hizmet alanlarında istihdam edildiği için göçmenlere, Türkçe iletişim olanağı sağlamaktadır. Buna ek olarak, Rinkebyli Türklerin İsveç'te uzun kalış dönemlerinin ardından kendilerini geçici yerleşimciler olarak değerlendirdikleri de bilinmektedir. Bütün bunlar, “Geri Dönme Miti”nin nasıl sürdüğünü anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bir anlamda, Rinkeby'de bulunan İsveç toplumuna ait kurumlar, kendilerini bu yeni koşullara uyarlayarak içe kapanmacı ve ayrımlaşmayı destekleyen “getto kurumları” olarak işlev görmektedirler. Sonuçta, özellikle, Rinkeby'de yaşayan Türkiyeli çocuklar için tüm getto duvarları sağlam temeller üzerine inşa edilmektedir.

GETTOLAR: AYRIMCILIĞA KARŞI İÇE KAPANMA

Gettolar, mekânsal farklılaşmanın ve ayrımlaşmanın özel durumları olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Geçmiş getto deneyimlerine ilişkin gözlemler, söz konusu alanlarda yaşayanların çoğunlukla o topluma

sonradan gelenler olduğunu göstermektedir. Genellikle sonradan gelenlerin toplum içindeki ekonomik ve sosyal işlevleri sınırlı ve belirlidir. Onlar ve diğer gruplar arasındaki konut ayrımlaşması, daha önemli ve etkili ayrımcı mekanizmaların varlığına işaret eder.

Mesafe koymanın nedenleri, tüm sosyal ilişkileri en az düzeyde tutmayı amaçlayan ayrımcı pratiklere yansıyan, ev sahibi toplum içindeki tecrit edici eğilimlerden kaynaklanabilmektedir. Sosyal, ekonomik ve ideolojik tecride yönelik bu eğilimler, göçmenleri, ABD'deki siyah gettoları veya Avrupa'daki Yahudi gettolarında gözlemlendiği gibi, katı bir ayrımcılık içerisinde yaşamaya ya da çalışmaya zorlayan açık yasal-idarî önlemler olarak görülebilir. Buna karşın, bizim Rinkeby alan çalışmamızda da gözlemlendiği gibi, bu tecrit edici mekanizmalar, her zaman, çok da açık olarak görülmeyebilir.

Rinkeby'de bir ilkokulda Türk sınıfının öğrencileri öğretmenleriyle birlikte (1983).

Bunun yanı sıra, diğer bir mesafe koyma nedeni, göçmen gruplarının kendi içinde varolan aynı bölgede yaşama eğiliminden de kaynaklanabilir. Bu durum, yabancı bir ortamda hayatta kalmanın zararsız bir yolu olarak görülebilir. Rinkeby'de ve diğer getto oluşumlarında gözlemlendiği gibi, kendine özgü yaşam biçimlerini ve kendine özgü getto kurumlarını yaratan bu içe kapanmacı eğilimler de getto yaşamını farklı kılar. Bu iki yönlü süreçler birbiriyle ilişkilidir: Yani tecrit etme, içe kapanma eğilimlerini desteklerken, içe kapanma da tecrit etme eğilimlerini destekler.

Rinkeby'de gözlemlediğimiz gibi, yeni bir ortamda yaşamaya başlayan göçmenler kaçınılmaz olarak, göç ettikleri toplumla ilişkiye geçerler, ve bu durum kaçınılmaz olarak, değişime neden olur. Bu değişimin derecesi çoğunlukla göçmenlerin kendi özelliklerine ve göç ettikleri toplumun bütünü tarafından kabul edilme örüntülerine ve değerlerine dayanır. Uyum ve bütünleşme çoğunlukla birinci ve ikinci kuşak göçmenler için tartışılan süreçlerdir. Bununla birlikte, emilme süreci genellikle ancak birkaç kuşak sonra söz konusu olabilir.

Geçmiş getto deneyimlerine ilişkin gözlemler emilme ve gettonun çözülmesinin çoğunlukla eşzamanlı meydana geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte, çoğunlukla bir getto bölgesinin çözülebilmesi köklü bir değişim dönemi veya hızlı ekonomik büyüme gibi daha önemli değişimleri de gerekli kılar. Bu dönemlerde tecrit edilen gruplar için hızlı bir hareketlilik mümkün olabilmektedir. Diğer yandan, getto oluşturma mekanizmaları, durgunluk dönemlerinde çoğunlukla tecrit edici ve içe kapanmacı eğilimleri destekleyicidir ki, bu durum, bazen kuşaklar boyunca sürebilmektedir.

Rinkeby'de gözlemlediğimiz gibi kırsal kökenli Türk göçmenlerin yanı sıra İsveç kurumları da bu yeni duruma ayak uydurmuştur, getto oluşturma mekanizmaları kendilerini yeniden yapılandırmaları yoluyla işlemektedir. Türkiye'li göçmenlerin geleceğinin, onların bütünleşmede etkili olacak kültürel yeteneklerinden çok, ev sahibi toplumun gelecekteki dinamikleri tarafından belirleneceğini ileri sürmek mümkündür.

Uluslararası Göç Sürecinde Kadının Gündeme Gelişi ve “Getto”daki Kadın*

Bu yazının birinci bölümünde 1960 sonrası Batı Avrupa’ya yönelen uluslararası göç süreci içinde “göçmen kadın”ın, kamuoyunda, medyada ve sosyal araştırmalarla ilgili çevrelerde gündeme geliş süreci, ikinci bölümünde ise, yazarın yapmış olduğu bir alan araştırmasının bulgularına dayanılarak, Batı Avrupa’daki Türk göçmen imajını büyük ölçüde belirlemiş, çok özel bir göçmen kadın grubu olan “gettodaki kadın”ın konumu üzerinde durulacak.¹

GÖÇMEN KADININ GÜNDEME GELİŞ SÜRECİ

1960 sonrasında gerçekleşen uluslararası göçü esas olarak, bugünlerdeki yaygın deyimle kuzey ve güney ülkelerindeki farklı toplumsal koşulların oluşturduğu bir tarihsel buluşma olarak tanımlayabiliriz. Tür-

(*) “Uluslararası Göç Sürecinde Kadının Gelişi: Getto’da Kadın”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, sayı 1, 1993, s.110-125.

1 Yazının birinci bölümü, 1960’tan bu yana uluslararası göç konusunda yapılmış olan yayınların alan çalışmasının verilerine dayanmaktadır. Bu alan çalışmasının verilerinin bir bölümü *Refah Toplumunda “Getto” ve Türkler* adlı kitapta yayınlanmıştır. Burada aktarılabilecek sonuçlar ise UNESCO tarafından 1988 yılında düzenlenmiş olan bir sempozyum için hazırlanmış olan “Women in Chain Migrant Families and Urban Networks” adlı tebliğe dayanmaktadır.

kiye'nin de dahil olduğu bazı "güney" ülkelerinde gerçekleşen demografik ve yapısal değişimler, bu ülkelerde milyonlarca –kentlere ya da diğer ülkelere– göç etmeye hazır kitle yaratmıştır. Diğer yanda ise, yine aynı dönemde, Batı Avrupa'da, farklı demografik, yapısal ve konjonktürel nedenlerle acil bir emek açığı ortaya çıkmıştır. Bu farklı koşullar sonucunda Batı Avrupa'ya, Asya, Afrika, Güney Avrupa ve bu arada Türkiye'den de milyonlarca insan göç etmiştir.²

1960'lı yıllar, özellikle resmî çevrelerce esas olarak denetimli de olsa dış göçün teşvik edildiği ve dış göç konusunda iyimserliğin hakim olduğu bir dönemdir. Bu dönemin ilk yıllarında, göçü alan ve göçü veren ülkelerde göçle ilgili resmî çevrelerin ve onlara bağlı akademik çevrelerin yaptığı çalışmalar, esas olarak bu dış göç sürecinin rasyonalize edilmesine dönüktü. Bu dönemde daha çok iktisatçıların, emek ya da kaynak akımı ile ilgili ve ulusal düzeyde "kazanç-kayıp" hesaplamalarının yapıldığı makro ölçekli analizlere rastlanmaktadır. Bu araştırmaların ana temaları da, dış göç yoluyla göç veren ülkelerin fazla emekten kurtulmaları, göçü alan ülkelerin ise, dış göç yoluyla ortaya çıkmış olan emek açığı darboğazından çıkmaları etrafında yoğunlaşmaktaydı.³

Diğer taraftan yine aynı dönemde, özellikle resmî kurumların dışında kalan ve görece olarak daha bağımsız olan akademik çevrelerde, Batı Avrupa ülkelerine göçle gelen bu yeni tür emeğin emek piyasasındaki konumlarını sorgulayan çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalar, Batı Avrupa emek piyasasına katılan bu yeni işçilerin tüm sektörlerle homojen olarak dağılmadıklarına, emek piyasası içinde belirli ayrılmış alanlarda –düşük ücretli, düşük nitelikli, düşük kotalı, çalışma koşulları zor alanlarda– kümelenmelerine dikkati çeken analizlerdi. Bir anlamda bu çalışmalarla bu yeni tür emeğin "göçmen" ya da "yabancı" oluşlarının sonuçları fark edildi. Dolayısıyla

2 Bu dönemde bu alanda ve dünyanın çeşitli kesimlerinde gerçekleşen uluslararası göç süreci hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Appleyard, 1968.

3 Bu dönemle ilgili olarak DPT yayınları ve özellikle Kalkınma Planları incelendiğinde Türk yetkililerinin görüşleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ayrıca Abadan-Unat ve Kemiksiz'in hazırladığı "Türk Dış Göçü Bibliyografyası"ndan da, bu konudaki diğer yayınları bulmak ve tekrar gözden geçirmek mümkündür.

Batı Avrupa emek piyasası içindeki açık ya da gizli ayrımcılığı ortaya çıkaran, bunları sorgulayan çalışmalar yapılmaya başlandı. Buna bağlı olarak "göçmen işçilerin" sınıfsal konumlarının uzun uzadıya tartışıldığı gözlenmektedir. Göçmen işçilerin "işçi" olarak konumlarıyla "göçmen" olarak konumları karşılaştırıldı. "Göçmen"liğin, "işçi" olma durumuna göre daha baskın olup olmadığı ya da "yabancı" oluğun bu gruba özel bir toplumsal katman olma özelliği verip vermediği tartışmaları uzun süre gündemi işgal etti.⁴

1960'lı Yıllarda Göçmen Kadın Gündemde Değil

Bilindiği üzere, denetimli ve formel işçi göçünün sürdüğü bu dönemde Batı Avrupa ülkelerine göç eden işçiler arasında, görece olarak az da olsa, kadın işçi de vardır. Bu kadın işçiler, esas olarak Batı Avrupa'daki kadınların yoğunlaştığı işkollarında çalışmaya başladılar. Formel kanallarla gelen işçi kadınların iş piyasasına girişleriyle ilgili kurallar ise erkek işçilerden farklı değildi.

Bu dönemde "işçi" dendiğinde söz konusu olan, "cinsiyetsiz" ya da çoğunlukla zımnen "erkek" olarak kabul edilen "formel" işçilerdi. Bu dönemde "kadın" dendiğinde söz konusu olanlarsa daha çok, gerek emek piyasasındaki konumları, gerek göç süreci içindeki konumları bakımından "bağımlı" ve "pasif" bir kategori olarak kabul edilen kadınlardı.⁵ Dolayısıyla emek piyasası ile ilgili tahmin ve hesaplamalarda kadınlar, tıpkı çocuklar gibi, "ekmek parası kazanan işçi erkeğin ailesi" yani ekonomik olarak aktif olmadığı varsayılan bir gruptu. Dolayısıyla formel işçi göçünde kadın, göçmenlik konumu erkek göçüne bağlı olan, yani öncü göçmen olmayan, dolayısıyla işgücü piyasası bakımından da önemi olmayan bir kategori olarak algılanıyordu. Aslında bu ele alışı temelinde Batı Avrupa ülkelerinde gözlenen tipik işçi ailesi modeli varsayımı yatmaktaydı. Sonuç olarak, bu dönemde, bütün bu tartışmalar ve işgücü hesaplamaları arasında "kadın" konusunun özel bir gündem maddesi olmadığı dikkati çekmektedir.

4 ●rneğin Castles ve Kosack, 1973.

5 ●rneğin Paine, 1974.

Göçmen Kadının “Sorun” Olarak Gündeme Gelişi

1970’li yılların ikinci yarısı, kadının gündeme gelişi bakımından ilginç bir dönem olmuştur. Bilindiği üzere bu yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik konjonktürde daralma yaşanmış, emek piyasalarında doyuma ulaşılmıştı. Buna bağlı olarak bu ülkelerdeki resmî çevreler dış göç politikalarını değiştirici yönde birçok yeni karar almaya başladılar. Bu arada gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde bir dizi hukuksal ve kurumsal düzenleme yapıldı. Bunların ana teması esas olarak formel işçi göçünün azaltılması, durdurulması ve hatta yönünün değiştirilmesi etrafında toplanıyordu. Sonuçta birçok Batı Avrupa ülkesi formel kanallarla gelen işçi göçünü durdurmayı başardılar, ancak, “dış göçü” durduramadılar. Bu tarihten sonra, bu ülkelerdeki yabancı nüfus azalmak şöyle dursun, gerek aile birleşmeleri ve gerekse ilticalar yoluyla gittikçe artmaya devam etti ve üstelik bu yabancı nüfus kalıcılık özellikleri göstermeye başladı.⁶

Bu yıllar, özellikle göç politikasını düzenleyen resmî çevrelerce, daha önce yapılan iyimser hesapların ve yorumların sorgulanmaya ve daha önce öngörülemeyen bazı sonuçların algılanmaya başladığı bir dönem oldu. Göçmen kadın da, bu dönemde, çeşitli çevrelerde birbirinden farklı saiklerle, dolayısıyla birbirinden farklı yaklaşımlarla gündeme geldi.

Göç alan ülkelerdeki resmî kurumların göçmen kadını algılaması büyük ölçüde bu kadın nüfusunun varlığının itirmesiyle oldu. Bu çevreler için formel işçilerin eşleri olan kadınlar, göç edeceği düşünülmeyen, göç etse bile emek piyasasına girmeyeceği varsayılan “bağımlı” ve dolayısıyla “pasif” nüfus anlamını taşıyordu. Formel işçi olarak gelen kadınlar ise büyük ölçüde denetim altındaydı. Nitekim, işçi ailesi olan kadınlar, göçün ilk evrelerinde fiziksel olarak görünür değildi. 1970’lere kadar aile birleşmeleri yoluyla gelen bağımlı nüfus fazlaca önem taşımıyordu. Ancak daha sonra özellikle “formel” işçi göçünün” denetim altına alınmasından sonra, bu konumda olan kadın nü-

6 Geri dönüşle ilgili önlemlerin alındığı dönemde göçmen nüfusun artışı ve kalıcılığını vurgulayan bir çalışma örneği olarak bkz. Gitmez, 1983.

fusun göçü hızlandı ve bu nüfusun varlığı somut olarak algılandı.

Beklenmeyen bu yeni göç dalgası, göç ve emek piyasası ile ilgili yapılmış olan hesaplamaları büyük ölçüde alt üst etti. Batı Avrupa'da çalışabilir yaşta yabancı nüfusun sayısı birdenbire yaklaşık iki katına çıktı. Bu artış, formel emek piyasasının daraldığı ve formel işçi göçünün durdurulmak istendiği bir dönemde gerçekleşmişti. Üstelik, göçmen işçi aileleri, yerli işçi ailelerinden, "ekmek parası kazanan erkeğin evde oturan eşi olma" modelinden de çok farklıydı. Göçmen işçilerin eşleri, çalışmaya çok daha hazır ve istekliyidiler. Nitekim bazı göçmen gruplarındaki kadınların işgücüne katılma oranları yerli kadın nüfustan çok daha hızlı artmaya başladı.

Bu durum emek piyasasını düzenleyenler bakımından oldukça şaşırtıcı bir durumdu ve böylece farklı bir kadın grubu ile karşı karşıya olduklarını algılamaya başladılar. Çünkü göçmen kadınlar, o toplumdaki işsizlik krizlerine, ayrımcılığa ve hatta kendi kültürel engellerine rağmen, yerli kadınlardan çok daha yüksek oranda çalışmaya başlamışlardı. Bunun yanı sıra bu göçmen kadının grubunun bazı kesimleri, Batı Avrupa ülkeleri için artık ortadan kalktığı düşünülen ve "arkaik" olarak kabul edilen bazı çalışma biçimlerini kolaylıkla kabul ediyorlardı. Örneğin bu kadınlar, "etnik" işletmeler diye adlandırılan göçmenlere ait küçük işyerlerinin "ücretsiz aile

İsveç'te ilk gelen Türk kadınlarının önemli bir bölümü temizlik işlerinde çalıştı. İşçi göçünün başladığı yıllarda "pasif" bir nüfus olan kadın nüfusu daha sonraki yıllarda günlük yaşamın içine girmeye, daha ileri bilinç düzeyine ulaşmış olanlar da kadın sorunları etrafında örgütlenmeye başladı. Ne var ki, kırsal kesimden gelenlerin kaderinde değişim o kadar hızlı olmadı. Stockholm'de temizlik işçisi bir kadın (Kaynak: Arslan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağızlarından İsveç Türkleri*, Stockholm, 1992)

emeği” ya da enformel işletmelerin gönüllü “kaçak” emeği de olabiliyorlardı. Dolayısıyla göç alan ülkelerdeki iş piyasası ile ilgili çevreler, bu kadar çok sayıda kadının ve üstelik farklı çalışma motivlerine sahip olan kadının iş piyasasına katılmalarının sonuçlarını, ister istemez algılamaya başladılar ve “göçmen kadın” konusunu gündeme getirdiler.

Göçmen kadını gündeme getiren ikinci resmî çevre ise Batı Avrupa toplumlarının “refah toplumu kurumları” diye adlandırılan ve esas olarak Batı Avrupa ülkelerindeki toplumsal altyapıyı belirli standartta tutma görevini üstlenen, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal hizmet kurumları gibi kurumlar oldu. Özellikle göçmen işçilerin yerleşikleşmesinden sonra bu kurumlar, göçmenlerin yoğunlaştığı alanlarda toplumsal altyapı bakımından kendi toplumlarının standartlarının dışında kalan bazı alanların varlığını, “yeni getto alanlarını” farkettiler.

Bu kurumlar için “formel” kanallarla gelen göçmen işçilerin iş piyasasına girişleri ve diğer kurumlarla ilişkilerinin sürdürülmesinin yolları büyük ölçüde biliniyordu. Ancak, bu çevreler için kendi aralarında yeni katılan “göçmen işçi aileleri” daha az bilinen ve çok daha farklı bir gruptu. Bu noktada yabancıların Batı Avrupa toplumlarına “uyum” ve bu toplumlarla “bütünleşme” sorunları gündeme geldi. Bunun genel olarak anlamı, yabancıların, Batı Avrupa toplumlarında en az sorun yaratarak var olmalarının yollarının aranmasıydı. Bunun “göçmen” kadınlar için anlamı ise, bu kadınların davranış ve değerleriyle Batı Avrupa toplumlarındaki ortalama işçi sınıfı kadınlarına benzeşmeleri ya da ortalama Batılı kadın imajına yaklaşmalarıydı.

Bu çevrelerde “göçmen kadının” “toplumsal sorun” odağı olarak gündeme geldiği gözlenmektedir. Dolayısıyla bu kurumlar, bu toplumsal sorunun çözümüne dönük akılcı politikalar üretmek amacıyla farklı kültürleri tanımaya ve anlamaya çalıştılar. Nitekim o dönemlerde “göçmen” işçi alan birçok ülke, sosyologları, antropologları ve sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla farklı kültürleri ve bu kültürlerdeki kadınların konumunu anlamaya dönük araştırmalar yapmaya başladılar. Bu araştırmaların amacıysa “uyum” ve göçü yönlendirmede daha akılcı politikalar üretebilmektir.

Bütün bu çevrelerden bağımsız olarak, "göçmen kadını" gündeme getiren bir başka çevre ise, göç alan toplumlardaki feministler oldu. Feministler esas olarak, o tarihe kadar Batı toplumlarındaki kadının konumunu, cinsler arası ilişkileri zaten sorgulamaktaydı. Ancak feministler için kendi toplumlarına sonradan katılan bu yabancı kadınlar çok yeni ve özel bir ilgi alanı oldu. Yabancı kadın gruplarının bir kesiminin artık ortadan kalktığı düşünülen bazı eşitsiz ilişkileri yaşıyor olmaları bu ilgiyi daha da artırdı. Göçmen gruplarının bir kesimi arkaik bazı ilişkilerin somut olarak gözlemlenebildiği, çok ilginç ve "egzotik" bir saha olarak belirdi. Üstelik, bu göçmen kadınların cinsler arası eşitsizliği gönül rızasıyla kabul etmelerinin sezilmesi, bu kadın gruplarının yeni bir "eylem alanı" haline gelmesine de neden oldu.

Feministler ve kadın araştırmacıları, "göçmen kadın" konusuna yeni bir boyut getirdiler ve göçmen kadınların, "kadın" olmaktan gelen konumlarını sorguladılar. Dolayısıyla, göçmen kadınların toplumsal konumunu açıklamada "sınıfsal" ve "göçmenlik" durumlarının yanı sıra "kadın" olmalarının etkileri de tartışılmaya başlandı. Genellikle, "üçlü dışlanma" ya da "üçlü sömürü" gibi kavramlar çerçevesinde yapılan bu tartışma ve araştırmalar, göçle gelen kadınların hukuksal ve toplumsal olarak sadece "kadın" olmalarından dolayı karşı karşıya oldukları eşitsizliklerin boyutlarını ortaya çıkardı. Başlangıçta bu tartışmalar esas olarak Batılı feministlerin göçmen kadınlar adına ve kendi kavramlarıyla yaptıkları tartışmalardı.

Göçmen Kadın Klişelerinin Yerleşikleşmesi ve Karşı Çıkış⁷

Buraya kadar özetlendiği gibi 1980'li yıllara kadar "göçmen kadınlar" çeşitli çevrelerde ve çeşitli saiklerle sıkça gündeme getirilmiş oldu. Hatta o kadar ki "göçmenlik" konumu söz konusu olduğunda üzerinde en

7 Bu bölüm esas olarak 1983'te yayınlanan *One Way Ticket* adlı kitapta yayınlanan makalelerden, IMR'nin 1984 yılında yayınladığı 4/18 sayılı özel sayıda yayınlanmış olan makalelerden, 1988 yılında katıldığım UNESCO tarafından düzenlenen "Women in International Migration" konulu sempozyuma sunulan tebliğler ve bu toplumda yapılmış olan tartışmalardan ve 1991 yılında Berlin'de düzenlenmiş olan "Transitions" adlı toplantıya sunulan tebliğlerden esinlenerek yazılmıştır. Burada özellikle Anthias ve Morokvasic'in ele alışları dikkati çekmektedir.

fazla tartışılan kesim, göçmen gruplarının erkeklerinden çok kadınları oldu. Burada en sık gündeme gelenleri ise, ortalama “Batılı” kadın imajından en görünür ve en belirgin farklılıklarla ayrılan kadın grupları oldu. Hatta bu kadınlar, sadece göçmen kadınları değil, genel olarak tüm göçmenleri belirleyen imajı bile oluşturdular. Burada “geleneksel-modern” ikileminin yeniden gündeme geldiği ve “geleneksel” kadının somut imajının ise çeşitli göçmen grupları içindeki Batılı kadınlardan en farklı olan kadınlar tarafından belirlendiği gözlenmektedir. Bunun bir sonucu da göçmen gruplarının mensup oldukları kültürel ortamın en çarpıcı, en farklı özelliklerinin vurgulandığı stereotiplerin ve klişelerin de yerleşikleşmesi oldu.

Göçmen kadını gündeme getirenler arasında konuyu “çoğulculuk”, “çok kültürlülük”, “ayrımcılığa karşı oluş” gibi birçok evrensel ilke çerçevesinde ele alan gruplar da söz konusudur. Ancak bu dönemde, bu grupların varlığına ve çabalarına karşın, oryantalist, etnosentrik, ırkçı ya da cinsiyetçi önyargıların yaygınlaştığı ve yerleşikleştiği de gözlenmektedir. Doğulu kadınlar için “egzotik”, “geleneksel”, “ezilmiş”, “pasif”, “zavallı”; siyahiler için, “başına buyruk”, “çocuklarına bakmayan”, “erkeğini elinde tutamayan” kadın imajları bilimsel araştırmalardan filmlere, basına ve diğer kitle iletişim araçlarına kadar pek çok yerde hâkim oldu. Eredeyse tüm göçmen kadınlar, “özürlü” ya da “toplumsal sorun” olarak ve klişelerle algılanmaya başladılar.

1980’den sonra “göçmen kadın” konusunda oluşan klişelere karşı çıkan, dolayısıyla göçmen kadın tartışmalarına katılan yeni bir çevre ise, göçmen gruplarının kendi içlerinden çıkan, ikinci nesil göçmen kadın araştırmacıları oldu. Bu kadın araştırmacıları, bir bakıma göçmen kadınların kendi içlerinden gelen sesleri ya da göçmen kadınların kendi adlarına konuşmaları anlamına geliyordu.

Bu kadın araştırmacıların yaptıkları farklı etnik kökten temelli, çok boyutlu ve karşılaştırmalı analizler, sınıfsallık, göçmenlik ve kadınlık gibi temel etkenlerin, farklı göçmen gruplarının, farklı kesimlerinde farklı işlediğini ortaya çıkardı. Bu durum bir anlamda, homojen, tek tip ve genellikle klişelerle özdeşleşmiş olarak algılanan göçmen ka-

dınların çeşitliliğinin de algılanması demek oluyordu. Bu araştırmalar, göçmen gruplarının heterojen olduklarını, beklenen modellerden farklı olduklarını ve belki de bu farklılıklarıyla da var olmaları gerekliliğini ortaya koydu. Bütün bunlar göçmen kadının sadece tek tip olarak algılanmasına değil, aynı zamanda sorun odağı olarak ele alınmasına da karşı çıkış olmaktaydı. Nitekim, 1990'larda göçmen kadın hareketinin temsilcilerinin temel mücadelesi, siyasal ve sosyal haklardaki eşitsizliklerle mücadele yanında, klişelere ve göçmenlerin "sorun" olarak algılanmasına karşı çıkış mücadelesi olarak da belirginleşti.

Bunun yanı sıra, bu araştırmacılar göç araştırmalarına da farklı bir boyut getirdi. Göçmen kadınların konumlarının açıklanmasında genellikle tek boyutlu nedensellik ilişkileri kurularak sürdürülen tartışmaların ve genel kestirme analizlerin yetersizliklerini vurguladılar. Dolayısıyla, 1990'larda yapılan göçmen kadın araştırmaları artık çok daha karmaşık ilişkileri, çok daha ayrıntılı olarak gözlemlemeye çalışan, çok yönlü etkileşimi algılamaya çalışan, çok daha sofistike ve realist analizlere dönüştü.

Bugün artık, göçmen kadından söz ederken hangi toplumdaki, hangi göçmen grubunun, hangi kesiminden söz edildiğinin açıkça farkına varılması gerekmektedir. Bu çerçevede yapılan araştırmalarda, göçmen kadının mensup olduğu etnik grubun o toplumdaki siyasal, hukuksal ve kurumsal konumu; o göçmen grubunun göç edilen ülkede var olan ırkçı-ayırıcı toplumsal dışlanma mekanizmaları içindeki özel konumları; göç edilen ülkede genel olarak kadının konumu ve göçmen kadının mensup olduğu etnik grupta kadının konumu ve iki farklı düzlemdeki cinsiyetçiliğin etkileşimi; göçmen kadınların göç ettikleri toplumlardaki ayrılmış iş piyasalarındaki konumları ve bu alandaki ırkçı ve cinsiyetçi yaklaşımların etkileşimi gibi etkenlerin farklı göçmen kadın tiplerini ortaya çıkardığı gözlemlenmektedir.

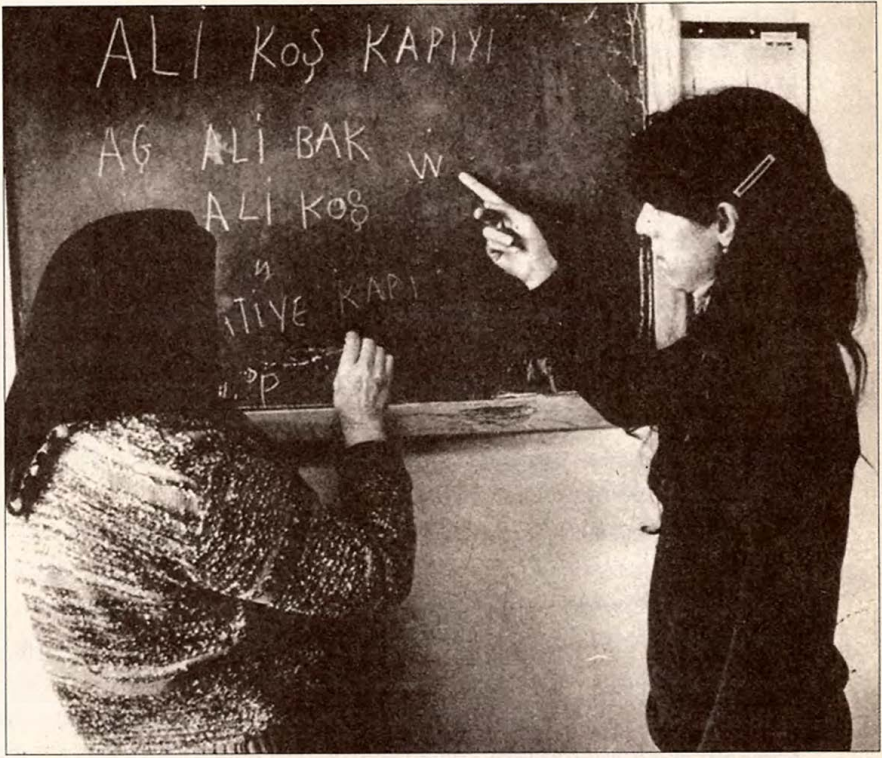
GETTO'DAKİ KADIN

Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine, farklı emek piyasalarının, farklı nitelikteki işgücü taleplerine bağlı olarak, birbirlerinden çok farklı nitelik-

lere sahip olan insanlar göç etti. Dolayısıyla bugün Avrupa’da yaşayan Türkler gerek kökenleri gerekse göç ettikleri ülkelerin göçmenleri kabul biçimleri bakımından farklı koşullarda yaşayan, heterojen gruplardır. Batı Avrupa’da yaşayan Türk göçmen kadınından söz ederken de tek tip kadından söz etmek pek mümkün değildir. Ancak, yukarıda özetlendiği gibi, Batı Avrupa’da, diğer göçmen gruplarında olduğu gibi, Türk göçmen kadını dendiğinde de, yerleşikleşmiş, klişeleşmiş tek tip kadın imajları vardır. Gerek bilimsel araştırmalarda, gerek refah kurumlarında, gerekse kitle iletişim araçlarında, farklılığından dolayı, ilgi ve sorun odağı olan ve en çok gündeme gelen kadın tipi bu imajın belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu kadın tipi de daha çok, Türkiye’nin görece yoksul kırsal alanlarından, zincirleme göç süreciyle, belirli bir hane halkı grubunun üyesi olarak göç etmiş olan birinci nesil göçmen kadınlardır. Bu bölümde, bu tür zincirleme göç süreciyle göç etmiş köy kökenli bir Türk göçmen grubu üzerinde yapılmış olan alan çalışması sonuçlarına dayanarak, söz konusu imajın oluşmasında etkili olmuş kadınların konumu üzerinde kısaca bilgi verilecektir. Burada ele alınacak olan kadın grubu, Orta Anadolu’nun görece yoksul bir yöresinden (Konya-Kulu ve köyleri) bir ileri sanayi toplumunun metropoliten kentine (İsveç-Stockholm), tamamen tesadüfen ve zincirleme göç süreci içinde göç eden bir grubun kadın üyeleridir. Söz konusu araştırma esas olarak bir kadın araştırması değil, bir topluluk araştırmasıdır (*community study*). Yine bu araştırmada kullanılan analiz birimi de bireyler değil, dolayısıyla tek tek kadınlar ya da erkekler değil, “hane halkları” olmuştur. Burada daha çok bu araştırmanın kadınlarla ilgili bulgularına kısaca değinilecektir.

Yarışan Yaşam Stratejileri ve Kadınlar

Burada bazı sonuçları aktarılacak olan göç araştırmasında analiz birimi olarak hane halklarının alınmasında Türkiye’nin kırsal alanlarında yaşayanların birçok konuda olduğu gibi “göç” kararının ve göçten sonraki birçok kararın alınmasında özerk olmamalarının etkisi vardır. Bütün bu tür kararlar büyük ölçüde hane halklarının yaşam stratejisinin bir parçasıdır. Dolayısıyla bireyler, (iç ya da dış) göçe daha çok bir ha-

İsveç'e ilk gelen göçmen kadınların kırsal kökenli oluşu birçok sorunu da beraberinde getirmişti.

Özellikle Anadolu'nun bir köyünden çıkıp, teknolojinin en gelişmiş olduğu İsveç gibi bir Batı ülkesine gelen bu kadınlar yeni topluma uyum sağlamakta güçlük çekti. Bu nedenle 70'li yılların başında yetişkinler için anadillerinde okuma yazma kursları açıldı. (Kaynak: Arslan Mengüç, *İlk Gelenler-Kendi Ağzlarından İsveç Türleri*, Stockholm, 1992)

ne halkı üyesi olarak katıldıkları gibi, nereye gitseler bu niteliklerini uzun bir süre devam ettirmektedirler. Bu nedenle göç analizlerinde bu ilişkilerin göz önünde tutulmasında büyük yarar görülmektedir. Köy kökenli göç hareketlerinde göçün başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki uzun süreli, yoğun ve karmaşık ilişkileri dış göç hareketinde de gözlemlemek mümkündür. Bugünkü ulaşım ve haberleşme teknolojisinin sağladığı olanaklar göç edilen yerin uzaklığının etkilerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bugünkü yaygın ve görel olarak ucuz iletişim ve

ulaşım olanakları, göç eden bireylerin, hem geride bıraktıkları hane halkı üyeleriyle hem de ülkeleriyle olan yoğun ekonomik, toplumsal, kültürel ve ideolojik ilişkilerini sürdürmelerine olanak sağlamaktadır.

Bu yoğun ilişki göç eden grup ve bireylerin göç kararının etki ve sonuçlarını iki farklı ortamda (hem göçün başladığı hem de göç ettikleri ortamda) yaşamaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla göç edenler, göçten sonra alacakları kararları bu iki farklı deneyimi sürekli olarak karşılaştırarak üretmektedirler. Bir başka ifadeyle, göç sürecinin iki farklı toplumsal ortamda yaşanması, göç edenlere iki farklı yaşam stratejisi olanağı sunmaktadır. Göç edenler de her yeni durum için farklı yaşam stratejisi dizisinden birini seçebilme olanağına sahiptirler. Ancak, aşağıdaki örneklerden de izleneceği gibi, bu durum birbirleriyle yarışan ve zaman zaman da birbiriyle çelişen kararlar alma anlamına da gelebilmektedir.

Burada bazı sonuçları aktarılabilecek araştırmanın yapıldığı mekân, bir “getto” alanıdır. “Getto”lar, genellikle dış göçle gelen, düşük konumlu göçmenlerin yoğunlaştığı, düşük toplumsal konumlu yerleşme alanlarıdır. Bu araştırmanın sürdürüldüğü bölge de genellikle düşük konumlu göçmenlerin ve İsveçli marjinallerin yaşadığı bir bölge olarak getto özellikleri göstermektedir. Esas olarak İsveç, çoğulcu, demokratik bir refah toplumu olma özellikleriyle tanınan bir toplumdur. Bir başka deyişle, İsveç, varıl ve varıllığını bütün toplumsal katmanlara, bu arada göçmenlere de, dağıtmaya çalışan bir toplumdur. Bu toplumda, cinsiyete ve etnik kökene göre açık ayrımcılık hukuksal olarak önlenmeye çalışılmaktadır. Ancak, bu durum, bu toplumda gerek ırk gerekse cinsiyete göre ayrımcılığın tamamen yok olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim iş, konut ve diğer göçmen politikaları aracılığıyla çeşitli açık ve gizli ayrımcı uygulamalar sonucu, bu toplumda da gerek iş gerek konut alanlarında “getto”lar oluşmuş durumdadır.⁸ Burada, İsveç gibi göçmenlerine yerleşikleşme ve refah toplumu olanaklarından yararlanma imkânı veren bir ülkede bile, göçmenlerin nasıl

8 Getto kavramı ve getto oluşturan mekanizmalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Köksal, 1986.

ikili yaşam stratejileri geliştirmek durumunda kaldıkları ve bunun kadınların konumu açısından sonuçları kısaca aktarılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın yapıldığı dönemde (1983) bu gettoda, diğer göçmen gruplarıyla bir arada yaşayan Türk grubunun dış göç deneyimlerinin 20 yıllık bir geçmişi bulunmaktaydı. Bu deneyimler sonucu grubun, İsveç ve Türkiye toplumlarına dönük yaşama stratejilerine temel oluşturan algılamaları ise kısaca şöyleydi:

İsveç'te işçi olmak, göçmenlere, sürekli, düzenli, Türk parasına çevrildiğinde anlamlı, güvenceli, nakit para kazanma olanağı vermektedir. Bunun yanı sıra İsveç, göçmenlere konut, sağlık, çocuk bakımı ve diğer refah kurumlarından yararlanma olanağını sunmaktadır. Dolayısıyla İsveç'te göçmenlerin yüksek standartta bir yaşam düzeyi sağlama olanağı bulunmaktadır. Buna karşılık, İsveç'te göçmen olarak yaşanan yıllar, bu göçmen grubuna "düşük toplumsal konumda kalıcı" oldukları izlenimi de vermiştir. Göçmen grubu bu toplumda var olan ayrımcılığın farkındadır. Ayrıca göçmen grubu bu toplumdaki gizli ayrımcı mekanizmalar nedeniyle bu konumunun değişeceği konusunda da iyimser değildir. Dolayısıyla göçmenler, İsveç toplumunda yükselmek için gerekli olan asgari niteliklerin neler olduğunun ve kendilerinin bu niteliklere ulaşmalarının mümkün olmadığını da farkındadırlar. Üstelik Türk göçmenler, İsveç toplumunun sosyal güvenlik kurumlarının sunduğu olanakların önemli bir kesimini kendileri için gerçekçi ve ulaşılabilir görmemektedirler. Örneğin İsveç toplumunun emeklilik programına ulaşmak için gerekli olan 65 yaş, bu grubun yaşam süresiyle ilgili beklentisinin çok üstündedir. Yüksek ölümlülüğün yaşandığı bir bölgeden gelen bu göçmen grubu genellikle o yaşa kadar yaşayabileceklerine dolayısıyla İsveç toplumunun emeklilik programının kendilerine uygun olduğuna inanmamaktadırlar. Bir anlamda İsveç toplumunun kendi yaşam döngülerine uygun olarak düzenledikleri refah kurumları olanakları ile, bu göçmen grubunun yaşam döngüsü beklentileri arasında önemli bir uyumsuzluk söz konusudur.

Buna karşılık aynı grup, aynı göç sürecinin etkilerini Türkiye'de çok daha farklı bir biçimde yaşamıştır. Dolayısıyla Türkiye'yle ilgili al-

gılamaları çok daha farklıdır. Bu göçmen grubu için Türkiye riskli, yaşanması zor, yaşam standartları bakımından yoksul bir ülkedir. Üstelik bu göçmen grubu, İsveç'te yaşama deneyimine sahip olanların Türkiye'de çok daha zor yaşayabileceklerinin, hatta bir miktar da dışlanabileceklerinin farkındadır. Ancak, aynı göçmen grubu mensupları, İsveç'te kazandıkları düzenli ve Türk parasına çevrildiğinde anlamlı olan, nakit gelirleriyle Türkiye'de önemli kazanımlar da elde etmişlerdir. Örneğin, öncü göçmenler Türkiye'de yeni bir toplumsal konum kazanmışlardır. Öncü göçmenler, geldikleri yörenin yoksulları olmalarına karşılık daha sonra, "orta sınıf" olmuş, çocukları geldikleri yörenin zenginleriyle evlilik yapmış; dolayısıyla "sınıf" atlamışlardır.⁹ Ayrıca göçmenler İsveç'te "işçi" olmalarına karşın, Türkiye'de potansiyel ya da "iş projeleri" vardır. Dolayısıyla kendilerini "işçi"den çok, potansiyel ya da "gizli" işadamları olarak görmektedirler. Türkiye'deki yaygın küçük girişimciliğin kendilerine toplumsal olarak devingenlik ve gelecekle ilgili güvence vereceğine inanmaktadırlar. Dolayısıyla İsveç'te yaşayan Türkler için Türkiye, "riskli" ama yükselme olanağı veren bir "vaatler ülkesi" niteliğini taşımaktadır.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz iki farklı göç deneyimi, grubun gelecekte ve İsveç toplumundaki yaşamlarıyla ilgili kararlarında etkili bir ideolojik çerçeve oluşturmuştur. Benzer niteliklerde göçmen gruplarında da gözlenen bir ideolojik çerçeveye "Geri Dönme Mitos"u adı da verilmektedir.¹⁰ Bunun ikili yaşam stratejileri bakımından özetlenecek anlamı şudur: "İsveç'te çok çalış, çok kazan, çok biriktir! Ama Türkiye'de iş kur, kısa hayatını kol gücünü kullanmadan geçir ve Türkiye'de rahatça yaşla!"

Zincirleme Göç Sürecinde Kadının Değişen Konumu

Bu alanda yaşayan Türk kadınların konumları, büyük ölçüde grubun tümünü kapsayan bu ikili yaşam deneyimi ve onlara bağlı geliştirilen yaşam stratejilerinin anlaşılmasıyla mümkün olabilecektir. Burada zin-

9 Alpay ve Sariaslan, 1989.

10 Anwar, 1979.

cirleme göç sürecinin çeşitli aşamalarında bu stratejilerin kadınların konumunu etkileyen bir biçimi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Bu göçmen grubun öncüleri çalışabilir yaşta genç erkeklerdir. Önce göçmenlerin İsveç'e geldikleri 1960'lı yıllar, İsveç'te her tür emek açığının olduğu ve gelen herkese iş ve oturma izninin kolaylıkla verildiği bir dönemdir. Öncü göçmenlerin geldikleri yörenin yoksulları oldukları ve o dönemde Almanya'nın "misafir işçiler" için talep ettiği niteliklere sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu göçmen grubu bir "aracının" yol göstermesiyle daha önce hiç bilmedikleri bu ülkeye, tamamen tesadüfen göç etmişlerdir. Ancak, göç süreci bundan sonra çok daha farklı bir nitelik kazanmıştır. Öncü göçmen konumu, ilk göç edenlere daha sonraki göç sürecini belirleme ve kendilerinden sonra gelenler üzerinde denetim kurma gücünü de vermiştir. Dolayısıyla göç süreci tesadüfi olmaktan çıkmış ve öncü göçmenlerin denetimi altına girmiştir. Göçün öncüleri, düzenli işlere yerleştikten sonra, yine hane halkı stratejilerine dayanarak çeşitli derecelerdeki erkek akrabalarını İsveç'e getirmişler ve yerleşmelerini sağlamışlardır. Bu dönemde göç eden erkek göçmenlerin hep bir arada ve öncü göçmenin denetimi altında ortak tüketim ve tasarruf bütçeleri oluşturarak yaşadıkları gözlenmektedir.

İsveç'e kadınların gelmesi öncü göçmenlerin bir arada yaşamaya başlamalarından sonra gerçekleşmiştir. Öncü göçmenler, İsveç'e sürekli yaşam düşüncesiyle gelmemişlerdir. öncülerin başlangıçtaki amaçları kısa zamanda para kazanıp, biriktirip Türkiye'ye dönmektir. Ancak, İsveç'te para biriktirebilmekse tüketimlerinin asgari düzeyde tutulabilmesine bağlı olmuştur. İşte bu noktada öncü göçmen grubu gündelik yaşamla ilgili masraflarını kısılabilmek için "kadınlar" ihtiyaç duymuşlardır. Bu da "kadın" göçünü başlatmıştır. Başlangıçta az sayıda kadının İsveç'e getirildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu kadınların İsveç'e gelişi de tesadüfi olmamıştır. Öncü göçmenlerin daha sonra getirdikleri çeşitli derecedeki erkek akrabalarının üzerinde kurdukları denetimde "kadın" göçünün de önemli etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilk getirilen kadının daha çok öncü göçmenin karısı olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde oluşan öncü göçmen "çekirdek" ailesi, çeşitli derecelerdeki ak-

rabaların oluşturdıkları hane halklarının tüketimlerini de denetleyebilmişlerdir. Bu hane halklarının daha sonra gelen erkek ve kadın üyelerinin konumları da öncü göçmenin akrabalık ilişkisinin konumuna göre belirlenmiştir. Öncü göçmenin karısı [yenge] da hane halkının diğer erkek ve kadın üyeleri üzerinde bir tür denetim gücüne sahip olmuştur. Öncü göçmen geniş ailesinin olduğu bu dönem, çok sayıda erkeğin ortak bütçeye katkıda bulunduğu ve öncü göçmenlerin bu bütçeyi büyük ölçüde denetleyebildiği bir dönem olarak belirginleşmektedir. Nitekim göç eden grupların en fazla tasarruf yaptıkları dönem de bu dönem olmuştur. Bir bakıma bu dönem öncü göçmenlerin “altın devri” olmuştur.

Kadın Göçü ve Öncü Göçmen İktidarının Sonu

Bu durum, göçün resmî çevrelerce kısıtlandığı 1970’li yıllara kadar devam etmiştir. Diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi İsveç de bu tarihten sonra dış göçle ilgili politikasını değiştirmiştir. Özellikle niteliksiz erkek işçi göçünü büyük ölçüde denetim altına sokmuştur. Bu durum Türkiye’den göç eden köy kökenli göçmenlerin göç stratejisinde de değişikliğe neden olmuştur. Göçmen grubu İsveç’te kadınların da para getirici işlerde çalışma olanağı olduğunu algılamışlardır. Bir anlamda göçmen grubunun erkek üyeleri kadınları yeniden tanımlamışlardır. Sonuçta, erkek göçünün kısıtlanması üzerine zincirleme göç süreci, “aile birleşmeleri” yoluyla kadınların getirilmesiyle devam etmiştir. Bu da köy kökenli kadın grubunun ilk defa ev dışı alana, üstelik “ücretli emek” konumunda çıkmaları sonucunu doğurmuştur. İsveç’in kalıcı göç politikasının aile birleşmelerine imkân vermesi, bu süreci hızlandırmıştır.

Bu dönemde öncü göçmen geniş ailesi içindeki bütün erkekler eşlerin İsveç’e getirmişlerdir. Bu arada evlenmeler artmış, erkek göçü ise sadece göçle birleşmesiyle gelen genç kızların evlendirilmesiyle, kadına bağlı erkek göçü olarak mümkün olabilmıştır. Bu dönemde İsveç’te yaşayan genç kızları “altın pasaportlarıyla” daha “iyi” evlilikler yapabildikleri de göçmenler tarafından ifade edilmektedir.¹¹ Çalışabi-

11 Göç edilen ülkede oturma ve çalışma izni olan göçmen kadınların değişen konumunu simgeleyen “Altın Pasaport” kavramı için bkz. Sachs, 1983.

lir yaşta kadınların nakit para getirici yerde çalışma olanaklarının keşfedilmesiyle ev içindeki düzeni sürdürmek, artık daha çok, eli ayağı tutan küçük kız çocuklarının işi olmaya başlamıştır.

Başlangıçta öncü göçmenlerin denetimde süren bu yeni göç dalgası, öncü göçmenlerin ummadığı bir sonucu da beraberinde getirmiştir. İsveç'e kadınların gelişi öncü göçmenlerin iktidarının da sona ermesine neden olmuştur. Bunda İsveç toplumunun sunduğu refah toplumu olanaklarının da büyük etkisi olmuştur. Özellikle ucuz ve uygun konutlar, düşük gelirli için kira yardımı gibi, öncü geniş ailenin farklı konutlarda çekirdek haneler olarak bölünmelerine neden olmuştur. Bu durum önce fiziksel bölünme olarak gerçekleşmiştir. Ancak bir süre sonra aileler önce tüketim bütçelerini, daha sonra da tasarruf bütçelerini ayırmışlardır.

Bu yeni aşamada öncü aileler arasındaki akrabalık ilişkilerinin niteliği de değişmiştir. Bu değişiklikten her çekirdek aile farklı biçimde etkilenmiştir. Örneğin öncü aileler eski güçlerini yitirirken, genç aileler özerkleşmişlerdir. Akrabalar arasındaki dayanışma, yardımlaşma azalmış ve aileler arası çelişki ve çatışmalar artmıştır. Dolayısıyla grup üyeleri eskisine göre "İsveçlileşmiştir". Bu yeni yaşamda ise eskisi kadar çok para biriktirme olanağı da ortadan kalkmıştır.

Gettoda Yaşayan Kadınların Ev İçi Yaşamları

Zincirleme göç sürecinin bu aşamasında alan araştırmasının yapıldığı bölgede, çeşitli derecede akraba olan birçok ailenin, birbirleriyle gündelik temas halinde ancak farklı konutlarda yaşadıkları gözlenmektedir. Bu yeni yaşam biçiminin kadınlar açısından sonuçları, toplumsal yaşamın çeşitli düzeylerinde farklı dolmuştur. Burada önce ev içi yaşama etkilerinden söz edilecektir.

Bu yeni yaşamda zincirleme göçle İsveç'e gelen hane halklarının çekirdek haneler olarak, fiziksel olarak farklı konutlarda yaşamaya başlayarak parçalandıklarını gözlemlemekteyiz. Bu bölünme ile çekirdek aileleri oluşturan karı ve kocalar kendi konutlarında ilk defa akrabasız, yalnız kaldılar. Ancak, bunun karşılığında nakit gelirlerini

kontrol edebilme olanağına da sahip olmuşlardır. Bu durumun ev içinde ve ev dışındaki ilişkilerde önemli etkileri olmuştur. Eşlerin aynı konutta yalnız kalması ev içindeki cinsiyete göre işbölümünde de kaçınılmaz olarak değişikliklere neden olmuştur. Bu durum kadınlar için görece olarak eşitlikçi bir konum anlamına gelmektedir. Ev işleri, çocuk bakımı, tüketicinin sürdürülmesi, eve giren nakit paranın denetimi gibi gündelik konular, karı-kocanın çocuklarıyla birlikte bir arada yürütmek zorunda oldukları işler haline gelmiştir.

Ancak, bu görece eşitlikçi durum, gerek kadın gerekse erkekler için olağanüstü koşulların yarattığı “olağanüstü hal” olarak kabul edilmektedir. Eşler tarafından bu, İsveç’te yaşamının temel nedeni olan “ailenin geleceği” garanti altına alınana kadar katlanılması gereken, geçici ve zorunlu bir durum kabul edilmektedir. Bu alanda yaşayan Türk grubunun bütün üyeleri; hem yaşlılar, hem gençler, ev içi yaşamdaki bu yeni ilişkiyi yaşamaktadırlar. Ancak, bu durum bir anlamda grubun “ortak sırrı” olarak kabul edilmektedir. Bu sırrın Türkiye’deki akrabalar tarafından öğrenilmemesi için de tüm grup özen göstermektedir. Burada yaşayanlar, bu olağanüstü durum geçtikten sonra, “gelecekte” herkesin ve her şeyin yerli yerine oturacağını ummaktadırlar. Sürekli olarak ertelense de, geriye dönüş gerçekleştikten sonra kadın ve erkekler eski rollerine döneceklerini düşünmektedirler.

Getto İçi Yaşamda Kadınlar

Ortak tüketim bütçelerinin ayrılmasının ve ayrı konutlarda yaşanmasının bir sonucu da diğer akraba kadınlarla, özellikle ev içi düzenin sürdürülmesinde, dayanışmanın azalması olmuştur. Akrabalar arası gündelik ilişki sürse de dayanışma konuları ve dayanışmanın niteliğinde değişimler gerçekleşmiştir. Buna karşılık kadınlar aynı bölgede yaşayan, kendileriyle benzer yaşamı paylaşan, benzer eğilimlere ve benzer yaşam stratejilerine sahip olan, akraba olmayan diğer Türk kadınlarıyla gündelik ilişki kurmaya başlamışlardır. Dolayısıyla kadınlar, akrabaları da içeren, ama akrabalık ilişkilerini aşan, daha geniş bir kadın grubunun üyesi olmuşlardır. Kadınlar arası ilişki ve dayanışmanın

konuları buradaki yaşama uygun olarak değişmeye uğrayarak çeşitlenmiştir. Kadınlar arasında, İsveç toplumunda kendi donanım ve eğilimlerine en uygun iş imkânları ya da harcamaları kısıcıcı çeşitli olanaklar hakkında birbirlerini haberdar etmeyi sağlayan yoğun bir iletişim ve dayanışma ağı kurulmuştur. Dolayısıyla gettoda yaşayan kadın, aile ve akrabalık ilişkilerinin dışında da ilişkileri olan, ev içi yaşamın dışında da ilgi ve bilgisi olan bir kadındır. Ancak, bu ilişki ağı daha çok gettoda yaşayanların kadın kesimi içinde ve erkeklerin hâkim olduğu alanın dışındadır.

Söz konusu göçmen grubunun yaşam stratejilerinin geleceğe dönük kesimi daha çok Türkiye'ye dönüktür. Bu alanda ise çok farklı bir ilişki sisteminin var olduğu gözlemlenmektedir. Göçmenlerin geleceğe dönük projeleri ağırlıklı olarak aile tasarruflarının Türkiye'de yürütülen ya da proje halinde olan işlere dönüştürülmesini gerektirmektedir. Söz konusu göçmen grubunun ilişki ağı çerçevesinde gerçekleştirilecek iş alanları ise daha çok erkeklerin dünyasındadır. Tasarruf ve yatırımların değerlendirilmesine dönük konularda daha çok erkeklerin farklı mekânlarda bir araya geldikleri çok yoğun bir ilişki ve dayanışma ağı vardır. Erkekler arasında grup düzeyinde izlenecek stratejilerin tartışıldığı, Türkiye'yle ilgili ekonomik ve politik gelişmelerin izlendiği dolayısıyla kadınlardan çok farklı konuları kapsayan bir ilişki sistemi kurulmuştur. Sonuç olarak ev içi düzeyinde görece olarak eşitlikçi hale gelmiş olan cinsler arası eşitsiz ilişki, grup düzeyinde yeniden üretilmiştir. Sonuç olarak, gettoda, grup düzeyinde, erkek ve kadınların dünyası birbirinden ayrılmıştır.

Kamusal Yaşama "Sorun" ya da "Özürlü" Olarak Çıkan Kadın

Daha önce de belirtildiği gibi İsveç'te yaşayan bu Türk grubunun göç nedeni esas olarak bu toplumda çalışarak Türkiye'de kendi eğilimlerine ve değerler sistemine uygun bir gelecek sağlamaktır. Dolayısıyla kadınlar da İsveç'te çalışarak ailelerinin geleceğine katkıda bulunmayı amaçlamaktadırlar. Bu nedenle kadınlar da İsveç toplumunun çalışma yaşamının kendilerine uygun olan alanlarında kümeleşmiş olarak ça-

İşma yaşamına katılmaktadırlar. Dolayısıyla buradaki kadın grubu ev dışı yaşama ücretli olarak çalışarak çıkmış durumdadırlar. Kadınlar, İsveç toplumunun çalışma yaşamıyla ilgili kurumlarıyla doğrudan ilişki içindedirler. Bu alan belki de kadınların İsveç toplumu ve İsveçlilerle doğrudan ilişki kurdukları en önemli alandır.

Ancak, çalışıyor olmanın kadınların konumu üzerindeki etkileri, yine ikili yaşam stratejileri nedeniyle kısıtlı olmaktadır. Kadınlar da ailelerinin ve kendilerinin geleceğini daha çok Türkiye’de ve erkeklerin dünyasında gördükleri için, çalışıyor olmalarını ya da eve nakit para getiriyor olmalarını önemsememektedirler. Bu durumu geçici bir durum ve ailenin ortak geleceğine katkı olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla kadınların İsveç iş yaşamının kurumlarıyla çok seçici olarak ilişki kurdukları gözlenmektedir. Kadınlar geleceklerini İsveç’te göremedikleri için sendikalar, meslekî eğitim programları gibi iş yaşamında iyileşme ya da yükselme olanağı veren kurumlarla ilişki kurmada pek istekli değildirler.

Gettoda yaşayan Türk kadınları İsveç’in refah toplumu kurumlarıyla ve İsveç toplumunun göçmenler için oluşturdukları özel kurumlarla da ilişki halindedirler. Ancak, kadınların bu kurumlarla ilişkileri de oldukça seçici ve yaşam stratejilerinin ana temaları doğrultusundadır. Kadınların refah kurumlarından aile bütçelerine olumlu etkide bulunacaklarıyla ilişkide bulunmaları, buna karşılık İsveçlilerin yaşam biçimini oluşturan kurumları ya da İsveç toplumunda devingenlik sağlayıcı kurumlarıyla ilişki kurmada istekli olmamaları dikkat çekicidir. Kadınlar, daha çok parasal açıdan katkı sağlayan ya da tasarruf etme olanağı veren kurumlarla ilişki kurmada bilgili ve deneyimlidirler. Kadınlar arasındaki yoğun iletişim ağı bu kurumlara ulaşma konusunda yol gösterici olmaktadır. Buna karşılık diğer kurumlarla ilişkileri çok fazla değildir.

Gettoda yaşayan Türk kadınlarının İsveç toplumu ve kurumlarıyla ikili yaşam stratejilerine uygun olarak, seçici olarak ilişki kurmaları İsveç’teki kurumların da dikkatini çekmiştir. İsveç’te yaşayan bazı göçmen gruplarının ve bu arada Türk ailelerinin ortalama İsveçli işçi

ailesinden farklı eğilimlere sahip olmaları, İsveç kurumlarıyla farklı saiklerle ve biçimlerde ilişki kurmaları üzerine göçmenlerin yaşadığı alanlarda özel kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar esas olarak göçmenlerin İsveç'te sorunsuz olarak yaşamalarını sağlamak amacıyla oluşturulmuş olan "uyum" kurumlarıdır.

Burada biraz bu kurumların gettoda yaşayan Türk kadınlarını algılama biçimleri üzerinde bilgi verilecektir. Bu kurumlara göre göçmen kadınları ve bu arada Türk kadınları esas olarak "çocuk yaşta evlenme", "erkeklerden ayrı alanlarda yaşama", "erkeğe bağımlı olma" gibi nedenlerle "sorun odağı" dırlar. "Ezilmiş kadın", "pasif kadın", "erkeğe bağımlı kadın" imajları bu kurumlar için de geçerlidir. Dolayısıyla Türk kadın grubu, bu kurumlar için özel bir "özürlü grubu" ya da "yardıma muhtaç" grup niteliğini taşımaktadır. Türk kadın grubunun da, her türlü yardımı kabule, özellikle de bu tür yardımlar tasarrufa ya da nakit gelire dönüşecekse, hazır olduğundan daha önce söz edilmişti. Dolayısıyla farklı saiklerle de olsa bu iki farklı grubun bu alanda karşılaştığı ve ilişkide bulunduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla İsveç'teki refah kurumlarıyla, özellikle getto kurumlarıyla ilişkide kadınların erkeklerden çok daha aktif oldukları, erkeklerin de bunu destekledikleri gözlenmektedir. Bu da bir anlamda kamusal yaşama "sorunlu" olarak çıkmanın çelişik bir sonucu olmaktadır.

Sonuç olarak gettoda yaşayan köy kökenli Türk kadınlar göçün evrelerine göre değişen nitelikte, ama mutlak olarak çok önemli bir değişim sürecine girmişlerdir. İsveç'te kendileriyle aynı işi yapan İsveçli kadınlardan farklıdırlar. Ancak, geldikleri bölgelerde yaşayan kadınlardan da aynı derecede farklıdırlar. Gettoda yaşayan kadınların bugünkü konumları, kökenleri kadar, İsveç toplumunun bu kadınları kabul etme biçimlerine bağlı olarak şekillenmiştir. Daha önce de aktarıldığı gibi İsveç'te yaşayan kadınların ev içi yaşamları görece olarak eşitlikçidir. Grup içinde, aile ve akrabalık ilişkilerinden daha geniş ilişkiler sistemi içinde yerleri vardır. Kamusal yaşama gerek iş yaşamı ve gerek diğer kurumlarla ilişkiler bakımından önemli ölçüde dahil olmuşlardır. Ancak, kadınlar grup düzeyinde ve gelecekle ilgili kararların

alındığı ve genellikle erkeklerin dünyasını oluşturan alanın tamamen dışındadırlar. Bu durum büyük ölçüde ikili yaşam stratejilerinin bir sonucu olmaktadır. Bunun değişerek grup ilişkilerinin çözülmesi ancak ikili yaşam stratejilerinin terk edilmesine, geri dönme mitosunun bitmesine dolayısıyla getto yaşamının sona ermesine bağlı olacaktır. Bunun gerçekleşmesinin bir başka koşulu da, İsveç toplumunda var olan gizli ayrımcı politikaların terk edilmesi ve İsveç toplumunun bu gruplar için ördüğü duvarların yıkılmasıdır.

Kaynakça*

- Abadan, N., *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*, Ankara: DPT Yayını, 1964.
- Abadan-Unat, N. "The Effects of International Migration on Women's Roles: The Turkish Case", *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Ç. Kâğıtçıbaşı (der.) ABD: Indiana University Press, 1982.
- Abadan-Unat, N. ve N. Kemiksiz, *Türk Dış Göçü: 1960-1984 Yorumlu Bibliyografya*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1986.
- Alpay, Ş., *Turkar i Stockholm*, Stockholm: Stockholm Universitet, Stockholm Studies in Politics, 1980.
- Alpay, Ş. ve H. Sariaslan, *Effects of Emigration: The Effects on the Town Kulu in Central Turkey of Emigration to Sweden*, Stockholm: EIFO, 1984.
- Ahrne, G., *Report on the Swedish Class Structure 1*, Uppsala: Sociologiska Institutionen Uppsala Universitet and Department of Sociology University of Wisconsin, 1982.
- Alhgren, B. and Miller, T., "Conflict and Participation in a Renewal Process in Stockholm", *Plan International Habitat 1976* içinde. Stockholm: The Swedish Society for Town and Country Planning, 1976, s. 189-198.
- Aker, A., *İşçi Göçü*, İstanbul: Sander Yayınları, 1972.
- Anwar, M., *The Myth of Return: Pakistanis in Britain*, Londra: Heinemann, 1979.
- Anthias, F., "Sexual Divisions and Ethnic Adaptation. Greek-Cypriot Women in Britain", Phizacklea, A. (ed.), *One Way Ticket*, Routledge, 1983.
- , "Race ve Class Revisited-Conceptualizing Race and Racism", *Sociological Review*, Şubat 1990.
- Appleyard, R. (ed.), *International Migration Today*, c.I, *Trends and Prospects*. UNESCO and University of Western Australia, 1988.
- Blauner, R., *Racial Oppression in America*, New York: Harper and Row, 1972.
- Berger, J. ve Mohr, J., *Yedinci Adam*, çev. Çapan, C., İstanbul: Cem Yayınevi, 1976.
- Boye-Moller, M., "A Review of Immigrant Education in Sweden", Stockholm: *Current Sweden*, Swedish Institute, no. 292, September 1982.
- Brouwer, L. ve M. Priester. "Living in Between: Turkish Women in Their Homeland and in the Netherlands", *One Way Ticket*, A. Phizacklea (der.), Londra: Routledge and Kegan Paul, 1983.

(*) Bu kaynakça yazarın 1986'da *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler* adıyla yayımlanan kitabındaki kaynakçanın gözden geçirilmiş şeklidir.

- Castells, M., *The Urban Question*, Londra: Edward Arnold, 1977.
- , *City, Class and Power*, Londra: The MacMillan Press, 1978.
- Castles, S. ve Kosack, G., *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Londra: Oxford University Press, 1973.
- Cater, J., Jones, T. and McEvoy, D., "Ethnic Segregation in British Cities", *Annals of the Association of American Geographers*, c. 67, no. 2, Haziran 1977.
- Clark, J. R., "Residential Patterns and Social Integration of Turks in Cologne", *Manpower Mobility Across Cultural Boundaries*, Krane, R. E. (ed.), E. J. Brill, 1975, s. 61-76.
- Connolly, H. X., "Black Movements into Suburbs", *Suburbanization Dynamics and the Future of the City*, Hughes, J. W. (ed.), New Jersey: Center for Urban Research, 1974.
- Daun, A., "Ideological Dilemma of Housing Policy", *Plan International Habitat 76*, içinde, Stockholm: Swedish Society for Town and Country Planning, 1976, s. 21-30.
- , "Why do Swedish Suburbs Look the Way They Do?", *Current Sweden*, Stockholm, Swedish Institute, no. 202, Kasım 1978.
- Dirickx, Y. ve Kudat, A., "Ghettos: Individual or Systemic Choice?", Berlin: *International Institute for Comparative Social Studies of the Science Center*, 1975-29 September 1975 (mimeo).
- Duncan, O. D. ve Duncan, B., "Residential Distribution and Occupational Stratification", *American Journal of Sociology*, no. 50, 1955, s. 493-503.
- Engelbrektsson, U. B., *The Force of Tradition. Turkish Migrants at Home and Abroad*, Gothenburg Studies in Social Anthropology, 1978.
- Erder, Sema (1988), "Women in Chain Migrant Families and Urban Networks", International Symposium on Women in International Migration: Social, Cultural and Occupational Issues, Yayımlanmamış Bildiri, Technical University Berlin ve UNESCO, 18-21 Ekim 1988.
- Gans, H. J., *The Urban Villagers*, New York: The Free Press, 1962.
- Gitmez, A. S., *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler-Beklentiler... Gerçekleşenler*, İstanbul: Alan Yayıncılık, Bilim Dizisi, 4, Ekim 1983.
- Guest, A. M. and Weed, J. A., "Ethnic Residential Segregation: Patterns of Change", *American Journal of Sociology* 81, no. 5, s. 1088-1111.
- Gürel, S. ve A. Kudat. "Türk Kadınının Avrupa'ya Göçünün Kişilik, Aile ve Toplumla Yansıyan Sonuçları" A.Ü. SBF, V.33, No.3-4, s.109-141, 1978.
- Haavio-Mannila, E., "The Level of Living of Immigrants in Sweden", *Family and Position in the Swedish Society*, içinde, Municio, I. (ed.), Stockholm: Commission for Immigration, Research, SPLIT Report, vol. II, 1981, s. 147-184.
- Haccettepe University, *Turkish Fertility Survey 1978*, Ankara: Institute of Population Studies, 1980.

- Hagerstrand, T., "The National Settlement Pattern as Political Problem", *Plan International Habitat 76*, içinde, Stockholm: Swedish Society for Town and Country Planning, 1976, s. 45-46.
- Harvey, D., *Social Justice and the City*, Londra: The John Hopkins University Press, 1973.
- HIPS. *Population in Turkey 1975*, Ankara: Hacettepe University Institute of Population Studies.
- Heimbürger, P., "Land Policy in Sweden", Stockholm: Information to the U. N. Conference on Human Settlements Habitat, Ministry of Housing and Physical Planning, 1976.
- Himmelsstrand, U. - Ahrne, G. - Lundberg, L. and Lundberg, L., *Beyond Welfare Capitalism*, Londra: Heinemann, 1981.
- Hinderik, J. and Kiray, M. B., *Social Stratification as an Obstacle to Development*, New York: Praeger, 1970.
- Holm, P. ve Harsman, B., "Distributional Aspects of Swedish Housing Policy", *Plan International Habitat 76*, içinde, Stockholm: Swedish Society for Town and Country Planning, 1976, s. 16-20.
- Holzner, L., "The Myth of Turkish Ghettos, A Geographic Case Study of German Response Towards Foreign Minority", *Journal of Ethnic Studies*, Wisconsin, no. 9-4, Kış, 1982.
- Hughes, J. (ed.), *Suburbanization Dynamics and the Future of the City*, New Jersey: Center for Urban Policy Research, CUPR, 1974.
- Ingelstam, L., "The Third Sector Approach to Sweden's Future", Linköping: Department of Technology and Social Change, University of Linköping, 1982 (mimeo).
- International Center for the Swedish Labour Movement, *The Swedish Labour Movement*, Stockholm, 1981.
- Jonung, C., *Migrant Women in Swedish Labour Movement*, Stockholm: Report to OECD, Commission for Immigration Research, 1982.
- Kantrowitz, N., *Ethnic and Racial Segregation in the New York Metropolis*, New York: Praeger, 1973.
- Katzir, Y., "Preservation of Jewish Ethnic Identity in Yemen" *Comparative Study of Society and History*, c. 24, no. 2, Cambridge University Press, Nisan 1982.
- Kemeny, J., "Forms of Tenure and Social Structure: A Comparison of Owning and Renting in Australia and Sweden", *The British Journal of Sociology*, c. 9, no. 1, Mart 1978, s. 41-57.
- Keyder, Ç. ve A. Koç. *External Labour Migration from Turkey and Its Impact*, IDRC, MR, 185e, 1988.
- Khakee, A., *Planning in a Mixed Economy: The Case of Sweden*, Stockholm: Swedish Council for Building Research, 1979.

- Kıray, M. B., *Örgütlemeyen Kent*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1972.
- , “The Family of the Immigrant Worker”, *Turkish Workers In Europe*, Abadan-Unat, N. (ed.), Leiden: E. J. Brill, 1976.
- , “Toplumsal Değişme ve Kentleşme”, *Kentsel Bütünleşme*, Ankara: Türkiye Gelecek Araştırmaları Vakfı ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, 1982, s. 57-66.
- Kritz, M. - Keely, C. B. and Tomasi, S., *Global Trends in Migration*, New York: The Center for Migration Studies (1981), Third Printing, 1983.
- Kocaman, T. ve İ. Özaltın, *Türkiye’de Nüfus Yapısındaki Gelişmeler ve Uluslararası Karşılaştırmalar*, Ankara: DPT, 1986.
- Köksal, S. *Refah Toplumunda “Getto” ve Türkler*, İstanbul: Teknografik Matbaacılık, 1986.
- , “Women in Chain Migrant Families and Urban Networks”, Berlin Teknik Üniversitesi ve UNESCO’nun ortaklaşa düzenlediği “Women in International Migration” konulu sempozyuma sunulan tebliğ, Berlin: 1988.
- Körpi, W., *The Working Class in Welfare Capitalism*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1978.
- Kudat, A., “International Migration to Europe and its Political and Social Effects on Future of Turkish Society”, Berlin: Reprint Series of International Institute of Comparative Social Studies, 1976 (mimeo).
- Kunt, G., “Aile Yapısı ve Doğurganlık”, *Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları 1973 Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, d.25, 1978, s. 133-152.
- Langton, K., “Turkiska Familjer i Botkyrka 1974”, Stockholm: Statens Invandrarverk, Anpassningbyran, Mars 1975 (mimeo).
- Lunden, T., “On Stockholm”, Stockholm: University of Stockholm, International Graduate School, 1982 (mimeo).
- Loeb, L., “Dhimmi Status and Jewish Roles in Iranian Society”, *Ethnic Groups*, no. 1: 2, 1976.
- Lundqvist, L. J., “How Potent is the Welfare State?”, Gävle: Paper Prepared for the Conference on the Welfare State at the West European Center, Indiana University, Mart 27-29, 1983 (mimeo).
- Marshall, Adriana, “Immigrant Workers in the Labour Market: A Comparative Analysis,” C. Stahl (ed.), *International Migration Today*, 1988, UNESCO, c. II, s. 63-80.
- Massey, D. S. ve Mullan, B. P., “Processes of Hispanic and Black Spatial Assimilation”, *American Journal of Sociology*, c. 89, no. 4, Ocak 1984, s. 836-873.
- Merdol, T., *Turkish Women*, Norköpping: Statens Invandrarverk, Mars, 1982.
- Miles, R., *Racism and Migrant Labour*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1982.
- Ministry of Housing and Physical Planning, *Housing, Building and Planning in Sweden*, Stockholm, 1982.

- , *Human Settlements in Sweden*, Stockholm, 1983.
- Morokvasic, M. "Migrant Women in Europe: a Comparative Perspective", *Women on the Move*, Paris: UNESCO, 1984.
- , "Cash in Hand for the First Time: The Case of Yugoslav Immigrant Women in Western Europe", C. Stahl (ed.), *International Migration Today Volume II: Emerging Issues* içinde, UNESCO and University of Western Australia, 1988.
- , "Women in European Migration," 18-21 Ekim 1988 tarihlerinde Berlin'de "Women in International Migration" adlı ve UNESCO ile Berlin Teknik Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği sempozyuma sunulan tebliğ.
- Mushaben, J. M., "A Crisis of Culture: Isolation and Integration Among Turkish Guest Workers in the German Federal Republic", Indiana: First National Conference on Turkish Studies, Indiana University, Nisan 1983 (mimeo).
- 16 Nisan 2003'te Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Konut Çevresi Dersi Adadan Odaya: Yaşamdan Yapıya Konut Çevresi. Der. Deniz İncedayı, Bağlam Yayınları, 2004, s. 57-68.
- Öncü, A. "International Labor Migration and Class Relations", *Economy and Society*, A. Martinelli ve N. Smelser (der.), 1990.
- Paine, S., *Exporting Workers: The Turkish Case*, Cambridge: University of Cambridge, Department of Applied Economics, Occasional, Paper 41, Cambridge University Press, 1974.
- , *Exporting Workers: The Turkish Case*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Pahl, R., *Whose City*, Hardsmonsworth: Penguin, 1975.
- , "Socio-political Factors in Resource Allocation", *Social Problems and City*, Herbert, D. ve Smith, D. (ed.), Londra: Oxford University Press, 1979.
- Pamuk, S ve Z. Toprak (der.), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara: Yurt, 1988.
- Park, R. - Burgess, E., W. ve McKenzie, R. D., *The City*, Chicago: University of Chicago Press (First Printing 1925), 1967.
- Persson, K., "Information of Housing Renewal in Stockholm", Stockholm: Real Estate Department, 1978 (mimeo).
- Phizacklen, A. (ed.), *One Way Ticket*, Londra: Routledge ve Kegan Paul, 1983.
- Pirenne, H., *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Stockholm: Real Estate Department, 1978 (mimeo).
- Popenoe, D., *The Suburban Environment: Sweden and United States*, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- Power, J., "Western Europe's Migrant Workers", Londra: London Minority Rights Group, Report no. 26, 1976.
- Pryor, R. J., "Integration International and Internal Migration Theories", *Global Trends in Migration* içinde, Kritiz, M. - Keely, C. ve Tomasi, S. (ed.), New York: CMS (1981), 1983, s. 110-129.

- Rainwater, L., *Behind Ghetto Walls*, The Penguin Books, 1973.
- Reinans, S. A., *Utlanninga pa Arbetsmarknaden*, Stockholm: EIFO Report, no. 19, 1982.
- Reinans, S. A. ve Widgren, J., *Two Reports on Migration 1982*, Stockholm: Commission for Immigration Research, 1983.
- Rex, J. ve Moore, R., *Race, Community and Conflict*, Londra: Oxford University Press, 1967.
- , *Race Relations in Sociological Theory*, Weinfeld and Nicholson, 1970.
- Royal Ministry for Foreign Affairs, *The Biography of a People*, Stockholm: A Contribution to the United Nations World Population Conference, 1974.
- Sachs, L., *Evil Eye or Bacteria: Turkish Migrant Women and Swedish Health Care*, Stockholm, 1983.
- , "Fertility and Birth in an Unfamiliar Environment: The Case of Turkish Migrant Women in Sweden", *The Turkish Journal of Population Studies*, Ankara: Hacettepe University Institute of Population Studies, V.8, 1986.
- Salt, J., "International Labour Migration in Western Europe: A Geographical Review", *Global Trends in Migration* içinde, Kritiz, M. - Keely, C. ve Tomasi, S. (ed.), New York: CMS (1981), 1983, s. 133-158.
- Sariaslan, H., "Educating Turkish Immigrant Children", Stockholm: EIFO, 1981 (mimeo).
- Sanlqvist, N. ve Lygnell, U., "Renewal of the Central Business District in Stockholm", Stockholm: Real Estate Department (mimeo).
- Sassen-Koob, Saskia, "The New Labour Demand: Conditions For Absorption of Immigrant Workers in the United States," C. Stahl (ed.), *International Migration Today*, 1988, UNESCO, c. II, s. 63-80.
- Saunders, P., *Social Theory and Urban Question*, Hutchinson University Library, 1981.
- Schnore, L. F., *The Urban Scene* Glencoe, The Free Press, 1965.
- , *Class and Race in Cities and Suburbs*, Chicago: Markham, 1972.
- Sema Köksal (Erder), *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, Kendi Yayını, İstanbul, 1986.
- Shannon, L. W. ve Shannon, M. "The Assimilation of Migrants to Cities: Anthropological and Sociological Contributions", *Social Science and the City*, Schnore, L. F. (ed.), Praeger Publishers, 1968.
- Shorter, F. ve M. Macura. *Population Growth in Turkey (1935-1975)*, Washington: National Academy Press, 1982.
- Simkus, A., "Residential Segregation by Occupation and Race in Ten Urbanized Areas: 1950-70", *American Sociological Review*, c. 43, Şubat 1978, s. 81-93.
- Simon, D., "Barnens Rinkeby: En Beskrivning av Situationen i Rinkeby", Stockholm: Delrapport I. SSC 18, Varen 1980 (mimeo).

- , “Rinkeby Barn: En Beskrivning av Daghemssituationen”, Stockholm: Stockholms Universitet. Pedagogiska Institutionen. Hösten, 1981 (mimeo).
- Smith, D. M., *Where the Grass is Greener*, Penguin Books (1979), Second Edition, 1981.
- Smith, D. J., *Racial Disadvantage in Britain*, Londra: The PEP Report, Penguin Books, 1977.
- Stockholms Stadsbyggnadskontor, *Stockholm-Urban Environment*, Stockholm: 1972.
- Suttles, G. D., *The Social Order of the Slum*, Chicago: University of Chicago Press, 1968.
- Surace, S. J., “Discrimination and Mexican Americans”, *Comparative Study of Society and History*, Cambridge University Press, c. 24, no. 2, Nisan 1982, s. 315-339.
- Svensson, E., “Origins and Development of Housing Policy in Sweden”, *Plan International Habitat 76*, Stockholm: Swedish Society for Town ve Country Planning, 1976, s. 6-15.
- Svensson, E., “Housing Policy in Stockholm”, Stockholm: Bostadsbyran, 1977 (mimeo).
- Şenyapılı, T. “Metropolitan Bölgelerin Yeni Bir Ögesi: Gecekondu Kadını”, *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: TSBD, 1982.
- Tekeli, İ. ve L. Erder. *İç Göçler*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1972.
- , *İç Göçler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, D. 26, 1978.
- Timur, S., *Türkiye’de Aile Yapısı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1972.
- Uyek, E. S., “Residential Distribution and Stratification 1950-1960”, *American Journal of Sociology*, 69, s. 491-8.
- Wadensjö, E., “Occupational Segregation of Migrant Workers in Sweden”, Lund: Department of Economics-University of Lund, Vaxjö Serie A, 1976 (mimeo).
- Ward, D., *Cities and Immigrants*, New York: Oxford University Press, 1971.
- Ward, R. H., “Race Relations in Britain”, *British Journal of Sociology*, c. 29, n.4, 1978, s. 464-481.
- Westergaard, J. ve Resler, H., *Class in a Capitalist Society*, Londra: Hardmonds-worth, Pelican, 1976.
- Widgren, J., *Immigration to Sweden in 1979 and 1980*, Stockholm: Commission on Immigration Research, report no. 15, 1980.
- Wiktorin, N., “Housing Policy and Disadvantages Groups in Sweden”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Haziran 1982, s. 246-256.
- Wilson, K. L. ve Portes, A., “Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labour Market Experience of Cubans in Miami”, *American Journal of Sociology*, c. 86, no. 2, Eylül 1980, s. 295-319.

- Wirth, L., *The Ghetto*, The University of Chicago Press (1928), Second Edition, 1956.
- Yasa, İ. “Dış Göçler ve ‘Alamancı Aile’”, *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi, 1979.
- Yazgan, A., *Turkiska Flickor*, Norköpping: SIV Rapport, Ekim 1983.
- Yenisey, L. “The Social Effects of Migrant Labour on the District Left Behind: Observations in Two Villages of Boğazlıyan,” *Migration and Development*, N. Abadan-Unat, R. Keleş, R. Penninx, H. Renselar ve L. Yenisey (Der.), Ankara, 1976.

Dizin

- açık yasal engeller 63, 248
adaptation 17, 64, 67
Addams bölgesi 51
affluent society 76
Afrika 300
Ahrne 77-79
aile birleşmeleri 82, 94, 95, 256, 258,
266, 267, 277, 302, 314
Akdeniz 148, 157
kasabası 148
Alamancı 259
Alevi gettosu 8
Almanya 5, 6, 35, 50, 57, 59, 80, 81,
84, 85, 87, 96, 171, 313
Alt Kent 37
Althusser, Louis 43
altın pasaport 175, 178, 216, 285,
289, 314
altkentleşme süreci 38, 115, 124
altkültürler 44
Amerika Birleşik Devletleri 2, 25, 33,
35, 46, 49, 55, 72, 73
Amerikalı İtalyan 10
Amerikalı Polonyalı 10
Amerikan 3, 4, 9, 10, 19, 27, 33, 38-
40, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 53, 55,
57, 58, 63, 64, 66, 112, 129, 133,
247, 251
ekonomisi 66, gettoları 55,
kapitalizmi 45, 66, rüyası 38,
toplumu 55, 64, 66, ekonomisi 66,
kentleri 4, 19, 40, 44, 47, 49, 52,
53, 55, 57, 58, 63, 251,
metropolitan alanları 129, 247,
şehir sosyolojisi 3, toplumu 10, 27,
33, 64, 66, 251, vatandaşı 9, 10
Amerikanlaşmak 65
Ana Dil Eğitimi 232
anadil eğitim programları 189, 190
Ana-Çocuk Sağlık Merkezi 238
anadili sınıfları 190
Ankara 16, 17, 24, 26, 87, 88, 110,
170-172, 180, 220
Antropologlar 304
Anwar, M. 33, 178, 279, 312
Arbetsförmedling 166, 225, 231
ardıllık 36, 163, 248
arkaik 7, 303, 305
olgular 7
assimilation 29, 64, 67
Asya 60, 300
Asyalı göçmenlerin 60
Avrupa 3-11, 19, 25-28, 35, 47-50,
52, 53, 55-58, 81, 82, 84, 87, 96,
102, 104, 248, 262, 277, 278,
280, 296, 300-304, 308
Birliği 11, kentleri 47, 48, 55, 57,
280, ülkeleri 96
Avrupalı göçmenler 10
Avustralya 81
Avusturya 81
ayrımcılık (*discrimination*) 3-5, 10,
44, 45, 56, 62, 63, 248, 251, 253,
279, 296, 303, 306, 310
ayrımcılığa karşı oluş 306
ayrımlaşma 26, 34, 36, 40, 44-46, 55,
57, 58, 61, 62, 112, 117, 128,
129, 134, 163, 227, 235, 245,
247, 264, 273, 279, 280, 282,
289, 300, 307
ayrımlaşmış alanlar 40, 57
azalan kârlılık 44

- Baltık Denizi 109
 banliyö 54, 111, 129, 141, 148, 149, 150, 151, 152, 265
 Batı Almanya 93
 Batı Avrupa 19, 24-27, 47, 55, 56, 58, 61, 63, 68, 69, 71, 80-84, 90, 91, 135, 171, 256-258, 277, 278, 280, 299, 300-304, 307, 308, 314
 ülkeleri 25, 27, 55, 56, 58, 69, 71, 81, 83, 256, 301, 304
 Batılı feministler 305
 Belçika 81
 benzerlik derecesi (*degree of dissimilarity*) 121
 Berlin toplantısı 259
 Betongetto 137
bidonville 58
 Birleşmiş Milletler 72
 Bizim Köy 137, 210, 282
 Blauner 66
 bölünmüş işçi sınıfı (*divided working class*) 31, 279
Bostadsförmedling 127, 134, 154, 166
Botkyrka 119, 122, 165
 Burgess, E. W. 19, 36, 37, 112
 burjuvalaşmak (*embourgeoisement*) 76
 bütünleşme 16-18, 20, 29, 64, 67, 68, 130, 192, 241, 243, 246, 254, 297, 280, 304
 Castells, Manuel 42-45, 280
 Castles, Stephen 28, 31, 32, 57, 58, 68, 89, 104, 279, 280, 301
 Cenaze Fonu 220
chain migration 27, 176
 Chicago 36, 37, 39, 47, 51, 52
 metropoliten alanı 36, 37
 cinsiyetçi 306, 307
 cinsiyetçilik 307
 cinsiyetsiz 301
community study 308
concentration 36
 çekirdek aile 157, 181-183, 185, 211, 263, 268, 271, 286-288, 292, 313, 315
 çekirdek haneler 315
 çemberler modeli 112
 Çinli 4
 çoğulculuk 257
 çok işlevli aile kurumu 20
 çöküntü alanları 9, 47, 57, 60
 çok-yerli 286
 çözülme 4, 5, 67
 Danderyd 110, 119
 Daun, A. 126, 132, 282
 dazlak kafalılar 224
 De Geer, Sten 112
 değişme 15-21, 25, 26, 29, 30, 36-38, 53, 64, 71, 79, 113, 122, 165, 185, 194, 218, 243, 246, 297
 demografik dönüşüm 105
 Devlet Göçmen Dairesi 166
 diaspora 5, 7, 8
 diasporik gruplar 7, 8
 dil grubu 28
 dilimler modeli 112
 dış dünya 166, 219, 227, 230, 232, 235, 243, 245, 246, 249, 253, 274, 294, 295
 dış göç 10, 18-20, 24-27, 29, 31-33, 35, 37, 39, 41, 43, 45-47, 49-51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 80, 86, 87, 90, 91, 94, 105, 170, 173, 178, 195, 210, 247, 255-257, 261, 264, 277, 300, 302, 309-311, 314
 hareketleri 26, yolu 255, 300

- dışlanmış 247
 Diyarbakır 171, 243
 Doğulu 258
 Duncan, B. 37
 Duncan, O. D. 37
 düşük sosyo-ekonomik konum 37
 düzensiz göç 12
- ekmek parası 301, 303
 ekoloji 2
 emek açığı 300, 313
 emek piyasası 261, 265, 270, 272, 279, 300-303
 emilme 17, 18, 20, 26, 27, 29, 30, 52, 54, 64, 66, 67, 246, 251, 297
 enformel ilişki ağları 274
engineering industry 77
 Eritme Potası 64, 251, 278
 erkeğe bağımlı kadın 319
 erkek işçi göçü 258, 314
 Ermeni gettosu, 8
 Erzurum 171
 Eski Kent (*Gamla Stan*) 109, 110
 etnik 4, 5, 9, 29-31, 46, 47, 51, 54, 55, 58, 64, 66-68, 98, 151, 159, 161, 192, 206, 207, 219, 221-223, 263, 280, 292, 293, 303, 306, 307, 310
 etnik gruplar 4, 5, 51, 66, 151, 192, 221, 222, ilişkiler (sosyolojisi) 29, 30, köken 306, 310
 etnosantrik 258
Evil Eye or Bacteria 238
 eylem alanı 305
 ezilen kadın 7
- family cycle* 185
 farklılaşmış ve ayrılmış 18, 40, 46, 135
 Federal Alman Hükümeti 80
 Federal Almanya 57, 82, 84, 85, 87, 277, 285
 feminist hareket 258
 feministler 7, 305
 Finlandiyalı çocuklar 158
 Finlandiyalı Çingeneler 154
 Finli 101, 103, 154, 158, 222, 224, 283
 Fitja 225
 fiziksel çevre 130
 Ford, L. 54
 formel örgütler 19
 formel emek piyasası 256, 303
 formel işçi 302
 göçü 301-303
 Fransa 57, 81, 84
 Fransız 43, 49, 57
 Devrimi 49
- Gastarbeiter* 82
 Gayrisafi Ulusal Gelir 77
 Gaziantep 171
 gecekondlu 1, 2, 16, 18, 50, 58
 alanları 16
 geçici işçi 82
 geçicilik 85
 Gellner, E. 64, 66
 genç aileler 209, 315
 geri dönme miti 33, 190, 252, 268, 275, 279
 Geri Dönme Mitosu 312, 320
 getto
 alanı 22, 51, 54, 243, 253, 283, içi yaşam 211, yaşamda kadınlar, 316, okulları, 194, -alt kent, 54, gönüllü 4, 51, 63, kurumu 22, 207, 245, 246, 249-251, 253, 265, 266, 278, 295, 297, 319
 gettoların çözülmeleri 251

- gettolaşma 4, 10, 23, 50, 58, 95, 123, 207
 süreci 21, 22, 55, 58, 61, 63, 69, 137, 142
ghetto formation mechanisms 51
ghettomakers 51
 gizli ayrımcı politikalar (mekanizmalar) 311, 320
 gizli segregasyon pratikleri 62
 göçmen
 Bürosu 94, 97, 163, 199, 239, 240, 250, grubu 5, 311, 314, Hizmet İşleri 198, 232, 234, hizmetleri 274, 290, 292, işçiler 28, 31-34, 59, 68, 79, 82, 87-89, 97, 100-104, 132, 197, 203, 244, 255, 257, 301, 303, 304, işçi aileleri 303, 304, işgücü 99, 100, kadın 79, 99, 101, 158, 258, 259, 265, 271, 275, 299, 302-309, 314
 görelî varsıllık duygusu 263
 Göteborg 106, 108, 170
 güç 1, 42, 201, 228, 234, 267, 271, 273, 274, 276
 Guest, A. M. 54, 55
 Güney 122, 300
 gurbet 264
 gurbetçi 259
 Habitat 2
 hane halk(lar)ı 126, 168, 173, 179-181, 261-263, 265, 267-269, 272, 273, 275, 276, 284, 288, 308, 313-315
 stratejileri 262, 276, 313
 Harvey, D. 42, 43, 45, 280
 Hasret Tür 220
 hayatta kalma stratejileri 264, 266
 Hristiyan Avrupa kentleri 49
 Hristiyan köle ticareti 48
 hiyerarşik örgüt yapısı 78
 Hjulsta 142
 Hollanda 81, 84
housing classes 40
 ırk ve etnik ilişkiler sosyolojisi 29-31
 ırkçı-ayrımcı 307
ırkçılık 45, 62
 ırksal ve etnik farklılıklar 31
İç Kent 37, 111, 116
 çökmesi 47
iç yaşam 4, 63, 166, 211, 243, 248, 249
 içe kapanmacı 265, 278, 295, 297
 İİBK 82, 83, 87-89
 ikili yaşam stratejileri 312, 318, 320
 İkinci Dünya Savaşı 5, 27, 48, 91
 Immigrant Service Rinkeby
 Invandrarbyra 166
 İngiltere 29, 30, 33, 40, 50, 57, 60, 112, 178, 279
inner city decay 39, 47
integration 17, 29, 67
internal colonialism 66
internationalization 77
invasion-succession 36
 İrlanda 50
 İskandinav ülkeleri 103, 108
 İspanyolca 150, 189
 İstanbul 1, 9, 85, 87, 88, 165, 170, 172, 174, 199, 220, 255
 istihdam pazarları 73
 İsveç
 altkentleri 128, göç politikası 175, Göçmen Bürosu 90, 91, Göçmen Politikası 90, 175, 176, 190, Krallığı 109, kurumları 275, 319, toplumu 19, 20, 71-73, 117, 123, 157, 161, 183, 187, 192, 213,

- 228, 242, 243, 245, 249, 252, 265, 266, 269, 274, 275, 278, 311, 312, 315, 317-320 uyuşuğu 92
- İşveççe 97, 138, 149, 173, 185, 186, 191-194, 198, 201-203, 209, 216, 229, 231, 232, 234, 236, 239, 240, 250, 252, 274, 290, 291
- İşveçliler 6, 104, 137, 141, 142, 154-158, 163, 237, 283, 288, 293, 318
- “İşveçlilere döndük” 90, 214
- İşveçlilerin adamları 275
- İşveçleşmiş 315
- İsviçre 57, 81
- İş Bulma Kurumu 166, 200, 202, 245, 252, 285
- İş Piyasası Kurumu 97
- iş projeleri 312
- işçi 35, 88, 267, 301, 312
- ailesi, 258, kadınların, 301
- işgücü piyasası 32, 88, 99, 103
- İtalyan(lar) 4, 10, 50-52, 150
- grupları 52
- itibarının düşmesi 248
- Jonung, C. 98-101, 103, 104
- kadın araştırmacıları 305, 306
- kadın işçiler 100, 104, 301
- kadınlar 80, 99, 103, 130, 156, 158, 159, 162, 175, 180, 184, 187, 193, 199, 202, 215-218, 220, 223, 236, 238, 259, 261, 263, 267, 272, 275, 289, 301, 304, 305, 307, 308, 312-315, 317-319
- kalıcı göç hareketi 11
- kalıcı göçmen politikasıdır* 91
- kamusal alan 263, 268, 274
- kamusal yaşam 319
- kapitalist 43-45, 280
- sistem 44, 45, 280, sınıf 43
- kapitalizm 43-45, 74
- kapitalizmin iç çatışması 44
- kapitalizmin tekeldi aşaması 74
- kara kafahlar 282
- Karakafahların Yaşadığı Yer 137
- karar vericiler 42
- karma ekonomi 74
- Karolinska Hastanesi 220
- kent figürü 275
- kent kökenli Türkler 250, 253, 274
- Kent Yöneticileri* 42
- kentsel
- arazi 45, ayrımlaşma 35,
- ekolojistler 4, 10, 34, 36, 40, 51
- eşitsizlik 42, 45, 280, İlişki Ağı
- 261, 271, işlevler 36, 38, kriz 40, 44, 45, 280, mekân
- organizasyonu 36, mekânsal
- farklılaşma ve ayrımlaşma 35,
- semboller 43, tabakalaşma 35
- kır kökenli 20, 27, 33, 80, 88, 165, 172, 173, 187, 196, 211, 213, 232, 233, 243, 245, 249, 253
- göçmenler 28, 168, Pakistanlı 33,
- Türk nüfusu 20
- kırdan göç 15, 90, 261
- kır-kent 15, 16, 24, 25, 43, 262
- kırsal aile 185
- Kista merkezi 224
- Kızılderililer 66
- kolektif tüketim 44
- koloni 5
- Konut Bulma Kurumu 127, 128, 134, 166, 209, 229, 245, 253
- Konut Dağıtım Yasası* 134
- konut sınıfları 40, 41, 130
- Konya 6
- Kosack, G. 28, 31, 32, 57, 58, 68, 89, 273, 280, 301
- kötü konut 6, 9, 129

- köy kökenli 266, 308, 314, 319
 Türk kadınlar 319
 Kreuzberg 6, 56
 küçük girişimci 257, 269, 271, 312
 Kulu 165, 170-172, 174-177, 184,
 185, 195, 196, 199, 204, 211,
 213, 214, 216-218, 220, 237,
 238, 266, 270, 284, 289, 292, 308
 Kululular 170-172, 211, 217, 227,
 238
 Kürt 7, 8
 Kuzey Afrika ülkeleri 81
 Kuzey Amerika göçü 178
 Kuzey Amerika ülkeleri 256
 Kuzey Stockholm 122
- Laleli 12
 Latin Amerikalılar 6, 99, 155
 Levit-town 131
 Lidingö 110, 117, 119
 Lunden, T. 112, 138, 141, 142, 283
- Malaren Gölü 109
 Malmö 106, 108
 marjinal kesim 7
 Marksist Kuram 43
 Marmara Bölgesi 88
 Marshall, Adriana 257
 McKenzie, R. D. 36
 mekân organizasyonu 36
 mekânsal tabakalaşma 279
Mekânsal Yapı 109
 Meksika 11
 Meksikalı 52, 54, 66
melting pot 10, 64, 251
 Meriç 11
 Merkezî İstatistik Örgütü 98
 merkezileşme 19, 36, 38, 76
 metropoliten kent 39, 40, 57, 106,
 112, 199, 248, 281, 308
- mezarda emeklilik 270
 Miller, Martin 10
 misafir işçi 82, 91, 268, 313
 politikası 91
 modern diaspora 8
 monopolistik 79
 Moore 40, 41, 42
 Morokvasic, M. 258, 272, 305
 mülteciler 7, 96, 169, 256
multilocal 286
- namus cinayeti 7
 Nijeryalılar 155
- orta sınıfa mensup zenciler 53
 Orta Anadolu 266, 284, 308
 orta sınıf 6, 7, 10, 38, 41, 53, 64,
 263, 269, 312
 Ortadoğu 81
 ortak tavır 72
 oryantalist 258, 306
 otorite yapısının hiyerarşisi 271
outcast 58, 247
- öncü aileler 315
 önyargı 62, 279
özel farklılaşmış mekânlar 18
Özel Getto Kurumu 239
özgü yaşam biçimleri ve kurumlar 3
 özürlü grubu 319
- Pahl, R. 42, 280
 Paine, S. 88, 89, 301
 Pakistanlı 178, 279
participant observation 167
 pasif 258, 261, 301-303, 306, 319
 izleyiciler 261, katılımcı gözlem,
 167
 Pirenne 48
pluralist society 190

- Polonyalılar 10, 50, 155, 283
 Popenoe 130, 131, 281
 Porto 52
 potansiyel toplumsal statü 33, 204
power 42
 pragmatik kanallar 275
prejudice 62
 proletarya 44
- refah
 devleti 74, 107, 269, 271,
 kurumları 278, 311, 318, toplumu
 gettosu 22, 69, 249, 265 unsurları
 262
renovation 60
 Rex, J. 30, 31, 40-42, 130, 279
 Rinkeby
 Sosyal Hizmet Bürosu 166,
 Centrum 144, 146, Göçmen
 Hizmet Bürosu 166, İşçi Derneği
 Lokali 218, Meydanı 144, 150,
 218, 220, Türk İşçi Derneği 152,
 166, 293, -Tensta konut
 kompleksleri 224
 Romalılar 47
 Ruhr Havzası 85
 Rus 50
- sanayi
 kapitalizmi 45, kenti 40, 247,
 Toplumu Gettoları 50
 Sasseit-Koob, Saskia 11, 257
 savaşı köyü 138
 SCB 98
 Scheirup, Karl Ulrik 5
sector model 112
 Segregasyon 63
 süreçleri 63, uygulamaları 72
self-isolation 248
 sermaye 19, 43, 44, 73
- Sıkıntı Duyulan Meslek Dalları 232
 Simon raporu 153, 156, 160
 sınıf 312
 sınıflaraltı 30
 sınıfsal 3, 279, 301, 305
 sınıfsallık 306
 siyasal sığınma 95
 "sjukkassayım" 234
 Smith 32, 42, 58, 60, 61, 73, 280
 Social Service Central 166, 235
 Södertälje 119, 122, 165, 281
 alanında 165
 sorunlu 132-135, 161, 250, 319
 sosyal bilimci 7, 46, 134, 280
 Sosyal Demokrat Parti 76
 sosyal güvenlik sistemi 263
 Sosyal Hizmet Bürosu 160, 161, 235,
 238, 250
 sosyalist ekonomi 74
 sosyo-ekonomik profil 266, 283
 Spanga Kilisesi 142
 Statens In-vandrarverket 166
 Statens Invandrarverk 90-94, 171
 stereotip 258
 Stockholm
 Belediyesi 111, 115, 122, 139,
 150, 153, 156, 160, 162, 164,
 239, 281, Belediye Kütüphanesi
 150, kenti 21, 129, 130,
 metropoliten alanı 118,
 Üniversitesi Mezuniyet Sonrası
 Okulu 165
stratification and segragation 35
sucesion and invasion 163, 248
 Süryani kökenli Türk göçmenler
 122
 Süryani azınlık 94
 Süryaniler 165
 Svartkalles 137
 Systembolaget 144

- şehir sosyolojisi 2-4, 8
- tabakalaşma 26, 117, 128, 129, 135, 247, 280, 282
- tam yurttaşlık hakları 4
- Tarlabası 9
- Tax Free Shop 151
- T-Centralen 148, 225
- Tensta 122, 138, 140, 142, 144-146, 152, 165, 175, 176, 224, 283, 294
- bölgesi 138, Konut Kompleksi 138
- Ticaret Odası 115
- Tomlinson 30, 279
- topluluk araştırması 308
- toplumsal
- işlevler 19, 34, 192, ...sorun, 77, 258, 304, 306, tabakalaşma, 4, 31, 41, 46, 54, -Fiziksel
 - Ayrımlaşma 34
- topraktan kopan gruplar 16
- Türkiska Riksförbundet 166
- turist işçi 83, 256
- Türk
- aileler 163, 179, 187, 188, 236, 238, 275, 318, diasporası 7, göçmen kadını 308, göçmenler 79, 80, 98, 164, 200, 206, 210, 211, 227, 233, 234, 236, 238, 252, 275, 292, 294, 311, Göçü 90, grubunun 72, 168, 220, 246, 311, 316, 317, İşçi Dernekleri Federasyonu 166, 168, İşçi Dernekleri Federasyonu 168, işçiler 2, 69, 80, 82, 102, 202, 219, 233, 234, İşçileri Derneği 273, Köyü 282, personel 188, 190, 191, 237, vatandaş 83-85, 93, 94
- Türkiye 6, 137, 266
- Türkiyeli göçmenler 270, 281
- Türklerin yaşadığı yer 6
- uluslararası göç 11, 255, 299
- Uluslararası Göç Hareketinde Kadınlar 258
- underclass* 30
- unitary working class* 31
- urban crisis* 40
- urban managers* 42
- urban segregation* 35
- usta-çırak 90, 196, 268, 289
- uyum 16-18, 20, 21, 26, 29, 37, 40, 51, 59, 64, 68, 71, 72, 95, 99, 113, 168, 170, 178, 192, 198, 216, 241, 243, 246, 249, 250, 251, 254, 257, 263, 289, 304, 309, 319
- üç nesil teorisi 10
- üçlü dışlanm 305
- üçlü sömürü 258, 305
- ücretli çalışan 263, 267-269, 270
- ücretli emek 28, 185, 197, 206, 215, 242, 314
- ücretsiz aile 303
- Üçüncü Dünya ülkeleri 16, 19, 25-29, 255, 264, 278
- Üçüncü kuşak 65
- vaatler ülkesi 312
- Vallingby 131
- Vatan Tür 220
- Vaxholm 110, 117, 119
- Venedik 3, 47
- West End 51
- Westergaard 30, 31
- Wirth, L. 2-4, 9, 19, 36, 47, 49, 50, 51, 64, 280

- Yahudi gettoları 4, 49-51, 53, 55, 63, 296
- Yahudi kıyımları 48
- Yahudi soykırımı 5
- Yahudi ve Polonyalı göçmenler 51
- Yahudiler 2-4, 7, 47-49
- Yahudilerin Zorunlu İskân Alanları 47
- yaşama stratejileri 311
- yeni getto alanları 304
- yeni göç 11, 12, 51, 54, 87, 89, 210, 303, 315
- yeni tanış 217
- yenileşme 60, 248
- yerli işgücü 27, 89
- yoğunlaşma 19, 21, 36, 38, 57, 61, 73, 75-77, 122, 123, 128, 134, 137, 153, 162, 163, 165, 187, 207, 210, 222, 224, 235, 248, 282, 284
- yoğunlaşma* eğilimi 38, 73
- yönetmelik-yasal mekanizmalar 62
- Yugoslav(lar) 6, 81, 92, 93, 101, 103, 108, 119, 121, 149, 155, 189, 224, 272
- göçmenler 93, kadın işçiler 101, 103
- Yunanlı 6, 101, 108, 119, 121, 149, 150, 151, 154, 155, 157, 189, 222, 283
- kadın işçiler 101
- zenci gettoları 44, 47, 52, 53, 58
- zincirleme göç 94, 176, 261, 263, 265-267, 269, 271-273, 275, 284, 285, 292, 308, 312, 314, 315
- zincirleme göç süreci 263, 265, 267, 269, 271-273, 275, 308, 314
- zincirleme göçmen aileleri 263
- zonal model* 112
- zorunlu getto 4
- zorunlu ve gönüllü getto* 49

Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Sema Erder *Refah Toplumunda Getto* adlı eserinde, mekânsal ayrışmanın dışlanma ve içe kapanma süreçlerini nasıl doğurduğunu inceliyor. Erder araştırmasında, bir refah toplumu olan İsveç'te özellikle Türklerin yaşadığı özgün bir getto alanını incelerken aynı zamanda getto sorununun çeşitli boyutlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunuyor. Erder'in kavramın doğru kullanılmasından, dikkatli genellemeler yapılmasına dair uyarıları konunun daha sağlıklı tartışılması için zemin yaratıyor. İsveç toplumunda ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı mücadele girişimlerinin ve bu çabaların aksayan yönlerinin analizi, başka ülkelerdeki gelişmelere dair değerlendirmeler için okurun ufkunu genişletiyor. *Refah Toplumunda Getto*, derinlikli kuramsal çerçeveye dayanan bir alan araştırmasının, ne denli kalıcı ve zenginleştirici olduğunu gösteren bir kitap olarak göç literatüründe haklı yerini alıyor.

"Yazar, uluslararası göç, bu sürecin değişen özgüllüğü, göçmenlerin sosyal statüsü hakkında dengeli bir kuramsal değerlendirme yaptığı gibi, kentleşme ve segregasyon üzerine eksiksiz bir inceleme de sunuyor. Ayrıca, Stockholm'de Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim birimi olan Rinkeby'de yaptığı ampirik saha çalışmasının sonuçlarını da aktarıyor... Bu kitap, gettoda hayatın aileler arası ilişkilerde değişime katkıda bulunmakla birlikte, toplumsal bütünleşme önünde büyük bir engel oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kitap, Türk göç literatüründe kilometre taşıdır. Bilimsel niteliği, nesnelliği ve akademik üslubu kesinlikle övgüye değer."

Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat

Sosyoloji

ISBN 975-6176-46-6

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI